HALIDE EDIB ADIVAR

FIICA MASCĂRICIULUI

HALIDE EDIB ADÎVAR

FIICA MĂSCĂRICIULUI

HALIDE EDIB ADÎVAR

FIICA MĂSCĂRICIULUI

Traducere, prefaţă şi note de
PAUL DINU

Bucureşti • 1970

EDITURA UNIVERS

Coperta de *Florin Ionescu*

HALIDE EDIB ADÎVAR: *Sinekli Bakkal*
AHMET HALIT YAŞAROĞLU,
ISTANBUL — 1966

PREFAȚĂ

Cînd, în 1942, romanul *Fiica măscăriciului*[1] a fost distins cu premiul Cumhuriyet, instituit de Partidul Republican al Poporului, se făcea un act de justețe, încununîndu-se astfel eforturile și mai cu seamă meritele artistice ale uneia dintre cele mai populare și mai interesante figuri din peisajul literar turc : Halide Edib Adîvar, prima mare scriitoare a Turciei, personalitate artistică proeminentă, adesea controversată, uneori chiar contestată, dar care s-a aflat întotdeauna în primele rînduri ale artiștilor militanți.

Perioada în care se desfășoară acțiunea cărții este o epocă agitată. Ultimii ani de domnie agonizantă a lui Abd ul-Hamid al II-lea au fost însoțiți de represalii barbare îndreptate împotriva a tot ceea ce însemna noul. Revoluția Junilor turci, din anul 1908, chemată să „smulgă ciotul putred din ființa țării", a fost întîmpinată cu mult entuziasm. În scurt timp însă, înflăcărarea s-a stins ca un opaiț, făcînd loc dezamăgirii pe care nu o putuse evita platforma politică limitată, prezentată de inițiatorii mișcării, dezamăgire care, firește, nu putea să nu aibă ample rezonanțe în viața spirituală a Turciei. Literatura împrumută acum accente grave, tonuri pesimiste, căutîndu-și refugiu în forme de expresie alambicate. Acest fenomen provoacă însă o reacție neîntîrziată : intră în arenă reprezentanții noii culturi naționale, militanți activi pentru decantarea limbii, pentru asimilarea mijloacelor de expresie proprii limbii populare. Se nasc opere care oglindesc

[1] Cartea a apărut mai întîi în limba engleză, la Londra, în 1935, sub titlul *The clown and his daughter*. Un an mai tîrziu a fost publicată și la Istanbul, în tălmăcirea autoarei.

veridic şi în tonuri calde viaţa de provincie, satul anatolian, de un colorit cu totul aparte.

Reflectînd evoluţia social-politică a ţării, literatura acestei perioade are un caracter complex şi în acelaşi timp contradictoriu. Războiul pentru independenţă naţională (1919—1922), revoluţia kemalistă [1], a deschis drumul către o nouă perioadă istorică, perioadă de înnoiri hotărîtoare pentru dezvoltarea Turciei. Asistăm la o largă desfăşurare de forţe pe frontul creării unei culturi naţionale originale. Acum se lansează apelul : Literatura trebuie să fie oglinda naţiunii, a societăţii ! apel la care răspunde, fără preget, şi Halide Edib.

Cea dintîi romancieră a Turciei, al cărei renume a depăşit fruntariile ţării, Halide Edib Adîvar [2], s-a născut în anul 1883, la Istanbul, în familia unui demnitar al curţii lui Abd ul-Hamid al II-lea. Condiţia socială aleasă i-a înlesnit, încă la vîrstă fragedă, accesul la cultura timpului. Astfel, viitoarea prozatoare îşi face studiile la Robert College — instituţie de factură americană — după care îşi întregeşte pregătirea, luînd lecţii particulare de filozofie cu sociologul Riza Tevfik, ceea ce va avea o mare înrîurire asupra formaţiei intelectuale şi artistice a viitoarei romanciere. După revoluţia Junilor turci, Halide Edib părăseşte patria, plecînd în Egipt şi mai apoi în Anglia. La scurt timp însă, în 1910, se întoarce în ţară şi, dînd curs unei mai vechi chemări, colaborează la diverse ziare şi reviste. Destul de curînd, scriitoarea trece cu succes examenul conştiinţei civice : luptă, în primele rînduri, pentru fiinţa patriei sale, în vremea Războiului pentru independenţă. Este, de altfel, prima femeie din Turcia care obţine gradul de caporal (onbaşî). Revoluţia kemalistă o găseşte pe Halide Edib în vîltoarea unei activităţi larg desfăşurată pe plan social. O vreme deţine funcţia de ministru al instrucţiunii publice. Este perioada cea mai bogată în evenimente din viaţa prozatoarei, ceea ce va determina în bună măsură şi evoluţia ei artistică. Dar, tocmai acum, Halide Edib ia o hotărîre neaşteptată : părăseşte pentru cincisprezece ani

[1] Mustafa Kemal Atatürk (1881—1938) a fost conducătorul mişcării de eliberare naţională, fondatorul Republicii Turcia şi iniţiatorul unor însemnate reforme politice şi sociale.

[2] Primele opere ale scriitoarei au apărut sub semnătura Halide Salih.

Turcia, timp în care călătorește prin Anglia, America și India. În 1936, se întoarce în țară, devenind profesor de limbă și literatură engleză, la Universitatea din Istanbul. După cel de al doilea război mondial, scriitoarea publică numeroase studii în domeniul literaturii engleze, fiind distinsă cu titlul de doctor în litere. Vreme de patru ani, începînd din 1950, este deputat de Izmir în Medjlis. Încetează din viață la 9 ianuarie 1964.

Moștenirea literară pe care scriitoarea a lăsat-o în urma sa este cuprinzătoare, partea cea mai însemnată constituind-o romanele. Primul dintre ele, *Seviyye Talip* a văzut lumina tiparului în anul 1909. Acestuia i-au urmat: *Mama lui Raik (Raik' in annesi)* — 1910, *Handan* — 1912, *Noul Turan (Yeni Turan)* — 1912, *Ultima operă (Son eseri)* — 1912, *Răsplata făgăduită (Mevut hüküm)* — 1918, *Cămașa de foc (Ateșten gömlek)* — 1922, *Durerea inimii (Kalp agrisi)* — 1924, *Moarte desfrînatei! (Vurun kahpeye!)* — 1926, *Feciorul lui Zeyno (Zeyno' nun oglu)* — 1928, *Fiica măscăriciului (Sinekli Bakkal)* — 1936, *Crima de la Yolpalas (Yolpalas cinayeti)* — 1937, *Tătăroaica (Tatarcik)* — 1939, *Iarmarocul fără sfîrșit (Sonsuz panayir)* — 1946, *Oglinda care se rotește (Doner ayna)* — 1954, *Ulița Akile Hanîm (Akile Hanîm sokagi)* — 1958, *Cioburi de viață (Hayat parçalari)* — 1963.

Scriitoarea și-a exersat pana, mai cu seamă la începutul activității sale, și în genul scurt, cultivînd nuvela, rezultatul fiind volumele: *Temple năruite (Harap mabetler)* — 1911 și *Lupul a luat calea munților (Daga çikan kurt)* — 1922, tot așa cum a demonstrat și calități de dramaturg în *Păstorii familiei Kenan (Kenan çobanlari)* — 1918. Nu putem încheia această sumară fișă bibliografică, fără să consemnăm cele două volume de memorii: *Botezul focului (Türk' ün ateșle imtihani)* — 1962 și *Casa cu salcîmi liliachii (Mor salkîmli ev)* — 1963.

„Totul pe lume este doar închipuire și plăsmuire, imagini ori umbre, reflectate în oglindă", este motoul cu care debutează una dintre cele mai reprezentative opere ale lui Halide Edib, *Fiica măscăriciului*. Și trebuie spus că, dincolo de concepția ei despre lume, scriitoarea a izbutit, fără putință de tăgadă, să fie ea însăși o oglindă fidelă a vieții poporului turc, viață în care și-a mistuit întreaga ființă. Acest lucru este dovedit cu prisosință

de evoluţia artistică a prozatoarei, strîns împletită cu istoria ţării şi a poporului său.

Halide Edib şi-a făcut apariţia pe arena literară în perioada de derută, exprimată în diverse planuri, ce a urmat nereuşitei revoluţiei Junilor turci. Primele sale încercări *(Seviyyc Talip, Handan, Ultima operă)*, trădează influenţa literaturii străine, şi mai ales a celei engleze, pe care o cunoscuse atît de bine, fapt explicat şi prin legăturile destul de slabe, în acea vreme, ale autoarei cu ţara sa. Asupra scriitoarei au o înrîurire covîrşitoare eforturile îndreptate spre emanciparea femeii şi la care este nu numai martoră, în peregrinările ei prin Europa, ci şi participantă activă. Aceasta a hotărît în mare măsură coordonatele între care avea să-şi înscrie preocupările literare. Ca urmare, Halide Edib închină primele sale opere aceleia care era încă, necondiţionat, sclava unor tradiţii guvernate de prejudecăţi : femeia turcă. Pentru prima oară în literatura acestei ţări, femeia devine figură centrală, rămînînd astfel pînă la sfîrşit, în toată creaţia scriitoarei. Este adevărat că la început Halide Edib preferă, cum era şi firesc, să se adreseze unei lumi structural apropiată ei, alegîndu-şi eroinele din mijlocul celor care o înconjurau. Scriitoarea îşi supune, însă, personajele unei confruntări prelungite cu mediul şi cu ea însăşi, ţinînd îndelung sub reflectorul observaţiei lumea interioară a femeii. Eroinele sale sînt caractere de o mare forţă sugestivă, toate, sau aproape toate, sînt chipeşe, înzestrate cu mult har, dar societatea strîmb rînduită le limitează mijloacele de realizare deplină. Conflictul cardinal în operele romancierei se desfăşoară pe planul încleştării dintre individualităţile de excepţie şi mediul meschin.

În primele scrieri, Halide Edib asigură personajului o oarecare degajare, lăsîndu-l să se autodefinească ; povestirea se desfăşoară la persoana întîi, întretăiată fiind pe alocuri de însemnări epistolare. Şi chiar dacă, din punct de vedere ideatic, aceste opere nu anunţă încă pe marea prozatoare de mai tîrziu, chiar dacă rămîn neînchegate pe deplin, ele se dovedesc interesante documente de referinţă, adevărate fresce ale societăţii istanbuliene de la începutul veacului.

Halide Edib demonstrează că modul de viaţă occidental nu poate fi pur şi simplu transplantat în Turcia ci, aşa cum se va vedea mai tîrziu, el va trebui să ţină seamă de tradiţia şi specificul ţării.

Este perioada în care scriitoarea nu-şi poate ascunde dezamăgirea ce o încearcă în faţa acelor „temple năruite“, care sînt iluziile spulberate de nereuşita revoluţiei Junilor turci *(Harap mabetler)*. Criza de conştiinţă provoacă în creaţia artistică a scriitoarei un meandru cu totul neaşteptat ; ea se arată receptivă la filozofia lui Gökalp [1], ai cărui partizani se înmulţiseră la începutul secolului XX. Astfel ia naştere romanul *Noul Turan*, în care sînt reluate ideile extremiste ale lui Gökalp, cel care vedea în tinerii otomani principalii adversari ai naţionalismului turc. Roman destul de obscur din punct de vedere al concepţiei filozofice, *Noul Turan* are totuşi meritul de a fi prevestit scriitoarea de prim rang care era Halide Edib, stăpînă deplină pe cele mai alese mijloace de expresie. De altfel, cum era şi firesc, această „rătăcire“ nu s-a dovedit decît o haltă scurtă, o experienţă nefericită, dar poate necesară, pe drumul creaţiei sale. Cu atît mai mult cu cît evoluţia ulterioară a prozatoarei a fost direct influenţată de marile evenimente politice pe care le trăia poporul său.

În Turcia începe să se scrie una dintre cele mai luminoase pagini din istoria unui popor : lupta pentru independenţă naţională şi dezvoltare democratică. Şi Halide Edib nu putea rămîne în afara acesteia. Ea se avîntă în primele rînduri, folosind toate mijloacele de care dispunea — arma patriotului şi pana reporterului. A fost se pare, momentul crucial, cum nu se poate mai binevenit pentru scriitoare. Ciocnirea brutală cu adevărul istoric crud sporeşte în mod fericit capacitatea romancierei de a se raporta lucid la cadrul politic şi, mai cu seamă, social, al desfăşurării evenimentelor. Din prozatoare cu vădită înclinaţie spre romantism, Halide Edib devine un artist viguros ancorat în realitate. Începînd cu anul 1923, o dată cu crearea republicii, Turcia păşeşte pe calea unor largi prefaceri sociale. Cum era şi de aşteptat, începutul perioadei kemaliste este încă dominat de profundele ecouri ale războiului, literatura fiind, poate, domeniul în care eroica a avut cele mai ample rezonanţe. Alături de scriitori ca Yakup Kadri Karaosmanoglu, Mehmet Rauf, Aka Gündüz, Sadri Ertem, Reşat Nuri Güntekkin şi Reşat Enis, Halide Edib face din opera sa un epos al luptei poporului turc pentru independenţă. Creaţia acestor scriitori este unită printr-o trăsătură comună ; în ea răsună — fie şi la un diapazon diferit — accentele

[1] Ziya Gökalp (1876—1924) filozof şi scriitor turc, promotorul unei filozofii extremiste panturce.

patriotice, antiimperialiste, ura față de cotropitori, ca și față de vrăjmașii dinlăuntrul țării. Totodată, aceste opere se deosebesc între ele prin poziția de pe care este abordat rolul jucat de eroul luptei pentru independență națională — poporul. Unii dintre scriitorii amintiți fac din omul simplu — soldatul, țăranul, poporul anatolian — personajul central al creațiilor lor. Alții însă, se opresc la jumătatea drumului, prezentîndu-i, nu de puține ori, pe oamenii de rînd ca pe o masă inertă, indiferentă. Acești din urmă scriitori sînt propagatorii ideii potrivit căreia numai personalitățile singulare, de excepție, ieșite din rîndurile burgheziei, pot fi portdrapelul ideii patriotice, al sentimentului național. Ei însă se izbesc de propria lor neputință, nemairămînîndu-le decît să-și condamne eroii la un sfîrșit de martir neînțeles. Este cazul cîtorva dintre figurile centrale ale operelor lui Halide Edib, din această perioadă *(Cămașa de foc, Moarte desfrînatei !, Lupul a luat calea munților)*, în care prozatoarea pune în discuție drumul pe care urmează să pășească țara sa, după Războiul pentru independență, și supune dezbaterii problema prezentului și a viitorului Turciei noi. În încercarea de a fixa eroul, de cele mai multe ori intelectual, între coordonatele acestui complex mecanism istorico-social, Halide Edib conturează personajele pe fundalul evenimentelor luptei pentru neatîrnare. Dar țintind dincolo de o simplă „fotografie de amintiri“, își propune și reușește în bună măsură, să delimiteze cît mai clar poziția feluritelor pături sociale în contextul politic al timpului. Preferința ei se îndreaptă, vădit, fie către femeia-patriot *(Cămașa de foc)*, fie spre femeia intelectual-reformator *(Moarte desfrînatei !)*.

Suflul tot mai viguros al vieții noi, măiestria artistică maturizată a scriitoarei conferă eroilor săi un contur realist, convingător. Prozatoarea dovedește o tot mai însemnată capacitate de înțelegere a fenomenului social. Ea zugrăvește, în pagini excelent realizate, contradicția capitală dintre înnoirile politico-sociale și tradiția feudalo-musulmană, stavilă adînc înrădăcinată în ființa țării. Halide Edib trece pe sub lupa puternică a observației sale artistice, corelația dintre individ și masă, dintre erou și popor, intuind ungherele cele mai ascunse ale acestui raport.

S-ar fi putut crede că drumul artistic al scriitoarei este, fatal, blocat de neputința în care se zbat unii dintre eroii săi. Halide Edib este mistuită de focul adevărului deplin, dar cu care părea că-și amînă întîlnirea. Poate tocmai de aceea hotărăște să petreacă o bucată de vreme departe de patrie. Acum

află răgazul de a-și apropia și mai mult cultura europeană, însușindu-și, în profunzime, maniera de creație artistică de pe bătrînul continent și încercînd, totodată, să afle răspuns la întrebările care nu-i dădeau pace. Prozatoarea se întoarce pentru cîtăva vreme la tema iubirii (*Durerea inimii*, *Feciorul lui Zeyno*). În același timp, Halide Edib reia, la modul optimist, ideea înfloririi democrației și a puterii economice în Turcia (*Tătăroaica*). Dar toate acestea par doar preocupări artistice adiacente. Pentru că scriitoarea stăruie din ce în ce mai mult asupra omului de rînd, aplecîndu-se cu înțelegere și căldură peste existența lui, peste fenomenele care definesc această existență. Este perioada în care romanciera dă cea mai reprezentativă operă a sa : *Fiica măscăriciului*, care, aflată la cea de a douăzeci și șasea ediție, constituie lucrarea cea mai reprezentativă pentru biografia artistică a autoarei. Adresîndu-se unui trecut nu tocmai îndepărtat, aceasta confruntă tot mai ades societatea și omul simplu, către care se îndreaptă întreaga ei simpatie. Încotro ne poartă istoria ? Iată întrebarea la care Halide Edib, făcîndu-se ecoul conștiinței poporului său, vrea să afle un răspuns cît mai cuprinzător, răspuns ce nu se lasă, însă, aflat cu ușurință. Raportul Orient-Occident era pentru Turcia acelor vremuri un fenomen politic cu rezonanțe adînci, pe care un artist ca Halide Edib nu-l putea ignora. Ea preconizează o sinteză complexă, concepută ca un fenomen istoric de durată, presărat cu obstacole și însoțit de contradicții, atribuind viitorului dreptul de a hotărî definitiv. Scriitoarea se abandonează tot mai mult meditației, filozofării, lăsîndu-se, uneori, ademenită de mistica musulmană, a cărei desăvîrșită cunoscătoare este. Halide Edib prețuiește nespus tradiția de veacuri a poporului turc și își înmoaie tot mai mult pana într-o aură cu accente duioase de romanță. În același timp, ea își lărgește gama artistică, îmbogățind galeria personajelor cu care își populează creația.

Cunoscătoare desăvîrșită a mijloacelor de expresie — pe care le mînuiește cu o inegalabilă dezinvoltură — prozatoarea le subordonează dezvăluirii tezaurului inestimabil, în posesia căruia se află ori poate intra omul : generozitate, noblețe sufletească, bogăție spirituală statornică. Iată ideea care, dincolo de anumite ezitări, de accente nostalgice și, uneori, chiar idilice, străbate ca un fir roșu întreaga operă a scriitoarei.

Personalitate artistică de mare complexitate și — tocmai de aceea — nu o dată contradictorie, Halide Edib sintetizează

cum nu se poate mai fidel epoca al cărei produs este : epocă de încleştare dramatică la cumpăna istoriei ; încleştarea dintre noul care îşi cerea tot mai insistent dreptul la existenţă şi vechiul ce refuza cu îndîrjire să părăsească scena ; încrîncenată încleştare pe care scriitoarea n-a evitat-o nici o clipă şi în vîltoarea căreia, trebuie s-o recunoaştem, a rămas ea însăşi pînă la capăt.

PAUL DINU

PARTEA ÎNTÎI

I

„Totul pe lume este doar închipuire și plăsmuire, imagini ori umbre reflectate în oglindă."

Această uliță îngustă, lăturalnică, împrumutase numele mahalalei în care se afla : Sinekli Bakkal.

Case durate din lemn, cu cîte două caturi ; acoperișuri dărăpănate, cu streșini străvechi, povîrnite, gata parcă să se prăvălească unul peste celălalt... De n-ar fi rămas un spațiu, ce se întindea de la un capăt la altul, ulița ar fi fost doar un locșor de trecere sumbru și boltit. Atît la răsărit cît și la apus, acest spațiu aducea cu o cărăruie de lumină ce-și schimbă în fiece clipă culoarea. Dar, ce-i drept, laturile uliței erau întotdeauna răcoroase și umede.

De te oprești în colțul străzii și iei seama în jur, ai să observi în fiecare fereastră ghivece din lut roșcat, precum și bidoane pentru gaz, pline cu busuioc. Tocmai în colț, sub un salcîm, se afla cișmeaua cu cel mai mare debit de apă din împrejurimi. Și, dincolo de toate acestea un minaret alb, înalt și suplu, desprins parcă din decorul unui teatru.

În dosul zăbrelelor, înșiruite una după cealaltă, se ițesc figurile unor bătrîne. Din vreme în vreme, lasă deoparte peticele la care pungălesc cu acul și-și comunică, de la o fereastră la alta, ultimele noutăți. Pe uliță, femei cu galenți în picioare, cu basmale pe cap și cu donițe în mînă, bat calea către cișmea și înapoi. Fetișcane cu părul împletit în codițe mestecă sacîz în poartă. Țîngăi cu nădragi peticiți, desculți, cu capetele goale, s-au strîns ciorchine în jurul firicelului de apă ce se scurge printre pietrele sfărîmate, făcînd să plutească vaporașe meșterite din hîrtie.

Ulița aceasta nu se deosebea prea mult de oricare mahala a sărmanilor de aiurea. Era mai mult decît un simplu punct de trecere, era un loc de adunare. Obișnuiții mahalalei aici stau la taifas, aici se ceartă, aici se distrează. Este ca și cum tot, dar absolut tot ce se știe despre viață, s-ar fi îngrămădit aici. Pe vremuri, bătrînii istoriseau, rîzînd, că lîngă cișmea o muiere adusese pe lume un plod. Și dacă un străin face popas și caută prilej de vorbă cu femeile care-și umplu donițele cu apă, un deget boit cu suliman îi arată două locuri. Unul este băcănia Istanbul, a lui Mustâfendi, celălalt casa imamului, ale cărei ferestre dosnice dau deasupra cișmelei. Prima este o dugheană, ca o vizuină neagră, prăvălită sub una din casele de la jumătatea străzii. Cea de a doua este singura clădire cu trei caturi de pe întreaga uliță. Drept e că poarta ei dă spre cealaltă stradă, cu toate acestea, neînsemnata Sinekli Bakkal ținea morțiș s-o revendice. Fiindcă, avut ori sărman, tot norodul din împrejurimi, pentru lucrurile cele mai de seamă, cum ar fi cele legate de moarte, naștere ori căsătorie, era nevoit să treacă pragul acestei case.

Mustâfendi era un băcan de mahala nevoiaș, ca oricare altul, știut de veacuri. Dar imamul? La prima vedere ar putea și el trece drept un obișnuit imam de mahala; dar, în realitate, nu seamănă cu nimeni altul. Două sprîncene groase, zburlite ca niște țepi de arici, doi ochi mici, ascunși în fundul capului, negri ca tăciunele, arzători ca jăratecul, sfredelitori ca un burghiu... Un nas lung, trădînd o șiretenie de vulpoi. Barba, cîndva neagră, începuse să albească de-a binelea. Era mic de stat, cu trupul firav. Dar dimensiunile impresionante ale turbanului său alb, mersul legănat și apăsat, halatul cu mîneci largi, îi dau o înfățișare impunătoare. Are o voce puternică, groasă, pentru care îl pizmuiesc chiar și bărbații cei mai bine clădiți. Vorbește cu elocvența aspră a unui propovăduitor. Chiar și slovele cele mai obișnuite le rostește de parcă ar citi din *Coran*; fiecare elif [1] iese din gura lui aidoma mulțimii de sunete din Dâlliin [2].

[1] Prima literă din alfabetul arab.

[2] Parte a *Coranului*.

Pentru a te învrednici să primeşti o autorizaţie de înmormîntare ori una de căsătorie, trebuia să te tocmeşti cu el mai abitir ca la bazar, să-i arunci în faţă că este un imam netrebnic. Cu toate acestea, în micuţa moscheie, în prezenţa lui, drept-credincioşii încercau un fel de teamă, de nelinişte. Şi dacă imamul din Sinekli Bakkal ar fi vieţuit nu în vremurile de restrişte ale lui Abd ul-Hamid al II-lea [1], ci în cel de al XIV-lea veac, ar fi putut prea bine fi unul din acei softa [2], care, cu privirea înflăcărată, cu tăria credinţei şi mai ales mulţumită atitudinii sale ferme, ar fi adunat în jurul său norodul şi l-ar fi silit să păşească pe calea arătată de el. Învăţătura pe care imamul ţinea s-o răspîndească în mulţime era tăioasă ca un brici. În viaţă, înaintea omului stau deschise două căi : una duce spre paradis, cealaltă spre infern. În predicile sale, imamul zugrăvea această din urmă cale în culori mult mai vii, cu mai multă însufleţire. Nu exista ungher al infernului pe care să nu-l fi cunoscut, tortură pe care să nu ţi-o poată înfăţişa. După el, cei ce călătoreau spre infern nu erau decît nişte nesăbuiţi, căzuţi în patima plăcerilor lumeşti, a chiolhanurilor fără de sfîrşit. Istoriseşte toate acestea cu atîta convingere încît trezeşte de îndată, mai cu seamă la cei tineri, dorinţa vie de a se alătura acestor petrecăreţi. Cei care merg în paradis, însă, sînt cu totul altfel de oameni. Nu rîd, nu joacă, nu ştiu ce-i tihna şi nu dau nici altora putinţa s-o cunoască. Pentru ei orice lucru dătător de plăceri şi bucurii este un mare păcat. Orice faptă pornită de la gîndul jocului ori veseliei nu este altceva decît o nelegiuire. Chipurile celor care călătoresc spre paradis sînt mohorîte, sufletele împovărate de chinuri ; ei sînt, fără încetare, stăpîniţi de gîndurile lor despre lumea de dincolo de mormînt. În predicile sale, imamul aproape că nici nu amintea de noţiuni ca binele şi răul, ajutorarea sărmanilor, dezvăluirea adevărului, crima... Un singur lucru dorea să trezească în sufletele şi minţile celor mulţi : o ură înverşunată, o duşmănie

[1] Sultan al Turciei între anii 1876—1909, renumit pentru cruzimea cu care îi prigonea pe adepţii progresului politic şi social.

[2] Discipol al şcolii religioase musulmane (medrese).

neîmpăcată împotriva desfătării și a bucuriei. Iată de ce în calea lui zîmbetele îngheață pe buze, hohotele de rîs se sting, copiii se împrăștie care încotro, aidoma puilor de potîrniche.

Imamul, care dorea ca pe ulița Sinekli Bakkal să domnească o atmosferă cu nimic mai prejos decît cea din viața de dincolo de mormînt, s-a trezit deodată cu totul neputincios în fața ispitei de a păcătui, ce-i mistuia pe oameni. Locuitorii mahalalei nu erau decît niște bieți inși veseli și zgomotoși, care lunecau fără putință de redresare de pe calea dreaptă a lui Allah, către cea a satanei. Numai că imamul nu era dintre cei care să renunțe așa, cu una, cu două.

Își pierduse soția încă de tînăr și nu și-a mai adus alta în casă. N-avea pe nimeni în afară de o fată, pe nume Emine. Era o fetiță cu fața albă și prelungă, cu obrăjorii trandafirii, cu buze subțiri, care se închideau strîns, ca o cursă de șoareci, cu doi ochișori negri ca smoala. Era foarte îngrijită, harnică, plină de ambiție și nici în ruptul capului nu s-ar fi amestecat cu copiii mahalalei; era întepată, n-ai fi văzut-o niciodată rîzînd. Ce mai, era o pildă vie a învățăturilor cuprinse în predicile imamului! Dar, soarta potrivnică, ce-i biciuiește pe oameni tocmai atunci cînd se așteaptă mai puțin, i-a rezervat imamului cea mai cruntă lovitură. Pe cînd avea șaptesprezece ani, fata a fugit cu un flăcăiandru poreclit Tevfik-Fetișcana, un tînăr cunoscut în întreaga mahala ca un trîndav fără pereche și care juca rolul unei femei într-o reprezentație. Legăturile dintre ei se înfiripaseră încă din școală. Erau doi copii, pe vremea cînd se așezau în aceeași bancă, cînd porneau împreună la școală ascultînd glasul aceluiași kalfa[1] și cînd, în procesiunile de inițiere, rosteau într-un glas psalmul *Rîurile celui rai*. Și astfel, natura, cu o putere tainică, potrivnică oricărei rațiuni și logici, i-a unit pe acești doi copii, care, atît sufletește cît și trupește, nu semănau nici cît negru sub unghie.

[1] Ajutorul învățătorului în vechile școli musulmane.

De pe atunci, Tevfik avea picioare lungi ca de stîrc și era destul de robust. Ochii lui de culoarea castanei erau naivi ca ai unei fetițe. Un băiețandru ale cărui buze fragede nu stau o clipă locului și care nu era bun decît de șotii și glume. Încă din clipa cînd s-a deprins să pășească și să îndruge cîteva vorbe, cu priceperea-i de a imita pe fiecare, făcea ca întreaga mahala să se prăpădească de rîs.

Împreună cu maică-sa, o biată văduvă, locuia în casa unchiului său, băcanul Mustâfendi. În ciuda stăruințelor bătrînului, nu și-a găsit vreun loc de ucenic și nici vreo altă slujbă. A rămas un pierde-vară, care bătea străzile Istanbulului de la un capăt la altul. Laolaltă cu ceilalți trîntori, întrunea acele cunoscute și specifice trăsături ale băieților din popor cărora Istanbulul le dădea viață.

Faima lui artistică începuse de timpuriu, pe cînd, în serile Ramazanului, în livada unchiului său, dădea reprezentații cu Karagöz [1]. Mustâfendi nu se împotrivise, socotind că din treaba aceasta vor ieși măcar paralele de buzunar. Iar Tevfik, de cum îi smulsese, mai lesne decît nădăjduise, învoiala, coborî din podul casei vechile cutii de carton, șterpeli din dugheană cinci-zece creioane colorate și, preț de o săptămînă măsură, tăie, boi și dintr-o biată mucava dădu la iveală o armată de artiști. Ba mai mult, trupei lui Karagöz i-a mai adăugat cîteva personaje. Cele mai de seamă dintre acestea erau un băcan ce aducea cu Mustâfendi, un imam bătrîn, cu ditamai turbanul, leit imamul lor, ba chiar și o micuță frumusețe de mahala ce semăna — două picături de apă, nu alta — cu Emine. În săptămîna aceea cînd, într-o seară, Tevfik a meșterit o cortină, a aprins o feștilă și a început să dea viață acelor „plăsmuiri nedemne“, printre micii spectatori se aflau și destui oameni în toată firea. În scurtă vreme cîștigase atîta faimă în mahala, încît ajunsese ca, o dată pe săptămînă, să dea reprezentații doar pentru femei.

[1] Personaj comic, nelipsit din tradiționalele spectacole ale teatrului turcesc de umbre.

Cînd pe bucata de pînză apăreau caricaturile băcanului şi imamului, printre cei mai vîrstnici se auzeau şuşoteli, iar la ivirea frumoasei din mahala, ţîngăii băteau din picioare şi o ţineau ca într-un refren :

— Emine, este Emine !

La nouăsprezece ani, cînd a început să apară în rolul unei femei, Tevfik a devenit cel mai cunoscut dintre comedianţi. Şi cînd se prezenta *Pajiştea piuarului*, toţi ai mahalalei făceau pe dracu-n patru şi mergeau s-o vadă.

Bărbaţii nu prea puneau mare preţ pe el. Orice s-ar spune, fandoseala unui tînăr crescut în mahalaua lor, care îşi ticluia cîte un benghi cu clei de tămîie, îşi boia genele cu sulimanuri şi îşi sluţea ochii cu tăciune, rănea orgoliul lor bărbătesc. Cu toate acestea, şi cel mai acru dintre ei se ţinea cu mîinile de burtă în faţa giumbuşlucurilor lui. Pînă chiar şi şeful jandarmeriei, Selim Paşa, al cărui conac se afla în zona aristocratică a oraşului, s-a dus să-l vadă pe Tevfik şi, cu o uşurinţă ce nu se potrivea nicicum reputaţiei sale, s-a lăsat biruit de hohotele de rîs.

În acelaşi an, Tevfik şi-a pierdut, unul după altul, atît unchiul cît şi mama. De la primul i-a rămas dugheana şi livada din spatele acesteia. De la mamă i s-a cuibărit în suflet un sentiment de pustietate, de tristeţe fără margini. Aceste două evenimente au grăbit şi amplificat legăturile dintre Emine şi Tevfik care, pînă atunci, din motive lesne de înţeles, se mărgineau la un schimb de vorbe în dosul obloanelor sau al uşilor întredeschise. Băcănia Istanbul era o dugheană cu vad şi un negustor priceput ar fi agonisit parale bune de pe urma ei. Acest gînd o preocupa tare mult pe Emine. Ea, de fapt, pusese mai de mult ochii pe Tevfik, un soţ ideal, pe care-l puteai modela oricum, de parc-ar fi fost din ceară. Ca urmare, de îndată ce i-a smuls lui Tevfik făgăduinţa că-şi va părăsi bufoneria şi se va dedica băcăniei, a fugit din casa imamului. Localnicii, care, pentru a-l lovi pe imam în trufia lui, încurajau aceste legături, le-au venit în sprijin tinerilor. S-au căsătorit în altă mahala. În ziua cînd Emine a venit în casa lui Tevfik, imamul, în faţa mulţimii, s-a lepădat de ea.

II

Fiica imamului, cea așteptată pe la colțul străzilor, era una, Emine, nevasta băcanului Tevfik, era cu totul alta. Și acest lucru Tevfik l-a priceput foarte curînd... Din buzele acelea delicate, fragede, de pe fața ei albă ca laptele, care făceau să-i tresalte inima, nu mai rămăsese acum decît o gură ce înălța pisălogeala și cicăleala la rangul de desăvîrșită artă... În locul văpăii ochilor negri, care făceau ca sîngele să alerge nebunește prin vinele lui Tevfik, nu se mai zăreau decît fulgere perfide și reci ca gheața. Oare pentru o asemenea femeie s-a dedicat el băcăniei, acestei ocupații care pe lîngă actorie nu pare altceva decît muncă silnică ? Și dacă n-ar fi fost încă și acum înrobit de această femeie, orice s-ar fi întîmplat, și-ar fi luat de mult lumea-n cap și s-ar fi întors la reprezentațiile sale. Ce putea să facă însă ? Emine era țîfnoasă, îndărătnică, dar îl stăpînea pe Tevfik ; sufletul îi era uscat ca iasca, mintea îngustă, limba otrăvită ; cu toate acestea, Tevfik nu se putea lipsi de ea. Cînd făcea bilanțul căsniciei sale, ajungînd aici, Tevfik se oprea. Ș-apoi, nici băcănia nu era chiar de lepădat ; munca asta avea și laturile ei comice, mai cu seamă atunci cînd Tevfik o făcea după dorința lui.

Amărăciunea lui Emine era chiar mai mare decît a lui Tevfik. Foarte curînd a început să tînjească după casa părintească. În realitate, Tevfik nu se schimbase prea mult. Dragostea lui pentru Emine era aceeași. Era în ea ceva nedefinit care, de departe, putea trece drept veselie, un fel de exaltare care nu o părăsea nici pentru o clipă. De toate acestea se cam săturase ! Îndeosebi cînd îl compara cu tatăl său, Tevfik îi apărea ca un netrebnic. Imamul iubea curățenia, era ordonat, se scula dis-de-dimineață, acasă mai că nu scotea o vorbă. Ruga și agoniseala... Tot timpul și-l închina acestor două lucruri. Pe cînd Tevfik ? Înainte de toate, era un jegos ; iar apoi, nimeni nu știa cînd se culca, cînd se scula, cînd își vedea de treburi... Dimineața, pentru a-l sili să se ridice din așternut, trebuia să-l zgîlții zdravăn de picior. Și apoi, obiceiul lui de a fuma în pat și de a înnegri cearșafurile cu scrum de țigară o scotea din sărite pe Emine.

Măcar de-ar fi fost mai priceput la treburi negustorești ! Dar în dugheană totul era vraiște, mărfurile se învechiseră, mușteriii mai de soi erau îndepărtați unul cîte unul, în timp ce numărul prostimii creștea din zi în zi. Dădea fără contenire pe veresie și apoi, la începutul fiecărei luni, numai ea știa cîte pătimea, pînă cînd mușteriii îi plăteau datoriile. Și, ca și cum nici aceasta n-ar fi fost de-ajuns, ortacii lui de comedie, pe care jurase să-i uite pentru totdeauna, se țineau șir și cereau parale cu împrumut. Cinci minute de l-ar fi lăsat singur în dugheană, Tevfik o zbughea afară și se amesteca în ceata de țînci care jucau arșice ori țurca. Și în vreme ce le făcea pe plac, închipuind ba o pisică, ba un cîine, un cocoș ori o găină, în fața dughenii se aduna o mulțime de oameni și să te ții veselie !... Ce mai încoace-ncolo, Tevfik prefăcuse băcănia, ba chiar și ulița, într-un adevărat bîlci.

Lucrul care pe Emine o scotea cel mai mult din sărite era că, pesemne, în capul bărbatului ei nu încăpea nici un fel de prețuire pentru ban. Și dacă i se plîngea omului că, de-o merge tot așa, vor ajunge muritori de foame, acesta îi răspundea îndată : „Să fie pentru sufletul celor duși de pe astă lume !“ și se prefăcea a fi un cerșetor orb, din aceia care erau nelipsiți în fiecare vineri ; iar cînd femeia i-l dădea drept pildă pe tatăl său, Tevfik dintr-o dată se îndîrjea, vocea îi devenea mai tăioasă și începea o perorație elocventă pentru tîrguiala imamului cu o femeie — bine-nțeles, închipuită de el — cu privire la slujba de înmormîntare.

În sfîrșit, Emine și-a spus ultimul cuvînt : dacă Tevfik nu se face om de treabă, ea va trece după tejghea, se va îngriji de băcănie, iar el va rămîne un biet băiat de prăvălie.

Și astfel, într-o bună zi, cu bundița pe umeri, cu basmaua pe cap, a intrat în dugheană și a trecut în spatele tejghelei. Peste puțină vreme, sub îndrumarea lui Emine, treburile au început să meargă mai bine chiar decît pe vremea lui Mustâfendi. Acum, atît pe dinăuntru cît și pe dinafară, dugheana strălucea de curățenie, mărfurile erau rînduite la locul lor, tîrgul se făcea după mușteriu, fiecărui client i se vorbea pe potrivă. S-au înmulțit mușteriii cu parale, veresia s-a dus pe apa sîm-

betei, nimeni nu mai trecea pragul băcăniei pentru a sta la taifas.

Emine începuse să-şi mai afle tihna. Era atît de prinsă cu treburile, încît nu-i rămînea vreme să se mai ciondănească cu Tevfik. Pe acesta îl folosea doar la cumpărături, ca băiat de prăvălie, la treburile de acasă ori din dugheană, cu care ea n-o putea scoate la capăt. Ceea ce-l chinuia mai cu osebire pe Tevfik, era nu atît purtarea lui Emine faţă de el, cît, mai ales, noua rînduială din băcănie. Muşteriii plini de bani ai lui Emine îl călcau pe nervi. Aşa de tare se schimba nevasta de cum intra unul cu straie mai acătării!... Chipul ei cătrănit era de îndată învăluit de zîmbet, buzele încleştate se deschideau şi nu mai contenea cu poruncile adresate lui Tevfik. Acum, muşteriii sărmani ai acestuia se adunau pe lîngă zid, păşeau în dugheană de parcă ar fi greşit cu ceva, iar Emine nu scăpa nici un prilej pentru a-i ocărî pe datornici.

Tevfik, care începuse să se simtă străin în propria-i dugheană, tot mai des se făcea nevăzut. La dojenile lui Emine nu mai răspundea cu obişnuitele-i giumbuşlucuri, ci se ascundea în vreun ungher şi cădea pe gînduri. Din cînd în cînd, o măsura îndelung cu privirile.

Această cuminţenie, această supuşenie nu o prea mulţumea pe Emine. Ba, dimpotrivă, în suflet a început să i se strecoare îndoiala. Pricepuse că omul acesta neputincios, pe care îl socotise ca pe un bun al său, nu i se dezvăluise întru totul. Se folosise de toate şiretlicurile — tărăboiul, vorba dulce, cicăleala — pentru a iscodi ce face pe stradă, ce gîndeşte acasă. Dar, în zadar. Ş-apoi, după sforţările de peste zi era atît de sleită de puteri, încît, îndată după rugăciunea de seară, urca în odaie şi se prăvălea în aşternut.

Într-o noapte, tîrziu, Emine fu trezită de nişte glasuri ce se auzeau jos şi se ridică din pat. Alături, locul lui Tevfik era gol. Îşi luă papucii în mînă şi coborî fără zgomot scara. Uşa care dădea spre dugheană era întredeschisă, iar înăuntru ardea lampa. Prin deschizătura uşii iscodi băcănia. Un nor gros de fum de ţigară învăluise

lumina gălbuie a lămpii de gaz. Așezați pe lăzile de zahăr și săpun, cîțiva bărbați, în straie ciudate, trăgeau din țigară. Cei mai mulți erau dintre tovarășii de haimanalîc ai lui Tevfik, pe care ea îi alungase din dugheană. Mai era însă și o mogîldeață de om, cu o manta lungă și cu turban din pînză albă, care își strînsese picioarele sub el pe o laviță ; pe acesta nu-l mai văzuse. Era limpede că se cheercheliseră binișor, băteau din palme, rîdeau cît îi ținea gura. Își pironiseră privirile către mijlocul băcăniei, ca și cum urmăreau cine știe ce priveliște fără pereche.

Emine pricepu curînd ce era această „priveliște fără pereche". Tevfik o imita chiar pe ea. Își aruncase pe umeri o cuvertură neagră, întocmai ca sumanul ei, sacul de zahăr și-l prinsese ca pe un șorț în față, își legase șervetul drept basma pe cap. Dar cel mai straniu lucru în toate acestea nu erau veșmintele... Chipul rotund al lui Tevfik se alungise, ochii lui mari și calzi ajunseseră ca niște gămălii de ac, transformîndu-se în doi ochi mici și sfredelitori ca un burghiu. Cu o voce subțire, cîrîitoare, se învoia la preț pentru niște fasole. Numai că vocea aceasta se schimba adesea, pe potriva mușteriilor care, chipurile, treceau pragul dughenei. Emine nu-și putea desprinde cu nici un preț privirile de pe Tevfik. După ce scena cu băcănia a luat sfîrșit, a început s-o imite pe Emine în odaia de dormit. Și-a tras în față, întocmai ca pe o oglindă, cutia de tablă de pe tejghea, și-a bulbucat, cu limba, buza de sus și cu o pensetă închipuită își îndepărta firele de păr de deasupra ei. Asta era, nici mai mult nici mai puțin, un atentat la tainele sacre ale unei femei !... Ce musulman și-ar fi trădat astfel tovarășa de viață ? Pe palier se dezlănțui o adevărată furtună. Ușa bucătăriei care dădea spre dormitor îl izbi pe pitic ca un trăsnet. O voce sugrumată de femeie horcăia : „Niște linge-blide, pui de cățea !..." Cu Tevfik în frunte și mogîldeața de om în coadă, pentru a se izbăvi de furia lui Emine, călcîndu-se în picioare, o zbughiră în stradă și se mistuiră în întuneric.

III

Moaşa Zehra Hanîm, în ușa băcăniei Istanbul, l-a aşteptat pe Tevfik pînă către prînz. După ruşinea din noaptea trecută, Emine s-a refugiat în casa imamului, jurîndu-se că dacă acesta n-o primeşte îşi va pune capăt vieţii. Bătrînul, cunoscînd îndărătnicia fetei, către ziuă, i-a dat de urmă lui Zehra Hanîm şi a trimis-o la Tevfik. Îi cerea să se despartă fără întîrziere ; și, fie că se despărţeau, fie că nu, Emine n-avea să se mai întoarcă niciodată la dugheană. Tevfik, care pricepuse că o lovise pe Emine acolo unde o durea cel mai tare și care nu știa cum să afle iertarea, s-a întors la băcănie cît a putut mai tîrziu. Văzînd-o în fața ușii pe bătrîna oţărîtă, a rămas uluit. Și în timp ce aceasta, trăgîndu-l în dugheană, îi arăta cum stau lucrurile, uimirea lui nu mai avea margini. Cu toată firea ei ţîfnoasă, viaţa fără Emine i se părea lui Tevfik cu neputinţă. Pentru că în el, poate tot atît cît și deprinderea de a hoinări ziua-ntreagă, își făcuse loc și dorința de a fi legat de cineva, de a aparţine cuiva. De cînd o pierduse pe maică-sa, niciodată nu se temuse mai mult de singurătate ca acum. Zehra Hanîm îl moșise pe Tevfik și ţinea tare mult la el. L-a mîngîiat, l-a îmbărbătat, i-a făgăduit că va încerca să aranjeze lucrurile cu Emine și, după ce a strecurat o rază de nădejde în sufletul omului, a plecat...

Luna care s-a scurs de la istoria aceasta este, potrivit celor din mahalaua Sinekli Bakkal, perioada cea mai romantică din întreaga poveste a lui Emine și-a lui Tevfik. Femeile luaseră totul drept o nouă poveste de dragoste ca *Leylâ și Mecnun ;* bărbaţii, ca de obicei, erau nemulţumiţi.

Tevfik, mai întîi, îi trimitea zilnic lui Emine toată deznădejdea așternută pe hîrtie, cu cunoscuta lui ortografie schiloadă ; mai apoi, a început să bată drumul prin fața porţii ei și, în sfîrșit, sub balcon, și-a strigat, cît îl ţinea gura, dragostea pentru propria-i nevastă. Cum însă toate acestea s-au dovedit zadarnice, a început seara să se cherchelească și să-și plîngă soarta, la cișmea, în fața femeilor. Dugheana sta zăvorîtă... Iar el umbla de

colo, colo, pînă cădea din picioare. Nici vorbă că starea lui Tevfik era „dăunătoare pentru morala publică" ! S-au adresat jalbe comisarului mahalalei. Într-o bună zi, acesta l-a chemat la comisariat. El însuși era un om cu frica lui Allah, conservator, care respecta cu sfințenie predicile imamului. Pentru el Tevfik nu era altceva decît un desfrînat, un nelegiuit, o viperă al cărei cap trebuie strivit cu orice preț. Potrivit obiceiului, pentru început, i-a tras lui Tevfik o ciomăgeală pe cinste. De se va mai arăta încă o dată în fața porții imamului, de va auzi că-și mai descarcă inima în fața femeilor, nu-i va mai lăsa un oscior întreg !...

Tevfik trăsese cu totul obloanele dughenei. I se pierdu urma din Sinekli Bakkal. Dar, la puțină vreme, vestea despre el stîrni din nou agitație în mahala. Își reluase rolul de femeie în comedia lui. De data aceasta născocise o altă istorie, intitulată *Ucenicul băcanului*. Era vorba de o aventură de dragoste, eroii ei fiind o femeie băcan și bărbatul acesteia, ucenicul ei, totodată.

Întregul Istanbul se prăpădea de rîs, ba chiar și străinii veneau pînă la Göksu să-l vadă. A devenit, în acest fel, un actor poftit nu numai la conacele cele mai de seamă, dar chiar și la palat.

Această veste ajunse la urechile lui Emine, abia după ce se întorsese în casa părintească. Și unde mai pui că pruncul, pe care-l purta în pîntece și de existența căruia Emine își dăduse seama numai după ce părăsise dugheana, părea din ce în ce mai grăbit ! Întregul Sinekli Bakkal nu se mai sfia să spună că femeia din sceneta *Ucenicul băcanului* nu era alta decît Emine. Cînd trecea pe uliță, chefliii își dădeau coate, hlizindu-se cu gura pînă la urechi.

Pe de-o parte zorit de Emine, pe de alta furios la culme pe Tevfik, imamul s-a adresat tribunalului, cerînd despărțirea celor doi. În prezența kadiului și a juraților, cu o însuflețire care punea în umbră iscusitele sale predici, el a istorisit toate cîte îndurase Emine din partea lui Tevfik. Oare domnul judecător mai întîlnise vreodată un musulman, care să fi dezvăluit prietenilor toate tainele propriei sale neveste ? ! Ferească Allah ! Nu întîlnise, firește...

Influențați de elocvența imamului, cei aflați în sala de judecată — pînă chiar și aceia care îi datorau lui Tevfik atîtea ceasuri de desfătare — s-au pornit împotriva lui. Tevfik fu nevoit să se despartă de Emine... Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Dimpotrivă, clevetelile au sporit. Și chiar s-au găsit unii mai simandicoși, care să se plîngă padișahului, cum că, pasămite, credința, religia se duc de rîpă, că și-au făcut loc lucruri potrivnice sfîntului șeriat[1]. Pentru liniștea spiritelor, palatul a hotărît să-l îndepărteze pe Tevfik din Istanbul o bucată de vreme și l-au expulzat în Gelibolu. În mai puțin de un an, veselul și ușuraticul Istanbul părea să fi uitat cu totul de artistul pe care, pe vremuri, îl iubise atît de mult, ca și de păcatele lui. Numai Sinekli Bakkal, văzînd-o pe Emine purtînd în brațe pe fiica lui Tevfik, și-a amintit de acesta. Fata lui Tevfik primise numele Rabia.

IV

La cinci ani, Rabia, aidoma celorlalți țînci de-o vîrstă cu ea, a început să spele tăvile și ceștile de cafea. La șapte ani, era o gospodină în toată puterea cuvîntului. Ba mai mult, îi purta de grijă și bunicului ei. Pe atunci, toate acestea erau cît se poate de firești pentru orice fetiță din Sinekli Bakkal. Ceea ce însă o deosebea pe Rabia de ceilalți copii se datora în întregime influenței, atît de timpurii, pe care o avea imamul asupra copilei. Și în timp ce alți țînci, de vîrsta ei, erau deprinși să fie legănați în scrînciob și să se joace cu păpușile, Rabia se obișnuia cu acele lucruri care se chemau paradis și infern. Imamul, Hagi Ilhami Efendi, i-a făcut cunoscute nepoatei sale, potrivit înțelegerii ei, aceste două locuri, cu tot ce ținea de ele. Infernul trezi în fetiță mult mai mare interes. În timp ce bunicul istorisea, ea scrîșnea din dinți și o treceau fiorii, însă, cu ochii mari deschiși, asculta cu sufletul la gură. Mai întîi, imamul, cu o pricepere pe lîngă

[1] Dreptul religios musulman.

care Dante era un oarecare, zugrăvea caznele acelea înfricoșătoare, apoi o încredința cu o convingere care nu mai lăsa loc vreunei îndoieli, că acesta este locul predestinat tatălui ei. Iadul îi stîrnea fetei teama, însă nici raiul, așa cum îl descrisese imamul, nu-i prea era la inimă. În plăsmuirile sale prindea viață o pajiște în mijlocul căreia susura abia auzit un pîrîiaș; aici, imami cu turbane uriașe, cu chipuri mohorîte, ce aduceau cu bunicul ei, dimpreună cu niște femei cu înfățișarea aspră, întocmai ca și mama ei, din zori și pînă-n seară cîntau psalmi, pe un ton care te îmbia la somn. Această fetiță, a cărei fragedă minte plăsmuia asemenea lucruri complicate, și-a trecut primii ani ai copilăriei într-o lume împresurată de zidurile opreliștii. Pesemne, tocmai de aceea se străduia să zăvorască în capul ei toate visurile copilăriei, să-și stăpînească pînă chiar și expresia chipului, fiind nevoită, cu alte cuvinte, să-și întărească singură voința. În această vreme doar o dată s-a încumetat să se răzvrătească împotriva lumii sale. Aceasta s-a petrecut atunci cînd, în ciuda poruncilor aspre ale bunicului — care socotea că meșterirea unei păpuși este un păcat la fel de mare ca și zugrăvirea portretelor — își făcuse din mătase de porumb o păpușă, cu ochișori din mărgele albastre și cu o guriță închipuită dintr-o mărgică roșie, și o ascunsese. Cînd însă privirile agere ale lui Emine au descoperit acest păcat, i-a dat de știre bunicului. Cu vremea, Rabia uitase de prima și ultima chelfăneală pe care o primise pe vremea cînd Hagi Ilhami Efendi era dascăl la școală. Dar, nici în ruptul capului, n-a putut uita cum ardea păpușa sub cazanul de spălat rufe. Văzînd cum mătasea galbenă de porumb se chircea și dispărea mistuită de flăcări, cum mărgelele albastre se desprindeau de pînza albă, parcă era martoră la arderea unui copilaș în carne și oase. Un nod amar i se oprise în gît, privirile i se încețoșaseră; și-a ascuns fața în lespezile de la bucătărie și s-a pornit să plîngă cu sughițuri.

După această istorie, n-a mai făcut nici o poznă de care să se fi plîns mama ori bunicul. De-acum măsurase puterea celor din jur și își dăduse seama de propria ei neputință. Se făcuse atît de supusă încît, în toată mahalaua, mamele o luau drept pildă pentru fetele lor. Aido-

ma păsărilor și gîzelor care, pentru a-și apăra specia, își schimbă culoarea după împrejurări, ea își potrivise chipul, atitudinea, ba chiar și vocea, după cei care o înconjurau și care nu știau ce-i rîsul, ori bucuria.

Hagi Ilhami Efendi, căruia îi crăpa obrazul de rușine pentru cele petrecute cu Emine, nu și-a mai trimis nepoata la școala din mahala. S-a îngrijit el de învățătura fetei și a priceput de îndată că aceasta este plămădită din alt aluat. Nu mai întîlnise încă o memorie care să deprindă cu atîta ușurință rugăciunile. Pe de altă parte, Emine luase și ea seama că fetița poate să reproducă, cu voce subțirică, specifică vîrstei, o melodie pe care o auzea pentru prima dată. Tatăl și fiica au căzut pe gînduri, și-au făcut tot felul de socoteli și au hotărît ca fata să devină hafîz[1]. Că doar imamul se ocupa cu pregătirea hafîzilor din Istanbul...

O bucată de vreme, în fiecare dimineață, Rabia se așeza într-o băncuță, în fața bunicului și, sprijinindu-și brațele firave pe genunchi, ațintindu-și ochii ei mari, de culoarea mierii, în ai imamului, legănîndu-se în dreapta și-n stînga, învăța *Coranul*.

Firește, mai întîi nu i-a fost tocmai la-ndemînă să rețină un text atît de lung, într-o limbă din care nu pricepea o buche. S-a deprins, însă, destul de curînd și cu asta. Armonia limbii arabe, rezonanța semitonurilor cerute de accentuarea silabelor de la sfîrșitul versetului, întocmai ca un puls înfrigurat, toate acestea o emoționau la fel ca o muzică cerească. O perdea de ceață îi învăluia ochii ca mierea, cu stropi verzui, chipul ei delicat devenea palid, buzele i se uscau, vocea aceea mîngîietoare, care-ți mergea la inimă, revărsa o melodie, izvorîtă parcă dintr-o cascadă, în timp ce trupușorul ei, potrivindu-se acestei armonii de sunete, se legăna într-o parte și alta, înainte și înapoi, cu mișcări largi și cu o precizie de pendulă.

La unsprezece ani, fiica lui Tevfik știa *Coranul* de la un cap la altul, devenind astfel cel mai nevîrstnic, dar totodată și cel mai drăgălaș și mai înflăcărat hafîz. Era poftită, pentru sume frumoase, în timpul sfintelor sărbători, la Ramazan, la slujbele cele mai grele, unde rostea

[1] Persoană care știe pe dinafară întreg *Coranul*.

Coranul. În vremea Ramazanului, a cîştigat atîtea parale, cît nu putuse agonisi imamul în doi ani. Hagi Ilhami Efendi îşi freca mîinile cu satisfacţie, istorisind pretutindeni, cu neascunsă mîndrie, că fata îi semăna mai mult decît lui Tevfik. În aceste zile şi Rabia era mulţumită. Fără să-şi dea prea bine seama, datorită mulţimii care se aduna în jurul ei în moschei, ca şi din pricina emoţiei pe care o stîrnea vocea ei mîngîietoare, se lăsa ea însăşi înrobită de vraja care-l cuprinde pe artistul copleşit de succes.

Prima izbîndă a dobîndit-o în moscheia Valide unde s-a făcut cunoscută. Tot acolo, în timp ce rostea *Coranul*, i-a atras atenţia soţiei lui Selim Paşa.

V

O femeie care cunoscuse din plin reuşita, mărinimoasă şi binevoitoare, preţuind zicala : „Să nu ştie stînga ce face dreapta“, cam aşa ar fi putut fi creionată, la prima vedere, nevasta lui Selim Paşa, Sabiha Hanîm. Dar ea mai avea un chip, care, atunci cînd şi-l descoperea, stîrnea tot felul de cleveteli : o femeie care se dă în vînt după petreceri şi pălăvrăgeală, care adună în jurul ei o mulţime de linguşitori de care, de altfel, se satură cît ai clipi, o femeie tare nestatornică. Clevetelile sînt scornite, cele mai adesea, tocmai de trîndavii pe care-i pusese pe goană. Numai că nimic din toate acestea n-o putea amărî pe Sabiha Hanîm. Hohotele sale neîntrerupte, veselia molipsitoare, se transmiteau celor din jur asemenea unor microbi. Lega prieteşug cu oricine, neţinînd seama de vîrstă ori de locul acestuia în societate. Amicii ei vin la conac cînd li se năzare şi dau năvală în odaia doamnei, fără prea mare ceremonie. În acelaşi timp, faţă de cei care nu-i erau pe plac, fie chiar şi neveste de miniştri, se arăta foarte rece, deşi avea grijă să nu i se poată reproşa lipsa de eleganţă şi bună creştere. Respecta cu stricteţe protocolul social care, pe vremea aceea, era foarte sever.

Printre cei care, fără să-i fie apropiați, veneau, în zilele de sărbătoare, să sărute poala rochiei lui Sabiha Hanîm, se aflau și Emine dimpreună cu fiica ei, Rabia. Emine nu-i prea sta femeii la inimă. Și aceasta nu pentru că fata imamului, urîtă și distantă, nu era pe potriva ei. Oricît ar părea de ciudat, dar pricina acestei răceli era tocmai Tevfik. Sabiha Hanîm îl cunoscuse pe Tevfik pe vremea cînd venise, ca mireasă, la conac și găsise că ștrengăriile acestui copil de mahala erau drăgălașe. De cele mai multe ori, oprea careta, îl chema pe băiat lîngă ea, îi cerea să declame ceva și îi strecura în palmă cîțiva bănuți. Și cînd Tevfik s-a apucat de comediile lui, printre cei care mergeau cel mai des să-l vadă era și soția lui Selim Pașa. Urmărise cu atenție aventura și peripețiile flăcăului și fetei imamului. Cînd venise vorba de expulzarea lui Tevfik, stăruise pe lîngă pașă să-i vină acestuia în ajutor. Dar Selim Pașa nu era dintre acei bărbați care să-și pună în joc situația pentru o vorbă de muiere. Tevfik plecase și cu aceasta se sfîrșise și interesul lui Sabiha Hanîm pentru teatru.

Cînd doamna a văzut-o pe Rabia în moscheia Valide, viața ei cunoștea o perioadă furtunoasă. Trecuse de mult de prima tinerețe și bănuia că fiecare, și înainte de toți bărbatul ei, încearcă s-o convingă că sosise clipa să-și închine vremea rugilor, mai bine zis că bătuse ceasul să se gîndească la viața viitoare. Și asta în timp ce chipul ei, acoperit de riduri, se zbîrcea din zi în zi mai mult. Nu putea suferi gîndul morții. Pămînt colcăind de rîme și scorpioni, pămînt jilav, negru și rece!... Oare de acolo ia sufletul drumul raiului? Nemaivorbind că nici aci nu este mai acătării. Se știe doar că în rai nici nu poate fi vorba de muzică, veselie, desfătare. Femeia se temea cu adevărat de creaturile care nu știau ce-i gluma, nu rîdeau și nu lăsau nici pe altul să rîdă. Pesemne, tocmai de aceea a început din nou să meargă la ordinul dervișilor. Pînă chiar și șeihii prețuiau gluma, afirmînd că însuși Creatorul arată înțelegere față de rătăcirile supușilor. Printre aceștia cunoscuse și un maestru în ale muzicii, din ordinul dervișilor, pe nume Vehbi Dede, pe care-l găsise pe potriva sa. Vehbi Dede privea lumea din jur cu un zîmbet înțelegător și cu dragoste, viața i se părea o sfîntă glumă

a Celui de Sus. Sabiha Hanîm l-a luat ca dascăl de muzică pentru tinerii ei protejați și pentru fiica ei adoptivă, Mihri. Cum însă Dede era un om modest, care vorbea puțin și ducea o viață nu prea îndestulată, rareori îi vedeai stînd la vorbă. Mintea ei practică pricepuse că firea lui Dede era bună oriunde în altă parte, decît la conac, unde ar fi însemnat să dea peste cap ordinea casei. Nici vorbă că înțelegerea pe care o arăta față de Dede și față de Allah, pe care acesta îl slăvea, îi venea în sprijin, dar ea știa prea bine că nu va putea nicicînd duce viața de ascet a lui Dede.

Bătrîna femeie, care iubea muzica simfonică cel puțin tot atît cît și melodiile și jocurile populare, a fost cucerită de vocea și înzestrarea Rabiei. S-a cam mirat, aflînd că este fata lui Emine. Oare, ea să fie copilașul acela firav care, în zilele de sărbătoare, se strecura în odaie, ascunsă în spatele maică-si ?! Înseamnă că fata, asemenea tatălui ei, era dăruită cu har de artist. În această voce fermecătoare se ascundea ceva care trezea un sentiment de singurătate și tristețe, stîrnind neliniște în sufletul oamenilor. Din purtarea fetiței, bătrîna a observat fără prea mare greutate că este o sărmană creatură lipsită de orice bucurie și acest lucru a mișcat-o nespus. S-a hotărît de îndată. Seara, în timpul cinei, îi spuse lui Selim Pașa :

— Azi, în moscheia Valide, am ascultat-o pe nepoata imamului. Sînt treizeci de ani de cînd n-am mai auzit pe cineva rostind astfel *Coranul*. Spune-i imamului ca fata să treacă diseară pe la conac, să-mi declame și mie ceva. Și ai grijă ca nevolnica aia de maică-sa să nu se țină scai de ea !

. . . .

Rabia, care țopăia pe urmele felinarului lui Șevket Aga pe caldarîmul plin de hîrtoape al uliței Sinekli Bakkal, spre bulevardul larg ce ducea la conacul lui Selim Pașa, se bucura de parcă ar fi descoperit o lume nouă.

De-o parte și de alta a străzii — livezi întinse ; în mijlocul livezilor — felurite conace ; deasupra fiecărei uși spînzura cîte un felinar uriaș. În urma slugii, păși pragul uneia dintre aceste uși. Caprifoiul, parfumul de iasomie și salcîm înflorit, susurul havuzurilor, toate acestea făcură să tresalte inima fetiței. Econoama aștepta în pridvor.

Rabia, în urma femeii, urcă treptele două cîte două, ținîndu-se de balustradă. Se străduia să readucă în căpșorul ei chipul bătrînei care o chemase. De ce o aduseseră oare aici ? Își aminti de cartea grea pe care maică-sa i-o vîrîse sub braț. Cartea aceasta mare o făcu să înțeleagă care este motivul neașteptatei invitații. O să citească din *Coran*, o să rostească poate chiar un psalm. Pesemne, poftirea ei la acest conac uimitor are vreo legătură cu cele sfinte. Numai că atmosfera din jur era departe de a aduce cu o înmormîntare ori altceva de acest fel !

La primul cat, picioarele i se afundară în covoare moi. Numeroase Rabia aici apăreau, aici dispăreau în oglinzile mari ce reflectau candelabrele atîrnate de tavan, aidoma unor ciorchini de lumină. Din dosul unei uși răzbăteau sunetele unei tamburine și zgomotul pașilor unor dansatori. Oare ce legătură poate fi între toate acestea și *Coran*, cartea sfîntă despre Mohamed ? ! Cînd își veni în fire, trezită parcă dintr-un vis, se afla în mijlocul odăii lui Sabiha Hanîm. Își aruncă privirile nesigure, sfioase asupra bătrînei întinsă pe perne. Cu un pled moale pe genunchi, cu spatele rezemat, aceasta, la rîndul ei, o măsură din cap pînă-n picioare. De aproape nu mai părea trufașă și înfricoșătoare. Era gușată, cu pielea atîrnînd, cu fața brăzdată de riduri, iar printre zbîrcituri, ici și colo, i se adunaseră urme de suliman. Fetița găsi că o asemenea înfățișare e cam neobișnuită ; dar fața aceea stranie era luminată de doi ochi zîmbitori și prietenoși care îi inspirau încredere. O mînă albă, împodobită cu inel de smarald se întinse către Rabia pentru a fi sărutată :

— Lasă-ți cartea pe scrinul acela și așază-te aici.

Și mîna împodobită cu inel îi arătă un jilț.

— Cum te cheamă ?

— Rabia, prea supusa voastră !

— Ei, bravo ! Nu ți se spune cumva Rabia Abla[1] ?

Ochii tineri ai femeii străluceau de lumina unui zîmbet prietenos. Slujitorii geamiei, chefliii de mahala, care

[1] Mătușă.

3 — c. 251

nu dădeau pace fetelor, ba chiar şi vînzătorii ambulanţii, pe jumătate în ironie, pe jumătate în glumă, îi spuneau Abla. Oare de unde o fi aflat Sabiha Hanîm acest lucru ?! Rabia nu se încumetă măcar să zîmbească. În timp ce se aşeza, îi trecu prin minte că nu şi-a ridicat poalele rochiţei. Îi stăruia în minte dojana lui Emine : „Iar îţi boţeşti rochia, ca o necioplită !“ Ca şi cum se făcuse vinovată de cine ştie ce, se sculă, îşi ridică cu grijă rochiţa croită dintr-o feregea a maică-si şi se aşeză din nou.

— Ce fel de rochie mai e şi asta, aşa aspră şi mohorîtă, Rabia Abla ? Parc-ar fi o carapace de broască ţestoasă...

Rabia era de aceeaşi părere, dar nu se cuvenea să zîmbească. Pe un ton foarte serios, spuse că toate rochiile sale erau făcute din veşmintele vechi ale mamei ori ale bunicului. Apoi repetă una din predicile imamului împotriva podoabelor. Cu privirile pironite pe florile covorului, spuse :

— Că doar proorocul umbla numai în straie peticite !

Se auzi un hohot de rîs nestăpînit.

— Imamul pînă chiar şi acasă nu-şi uită predicile ?

Se vede treaba că pe lumea asta erau şi asemenea oameni care-l puteau lua în rîs pe bunicul !... Nici nu avu timp să ridice privirile de pe florile covorului, că fu luată în primire cu o altă întrebare şi mai neaşteptată :

— Ia spune, Rabia Abla, în casă nu se vorbeşte de loc despre tatăl tău ?

Oare vrea s-o tragă de limbă ?! Aflînd de sentimentul tainic pe care inima ei îl păstrează cu sfinţenie, nu cumva are s-o trădeze ?! Înghiţi în sec şi, cu o voce ştearsă, repetă întocmai răspunsul pe care imamul i-l vîrîse cu de-a sila în cap şi pe care trebuia să-l dea celor care ar fi întrebat de tatăl ei :

— Tata e un om rău, doamnă, nici nu pune piciorul în moscheie... Cînd o să moară... se va duce drept în iad !

— Nu e rău de loc. O să-l facă pe satana să se prăpădească de rîs.

Ochii ironici, luminaţi de o rază ghiduşă, ai femeii se înceţoşară abia simţit, privirile i se pierdură undeva, în gol. Rabiei i se păru că această neaşteptată tristeţe trebuia să aibă vreo legătură cu tatăl său. Puse o între-

bare pe care pînă atunci nu se încumetase s-o adreseze, deși nu-i dădea pace :

— Doamnă, dacă tata moare se duce cu adevărat în iad ?

— De ce să se ducă, puiule, că doar n-a făcut nimănui nici un rău. Dar, la drept vorbind, cîte nu se văd pe lumea asta !... Voia lui Allah este de nepătruns ; uite, am ajuns la anii mei și încă nu știu ce vrea...

Tăcu. Apoi, cu un ton pe jumătate amar, pe jumătate ironic, adăugă :

— În schimb, ce vrea necuratul este limpede ca lumina zilei, asta poate pricepe oricine, cît ai clipi...

Era clar că această temă nu-i era pe plac bătrînei femei. De îndată trecu la altceva. Se îndreptă din șale, frecîndu-și cu palmele genunchii reumatici. Începu să vorbească despre copilăria lui Tevfik. Și cu cîtă plăcere istorisea ea poznele acestuia, comediile sale !

Cînd intră econoama, Sabiha Hanîm parcă uită de nepoata imamului, de care pînă atunci se ocupase cu atîta grijă. Asemeni unui comandant de oști, în așteptarea raportului statului major, ea conducea treburile conacului după informațiile pe care le primea în fiecare seară de la slujnică. Un reumatism nevolnic o ținea aproape țintuită în odaie. Fermă și atotștiutoare nu-și afla liniștea dacă nu știa ce face, ce gîndește fiecare dintre cei aflați sub porunca ei. I-a pus econoamei o mulțime de întrebări, din care Rabia n-a priceput o iotă, ca de altfel și din răspunsurile femeii, ce sunau pentru Rabia ca niște enigme de nedezlegat.

— Ce face mustăciosul, astă-seară ?

— Iar s-a apucat de ale lui. Am auzit zgomot de fierăstrău în pridvor.

— Nu dansează nimeni ?

— Am simțit eu ceva, trecînd prin fața ușii lui Dürnev Hanîm. Kanarya este și ea acolo. Dar cine poate ști cu ce se îndeletnicesc aceste două cuconițe !

Econoama își pironi ochii în tavan, implorînd ajutorul lui Allah pentru a se izbăvi de păcatele celor două cuconițe, Dürnev și Kanarya. Dar Sabiha Hanîm trecu la altele :

— Pe unde-o fi mustăciosul ?

— S-a dus din nou în harem, în salonul de muzică, împreună cu cei doi tineri bei. Sorb la cafele, una după alta...

— Ai ascultat ce discută ?

— Cum să nu fi ascultat ? Mi-am lipit urechea de ușă preț de o jumătate de ceas. Nu mai pot de șale. Dar să mă bată Allah dac-am priceput ceva.

— Vorbesc despre femei ?

— Da de unde...

— Atunci, pesemne, despre politică... N-a venit vorba despre palat ?

— Vai, păzească-ne Allah... Oare, tînărul nostru bei aduce vreodată vorba despre așa ceva ?

. . . .

Bărbosul era Selim Pașa. Funcția lui de șef al jandarmeriei unui stăpînitor tiran era dificilă și delicată, totodată. În clipele de răgaz meșterea tot felul de lucruri, cum ar fi taburete pentru fumat, lavițe sau scărpinători din lemn de santal. Mai cu seamă acestea din urmă sînt foarte meșteșugit lucrate. În afară de aceasta, nu mai are altă pasiune. Nici chiar cei care nu-l puteau suferi pe Selim Pașa, ca persoană oficială, nu găseau nimic de spus cu privire la viața lui particulară. Era un cap de familie fără cusur și, cu osebire, își prețuia nevasta. Iar aceasta, doar o singură întîmplare amară nu putea cu nici un chip uita, din conviețuirea lor de mai bine de treizeci de ani. Și chiar și aceea avea un bun temei. Pașa, ca orice bărbat sigur de puterile lui, își dorea un băiat care să-i semene întru totul. Iată însă că „mustăciosul" de care se amintise mai înainte, singura odraslă a lui Sabiha Hanîm, nu aducea nici cît negru sub unghie cu tatăl său. Ce-i drept, Hilmi era un copil cuminte și la locul lui. Dar era un flăcău slăbănog, plăpînd, cu ochii bulbucați, peltic și, încă din copilărie, căzut în patima muzicii. Mai cu seamă aceste două din urmă metehne îl scoteau din sărite pe Selim Pașa. Văzînd că Sabiha Hanîm, după zece ani de căsnicie, nu mai aduce pe lume un copil, Selim Pașa s-a însurat, în taină, cu fata unui negutător de grîne, ducîndu-și tînăra nevastă într-o mahala îndepărtată de conac. Însă și cea de a doua femeie i-a zămislit, mai întîi, un prunc și mai firav decît Hilmi, iar doi ani mai tîrziu, în timp ce da naștere unei fetițe în care abia pîlpîia o urmă

de viață, se sfîrșise și ea pe patul de lehuză. După toată această istorie, Selim Pașa a priceput ce suflet ales este Sabiha Hanîm, această femeie indiferentă și răsfățată. În vreme ce el nu cuteza să-și descarce inima, ea îi mărturisi că avea știință de însurătoarea lui, ba chiar și de casa unde se aflase noua lui nevastă; cunoștea pînă și numele fetiței. Și nu i-a adresat măcar o vorbă de reproș. I-a cerut doar s-o ia alături pe Mihri, rămasă fără mamă, și s-o crească asemeni copilului lor. Pașa, pesemne, nu putea bănui cît de adînc poate fi rănit orgoliul unei femei, ce dramă poate dezlănțui în sufletul ei, hotărîrea de a deveni un fel de complice în asemenea împrejurări. Mai mult decît orice, însă, îl uimea faptul că o femeie fusese în stare să ascundă o taină, mai bine de doi ani. Priceperea de a păstra o taină era, după cum socotea el, un har care, chiar și la bărbați, se întîlnea destul de rar. Hotărîse să nu-și mai ia altă femeie, chiar dacă dorința de a mai avea un băiat nu-i da pace. De îndată, își schimbase și purtarea față de nevastă. Asculta cu prețuire spusele ei, ba, uneori, chiar el îi cerea sfatul. Numai cînd venea vorba despre flecărelile muierești începea să rîdă, clătinînd din cap.

Dacă s-ar fi trecut cu vederea această istorie, ce rămăsese mult în urmă, în viața lui Sabiha Hanîm, în purtarea ei față de bărbat, n-ai fi găsit nici cel mai neînsemnat cusur. Ceea ce însă o amăra și o punea pe gînduri, cînd și cînd, erau neînțelegerile dintre fiul ei, Hilmi, și bărbatul ei, Selim Pașa. Acesta din urmă era din cap pînă-n picioare un om de modă veche, deschis și onest, așa cum socotea chiar el că trebuie; recunoștea puterea stăpînirii ca pe o putere divină, fiind încredințat că era de datoria lui, ca șef al jandarmeriei, să strivească, întocmai ca pe un scorpion, orice potrivnic al padișahului. Mai cu seamă, era scos din ale lui de fandoselile junilor turci [1]. Seara cea mai plăcută pentru el fusese aceea cînd reușise să ciomăgească un asemenea june turc, să-l pună la tot felul de cazne, să-l arunce pe un vapor și să-l trimită unde a-nțărcat dracul copiii. De cîte ori nu spusese : „Dacă

[1] Membrii organizației Unitate și Progres, care au înfăptuit revoluția burgheză din Turcia între anii 1908—1909.

aflu cumva că Hilmi este dintre junii turci, am să-l biciuiesc pînă-i voi face tălpile numai bășici și apoi am să-l expulzez în Fizan !“ Pe de altă parte, Hilmi îi citea mamei sale tot felul de ciudățenii, îi vorbea de junimea turcă, ba chiar cuteza să-l țină de rău pe padișah. Cei mai mulți dintre cei care-l înconjurau erau niște tineri cu apucături stranii, niște filfizoni. Unii dintre ei purtau plete lungi, alții își stîlceau limba, încercînd să se potrivească străinilor. Și, deși Sabiha Hanîm privea la toate acestea ca la niște nevinovate mofturi ale tinereții, în sufletul ei se strecurase, totuși, neliniștea. Dacă Hilmi face cine știe ce boroboață și se întîmplă vreo nenorocire ? Nici n-ar putea fi vorba de cruțare din partea pașei, ba mai mult, fiind la mijloc propriul său fiu, îl va năpăstui și mai mult pe Hilmi. Cu toate acestea, Sabiha Hanîm, căreia nu-i prea plăcea să-și încarce mintea cu tot felul de gînduri sîcîitoare, uita repede tainica neliniște, și conacul sub oblăduirea ei își continua viața rînduită și fără griji de mai înainte.

În ziua cînd Rabia venise la conac, Sabiha Hanîm avea un nou necaz : lupta surdă pe care o purta cu nora ei, Dürnev, și care nu se știa cu izbînda cui se va termina. Sabiha Hanîm o luase alături de ea pe Dürnev de mică, o crescuse, se îngrijise să primească o educație aleasă și o dăduse după fiul ei. Socotind că tînăra cercheză îi va rămîne întotdeauna supusă și plecată, hotărîse să nu-și aducă noră dinafară. Adevărul este că atîta vreme cît îi stătuse în puteri să diriguiască singură treburile conacului, vocea nurorii nici nu se auzise. Însă de cînd pîrdalnicul de reumatism o ferecase în odaie, lucrurile se schimbaseră ; tînăra femeie își luase îngăduința să împartă porunci în dreapta și în stînga, fără să-i fi cerut încuviințarea.

Sabiha Hanîm și-a frămîntat mintea pentru a afla un mijloc de a-i arăta nurorii care-i era locul. A cumpărat o tînără cercheză, cu părul auriu, frumoasă de pica, pe nume Kanarya. De ochii lumii, fata lua lecții de dans și se zvonea că va fi dăruită uneia dintre favoritele lui Abd ul-Hamid. De fapt însă, la mijloc nu era decît dorința de a o înfricoșa pe noră. Numai că Dürnev a recurs la o manevră cu totul neașteptată pentru bătrînă. A legat prie-

teşug cu Kanarya, a început să manifeste tot mai mult interes pentru lecţiile de muzică şi dans ale acesteia. Iar pe socrul ei, care îi arăta multă înţelegere, îl poftea adesea în odaia sa pentru a controla, chipurile, felul cum deprinsese dansul și bunele maniere fata care avea să meargă la palat.

Şi cînd Sabiha Hanîm îi atrăgea atenţia că nu se cuvine să se ocupe de garderoba şi dansul unei tinere nevolnice, paşa i-o întorcea, cu cel mai serios chip din lume :

— De fapt, eu sînt dator să-i port de grijă Înălţimii sale și, prin urmare, sînt nevoit să supraveghez pe oricine merge la palat !

Și iată că, în timp ce se puneau la cale aceste treburi, atît de încîlcite, ale conacului, cele două bătrîne femei uitaseră cu totul de Rabia. Într-un tîrziu, slujnica, Şükriye Hanîm, îşi aminti :

— S-a înserat de-a binelea, ar trebui să trimitem fetiţa.

Mîngîind-o pe Rabia, Sabiha Hanîm îi atrase atenția :

— Vineri seara e sărbătoarea proorocului, am oaspeţi, să vii mai tîrziu ; ai să citești din *Coran*... Am să te chem înainte de cină.

Iar apoi, îi strigă din urmă :

— Spune-i mamei tale să poftească şi ea, după rugăciunea de seară !

VI

Se aşezase într-un jilţ, cu halatul ei lung de mătase, împodobită cu tot felul de giuvaeruri, ba chiar și cu „grande cordon“, semn al nesfîrşitei sale mărinimii ; la intrarea celor veniţi să-i aducă urările lor de sănătate se ridica cu greutate, sprijinindu-se în baston, plină de măreţie, ca o regină.

Ghemuită pe niște perne, Rabia abia putea crede că, numai cu două zile în urmă, această femeie majestuoasă era atît de simplă, de prietenoasă.

A apărut mai întîi fiica adoptivă a lui Sabiha Hanîm, o fată ștearsă, de vreo șaisprezece ani ; au urmat cei ai casei. Fiecare se închina în fața ei, rostind tradiționala urare : „La mulți ani !“ După acest ritual care nu a durat mai mult de zece minute, slugile, cu econoama în frunte, au părăsit salonul. Pe una dintre ele, Sabiha Hanîm a oprit-o lîngă ea.

Privirile Rabiei se îndreptară, îndată, către această fată. Era înaltă, cu umerii largi, șoldurile înguste, ca ale unui băiat, fața albă și catifelată, ochii — două floricele albastre de verbină... Avea pe umeri un halat moale, de culoare roz, își strînsese mijlocul într-un cordon argintiu. Era singura dintre slujnice care nu-și acoperise chipul. Își împletise cosițele aurii într-o coadă bogată, pe care o prinsese la capăt cu o fundă roz și o aruncase pe spate. Rabia, copleșită de uimire, nu-și putea dezlipi privirile de pe această creatură fermecătoare. Dar cel mai mult o izbiră sprîncenele ei de culoarea castanei, arcuite, una dintre ele fiind ridicată. De ce, oare, era una mai înaltă ? Rabia n-avea de unde să știe că aceasta le deosebea pe cercheze de celelalte femei.

Această fată era Kanarya.

— Unde e Dürnev ? întrebă Sabiha Hanîm.

— Vine îndată, doamnă !

Într-adevăr, își făcu apariția și Dürnev Hanîm, o tînără puțintică la trup... Își ridica într-una pleoapele, pentru a da ochilor ei mari, castanii, un aer copilăros. Sprîncenele negre, potrivite cu mult sîrg, erau subțiri ca o părere... Pomada, sulimanul sînt la locul lor, iar fețișoara ei este luminată de o expresie de sinceritate. Colierul, brățările, cerceii lungi, inelele toate sînt din smarald. Și pentru ca veșmintele să se potrivească podoabelor, se învăluise în catifea și volănașe verzi... Purta un halat lung și în picioare niște conduri din atlas verde, cu tocuri înalte. Unul dintre aceștia lovea ușor poalele halatului care, cu toate pliurile și volănașele sale, unduia ca un șarpe. Rabia își spuse că încă nu mai întîlnise pe cineva împodobit atît de fără gust și țipător.

Dürnev nici n-a catadixit să-i adreseze soacrei vreo urare ca și cum, în ciuda toaletei sale fastuoase, n-ar fi știut că este zi de sărbătoare. După ce, cu un aer oficial

şi indiferent i-a aruncat „Slavă lui Allah, ce bine arătaţi astăzi!" s-a oprit sub candelabru, cufundîndu-se în gîndurile sale. Orice ar fi frămîntat mintea ei în acel moment, unduirile şoldurilor tinerei femei, urmînd mişcările unei dansatoare, şerpuirea halatului, expresia preocupată a chipului, copiată din cine ştie ce carte ilustrată, o scoteau din sărite pe Sabiha Hanîm. Nu se putu opri să murmure pentru sine: „Necioplită, suflet de slujnică, ai să vezi tu pe dracu!" Apoi, rosti pe un ton foarte liniştit:

— Doreai să mă întrebi ceva, fata mea?

Sprîncenele conturate cu multă grijă se înălţară a mirare, în timp ce în vocea ei răsună, abia simţit, batjocura:

— Cum de-aţi ghicit, doamnă? Voiam să vă întreb ceva în legătură cu Kanarya. Invitaţia Excelenţei sale este pentru săptămîna viitoare, nu?

— Aşa-i.

— Astă-seară vom repeta dansul Kanaryei. Paşa vine în încăperea noastră, dumneavoastră n-aţi putea-o face? Am să cînt la pian.

— Astă-seară, ai spus?

— Da, astă-seară... După rugă...

— Cum se poate!... Cel care te aude nu va crede nici în ruptul capului că eşti o musulmană... Ai uitat că e sărbătoare? I-am poftit pe toţi vecinii, această tînără hafîz va citi din *Coran*...

— Care tînără?

Ochii de culoarea castanei, larg deschişi, ca ai unui copil, o măsurară, de sus, pe fata aşezată pe perne, după care continuă:

— Odaia mea se află în celălalt capăt al conacului, nu văd nici o oprelişte pentru repetiţiile noastre.

— Am nevoie de Kanarya. Mai întîi, pentru a se îngriji de musafiri; apoi, îi voi cere să-mi oblojească genunchii.

Sabiha Hanîm făcea vădite eforturi ca să nu se observe furia care o cuprinsese. În ziua aceea postise, îşi făcuse rugăciunea şi luase hotărîrea de a-şi înfrîna dorinţa vie de a o pedepsi pe nora ei. Dar, orice răbdare are margini. Şi îngăduinţa lui Sabiha Hanîm întrecuse de mult graniţele.

Privind, indiferentă, ca şi pînă atunci, la candelabru, Dürnev continuă :

— N-a mai rămas nici o slujnică pentru oblojirea genunchilor ? Nazikter s-ar descurca mult mai bine cu această treabă delicată. Și-apoi, un copil să citească *Coranul* ! Ce atîta fandoseală ?

— Întru pomenirea răposaţilor, *Coranul* poate fi citit atît de copii cît şi de cei vîrstnici.

Tînăra femeie răspunse printr-o ridicare a umerilor care dovedea cu prisosinţă că ea n-avea în nici un fel de-a face cu sufletele celor duşi de pe această lume. Sub stratul gros de suliman, chipul soacrei se făcu stacojiu.

— În satele cerchezilor nu prea se ştie de hafîz... Spiritele strămoşilor tăi au mai mare trebuinţă de mîntuire decît sufletele alor mei.

Sabiha Hanîm îşi reteză vorba. Și aşa spusese destul pentru a-i arăta curtezanei care-i este locul. Observă, cu plăcere, că „poalele verzi“ se încolăciseră din nou ca o viperă gata de atac. Falsa nevinovăţie, aerul copilăros din privirile tinerei femei dispăruseră fără urmă. Chipul îi fu străbătut de o undă de nelinişte, dar, în timp ce se pregătea să răspundă, slujnica anunţă din uşă : „Domnia sa, paşa !“

Ostilităţile încetară cît ai clipi din ochi, dar în aer continua să plutească încordarea. Omul în uniformă care apăru era foarte înalt. Pentru a-l vedea bine, Rabia trebui să-şi ridice capul. Selim Paşa, în ale cărui mustăţi pleoştite şi în a cărui barbă nu se strecurase decît ici-colo cîte un firicel de păr alb, arăta mult mai tînăr decît soţia sa. Cuta dintre sprîncenele lui groase trăda, mai tare decît o făceau anii adunaţi, puterea omului deprins să poruncească. Ochii lui erau albaştri ca cerul, partea de sus a nasului lung netedă, dar pe măsură ce cobora, se încovoia, împrumutînd feţei un aer vulturesc. Chipul acesta era uneori aspru şi neîndurător, alteori blînd, prietenos, ba chiar nepăsător. Astă-seară arăta foarte îngăduitor.

Nevasta se ridică, sprijinindu-se în baston, şi cei doi soţi se felicitară. Dar el păru să nu observe gestul prin care femeia îi arătă fetiţa aşezată pe pernă. Nu-şi putea desprinde privirile de pe noră-sa. Aceasta arăta ca un

copil năzuros, căruia i se smulsese din mîini jucăria, ceea ce, la drept vorbind, îi merse la inimă pașei :

— Ce-i cu tine, fata mea cea frumoasă ?

Sabiha Hanîm se grăbi cu răspunsul :

— Frumoasa noastră fată nesocotește rînduielile, luînd singură hotărîri. Fără încuviințarea noastră, transformă sfînta sărbătoare în simplu prilej de petrecere...

Dürnev spuse, privindu-l pe pașă, dar de fapt adresîndu-se soacrei :

— De vreme ce zgomotul din odaia mea nu poate ajunge pînă aici, nu pricep ce altă oprelişte ar mai putea fi. Ce, nu-ți cunosc eu oaspeții ?! O turmă de hodoroage, una mai surdă decît cealaltă... Abia dacă aud scîncetele copilului aflat sub nasul lor...

În timp ce vorbea, se apropie de pașă și, potrivindu-i cu mîinile ei fine firetúrile uniformei, îl rugă, cu voce alintată :

— Dar dumneavoastră veniți, negreșit, scumpe tată...

— Bine, bine... Numai dacă doamna îngăduie.

— Desigur, de vreme ce dumneavoastră ați hotărît...

Izbînda nurorii îi readuse lui Sabiha Hanîm stăpînirea de sine și, mai cu seamă, demnitatea. Se întoarse către Kanarya :

— Ia-o pe Rabia jos, să mănînce cu tine.

Hotărîse să-i ceară nurorii s-o ia cu sine pe nepoata imamului, dar acum acest lucru nu mai era cu putință.

Pașa, după ce ieșiră cu toții, mai rămase preț de cîteva clipe în odaia soției. Presimțea ce înrîurire va avea asupra ei viclenia ce strălucea în ochii lui Dürnev și de aceea dorea să îndulcească puțin urmările acesteia.

— Așadar, micuța noastră hafîz, va citi pentru oaspeți din *Coran*... Pe cine l-ar fi dus gîndul că fata acelui desfrînat va ajunge așa departe !

— Pașă, pe unde se află acum Tevfik ?

— Cum nu e criminal politic, nu prea m-am ocupat de el. Pesemne, mai este încă la Gelibolu.

— Oare, n-ați putea face să fie adus ?

Vocea pașei se înăspri brusc :

— A fost surghiunit cu prea înalta poruncă, spuse el. După care, mai liniștit adăugă :

— Dacă l-aș aduce pe Tevfik, imamul nu-l va mai trimite la noi pe micuțul tău hafîz.

Sabiha Hanîm se ridică, sprijinindu-se în baston :
Pînă la venirea oaspeţilor, să mă pregătesc de rugă...
Selim Paşa se opri în uşă, căută privirile nevestei şi spuse :

— Înainte de culcare, doamnă, am să vin alături de tine, să-mi fumez narghileaua.

. . . .

Aşezate pe perne, bătrînele femei se înşiruiseră de-a lungul pereţilor. Îşi înfăşuraseră capul, pentru rugă, în basmale albe ; chipurile lor erau acoperite de zbîrcituri, ochii li se împăienjeniseră de extaz... În mîini ţineau mătănii pestriţe, degetele le frămîntau uşurel, buzele palide murmurau fără contenire, trupurile uscate se clătinau dintr-o parte în alta. Vocea stinsă a micuţei hafîz smulgea lacrimi întregului conac. Felul ei de a citi era întocmai cel arăbesc. Printr-un neîntrerupt *legatto*, fiecare cuvînt, oricît de lung, era rostit dimpreună cu următorul. O voce nazală, cîntată, dar care stăpînea întru totul arta rostirii, într-un fel care era numai al ei ! Toţi ai conacului se strînseseră, unul cîte unul, în pridvor, îmbulzindu-se în faţa uşii. Printre ei se afla şi Selim Paşa, ba chiar şi Hilmi, cel franţuzit pînă în măduva oaselor.

După ce oaspeţii au plecat care încotro şi Rabia, alături de maică-sa, a luat drumul casei, Sabiha Hanîm se întinse pe perne, vlăguită. Nazikter începu să-i oblojească genunchii. Puţin după aceea, Selim Paşa, cu o scurteică de Damasc pe umeri şi cu tichia albă de noapte pe cap, intră în încăperea nevestei sale.

— Ai dreptate, doamnă, atît vocea fetei cît şi felul ei de a citi sînt fără pereche...

Fu întrerupt de un glas iritat :

— Cum de ai auzit tocmai din odaia lui Dürnev ?

— N-am fost acolo. Venisem pînă-n uşă doar ca s-o aud în treacăt şi nu m-am mai putut îndepărta.

Selim Paşa zîmbi imaginii care prinsese viaţă în mintea sa. Cînd slujnica îi deschisese uşa, o văzuse pe micuţa hafîz în faţa *Coranului*, între două lumînări lungi ce pîlpîiau. Ochii ei de culoarea mierii erau deschişi şi în ei ardea o flacără verde, unduitoare. Observase că faţa prelungă a copilei aceleia şterse, pe care o zărise în odaia

nevestei sale, avea trăsături ferme și armonioase. Această față palidă, cu nuanțe trandafirii, parcă ar fi fost desprinsă dintr-o miniatură persană.

— Vocea aceea trebuie, negreșit, să ajungă pe mîna unui descăl de muzică.

— Imamul ce spune ?

— O să fie mulțumit ; dacă fata devine hafîz, o să-i sporească și lui prestigiul.

Selim Pașa, răsfirîndu-și barba, cu gîndul la frumusețea cu care vocea aceea ar fi intonat muzica dervișilor, spuse ca pentru sine :

— O voce făcută anume pentru vechile stihuri.

— Vai, pașă, crezi că imamul se va învoi ca fata să cînte ? Doar, după el, cîntatul e un mare păcat !...

— Melodiile la care mă gîndeam au fost compuse de sultani, de căpetenii ale dervișilor, toți plecați din această lume ; cît despre împotrivirea unui imam de mahala...

În vreme ce Selim Pașa istorisea îndelung cum avea să se îngrijească de cultivarea vocii lui Rabia, ușa se deschise și intră Hilmi. Oriunde s-ar fi întîlnit tatăl și fiul, pe chipul lor își făcea loc de îndată aceeași expresie. Sprîncenele lui Hilmi se încruntau ușor, în timp ce pașa, pentru a nu-și deschide sufletul, adopta o figură pe jumătate disprețuitoare, pe jumătate indiferentă. Șeful jandarmeriei îl socotea pe fiul său ca pe unul dintre acei feciori de bani gata, pe care îi puteai deosebi dintr-o mie. Nu numai că veșmintele erau la fel cu ale acestora, dar el acorda o mare însemnătate dungii de la pantaloni, iar jiletca, precum și haina îi erau croite fără cusur. Totodată, culorile închise pe care le prefera, lipsa de fantezie în alegerea cravatelor, dezvăluiau o anumită inerție, indiferență. Pînă chiar și chipul lui, la prima vedere, aducea cu modelele acelea nesuferite. Niște mustăți scurte și fine, un obraz lipsit de viață, ascuțit, ba chiar un pic degenerat. Dar, privit mai cu atenție, pe fața sa puteau fi descifrate cîteva trăsături care diminuau aerul acela sclivisit. Mai întîi erau ochii și expresia privirilor ; apoi — gura, cu trăsăturile buzelor. Ochii lui erau visători, ca ai acelora deprinși să gîndească, să mediteze îndelung. Gura trăda o vădită sinceritate, curățenie sufletească.

Buzele îi erau bine conturate, lăsînd să se bănuiască o viaţă liniştită, un caracter aşezat. Gura aceasta, agreabilă şi puternică totodată, îl scotea de îndată din rîndul acelor prinţişori, cu gura lor frivolă, urîtă, cu trăsături care nu ascund viaţa lor uşuratică, desfrînată. Numai că Selim Paşa nu ia seama la toate acestea. După el, acest fecior care nu aducea nici pe departe cu caracterul lui vioi, viguros, ba chiar puţin cam hrăpăreţ, era produsul unei generaţii care aluneca fără contenire pe căi greşite. Oare, era cu putinţă să afli în el ceva mai de soi? Hilmi îi adresă părintelui un salut rece, dar respectuos. Mamei îi prinse, pe rînd, mîinile şi i le sărută. Felul în care îşi apropie de obraji mîinile bătrînei trăda nu numai cinstirea, dar şi dragostea adîncă pe care i-o purta.

— Această hafîz este cu adevărat o mare descoperire, mamă !

Prima comunitate de gînduri, de păreri, dintre tată şi fiu o smulse pe Sabiha din reverie.

— Şi tatăl tău gîndeşte la fel, copilul meu !

Hilmi, căruia întotdeauna emoţia îi sporea gîngăveala, stingherit parcă de faptul că tatăl îi împărtăşea părerea, continuă, exagerînd vădit :

— Ce contralto... Ce voce amplă ! Ce armonie !... Şi cum citeşte, întocmai ca un egiptean !... Trebuie, negreşit, izbăvită de acel *legatto* obositor !

Selim Paşa habar n-avea nici de contralto, nici de *legatto*. Dar lui îi plăcuse înfăţişarea fetei. Ar fi vrut nu să-i îndrepte trăsăturile, ci să i le pună cît mai mult în evidenţă. Întrebă, cu un ton zeflemisitor :

— Şi cum se poate izbăvi o voce de acest *legatto*, cum îi spui tu ?

— De-ar fi după mine, l-aş lua, fără zăbavă, drept dascăl pe Peregrini. În doi ani, această voce ar deveni, pur şi simplu, fără pereche. Şi, cine mai ştie, poate ar ajunge pe scenele din Europa o primadonă. Numai că acest lucru nu e cu putinţă. Cu minţile noastre înapoiate...

Privirile lui calde fură năpădite de tristeţea plăsmuirilor, irealizabile, ale acelei civilizaţii, care să-i dea putinţa să asculte, pe scenă, primadonele.

Selim Paşa, după ce îl onoră în gînd cu un „dobitoc", începu să se gîndească la Peregrini. Acesta era un străin,

profesor de pian în familiile cosmopolite. Întrucît începuse să dea lecții și la Palat, Selim Pașa fusese nevoit să-l pună sub supraveghere ; dar, puțin după aceea, socotindu-l nevătămător, ci doar puțin cam smintit, îl lăsă în plata lui Allah. Nici vorbă, că acest tip cu barbă ascuțită, cu chip de diavol, nu prea aducea cu alți dascăli de pian străini. Vorbea turcește ca un turc sadea și în Istanbul era socotit ca unul care cunoștea fără cusur filozofia și cultura Orientului. Se spunea că își părăsise patria și credința. Și, se pare, toate acestea nu erau fără temei. Fiindcă, pe vremea cînd era călugăr în nu știu ce mănăstiri de schimnici din Italia, își luase tălpășița și se aciuase în Turcia. Trimisul papei era pornit nu glumă împotriva omului, din care cauză îl tot pisa pe Selim Pașa. Prietenii săi dăduseră sfoară-n țară cum că ar fi fost adeptul unei credințe tainice. Dar Selim Pașa, gata de orice, trecea în catastiful jandarmeriei fiecare zvon, chiar dacă acesta nu se dovedea pînă la urmă a fi adevărat. Orice s-ar spune, omul îi sta ca un ghimpe în inimă. Ajunsese să creadă că avea de-a face cu un necredincios ; or, după el, cel care și-a părăsit religia, trebuie, negreșit, suspectat.

— Oare, toate artistele de pe scenele Europei au fost elevele lui Peregrini ?

— N-am vrut să spun asta... Firește, nu e ușor să te fac să pricepi așa ceva. Cum să-ți înfățișez toată frumusețea muzicii europene, oricum n-o poți înțelege.

— De unde ai mai scos-o și pe asta ? Pe vremea cînd veneau trupele de artiști străini, nu mă mai dezlipeam de Tepebași [1]. Mai bine zis, în calitate de căpetenie a jandarmeriei, vroiam să văd cît de mult prețuiește mulțimea toate aceste sclifoseli străine. E destul de greu să asculți pînă la sfîrșit, dar, ce-i drept, se adună destui curioși, să-i vadă pe filfizoni, așa că înduri oricît, numai să-i vezi pe gură-cască ăștia, care parcă își pierd mințile, nu alta...

— Desigur, cel care pricepe adevărata muzică...

[1] Cartier din Istanbul renumit prin localurile sale, unde se dădeau felurite reprezentații.

— Adevărata muzică spui ? De n-ar fi fost capitulaţiile[1] i-aş fi prins de guler pe toţi saltimbancii şi pe cei care stau să se zgîiască la ei şi i-aş fi trîntit de caldarîm în Beyoglu. Auzi, o gloată de muieri pripăşite, pe jumătate goale, care şuieră ca nişte locomotive ! Cu priviri zănatice, nişte epileptice, nu alta, ţîşnesc din casele lor, se strigă una pe alta cît le ţine gura, aidoma unei adunături de mîţe prinse de călduri. De s-ar apuca o ghiulea să cînte la saz[2], ori să zică vreun cîntec şi tot parcă ar ieşi ceva mai de soi...

— Te ciondăneşti pentru un lucru pe care nici nu-l pricepi !

— Uite ce, Hilmi, nu mai face pe deşteptul şi ascultă-mă pe mine. Îi dai zor într-una că eşti un partizan al muzicii, al literaturii europene. Ei bine, eu te-ntreb, ai întîlnit tu, vreodată, un bărbat care să se apuce de asemenea comedii publice, să-şi strige iubirea aşa, în gura mare ? Nu ştiu, vei fi văzut tu, oare, unul care-şi dă suflarea ? Eu am văzut destui. Dar nu mi-a fost dat să întîlnesc pe cineva care rosteşte un discurs nesfîrşit şi înzorzonat, ţipînd ca din gură de şarpe şi aruncîndu-şi mîinile şi picioarele de parcă şi-ar da duhul. Oare, asta înseamnă viaţă ? Şi pentru ca nepoata imamului, micuţa hafîz, să deprindă toate aceste măscări, te-ai gîndit la acel tip cu ţăcălie, care numai Allah ştie ce hram poartă ?

Ca şi cum nici nu l-ar fi auzit pe taică-său, Hilmi spuse ca pentru sine :

— Ehe, muzica apuseană... E plină de vitalitate, este o adevărată artă...

— Şi a noastră ce cusur are ?

— Trîndăveala gloatei, tembelismul ei, refugiul celor sus-puşi într-o viaţă de desfrîu, golită de orice fel de conţinut, toate acestea se trag şi de la muzica noastră tînguitoare şi suspinătoare. Ca de altfel şi superficialitatea femeilor noastre, nimicnicia lor...

[1] Convenţii încheiate în Turcia pe la sfîrşitul primei jumătăţi a secolului al XVIII-lea şi care ofereau străinilor o serie de avantaje economice şi politice.

[2] Instrument muzical cu coarde, specific turcesc, asemănător unui violoncel de dimensiuni reduse.

— Nu amesteca femeile în treaba asta. Ale noastre sînt, oricum, mai cinstite, mai demne decît ale europenilor. La aceştia, bărbaţi ori femei, n-am aflat nimic altceva, în afară de neruşinare, zgîrcenie şi aviditate.

Paşa conteni, tuşi, apoi se burzului din nou :

— Cum de cutezi să huleşti într-una civilizaţia unei întregi naţiuni musulmane ?

— Civilizaţie n-avem, ca s-o pot huli. Cum bine spunea Ziya Paşa, lumea păgînă pe care o dispreţuiţi este plină de oraşe şi edificii ale civilizaţiei, în timp ce întinsul islamului este ca un pustiu fără margini...

— De li s-ar surpa toate acestea în cap ! Dacă şi tu, aidoma acelui tip nelegiuit, care l-a trădat pe padişah, nu înţelegi altfel civilizaţia decît în oraşe şi palate, apoi, vai ţie !

Paşa tăcu. Căscă. Ce-i veni, oare, să se ciondănească cu gîngavul acesta ? Şi pentru ce ? Un uşuratic, care-şi pleacă fruntea în faţa a tot ce vine din această lume de necredincioşi !

— Învăţătura micuţei hafîz am s-o încredinţez dascălului pe care-l voi găsi eu potrivit. Atunci cînd vei avea şi tu un plod, să faci cum te-o tăia capul. Tare mă tem ca odraslele tale să nu semene cu marionetele lui Asîm bei, cu nişte păpuşi din vitrinele magazinului Bonmarşe, dintre acelea care, apăsate pe burtă încep să chiţăie : maman, papa !

Acesta a fost ultimul atac. Paşa ieşi, fără să mai aştepte răspunsul lui Hilmi, ba chiar fără să ia în seamă furia şi ura care pîlpîiau în privirile acestuia.

Sabiha Hanîm oftă din rărunchi. Îşi prinse fiul de braţ :

— De ce te răzvrăteşti împotriva propriului tău părinte, copilul meu ? Un părinte care nu te-a ocărît niciodată, care nu te-a atins cu un deget măcar, care te-a lăsat în voia ta...

— Dacă tata ar fi fost dintre aceia care se ţin numai de muştruluială... Dacă această casă a noastră ar fi fost nu un conac, ci o cocioabă... Dar nu, la noi domneşte strălucirea şi măreţia. Cu toate acestea, mi-e ruşine pentru tata, înţelegi, mamă, îmi crapă obrazul de ruşine. Un instrument de prigoană al unui padişah sîngeros, criminal... La gîndul acesta, aş vrea să intru-n pămînt, nu alta !

„Ce folos că a fost primul la Galata Saray[1], dacă azi e un scrib oarecare la Finanțe ? Simbria nu-i ajunge nici pentru croitor. Dacă tatăl nu-i intră-n voie, atunci de ce îi cheltuiește paralele ?“ gîndi pentru sine Sabiha Hanîm, fără să-i adreseze vreo vorbă lui Hilmi. Ar fi fost în stare de orice, numai să nu fie năpăstuit acest singur copil al ei, pe care-l iubea mai mult decît orice pe lume.

„Singura grijă a mamei este aceea de a aduna în jurul ei o turmă de lingușitori ; să-și cumpere tot felul de podoabe, să arunce banii pe fereastră. Risipa fără măsură a unor asemenea femei a adus pe lume tirani de soiul tatălui meu“, își spuse Hilmi, dar nici el nu-și dezvălui gîndurile. Orice s-ar zice, era mama lui și, totodată, singurul om pe lume care-i era drag. Și dacă nu încerca nimic, dacă părea legat de mîini și de picioare, era tocmai din pricina acestei slăbiciuni pentru mama sa. Cu umerii aduși, ca sub povara anilor, cu o voce în care răsuna deznădejdea, spuse ca pentru sine :

— Cîrma țării s-a betegit cu totul ; societatea s-a degradat, femeile noastre...

Mama îi reteză vorba :

— De ce ești așa de pornit împotriva femeilor ?

— Cum să nu fiu ? Niște ființe făcute doar pentru plăceri și pentru a aduce plozi pe lume... Pe care dintre ele o putem numi om ? Chiar dacă sînt ferecate în lanțuri de aur, tot niște roabe rămîn !

— Dar știi că ai haz ! Că doar în această prea slăvită Europă a ta nu bărbații nasc... Și la ei, tot nevestele ori ibovnicele aduc pe lume odraslele. Să mai treacă puțin, și ai să ajungi să ceri cocoșului ouă...

Iată că la aceste clipe furtunoase, amare, se mai adaugă și zeflemelile maică-si ! Hilmi, tot mai gîngav și furios, continuă :

— Jumătate din națiune se ocupă cu îndoparea progeniturilor celeilalte jumătăți. Așa că cine are chef să aibă plozi, să poftească. Eh, de-am ieși din ouă, asemenea puilor ! Dar, mai bine am lua seama la cei care-i cresc pe copiii noștri. Cei avuți, cei care întruchipează

[1] Liceu din Istanbul cu strălucită tradiție.

idealul, nu sînt altceva decît niște creaturi de hîrtie poleită, scîrbavnice și cu mințile pustiite ; iar poporul sărman, nişte biete ființe așezate la un loc cu animalele. E peste putință să găsești printre ei măcar unul care să se fi deprins să gîndească și să fie lăsat s-o facă.

— Cum vine vorba despre femei, îți ieși din fire și începi să torni la prostii. Ce ți-au făcut ele ? Dürnev...

— Dürnev, Dürnev... Și ea e fără minte, și ea e o maşină de plozi. Odaia noastră s-a transformat într-un bîlci muieresc. Ziua întreagă n-ai loc de cățele, ce-și leagănă fără încetare buricul și pulpele. Uite ce, mamă ! Pe această fiică de cerchezi o trimiți curînd la palat, ori ce altceva ai de gînd ?

— Cu ce te-ncurcă atît de mult Kanarya ?

— Nu-i vorba că mă-ncurcă. Atîta mă scoate din sărite, încît... Dacă o mai ții mult la conac, am să mă alătur și eu lui Dürnev și am s-o arunc în brațele tatălui.

Pe Sabiha Hanîm o trecură fiorii, ca și cum ar fi primit un duș rece. Oare ce era adevărat în toate șușotelile de la conac cu privire la Kanarya și Dürnev ?

Faptul că Hilmi n-o putea suferi pe Kanarya se datora cumva geloziei ? Și apoi, de ce băiatul era atît de pornit împotriva femeilor ? Între toate aceste „de ce“, „din ce cauză“ tulburi, înnegurate, mintea ei se opri asupra unui singur gînd : devenise o grabnică necesitate prezentarea Kanaryei în fața prea înaltei stăpîne și îndepărtarea ei din conac în chiar săptămîna aceea.

VII

O întreagă mulțime merge să asiste la ruga de vineri. Fiindcă aici se poate vedea o procesiune fastuoasă, strălucitoare, cu aghiotanți numai unul și unul, chipeși, în uniformele lor multicolore și bogate, cu bidivii nărăvași care frămîntau pămîntul cu copitele și cu echipaje ce-ți luau ochii. Toate acestea se perindau prin fața mulțimii într-un energic du-te-vino, ca un flux continuu, într-un decor care ar fi întrecut orice recuzită de operă.

Numai că privitorii nu știau ce se petrece în culisele acestei demonstrații, nu-l puteau vedea pe sărmanul Selim Pașa cînd îl trecea sudoarea și tremura ca varga. Menirea lui la această paradă era mare și complicată. Înainte de toate, să-i împiedice pe preasupușii lui Abd ul-Hamid al II-lea să-i trimită acestuia, în trup sau în cap, un glonte ori chiar o bombă ; apoi să asigure desfășurarea acestor înalte procesiuni fără vreun incident ; după care, să-i înlesnească padișahului, care se temea de ritualul acestei procesiuni mai dihai ca de un coșmar, trecerea prin mijlocul unei mulțimi calme și binevoitoare ; și, în sfîrșit, să citească toate gogoșile pe care le turnau, în fiecare săptămînă, denunțătorii care, în dorința de a cîștiga parale bune, speculau îndoielile, bănuielile unui stăpînitor tiran, ori să asculte rapoartele unor agenți secreți care țineau să dovedească încă o dată că-și merită simbria...

În fiecare vineri, de îndată ce careta padișahului pătrundea pe poarta palatului, Selim Pașa răsufla ușurat. De cele mai multe ori era primit în audiență și, mai întotdeauna, se întorcea la conac cu o pungă cît toate zilele, din atlas roșu, în buzunar. În seara acelei zile, pașa avea zi de primire. Dar vizitatorii nu puteau cu nici un chip bănui ce a însemnat ziua aceea în viața lui. În această din urmă vineri, pașa, după ce i-au plecat ceilalți oaspeți, l-a luat deoparte pe imam și a adus vorba despre învățătura Rabiei.

— Socot că educația religioasă pe care i-ai făcut-o nepoatei tale este demnă de toată lauda, începu el.

— Eu, sluga dumneavoastră, sînt dintre dascălii cu pricepere mai cu seamă în pregătirea hafîzilor, luminate pașă !

— Nepoata ta, să-i dea Allah zile fără număr, este și deșteaptă și talentată. Mi-am amintit de un lucru : la conac vin o mulțime de dascăli de arabă, de persană, de franceză, de muzică și alții de acest fel... Numai că nimeni nu prea trage foloase de pe urma lor. Ce zici, ce-ar fi să-i dăm Rabiei putința s-o facă ?

Imamul își frecă palmele, tuși, dar nu răspunse. Pașa continuă :

— Dacă te-nvoiești, în afară de ceasurile de seară, cînd o vizitează pe doamna, copila ar putea să vină la conac și după prînz.

— Eu, prea plecata dumneavoastră slugă, i-am dat educația și învățătura la care m-am priceput. Ferească-mă Allah, nu vreau să mă împotrivesc dorinței măritului nostru pașă, dar...

— Dar ?

— Copila se roagă de cinci ori pe zi. Se știe că tinerii de azi sînt niște păgîni ; dacă Rabia iese de sub privirile maică-si...

— Cei din conacul nostru își fac și ei ruga de cinci ori pe zi.

— Firește, firește... N-am vrut să spun asta. Mai e ceva... Eu o îmbrac pe fetiță potrivit șeriatului. Copilul, însă, deprinde de la ceilalți tocmai ce e mai rău. Femeile de astăzi, această erezie care se cheamă modă...

Pașa, cu o notă de asprime în glas, îi retează vorba imamului :

— Că doar n-o să ne apucăm să-i schimbăm portul fetiței.

— Aș vrea să mai amintesc o chestiune care pentru înaltul nostru pașă este un fleac, dar pentru sărmanii lui supuși e de mare însemnătate. Copila, în timpul Ramazanului, citește slujba, iar în zilele de rînd este chemată să aducă laude profetului. Ce să facem, cu cîștigul ei, mai ne ajutăm și noi în casă... Dacă...

Pașa se ridică :

— Am să-i spun econoamei. Se va avea grijă să nu fii păgubit de pe urma învățăturii fetiței.

Imamul era mulțumit. Nu numai pentru bani, ci și pentru că, datorită lor, Rabia se va vedea așezată printre oamenii sus-puși. Și, în ciuda tuturor împotrivirilor lui Emine, chiar în săptămîna aceea a trimis-o zi de zi pe Rabia la conac. Acest nou mod de viață a fost pentru Rabia ca o izbăvire din captivitate. De-acum, nu mai ia lecții de la imam, nu mai e nevoită să asculte tot felul de istorii despre infern sau, mai cu seamă, acele vorbe îngrozitoare despre tatăl său. Imamul dispunea întru totul de copil, care era pentru el prilej de mîndrie. E drept

că, dimineața trebuia să vadă de treburile casei, fiind silită să asculte tărăboiul pe care-l făcea de fiecare dată maică-sa. Dar, după prînz, ieșea din casă și se întorcea numai la culcare. Acum, imamul o bruftuluia pe Emine pentru îndărătnicia ei :

— Fata ne-a adus bunăstarea în casă, vezi-ți de treabă și nu-l mai obidi pe copil ! se zborșea el.

Deși, în prima săptămînă, nu începuse lecțiile, Rabia, petrecînd la conac mai bine de jumătate de zi, a făcut cunoștință cu o altfel de viață, acea viață care nu se afla de la dascăli. Mai ales că, să fii alături de Sabiha Hanîm însemna să te afli chiar la izvorul existenței, era ca și cum ai fi ținut în palme viața, al cărei chip se schimba fără contenire. De cele mai multe ori, ea era aceea care ducea slugilor poruncile stăpînei, și astfel avea putința să-i cunoască îndeaproape pe supușii acesteia. Adesea, chipul drăgălaș al copilei, privirile ei calde, îndulceau aceste porunci aspre, și nu o dată, ea ascundea stăpînei răspunsurile pline de năduf, ba chiar nerușinate, ale slugilor. Această discreție, acest chip odihnitor au cîștigat-o pînă chiar și pe Dürnev, care, pînă atunci, se arătase batjocoritoare și agresivă. Îndeosebi, în zilele cînd se întocmeau ucazurile de avansare, stăpîna o trimitea de cîteva ori în încăperea pașei pentru a iscodi ce post i s-a încredințat cutărui bei sau cutărui pașă. Rabia îl găsea pe Selim Pașa în odaia sa, cu binecunoscuta lui scurteică de Damasc, și cu tichia lui albă, trebăluind la scărpinătoarea sa cu liniștea celor care au sufletul plin de mulțumire și cugetul împăcat. În timp ce îngîna vechi melodii, cu un glas puternic și gîlgîit, de parcă venea din adîncul unui puț, se oprea brusc și șuguia cu copila. Era tare ciudat cînd istorisea cauzele ascunse ale avansărilor. Nasul lui, cu un aer batjocoritor, se lungea, vîrful nasului se încovoia ca pliscul unui vultur, iar el abia își stăpînea rîsul. În vreme ce asculta toate acestea, în mintea Rabiei totul se întorcea pe dos. Toate aceste milostenii aduceau cu răsplătirea trădării și a intrigii.

Într-o zi, pașa, făcîndu-i cu ochiul, îi spuse :

— Cere-i dascălului de muzică să te învețe melodia *Ah, dulce desfătare !*

— Eu n-am început încă solfegiul, luminate pașă... Ce înseamnă asta „dulce desfătare“ ?

— Veselie, plăcere...

— Aceasta nu este melodia pe care o cîntă Kanarya ?

— Ah, ce ștrengar îmi ești !...

Oare, de ce pașa a găsit întrebarea fetiței atît de nelalocul ei ? ! Hohotele sale de rîs conteniră și luă o înfățișare gravă.

— Săptămîna viitoare, pe Kanarya o vor așeza într-o colivie de aur... De-acum n-o să mai poată cînta la conacul nostru această melodie...

— Adevărat ?

Rabia avu o presimțire rea și se întristă la auzul celor spuse de pașă despre această fată, cu care prînzea întotdeauna și pe care o îndrăgise atît de mult.

— De ce lăcrimezi ? Nu e nimic rău, va merge la palat, va deveni una de-a lor. Colivia de aur nu e un lucru chiar atît de amarnic, fata mea.

În mintea Rabiei, palatul deveni de îndată o colivie de aur. Un loc unde frumuseți cu cosițele ca spicele, rezemate de zăbrele, cîntă într-un glas : *Ah, dulce desfătare !* A doua zi cînd Sabiha Hanîm a trimis-o în odaia pașei, a aflat-o aici, pentru prima dată, pe Kanarya. Pașa era așezat pe un jilț cu spătarul drept, cu chipul învăluit în neliniște și privirile năpădite de gînduri. Kanarya, pe perne, cînta la ut [1], îngînînd, cu o voce stăpînită și tristă, o melodie pe care Rabia n-avea s-o uite niciodată.

Inimă, de tine cui m-oi plînge /...

Și „inima“ curgea din gura fetei ca firul dintr-un caer, în timp ce strunele utului, dimpreună cu degetele albe ale tinerei, reluau același refren.

Pașa, văzînd-o pe copilă, se arătă cam stingherit.

— Stăpîna dorește ceva ?

În timp ce Rabia arăta motivul venirii sale, Selim Pașa părea să nu înțeleagă nimic. Era cu totul absent.

[1] Instrument muzical de coarde, specific turcesc, asemănător mandolinei.

— Spune-i stăpînei că, astă-seară, am să-i aduc chiar eu la cunoştinţă cele ce-o interesează.

Rabia dădu să iasă, însă cei doi o chemară într-un glas înapoi. Kanarya îi făcu loc alături de ea pe perne. Chipul tinerei cercheze era copleşit de o umilinţă tainică, de o adîncă tristeţe, vocea îi era stinsă, lacrimi amare îi şiroiau pe obraji. Cu toate acestea, izbuti să-şi lumineze chipul cu o undă de zîmbet :

— Săptămîna viitoare n-o să mai putem prînzi împreună, Rabia. Dar, de îndată ce mă voi aranja la palat, am să te poftesc, negreşit, şi pe tine, spuse ea.

Puţin după aceea, Rabia se ridică şi, pe cînd părăsea încăperea, paşa o însoţi pînă la uşă şi îi şopti :

— Nu-i spune stăpînei că ai văzut-o pe Kanarya lăcrimînd... şi nici că era aici, la mine ; e mai bine aşa !

La trei zile după această istorie, Rabia petrecu o seară de neuitat, plină de veselie. Toate candelabrele fuseseră aprinse, fiecare se înveşmîntase în halate lungi, de mătase, al cărei foşnet stăpînea salonul. În seara aceea, Sabiha Hanîm dădea o masă în cinstea viitoarei stăpîne a Kanaryei, acest dar însufleţit, pe care, chiar după banchet, înălţimea sa avea s-o ducă cu sine la palat.

În salon, în dosul unei draperii, cînta o orchestră de saz. Cu toţii erau în aşteptarea Kanaryei. Pentru preacinstitul oaspete pregătiseră în încăpere un piedestal înalt, pe care aşezaseră un jilţ poleit. Femeia sta singură în jilţ, cu o coroană pe cap şi cu un colier de briliante atîrnat de grumaz. În fotoliile din faţa ei, se rînduiseră, cu un aer pe jumătate oficial, pe jumătate iritat, nevestele miniştrilor, acoperite de distincţii şi podoabe, fluturînd în mînă uriaşe evantaie din pene. Rabia urmărea, mai cu seamă, femeile palatului. Slugi vîrstnice, la picioarele piedestalului, slujnice mai tinere, în uşă, ori în saloane, se aflau într-un necontenit du-te-vino. Îşi trecuseră poalele lungi peste braţul stîng. Pe cap purtau cîte o boneţică, înclinată pe partea stîngă, de parcă sta gata-gata să alunece. Cu toate vorbeau doar în cercheză, o limbă încurcată, ce suna păsăreşte. Cu toate aveau o sprînceană

ridicată, toate aduceau cu niște păpuși de piatră, ieșite „în serie" din mîna aceluiași meșter.

În clipa cînd orchestra atacă o melodie de dans, în încăpere pătrunse Kanarya. Își pusese niște șalvari de culoare roz, o bluză de catifea mov, strînsă pe trup, și niște conduri de aceeași culoare cu șalvarii. Șalvarii, ca și bluza, erau împodobiți cu niște solzi aurii ori argintii. Mînecile lungi ale rochiei de tul, cu manșetele lor largi, băteau aerul ca două aripi, cosițele aurii ce se revărsau pe umeri păreau, sub lumina candelabrelor, un șal de borangic. Făcu să zvonească clopoțeii galbeni, pe care-i ținea în mînă, apoi, cu un salt, se întoarse ; o adiere melodioasă, și picioarele, brațele, trupul, tresăriră înfiorate de parcă ar fi fost o trestie. Se încovoie ca un arc, se îndreptă din nou. Și în toată această suită de mișcări, corpul ei păstra o stranie nesupunere.

Dansul, muzica, șușotelile, toate acestea luară sfîrșit și cei de la palat plecară. În frunte pășea înalta stăpînă, la urmă — Kanarya. Deasupra feregelelor multicolore stau așezate văluri subțiri, prin care se ițeau ochi albaștri, verzi, azurii, încercănați cu suliman... Rabiei, aceste priviri îi păreau a fi ale unor creaturi neomenești. Ochii albaștri ai Kanaryei, care încheia cortegiul, îi trimiseră un ultim salut.

Toți ai casei coborîră în curte, pentru a-i însoți pe oaspeți. Din pragul ușii se zărea poarta grădinii. Rabia mai văzu cum eunucii, cu surtucele lor negre, precum și rîndașii, în uniforme de gală multicolore, deschideau ușile caretelor negre care înghițiră cortegiul celor de la palat. A fost pentru ultima dată cînd acest alai de femei bălaie s-a perindat prin fața privirilor Rabiei.

— Cum a fost dansul Kanaryei ? o iscodi Sabiha Hanîm.

Privirile copilei se aprinseră :

— Tare frumos.

Sabiha Hanîm își împreună sprîncenele :

— Cine spune așa ceva ? S-a învîrtit de colo, colo, a țopăit prostește ca un păun. De-ai fi văzut tu cum dansează țiganca aceea, Pembe !...

VIII

Rabia a început lecţiile de muzică cu Vehbi Dede, la o bună bucată de vreme după cele de arabă şi persană. Şükriye Hanîm o povăţuise: „Sărută mîna dascălului". Apoi, după ce i-a dat de veste lui Vehbi Dede: „Noul dumneavoastră învăţăcel, efendi!" s-a retras, lăsînd-o pe Rabia proţăpită în mijlocul încăperii. Obrajii îi ardeau ca para focului. „Oare, unde i-or fi mîinile?" nu se dumirea ea, necutezînd să facă un pas. Unde să afle mîna lui Dede, pentru a i-o săruta? Pesemne, mîinile acestuia se găseau undeva, sub toga de culoarea părului de cămilă ce-i acoperea trupul pînă la pămînt. De ce, oare, asemeni celorlalţi oameni mai vîrstnici, nu şi-o întindea singur? Îşi ridică privirile temătoare către noul ei dascăl. Trupul înalt al lui Dede, ascuns de togă, era puţin plecat în faţă; cu capul înclinat spre stînga, sub cuşma de derviş, arăta ca unul care aştepta ceva. Cînd, în sfîrşit, privirile fetei le întîlniră pe ale lui Dede, două braţe firave se iviră de sub togă, se încrucişară deasupra pieptului şi acesta, înclinîndu-se, îi adresă Rabiei, ca unui om în toată firea, salutul dervişilor. Rabia privea cu nespusă curiozitate, ca pe un lucru cu totul nou pentru ea, atitudinea distinsă a lui Dede şi expresia curată de pe chipul lui. Ochii lui Vehbi Dede iscodeau neîncrezători, dar în acelaşi timp cu o privire deschisă şi copilăroasă. Chipul lui amintea de un triunghi: avea fruntea largă, bărbia ascuţită. Nasul era subţire şi drept, buzele împrumutau un aer batjocoritor; în timp ce obrajii aduceau mai curînd cu ai unui spîn, pe bărbie se iţeau, ici şi colo, cîteva fire castanii.

Dede îi arătă o pernă, spunîndu-i:

— Stai, fata mea.

Apoi se aplecă, aşeză palmele fetei pe genunchi şi îi resfiră degetele. Dintr-o dată, trupul Rabiei, încordat ca o strună, se destinse, în timp ce în suflet i se strecură o undă de linişte, iar zbuciumul şi teama dispărură fără urmă. Dede îşi aruncă toga pe o pernă, trase alta lîngă el şi se aşeză. Şalvarii lui de lînă se roseseră, surtucul era tocit în coate, iar puful jachetei fără mîneci dispă-

ruse cu totul. Dar, în ciuda acestei vădite sărăcii, avea ceva aparte în felul lui de a se îmbrăca.

Chiar în clipa aceea a început lecția. „Düm, tek-tek, düm, tek“, rostea el, lovind totodată palmele copilei pe genunchi. După ce fetița s-a obișnuit cu această măsură simplă, a luat flautul de pe pernă și a prins să îngîne o melodie ușor de învățat.

Astfel s-au scurs primele lecții de muzică ale Rabiei. Pe zi ce trecea, prindea tot mai mult, ba chiar începuse să-i placă ritmul interior al acestei muzici, pe care o învăța de la Vehbi Dede, și care, orice s-ar spune, era cu totul altceva decît *Coranul*. După ce s-a obișnuit să bată pe genunchi orice măsură complicată, dascălul i-a pus în mînă o tamburină. Împreunarea clinchetului de clopoței cu sunetele pe care le scoteau degetele trecute ușor peste pielea întinsă îi mergea la inimă.

Cînd Emine prinse de veste că fata cîntă la tamburină, care pentru ea nu era altceva decît un „saz țigănesc“, își vărsă toată furia asupra imamului :

— Acum să vedem ce măscări o să mai deprindă fata noastră la acest conac... De dragul banilor ai să-ți aduci nepoata în rîndul baragladinelor de lăutari.

Imamul își scărpină barba :

— Cine ți-a cerut să cînți la tamburină, Rabia ?

— Vehbi Dede.

Imamul răsuflă ușurat și, aruncîndu-i o privire cruntă lui Emine, începu o nesfîrșită predică :

— De ce-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala, măi femeie ? Vehbi Dede este un sfînt, dervișii nu cîntă la tamburină pentru desfătarea muritorilor de rînd...

Faptul că imamul îi ținuse parte Rabiei în ceea ce privește povestea cu tamburina a făcut ca fetița să fie pe deplin slobodă la lecțiile de muzică. Și astfel, după tamburină, a deprins și utul, țitera, aproape toate instrumentele cu coarde turcești, cu o ușurință care l-a uimit pe Vehbi Dede. După o bucată de vreme, chiar dacă nu avea iscusința dascălului său, fetița cînta, totuși, la aceste instrumente cu o căldură, cu o înflăcărare potrivită doar ei.

De acum, în odaia lui Sabiha Hanîm, unde, chipurile, rămînea doar ca să citească din *Coran*, seara, o ținea

numai într-un cîntec. Venea în încăperea bătrînei, istovită după o lungă zi de trebăluială, își sprijinea spinarea de o pernă, își întindea picioarele, lua în mînă tamburina și, modulîndu-și vocea plăcută, trecea de la o melodie la alta. Adesea venea și Selim Pașa, cu narghileaua lui, și, în timp ce o asculta, asprimea întipărită pe chip i se ștergea, privirile îi rătăceau undeva, departe, fața i se lumina de zîmbetul adresat propriilor sale gînduri.

Printre cei de la conac care urmăreau cu viu interes rezultatele lecțiilor de muzică luate de Rabia cu Vehbi Dede era și Hilmi. Din cînd în cînd, se jeluia amarnic pentru că vocea aceea suavă era jertfită de dragul acestor melodii „gîngave". În timp ce fata cînta, el intra în odaia mamei sale și, ascultînd-o, își închipuia ce-ar fi ieșit din vocea aceea, dacă ar fi ajuns pe mîna unui maestru al muzicii occidentale, asemenea lui Peregrini.

Peregrini, în fiecare joi seara — deoarece, în asemenea zile, pașa întîrzia la slujbă pînă la miezul nopții — venea la conac. Se adunau în odaia lui Hilmi, se discuta despre una, despre alta, se asculta muzică. La numai opt luni după ce Rabia începuse lecțiile, Hilmi s-a hotărît să-i ceară lui Peregrini s-o asculte. Și după ce a primit încuviințarea mamei sale, într-o joi seara, Şükriye Hanîm o aduse pe Rabia în odaia lui Hilmi.

În timp ce urca, Rabia era stăpînită de dorința de a face cale întoarsă. Într-un fel, îi era teamă de Peregrini. Urmărise cu multă atenție înfruntarea dintre Selim Pașa și fiul acestuia cu privire la vocea ei și nu dorea de loc să-l părăsească pe iubitul Vehbi Dede și să ia lecții de la Peregrini. Pătrunse în încăpere în vîrful picioarelor. În jurul pianului se adunaseră patru bărbați. Pe canapea ședea Hilmi, deoparte, în picioare, sta un tînăr înalt, cu fața prelungă și smeadă, de cealaltă — un bărbat și mai tînăr, blond, cu o figură ștearsă, iar în spatele lui Hilmi, cu brațele sprijinite pe umerii acestuia, unul scund. Deși se aflau lîngă pian, aceștia vorbeau despre cu totul altceva decît muzică. Mai cu seamă, tînărul smead — inginerul Şevki bei — gesticulînd larg, repeta fără contenire niște nume: „Mazzini, Namîk Kemal".

Peregrini, cu auzu-i deprins, fu primul care desluși pașii copilei ce se îngropau în covorul moale și se în-

toarse brusc. Era un bărbat bondoc. Fața lui uscată se acoperise de cute, care se întretăiau asemenea unei pînze de păianjen. Ochii erau duşi în fundul capului, sprîncenele groase, barba ascuţită. Cravata neagră, legată cu neglijență de boem, îi acoperea jumătate din piept. Arăta cam de treizeci de ani, dar putea prea bine să aibă şi patruzeci.

— Copila aceasta a noastră va fi o mare artistă, spuse el, întinzîndu-i mîna Rabiei.

Fata, poate unde se obişnuise să sărute orice mînă care i se întindea, poate pentru că nu se deprinsese încă să strîngă mîna, ori poate din cauza rostirii fără cusur a vorbelor turceşti, îl luase pe Peregrini drept musulman, sărută mîna maestrului, ducînd-o apoi la frunte. Cei trei tineri pufniră în rîs, astupîndu-şi gura cu mîna. Dar Peregrini se arătă foarte mulţumit. Copila stîrnise în mintea lui o comparaţie cu odraslele europenilor înstăriţi, cărora le fusese dascăl. Toate acestea semănau între ele ca picăturile de apă. Dar fetița aceasta, cu cele trei codițe castanii care-i atîrnau pe umeri, cu chipul ei luminos, cu tulpanul de culoarea mazării, era un produs al istoriei de veacuri a oraşului Istanbul, al civilizației, al culturii acestuia.

Ochii ei ca mierea, cu punctişoare verzi, gravi şi demni, gura cu buze ca cireaşa, bine conturate, trădau calmul şi stăpînirea de sine. Dascălului de pian îi mijiră ochii, în timp ce zîmbetul care-i apăruse pe buze îi adîncea şi mai mult ridurile de pe față. La rîndul ei, Rabia zîmbi sfielnic.

Ceilalţi începură să se ciorovăiască pentru melodia pe care copila urma s-o cînte în fața maestrului. Hilmi, trecîndu-şi degetele peste clape, intonă cîntecul *Ah, inimă, de tine cui m-oi plînge !*

— Să ne cînte aşa ceva, o face atît de frumos ! ceru el.

Maestrul clătină din cap.

— *Mademoiselle* este dintre acei hafîzi care citesc în moschei, nu ? Lăsaţi-o să ne citească din cartea ei, aşa cum se pricepe.

Tinerii găsiră că ideea maestrului este originală şi se apucară, de îndată, să închipuie o *mise en scène.* Cel

bălai, Galip, fiul consilierului de stat Osman bei, aduse, degrabă, un pupitru. Sevki aprinse deasupra două lumînări. Hilmi șterpeli din odaia nevestei o băsmăluță din dantelă albă pe care o învălui în jurul capului Rabiei. Observînd unda de paloare ce apăruse pe fetișoara micuței hafîz, și care-i dădea, printre pîlpîirile tremurînde ale lumînărilor, o nuanță dramatică, Peregrini stinse lampa de deasupra pianului. Și deodată, printre lucrurile care se cufundară în penumbră și cărora întunericul le estompa contururile, Rabia apăru întocmai ca întruchiparea Sfintei Fecioare. Atunci, maestrul, împreunîndu-și mîinile, spuse :

— Așa trebuie să-i fi apărut Beatrice, prima oară, lui Dante !

Privirile celor trei tineri erau ațintite asupra lui Peregrini, pentru a nu pierde efectul pe care-l va stîrni vocea copilei. Dar Peregrini își ținea ochii pironiți pe micuța hafîz.

În aceste clipe, care păreau să nu se mai sfîrșească, fata a stat nemișcată, de parcă împietrise. Apoi, ca și cum ființa îi fusese invadată de un șuvoi tainic de apă vie, începu să-și legene mai întîi capul și umerii, apoi întreg trupul ei zvelt, în timp ce de pe buze îi susura, în sincope și semitonuri, o melodie tristă și stranie, totodată. Începută cu besmele [1], această mișcare ce însoțea cîntul fu ușoară, calmă, apoi treptat, crescu în intensitate, ritmul ei se înteți, asemenea pulsului unei vene înfrigurate, după care, cu un sadakall ahülazim [2], se stinse, întrerupîndu-se brusc.

Acum, micuța hafîz părea din nou împietrită, fără vlagă, ca și cum forța aceea tainică ce o stăpînise în timp ce citea se scursese, dispăruse fără urmă. Trei perechi de ochi urmăreau cu uimire impresia puternică pe care o produsese acest tablou însuflețit — care pentru ei era ceva obișnuit — asupra lui Peregrini. Îl socoteau drept un filozof și, ca orice filozof, un necredincios tot atît de

[1] Pronunțarea formulei consacrate la musulmani : bismillâh. (În numele lui Allah, în limba turcă.)

[2] O altă formulă, cu care se încheie, îndeobște `, versetele din *Coran*. (În traducere : Slavă milostivului Allah.)

înflăcărat ca şi un softa fanatic. În acel moment, cu capul plecat, cu chipul învăluit într-o lumină smerită, aducea cu un monah care cerea îndurare întru mîntuirea păcatelor.

Cînd îşi ridică fruntea, pe faţa lui nu mai era nici urmă de uimire. Cu o voce plină de emoţie i se adresă copilei :

— Îmi poţi tălmăci şi mie cele citite de tine ?

Rabia înălţă din umeri. Cu lecţiile de arabă nu ajunsese atît de departe, încît să priceapă ce citise.

Hilmi părăsi în grabă încăperea. Curînd se întoarse, ţinînd în mînă un tefsir[1] cu filele îngălbenite, luat din biblioteca paşei. Şi în timp ce el citea în turceşte versetele din *Coran* rostite de Rabia, pianistul le nota într-un caieţel pe care-l scosese din buzunar : „Şi, cînd Prea Milostivul le-a spus îngerilor : «Trimite-vom pe Pămînt pre Adam care va supune lumea», aceştia i-au răspuns : «În vreme ce noi îţi slăvim puterea, Tu trimiţi pe Pămînt pe cel care să semene vrajba şi să facă vărsare de sînge»".

Pianistul îşi puse caieţelul în buzunar.

— Ceea ce m-a despărţit de Domnul şi m-a îndepărtat de mînăstire, a fost tocmai această logică, această dojană a îngerilor, spuse el.

Hilmi şi prietenii săi nu scoaseră nici o vorbă. Descopereau la maestru un chip nou, cu totul schimbat. Mai mult decît cunoştinţele sale de filozofie şi istorie, decît priceperea lui în ştiinţa Orientului, îi impresionase pe tinerii săi discipoli atenţia cu care urmărise curentele gîndirii occidentale. Dar îl iubeau mai ales pentru ateismul său, pentru că părăsise biserica, tovarăşii întru credinţă. Cum în drept-credincioşi vedeau doar o stavilă în calea oricărei schimbări, a oricărui progres în viaţa Turciei, ei înşişi se socoteau în afara religiei. De aceea, erau încredinţaţi că între ei şi fostul monah Peregrini, există o comuniune de idei. Iată de ce sensibilitatea dovedită de artist faţă de felul cum Rabia a citit din *Coran* i-a uimit foarte mult.

[1] Carte cuprinzînd explicaţii, un fel de glosă la *Coran*.

— N-ați vrea să vă ocupați de vocea aceasta, *cher maître ?* iscodi Hilmi.

În privirile Rabiei fulgeră o undă de răzvrătire. Dar, Peregrini, cu o căldură care o liniști pe față, răspunse :

— Nu, să dăm cezarului ce-i al cezarului și lui Allah, ce-i al lui Allah. Eu sînt dintre supușii cezarului, ai satanei... Copila aparține lui Allah, să rămînă a lui, pe veci...

. . . .

La o săptămînă după aceasta, tot într-o joi seara, Rabia, potrivit poruncii lui Sabiha Hanîm, se duse în odaia lui Hilmi. Peregrini și Vehbi Dede stăteau de vorbă. Ca de obicei, Dede arăta liniștit, netulburat de nimic, în timp ce pianistul era înflăcărat, agitat. Peregrini vorbea despre satana, cel al cărui supus se declarase cu o săptămînă în urmă. Diavolul și Allah erau două noțiuni despre care Rabia auzise vorbindu-se în fiecare zi, de la vîrsta de cinci ani. Iată de ce, fără să se sfiască, se așeză și trase cu urechea.

— Oare, nu satana a fost acela care l-a împins pentru prima oară pe om să se înfrupte din roadele arborelui științei ? De n-ar fi fost el, omul ar fi rămas doar o ființă care mănîncă, bea și merge în două picioare. Și tot diavolul a descoperit cheia cunoașterii, a intrat în stăpînirea ei și ne-a dat-o și nouă, spunea Peregrini.

Pianistul vorbea fluturînd din mîini, ridica glasul, în timp ce privirile lui, asemenea unor raze iscoditoare, stăruiau pe figura lui Dede. Acesta îl asculta cu calmul, ba poate chiar cu îngăduința pe care un om în toată firea o arată față de înflăcărarea unui copil.

— Orice s-ar spune, Dede Efendi, merită să cunoști cutezanța satanei, continuă pianistul. El este ctitorul îndrăznelii spiritului. Și tot el s-a răzvrătit primul împotriva voinței Atotputernicului, ispitindu-ne cu înfruptarea din binefacerile paradisului. El este mereu în fruntea tuturor, de la Prometeu, cel care, smulgînd focul din ceruri, l-a adus pe pămînt, la filozofi și de la marii revoluționari pînă la muritorii de rînd, ca mine, care s-au împotrivit bisericii. Iată ce odă reușită am compus pentru satana !

Își ridică brațele în aer și, înainte de a le coborî, rosti :

— Cinstire celui care, în numele ideii de libertate, și-a jertfit posibilitatea de a deveni un slăvit serafim, în paradis !

Apoi, ca un ieșit din minți, începu să-și treacă degetele peste clapele pianului.

Rabiei i se păru că în melodia care se răspîndea în încăpere toți demonii din lume se strigau, se chemau unul pe celălalt, cuprinși parcă de beția libertății.

— Ce-ar fi, maestre, dacă, pentru a deprinde poporul acestei țări să gîndească, l-am învăța să se închine diavolului ?

Șevki mormăi ceva. Închidea întotdeauna gura lui Galip.

— Ai grijă, în dorința de a-l urma pe maestru, nu te apuca să-i vorbești poporului nostru despre satana ; te vor lua drept unul dintre măscăricii trupelor de comedianți.

— *Mon cher*, orice aș spune eu, mă iei peste picior. Să-l întrebăm mai bine pe Vehbi Dede. El nu este la fel cu toți ceilalți pelerini ori muezini. Ce spui, Dede Efendi ? Îl putem proslăvi pe diavol, în numele progresului ?

Dede rîse din toată inima.

— După mine, în lume nu există cele două puteri, diavolul și Allah. Totul nu este altceva decît întruchiparea unui singur adevăr, a unei singure forțe. Totul, de la atom și pînă la planetele cele mai fantastice, de la om și pînă la ființele ce nu pot fi văzute cu ochiul nostru, este opera unui singur creator. Binele și răul, frumosul și urîtul, Allah și diavolul, toate acestea sînt doar închipuiri. Dincolo de ele se află o forță care s-a creat pe sine și care continuă să se creeze. Aceasta... Aceasta... Atotstăpînitorul, care continuă să zămislească în scopul de a-și reflecta propria umbră pe acest nesfîrșit ecran, care se cheamă univers. Numele lui poate fi Allah, Atotputernicul, sau oricare altul. Există un singur lucru, unde strălucirea lui este mai orbitoare, mai nemuritoare, un singur lucru care dezvăluie taina sa : iubirea.

După ce rosti toate acestea de parcă ar fi recitat un mesnevi [1], cu priceperea unui adevărat persan, îngînă următorul semistih :

[1] Poem, scris în stilul clasic persan, a cărui rimă se află la jumătatea fiecărui vers.

Iubirea-i una singură, restul e doar deșertăciune.

Peregrini continuă să strige cu aceeași înfrigurare :

— Dar ura, dușmănia, răzbunarea, încăierările, ororile ?... Nu trebuie, oare, să admitem că toate acestea sînt opera unui Allah al răului ?

— Nu... Totul nu este decît umbra aceleiași raze, totul nu este decît altă culoare, ieșită din penelul aceluiași pictor suprem...

— Dacă-i așa, tu, Dede, ți-ai așezat credința într-un spirit solitar...

Dede ridică din umeri :

— Picătura care se întoarce la izvor, raza care revine la astru sînt aceleași, ori ba ? Eu sînt încredințat că există doar un tot de necuprins, în care ne amestecăm și noi. Nimeni nu poate ști ce este dincolo de toate acestea, dincolo de cortină.

— Și atunci ?

— Și atunci e de ajuns atîta. Ce-i dincolo de toate acestea... Întreaga existență, tot universul, nu sînt altceva decît umbre, un joc de umbre efemere.

Privirile lui Peregrini se îndulciră. Sprîncenele lui Sevki se împreunară, iar Vehbi Dede, cu o voce egală, prinse să declame în turcește, o kît'a[1] persană :

Poți fi stîlp al crîșmelor, poți sufletul în vin să-neci,
Poți pîrjoli sfintele moschei și Kaaba prin foc poți trece,
Numai de mine, omule, de mine nu te atinge !

Vehbi Dede, întorcîndu-se către fostul monah, cu o voce stinsă, își duse pînă la capăt gîndul :

— Și eu, signor, am ținut nespus să cunosc răspunsurile la toate aceste : „De ce ?", și „De unde ?" ale universului. Dar niciodată n-am izbutit să le aflu într-un singur tot. Acest spectacol extraordinar nu contenește nici măcar pentru o clipă ; se schimbă fără încetare, se schimbă... Vino, Rabia, fata mea. Călătorului îi șade bine cu drumul. Înainte de a pleca, însă, să ne cîntăm și noi melodiile.

[1] Strofă alcătuită din minimum două versuri, dintre care primul fără rimă.

Rabia își luă tamburina, Dede flautul. Copila îngîna o melodie a lui Galip Dede, cel mai mare dintre derviși, acela care a schimbat grijile lumești și binefacerile civilizației pe mantia de derviș :

Din nou corabia sufletului meu,
Frîngîndu-se în două, la mal fu azvîrlită

— începu ea. Apoi, ultimele versuri care deslușeau întreaga filozofie a lui Dede, le rosti cu o tristețe care-i răscoli pe toți cei de față :

Unora gloria le întoarce spatele,
Pe alții-i caută cinstirea...

În timp ce Vehbi Dede și Rabia părăseau încăperea, Peregrini întrebă :

— Cine e tatăl acestui copil minune ?

— Un pierde-vară, care joacă roluri de femeie în tot felul de comedii, începu Hilmi să istorisească. Încă nu s-a văzut în țara asta un alt artist care să le caricaturizeze atît de iscusit pe femei.

— A murit ?

— Nu, dar fata nu-și cunoaște părintele. Cînd a venit pe lume, tatăl ei se afla în exil. N-a mai rămas nimeni, în afară de maică-mea, care să amintească de acest neisprăvit !

Lui Peregrini îi veniră în minte Hamlet și Yorick. Acel Yorick, care, atîta vreme cît a fost în viață, era un răsfățat, iar atunci cînd a închis pentru totdeauna ochii, l-a înghițit țărîna.

— De ce l-au surghiunit, a avut de-a face cu politica ?

— Da de unde ! Nu era el omul care să se priceapă la așa ceva. A fost o victimă a fanaticilor și conservatorilor. Au găsit că rolurile lui otrăveau spiritul obștei noastre. Ce mai încoace și-ncolo, a săvîrșit o greșeală stingheritoare. Ca de obicei, a fost deportat chiar de tata la Gelibolu.

Amărăciunea care își făcea loc în vocea lui Hilmi, atunci cînd venea vorba despre tatăl său, era de data a-

ceasta parcă şi mai vizibilă. Tăcu pentru o clipă, apoi continuă :

— Copila creşte alături de bunicul ei, un imam de mahala, care, de cinci ori pe zi, la fiecare rugă, își afurisește fostul ginere și care nu știe să vorbească decît despre satana, infern și scaraoţchi. Vezi-ţi mai bine de treabă, maestre, nici nu încerca să-l cunoşti. Este cu totul altfel decît Vehbi Efendi. Va arunca asupră-ți, ba poate și asupra noastră, învinuirea de necredință, și chiar dacă l-am pofti aici, nu va binevoi să vină...

— Oricum, săptămîna viitoare, cheamă-l din nou pe Vehbi Dede, Hilmi bei. Este un om fermecător. Melodia cîntată de el e cea mai frumoasă dintre toate cîntecele orientale pe care le-am auzit.

— Este un element primejdios, mîrîi Şevki.

— De ce, Şevki bei ?

— După mine, imamul este mai puţin păgubitor pentru ţara noastră, decît acest Vehbi Dede. Otrava liniştitoare, narcotizantă, a filozofiei lui este mult mai vătămătoare decît poveștile imamului despre paradis și infern. Imamul nu face decît să repete o mulțime de basme născocite de niște superstiții, în timp ce Dede anulează deosebirea între bine și rău. Pictorul care folosește binele și răul drept boiele pentru tablourile sale se dă drept purtătorul voinței lui Allah. Și știți care este rezultatul unei asemenea judecăţi ? Aceste superstiții îl fac pe om mai îngăduitor, mai nepăsător în faţa tiraniei și a despoților... Ce-ar fi dacă mulţimea ar socoti că toate faptele sîngerosului nostru sultan nu sînt altceva decît porunci ale lui Allah ? Cîţi oameni am mai putea aduna în jurul nostru pentru a înlătura această rînduială tiranică ? Înainte de toate, cred, este trebuincios să ştergem orice urmă de derviş din ţara aceasta.

— Dumneata, Sevki bei, vorbeşti ca întemeietorul unui stat al viitorului... Dede n-are nici în clin nici în mînecă cu statul. Domeniul lui este spiritul solitar. Spiritul cu însetarea, curiozitatea și cu tainele sale. Dacă oamenii n-ar fi fost altceva decît părticele infime ale unui stat închipuit, atunci lumea s-ar transforma într-un fel de mușuroi de furnici, într-un urdiniş de albine. Dede n-are ni-

mic de-a face cu o viitoare Turcie, așa cum ți-o închipui dumneata.

În seara aceasta, Peregrini, pentru prima oară, descoperea la prietenii săi cu totul alte chipuri, mult mai grave... Îi socotise niște feciori de bani gata, puțin cam împăunați, puțin cam snobi, fără vreo ocupație și care sporovăiau despre răzmerițe doar pentru a-și trece vremea. În seara aceasta, însă, mai cu seamă fermitatea ideilor lui Sevki l-a cam pus pe gînduri. Oare, o mînă de forțe ascunse, sînt gata să deschidă o eră nouă Turciei, cu ajutorul acestor tineri guralivi și fanfaroni ? ! Hilmi era o copie a acelui nefericit Hamlet, cu mintea rătăcită, care iscodea în lumea gîndurilor stranii. Un Hamlet pe care o mie de năluci nu l-ar fi putut împinge, chiar pentru un anumit ideal, la folosirea forței sau la orice altă asemenea acțiune, fie ea cît de neînsemnată. Cît de deosebit era, însă Șevki !

Cu o voce gravă, pianistul murmură ca pentru sine :

— Poate că, pentru o epocă nouă, sînt necesari oameni înflăcărați și dîrji... Pentru a dura noul edificiu, trebuie să îndepărtezi ruinile vechiului. Dar, ce s-ar fi întîmplat dacă într-o societate n-ar fi existat și asemenea oameni ca Dede ?

— De ce crezi că sînt necesari oameni ca Dede, maestre ?

— În această lume, dominată de suferință și tiranie, sufletul omului are, uneori, nevoie și de tihnă, de alinare, de frumos. Iar acestea pot fi oferite doar de puteri miraculoase.

— Într-un stat bine rînduit, individul nu duce lipsa alinării. Numai spiritele nefericite, rătăcite și, mai cu seamă, dușmănoase, aidoma lui Vehbi Dede, au născocit această păgubitoare filozofie a miracolelor. În statul pe care-l vom clădi noi nu va fi nici tiranie, nici suferință. Îi vom zdrobi pe cei care vor atenta la sănătatea și echilibrul statului nostru.

Galip interveni ridicîndu-se în picioare :

— Nici Abd ul-Hamid nu gîndește altfel, *mon cher*.

Vehbi Dede și Rabia plecară împreună de la conac. Privirile ei erau ațintite spre felinarul lui Șevket Aga, care licărea în fața lor. Au mers împreună pînă la colțul unde

drumurile lor se despărţeau. Amîndoi tăceau, bucurîndu-se de noaptea de vară, care răspîndea în jur farmec şi linişte. În timp ce-şi lua rămas bun, Dede îi arătă copilei bolta înstelată :

— În noaptea asta, Allah şi-a aprins toate feştilele.

Rabia, chiar şi după plecarea lui Dede, rămase locului cu privirile pironite pe bolta cerească. Sufletul îi fu năpădit de emoţia pe care o încearcă oamenii în aşteptarea unui mare şi fericit eveniment. Şi apoi, care noapte de vară înstelată, din Istanbul, nu dă sufletului omenesc simţămîntul că se află în preajma unei întîmplări fără egal ? Cărui rătăcit nu-i arată drumul, cu luminile lor prieteneşti, făcliile fără număr ale lui Allah, risipite pe bolta de culoarea cernelii ?

Sub cerdacul de salcîm de deasupra cişmelei, din colţul uliţei Sinekli Bakkal, în umbra complice, unduitoare ca un val liliachiu, stăruia un parfum suav, iar în susurul apei care se scurgea în jgheabul cişmelei se desluşea o armonie ce sporea şi mai mult tăcerea din jur.

De acolo ar fi putut, de îndată, să cotească spre uliţa pe care se afla poarta casei imamului. Dar, atît Şevket Aga, cît şi copila, au preferat să străbată uliţa Sinekli Bakkal de la un capăt la celălalt.

Din depărtare, răzbătea hămăitul singuratic al unui cîine. Uliţa era cufundată în somn. Şevket Aga se opri brusc în mijlocul străzii :

— Oare de ce o fi luminată fereastra aceea, astă-seară ?

Rabia ridică privirile spre fereastra către care arătase sluga. Inima începu, deodată, să-i bată năvalnic. Fereastra cu pricina era cea de deasupra dughenii care, de ani de zile, sta zăvorîtă... Fereastra casei tatălui ei ! Îl smuci de braţ pe Şevket Aga :

— Oare, cine o fi acum, acolo ?

— Pesemne, o fi intrat vreun răufăcător.

— Să mergem să vedem.

— Nu se poate.

Neliniştea fetei îl mişcă pe Agă. Acest om care, de mai bine de cinci ani, se afla în slujba paşei, cunoştea, ca nimeni altul, toate cîte se petreceau în Sinekli Bakkal. Auzind zgomotul de baston al paznicului de noapte, ciulîră

urechile și rămaseră în așteptare. Paznicul Ramazan Aga se apropie, bocănind pe caldarîm.

— Seara bună, Șevket Aga.

— Bună să-ți fie inima, Ramazan Aga. Ai luat seama la fereastra aceea luminată ?

— Păi, nu e casa lui Tevfik ? Să tot fie o săptămînă de cînd s-a întors. Pesemne, către sărbătorile Ramazanului, își va deschide iar dugheana.

Paznicul plecase, dar privirile copilei rămăseseră pironite pe fereastră. Își apăsă cu palmele inima ce se zbătea să-i spargă pieptul, nu alta.

— Haide, e timpul să mergem, Rabia Hanîm.

Șevket Aga o prinse de braț și o trase după el :

— Fără îndoială că stăpîna i-a spus înaltului pașă, ea trebuie să-l fi adus.

Rabia nu auzi. Se gîndea la ziua de mîine. La clipa cînd avea să-și vadă părintele. Totul se schimbase dintr-o dată, cel mai fermecător vis de pe lume devenise realitate. Cățeaua galbenă care fătase, și care o aștepta întotdeauna în fața porții, îi adulmecă poalele rochiei și își sprijini botul catifelat de genunchii ei. Rabia îmbrățișă cîinele, șoptindu-i cu o voce sugrumată de emoție : „Sarman, Sarman, a venit Tevfik, tatăl meu !"

Dînd la o parte zăvorul porții, năvăli înăuntru ca o vijelie. Se opri o clipă lîngă felinarul din curte și așteptă. Se ruga lui Allah ca Emine să adoarmă din nou, după ce fusese trezită de zgomotele porții.

IX

Rabia, dis-de-dimineață, legănînd pe braț panerul cu zarzavat, dădu colțul către ulița Sinekli Bakkal. Într-o clipă ajunse la jumătatea străzii și rămase țintuită în fața dughenii. Firma Băcănia Istanbul fusese înnoită, iar în fața casei se oprise un individ care-și pironise privirile pe ea. Era o creatură ciudată, arăta ca un copil, dar straiele nu i se potriveau. Pe umeri avea o scurteică de culoa-

re roz, iar pe cap un turban de mătase. Auzind zgomot de pași, se întoarse brusc și Rabia se trezi nas în nas cu un pitic vîrstnic. Pe fața-i zbîrcită descoperi doi ochi triști, ca ai clovnilor înnăscuți.

— Tevfik, ți-au venit mușteriii, strigă el spre dugheană.

Un bărbat deșirat se aplecă pentru a putea trece prin ușa scundă și, în bătrîna stradă, se trezi în fața unei cliente neașteptat de drăgălașă și tînără.

Ochii ei aurii cu punctișoare verzi erau mistuiți de o flacără strălucitoare ; fețișoara-i fină, ascunsă de năframa albă, copleșită de o emoție a cărei pricină Tevfik n-o putea desluși, se făcu roșie ca para focului.

Rabia se simți, de-ndată, atrasă către bărbatul ce apăruse din dugheană. Își aținti privirile în ochii lui calzi, căprui, și se porni și ea să rîdă o dată cu gura aceea, deasupra căreia străjuiau niște mustăți lungi, de culoarea tutunului.

— Dugheana nu este chiar rînduită fără cusur, dar nu-i nimic. Binevoiți să intrați, domniță, să facem saftea. Cu voia lui Allah, ne veți aduce noroc !

Rabia ridică panerul, plin ochi cu fasole și ceapă și arătîndu-l, spuse :

— Pentru astăzi mi-am făcut tîrguielile.

— Vai, ce păcat ! Mîine aveți să luați de la noi, nu ?

— În fiecare dimineață, în fiecare...

Emoția ciudată, care se făcea simțită în glasul copilei îl uimi pe Tevfik. Deodată, în mintea lui străfulgeră un gînd. Cu cine seamănă această fată ? Cu Emine ! Buzele îndărătnice nu erau strînse ca o capcană, ochii nu erau mici, dar chipul prelung, pielea nu prea netedă... Fiica lui trebuie să fie cam de vîrsta aceasta ! Vocea paznicului Ramazan Aga îi răsuna încă în urechi :

— Fata ți s-a făcut mare de tot, Tevfik ! Este deja hafîz.

— Cum îl cheamă pe tatăl tău, fata mea ?

— Tevfik-Fetișcana !

Și, dintr-o dată, se porniră toate. Mogîldeața se rezemă de ușă nemaistăpînindu-și plînsul. Tevfik se învolburase ca Dunărea ; se învîrtea ca un taifun în jurul Rabiei, ba o prindea în brațe și o purta ca ieșit din minți prin

toată dugheana, ba o lăsa, o privea, preț de o clipă și apoi, din nou o îmbrățișa, bolborosind într-una, aidoma unui smintit și dînd frîu liber lacrimilor.

După ce își mai veni în fire, îi așeză, pe Rabia și pe pitic, pe o ladă de săpun, și, făcîndu-și loc între ei, o prinse pe fată de mijloc și pe mogîldeață de după umeri, strîngîndu-i lîngă el și sărutîndu-i zgomotos, cînd pe unul, cînd pe celălalt. Singura care-și păstrase stăpînirea de sine, în toată această întîmplare fericită, era Rabia. Tevfik, cu sufletul lui de copil, piticul, cu trupul lui slut — două biete ființe care căutau îndurare, care tînjeau după iubire !... Rabia se văzu dintr-o dată stăpînă asupra lor.

De cum se așeză, Tevfik începu să istorisească toate cîte pătimise, în anii de tristețe și pribegie petrecuți în exil. Și, deși totul era înfățișat de-a valma, fără nici o ordine, istoria era atît de mișcătoare încît parcă Rabia fusese alături de tatăl ei, toată acea vreme. În primii ani de nenorocire, pentru a agonisi cîteva parale, distrase gloata pe la bîlciuri. Uneori lipsit de un petec de acoperiș sub care să-și așeze capul ori flămînd ca un lup, bătea ulițele prin fața brutăriilor, care făceau să i se scurgă ochii și să-i lase gura apă.

Tevfik, văzînd că povestea lui umpluse de lacrimi ochii pînă atunci veseli ai fetei, trecu la alt capitol al aventurilor sale :

— De îndată ce Gelibolu a intrat în stăpînirea lui Zati bei, soarta le-a zîmbit surghiuniților. Eu am intrat fără întîrziere în slujba lui, m-am aranjat pe undeva, mi-am făcut rost de ceva straie și de-ale gurii. Dar, toate acestea le-am cîștigat cu sudoarea frunții, să știi ! Am muncit zi și noapte și în casă și în afara ei.

— Ce om de treabă, să-i dea Allah viață lungă ! Nu i-o fi fost, oare, teamă de padișah ?

— Nu poți ști, draga mea ; ceilalți exilați spuneau că o face într-adins. Chipurile, că de vreme ce se poartă omenește cu deportații, temîndu-se să nu devină unul dintre acei binecunoscuți „juni“, îi dăduse acest post ; că, de fapt, înainte de asta fusese nu știu ce mare demnitar la Istan-

bul și că funcția de guvernator nu era decît un fel de exil ; că așa și pe dincolo... Înțelegi, firește ; treburi încurcate...

Și pentru a se face mai bine înțeles, Tevfik făcu cu ochiul, dar Rabia tot nu pricepu nimic. Cu toate acestea, în dorința de a nu-l întrerupe, dădea din cap ca și cum totul îi era pe-nțeles.

— Din zori și pînă-n noapte, trăgeam apa cu pompa, duceam copiii la școală și îi aduceam înapoi. Ba chiar pliveam răzoarele cu zarzavat. Dar, de cum cădea întunericul, dădeam iama în livezile cu fructe. Pînă se crăpa de ziuă, să te ții...

— Și pe urmă ?

Tevfik tăcu. Cum ar fi putut el istorisi fetei toate năzdrăvăniile acelor nopți de petreceri și desfrîu ? Îngînă ca pentru sine :

— Era o muiere de țigan, o dansatoare, cu fața ciupită de vărsat, o slută, dar un drac de femeie, nu alta !

Rabia, amintindu-și de Emine, rosti cu voce scăzută :

— Țigancă înseamnă o femeie rea.

Chipul lui Tevfik se înnoură :

— Nu spune asta, Rabia. Singurul om de acolo care purta în piept o inimă adevărată era tocmai țiganca aceasta. De n-ar fi fost ea, nu știu ce s-ar fi ales de mine. Un cîine, un urs căruia îi pui botniță, făcîndu-l să joace, pentru a-i distra pe domni... Ea a fost singura care m-a așezat în rîndul oamenilor...

— Dacă-i așa, nu e o femeie rea. Dar, tu, Tevfik, cînd ai venit ?

Întrucît, de cînd se știa, cînd venea vorba despre tatăl ei toți îl numeau Tevfik, și de data aceasta i se părea foarte firesc să-i spună tot astfel. Numai că ea îi rostea numele cu atîta drăgălășenie, încît, de fiecare dată, tatăl o prindea în brațe, sărutîndu-i cosițele.

— Cum de ți-au îngăduit să vii la Istanbul ?

— Păi tu n-ai aflat că Zati bei a devenit ministru de interne ?

— Așadar...

— Ei da, el m-a adus. Pe deasupra mi-a dat și ceva parale.

— Și pînă acum ce ai făcut ?

— Am căutat de lucru. Trupa noastră s-a împrăștiat... O parte dintre prieteni au devenit actori. Ca să vezi. Păi, ce, ăsta e teatru ? Tot ce spun ei acolo află din cărți. Nu pot pricepe cu nici un chip ce mai e și asta. Oare, actorul poate juca fără să improvizeze pe loc, rostind totul ca pe niște versete ?!

Tevfik era tare supărat pentru că foștii lui prieteni se răspîndiseră care încotro, și mai cu seamă că în barăcile de lemn ale teatrului ei jucau piese traduse din alte limbi. Nu se dumirea cum e cu putință ca o altă lume, un mod de viață străin, să trezească interes în rîndul poporului nostru. Fără îndoială, se bucurase foarte atunci cînd îi dăduse de urmă unuia dintre cei mai vechi tovarăși ai săi, renumitul comedian, piticul Rakîm. Pînă la moarte n-avea să se mai despartă de el. A săltat mogîldeața pe genunchi și a prezentat-o Rabiei : „Iată-l pe unchiul tău, cel cu șase degete !“

Privirile piticului păreau a cere iertare Rabiei pentru sluțenia lui, cerșind parcă prietenie fetei. Și cît de mult aduceau cu ochii galbeni ai lui Sarman ! Își trecu brațele în jurul gîtului mogîldeței și îl sărută pe amîndoi obrajii. Dar piticul luă toate acestea în glumă. Își tot freca locul unde îl sărutase Rabia, rîzînd hodorogit. Nemairămînîndu-i altceva de spus, Rabia se apucă să inspecteze dugheana. Își vîra nasul peste tot, adulmecînd fiecare sac, fiecare cutie.

— De acum, o să deschidem din nou prăvălia. Poate strîngem ceva parale dimpreună cu unchiul Rakîm, și înfiripăm o trupă de comedianți. Vom da reprezentații cu Karagöz, în serile Ramazanului. Dacă omul nu-și mai dă drumul la gură din cînd în cînd, îi înțepenește limba.

Rabia asculta de parcă avea să împartă cu Tevfik viața de dugheană, dînd, totodată, sfaturi privitoare la rînduiala rafturilor. Și, dacă Rakîm n-ar fi răsturnat, deodată, coșul cu zarzavat și cepele nu s-ar fi împrăștiat pe jos, Rabia, pesemne, nu s-ar mai fi trezit din acest vis frumos. Vai, venise vremea prînzului ! Emine bombănea chiar și atunci cînd ea se întorcea la timp de la piață ; oare, ce-i va spune astăzi ? Înșfăcă panerul și o zbughi din dugheană. În fugă, întoarse capul și spuse :

— După prînz, am să vin din nou !

Tevfik, în uşa dughenii, îi făcea semn cu mîna. Nu încetă decît mult timp după ce Rabia dăduse colţul.

Rabia veni iar şi începu să deretice. Cu poalele prinse-n brîu, cu piciorul desculţ sprijinit pe o perie de scînduri, cu celălalt picior direct pe podea, cu o mînă în şold, pentru a nu-şi pierde echilibrul, se apucă să trebăluiască în odaia de deasupra dughenii. La rîndul lui, Rakîm, cu o găleată ruginită şi spartă, căra apă de la puţul din grădină, o turna acolo unde-i cerea Rabia ; şi uite-aşa, o ţinea într-un du-te-vino, între casă şi livadă.

Tevfik, în dugheană, meşterea la trupa lui Karagöz, strigînd din cînd în cînd cîte ceva. Toţi trei erau fericiţi ca nişte copii.

Sufletul Rabiei, care se lupta cu praful şi murdăria ce se strecurase de atîta amar de vreme, era uşor ca un fulg. Zidul de oprelişti înălţat în jurul ei se prăbuşi, pentru prima dată, pînă la temelie. Era ca şi cum o mînă tainică îi dezlegase băierile inimii şi îi spusese : „Rîzi, joacă-te, bucură-te şi trăieşte aşa cum ţi-e voia !"

În ziua aceea, cînd, la vremea prînzului, se întorsese acasă, Emine o bruftuluise straşnic. După ce sporovăise cîte în lună şi-n stele cu tatăl ei, bun de pus la rană, nu alta, maică-sa i se păru, deodată, nesuferită şi îi strecurase ura în suflet. Şi oricît o iscodise Emine, oricît se străduise să afle pricina întîrzierii, ea rămăsese învăluită într-o tăcere îndărătnică. Dacă imamul n-ar fi picat tocmai atunci, pesemne, maică-sa ar fi ciomăgit-o. Cînd însă Emine, scoasă din sărite, a repezit-o pe fată, spunîndu-i că toate cusururile i se trag de la tatăl ei, Rabia, pentru prima dată, o ţintui cu nişte priviri în care se putea citi răzvrătirea şi îi răspunse apăsat :

— Şi eu şi tata sîntem nişte oameni răi, ce poţi face ? Lasă-mă să plec la el.

— La taică-tău ? De îndată ce acest om de nimic pune piciorul în Istanbul, mă arunc în faţa caretei padişahului şi bat la toate uşile vechililor să le spun cît de netrebnic este... De nu l-oi face să ajungă iar în ungherele iadului, să nu mi se mai spună mie Emine !

Pe Rabia o cuprinse teama, buzele i se încleştară. Pentru ca Emine să nu prindă de veste de întoarcerea tatălui ei, se hotărî să meargă la conac. Dar, pînă la urmă, nu rezistă și, făcînd cale-ntoarsă de la poarta conacului, se duse la dugheană. Iar acum, în timp ce freca podelele de parcă ar fi vrut să le facă bucăți nu alta, căzuse pe gînduri. Nu era în stare să-i ascundă lui Emine întoarcerea tatălui. Și atunci ? Copila își aminti că singurul om potrivit în fața unei asemenea primejdii rămîne Sabiha Hanîm. Hotărî să-i povestească totul, să caute la ea sprijinul de care avea atîta nevoie. Îi va da de veste chiar în seara aceea. N-ar fi luat nimeni în seamă lipsa ei de la conac, iar seara, ar fi mers la cină, după care, s-ar fi destăinuit lui Sabiha Hanîm, în odaia acesteia.

În seara aceea, întrucît Sabiha Hanîm avea oaspeți, Rabia nu-i putu spune nimic. Nici a doua zi nu se încumetă s-o facă. Pesemne, fie că Emine ieșea foarte rar din casă, fie că vecinii îi treceau doar din cînd în cînd pragul, ea nu aflase încă de venirea lui Tevfik. Cei de la conac nu dăduseră importanță, în după-amiaza aceea, lipsei Rabiei. Această stare de lucruri dăinui mai bine de o săptămînă. În fiecare după-amiază Rabia venea la băcănie, trebăluia în încăperile de deasupra dughenii, făcea ordine în bucătărie. Se deprinseseră atît de mult tustrei — Tevfik, mogîldeața și ea — de parcă ar fi trăit alături de ani și ani. Uneori, cînd se gîndeau la cele ce s-ar fi putut întîmpla dacă Emine ar fi prins de veste, îi cuprindea pe toți întristarea. Dar, cînd unchiul Rakîm îi spunea Rabiei că ea are dreptul să aleagă între tatăl și mama ei, iar Rabia jura că, nici vorbă, îl va prefera pe tată, chipul lui Tevfik se lumina de un zîmbet fericit.

Cu o zi înainte de a fi dată în vileag această aventură a Rabiei, cei trei petrecură clipe nespus de vesele. De-acum, casa era gata, dugheana fusese spoită și strălucea de curățenie, marfa fusese rînduită frumos, la locul ei, rafturile erau împodobite, iar de tavan atîrnau tot felul de fleacuri, meșterite din hîrtie colorată. Și trupa Karagöz, a lui Tevfik, era gata. Tustrei stabiliseră locul reprezentației, în livadă. Ramazanul cădea vara. Noaptea, cupola albastră de care spînzurau candelele lui Allah avea să zîmbească tuturor păcătoșilor din lume, făcînd

să licărească, în aerul călduț și îmbietor al Istanbulului, miile de inscripții ale minaretelor.

— Rakîm, n-avem o tamburină pentru acompaniamentul de care ducem lipsă, atrase atenția Tevfik.

— Aduc eu una de la conac, sări Rabia. Eu pot să cînt și, totodată, să vă acompaniez la tamburină. Și încă ce frumos, aveți să vedeți !

Tînărul părinte își miji ochii, amuzîndu-se de aerele pe care și le dădea fetița. Apoi, deodată, scutură din cap cu deznădejde :

— Tu ești hafîz, Rabia. Cum ai să cînți asemenea melodii netrebnice ? Unde s-a mai văzut un hafîz care să cînte în gura mare tot felul de măscări, cum ar fi : *Iubita mi-e prilej de desfătare* ?

— Mai întîi, să mă auzi pe mine cîntînd la tamburină, și apoi să vorbești... Nu uita că sînt eleva lui Dede !

— Tocmai asta încurcă lucrurile... Tu nu te poți potrivi copiilor de rînd, unui Karagöz de mahala.

Rabia chicoti și fugi la bucătărie. După cîteva clipe, apăru cu o tamburină închipuită dintr-o tipsie de tablă și, trecîndu-și degetele peste ea, începu să cînte. Tatăl îi smulse vasul din mînă și, strigînd cît îl ținea gura : „Doar ți-am spus, nouă iubite să nu-ți iei", lovea în fundul tipsiei, făcînd un tărăboi asurzitor. Apoi, zvîrli tava și îi spuse fetei :

— Ce grozav ar fi dacă ți-aș lua o maimuță, pe care tu s-o faci să joace, în uliță. De vreme ce ai fost dăruită cu atîta har, vor începe să curgă paralele și ne vom agonisi, astfel, pîinea cea de toate zilele.

Această glumă a tatălui ei, îi aminti de zilele, cînd, de la fereastră, se zgîia la maimuța cea năstrușnică. Cît de mult ar fi vrut să se alăture și ea droaiei de năpîrstoci de pe uliță ! Dar, nu-i rămăsese decît să-l urmărească din priviri pe țiganul cu maimuța, pînă cînd nasul i se făcuse una cu geamul.

Se aplecă și ridică tipsia de jos. Dintr-o dată, se transformă într-o țigăncușă, care își joacă maimuța. Bătînd cu putere, ritmic, în tipsie, cu capul aruncat într-o parte, cu pieptul avîntat în față, lovind cu piciorul o maimuță imaginară, o făcu să țopăie, străbătînd întreaga livadă. Rakîm fu cucerit de meșteșugul actoricesc al

fetei. Se prefăcu și el, îndată, în maimuțoi. Țopăia în patru labe, dădea ochii peste cap, scotea niște sunete amuzante, prindea alunele, care, chipurile, îi erau aruncate, le spărgea între dinți și arunca în cele din urmă cojile în capul lui Tevfik; se rostogolea dintr-un colț într-altul al livezii, întocmai ca cea mai sprintenă maimuță de țigan.

Săptămîna aceea s-a încheiat cu o asemenea scenă plină de haz și voie bună.

. . . .

Econoama a aflat, abia joi, de la Vehbi Dede, că Rabia nu mai venise la lecții. În fiecare seară, o văzuse pe copilă în sufragerie, iar după cină, în odaia stăpînei. O fată atît de sîrguincioasă și ordonată nu poate lipsi de la lecții. Iar dacă este așa, înseamnă, că, negreșit, Emine o ținuse acasă. Își acoperi fără zăbavă fața și porni spre casa imamului.

Era către prînz. În vreme ce Șükriye Hanîm bătea la ușă, Emine, care albăstrea rufele, sta cu urechea atentă. Gîndurile îi zburau la schimbarea care o observase, în ultimele zile, la Rabia. Deschise, cu mîinile pline de săpun, ușa și rămase încremenită cînd econoama, înainte de a-i da bineţe întrebă acru de ce o oprește pe Rabia de la lecții.

— Cum, Rabia nu e la conac?

— Vezi bine... De-o săptămînă n-a mai pus piciorul pe acolo.

Ochii lui Emine se făcură mici, două gămălii de ac, buzele i se subțiară ca o trăsătură de creion și începu să strige de față cu femeia tot ce-i venea la gură. De vinerea trecută, cînd fata se întorsese mai tîrziu decît de obicei, i se înfipsese un ghimpe în inimă. Fir-ar să fie, cine știe ce nenorocire se mai întîmplase! Unde s-a mai văzut, să iei la conac copila curată a unui sărman, făgăduindu-i o educație aleasă, iar apoi, s-o lași așa, de capul ei, pe uliță! Off, și stăpîna asta! Și cînd Șükriye Hanîm îi atrase atenția că Rabia era încă un copil, se făcu foc: „Cum așa, ditamai fata, cu sînii rotunjiți sub rochie, ca două mere, gata să intre în rîndul femeilor!“ Și unde nu se porni să o beștelească pe Sabiha Hanîm,

care-i aruncase singurul copil în stradă. Iar econoamei îi strigă în față că nu este decît o linge-blide, o muiere încornorată. Și dacă imamul, trezit din somn de tot tărăboiul, n-ar fi coborît degrabă, cele două femei, în bătătură, s-ar fi păruit pe cinste.

Şükriye Hanîm se întoarse la conac fără să afle pe unde hoinărea Rabia, după prînz. Din clipa în care a pășit în încăperea stăpînei, se porni iar zarva. Rabia era de față și îi povestea lui Sabiha Hanîm despre întoarcerea tatălui ei. Chiar atunci, veni și Emine la conac. Și dacă, în toată această harababură, Sabiha Hanîm n-ar fi dovedit multă stăpînire de sine, numai Allah știe ce nenorocire s-ar fi putut petrece.

Emine, care, cu spume la gură se năpustise asupra lui Sabiha Hanîm, aflînd de întoarcerea lui Tevfik, se prăbuși la pămînt fără cunoștință. De cum își veni însă în fire, se și repezi asupra Rabiei. Decît să-și dea singurul copil pe mîna acelui neisprăvit, mai bine îl sugrumă cu propria ei mînă ! Și, în timp ce întregul conac se străduia s-o imobilizeze pe Emine, Sabiha Hanîm i-a dat de veste imamului. În urma tratativelor purtate cu acesta la palat, fu luată următoarea hotărîre : Șeriatul asigura copiilor, la vîrsta aceea, dreptul de a alege între mamă și tată. Oare, decît să ia calea tribunalului, nu era mai înțelept lucru să rezolve această problemă omenește, avîndu-l pe Selim Pașa drept judecător ? Imamul primi fără să pregete. Faptul că Tevfik era protejatul ministrului de interne, Zati bei, îi dădea imamului o ocazie rară de a se pune bine pe lîngă Selim Pașa, adversarul politic al ministrului. Ba chiar, aprinzînd pe cît cu putință această dispută, s-ar fi putut căpătui cu cîte ceva din partea padișahului. Și-apoi, hotărîrea ca stăpîna s-o țină pe lîngă ea pe Rabia pînă s-or limpezi lucrurile era cum nu se poate mai bine venită.

După rugăciunea de vineri seara, în urma unei îndelungate discuții purtate cu soția, pașa se retrase în odăile lui și, înainte de toate, îl chemă la sine pe imam. În ziua aceea, Hagi Ilhami Efendi, cu ochii plini de lacrimi, adus de spate, arăta tare îmbătrînit.

— Sînt gata să primesc hotărîrea padișahului, întocmai ca pe o lege a șeriatului. Mă tem doar ca nu

cumva copila să-l aleagă pe tată. Cel mai mult mă amărăște că, după atîta trudă, fiica nevinovată a acestui netrebnic va ajunge în casa unui bețivan și nelegiuit, precum Zati bei.

Sprîncenele groase ale pașei se împreunară :

— Am să-i cer lui Tevfik să n-o ducă pe Rabia la conacul lui Zati bei. Iar dac-o va duce, fata nu va mai trece pragul nostru.

Imamul își frecă mîinile și coborî glasul :

— Aș mai vrea să spun că cei din mahala se tot miră de unde a găsit Tevfik bani pentru a-și desfereca dugheana. Toți zic că n-ar fi decît un agent al lui Zati bei. Și, fără doar și poate, nu pentru a sta pe urmele unor sărmani ca noi, cei din Sinekli Bakkal...

Pașa izbucni în rîs. Pricepuse de îndată unde bătea imamul.

— Politica las-o în seama celor mari, imame. Tu, vezi-ți mai bine de treburile tale.

De data aceasta, imamul nu mai stărui asupra tacticii pe care o alesese. Cu o sinceritate care îl mișcă pe pașă, dezvălui adevăratul motiv al neliniștii care-l cuprinsese :

— Dacă copila va merge la tatăl ei, toată agoniseala ei de hafîz se va duce pe apa sîmbetei. Iar noi am irosit atîta bănet, atîta strădanie ! Or, dacă vom fi lipsiți și de cîștigul fetei, vom ajunge muritori de foame. Că doar, se vede, în lumea asta nimeni nu mai are frică de Allah. Pentru fiecare hîrțoagă, cei din mahala se tîrguiesc, mai dihai decît niște negutători, cu un sărman imam ca mine.

În acest timp, econoama îi adusese în încăpere pe Rabia și apoi pe Tevfik. Mai întîi, Pașa se adresă copilei :

— Fata mea, aici de față se află tatăl și bunicul tău. Cu cine ai vrea să locuiești tu ?

— Cu tata, efendi.

— Bunicul a făcut multe pentru tine, ți-a purtat de grijă atîta vreme. Lîngă tatăl tău nu este nici o femeie. Tu rămîi, deocamdată, la bunic și ai să mergi să-ți vezi tatăl ori de cîte ori ai să vrei.

Rabia îi prinse mîna lui Tevfik.

— Tata nu are pe nimeni în afară de mine, efendi.

— Tevfik, tu ai putința să-i porți de grijă fetei?

— O să deschidem dugheana, pașă, se amestecă din nou Rabia. Cu toții vor cumpăra de la noi, și dumneavoastră veți cumpăra, nu-i așa?

Din ochii copilei șiroiau lacrimi. Imamul pierduse partida. Înghiți în sec:

— A pus ochii pe bruma de agoniseală a fetei, mai încercă el. Atîta amar de vreme a căutat măcar o dată să afle ce se întîmplă cu copilul lui?

— Cîștigul Rabiei să fie dat tot imamului, efendi. Eu îi voi purta singur de grijă fetei.

Această propunere era demnă de luat în seamă. Pașa o trimise pe Rabia în harem, iar imamul fu poftit să iasă. Pe Tevfik îl mai ținu, preț de o clipă.

— Eu am văzut pînă acum de învățătura fiicei tale, Tevfik. Ai să îngădui să continui?

— Cum poruncești, pașă!

— Dacă-i așa, și eu pun o condiție. Pe fată n-ai s-o duci cu nici un chip la conacul lui Zati bei.

— Ferească Allah!

Așadar, pînă și un flușturatic ca Tevfik osîndea desfrîul lui Zati bei.

Pașa tuși:

— Spune adevărul, Tevfik, Zati bei ți-a dat vreo însărcinare în mahala?

— Ce fel de însărcinare, stăpîne?

Uimirea de pe chipul lui Tevfik era sinceră.

X

Viața în dugheană a celor trei aducea cu o sărbătoare neîntreruptă. După ei, Sinekli Bakkal, cu caldarîmul ei plin de hîrtoape, cu miasmele și întunericul ei, devenise centrul unei lumi însuflețite, care nu cunoștea decît bucuria. Cei trei se jucau cu viața cum se joacă pisoii cu ghemele de lînă, fără să le treacă prin minte că,

într-o bună zi, firele ar putea să li se înfășoare peste mîini și peste picioare.

Băcănia Istanbul devenise iarăşi dugheana cu cel mai mare vad, numărul muşteriilor întrecînd cu mult pe cel din vremea lui Emine. Căpetenia celor trei era Rabia, iar creierul, rațiunea lor — piticul Rakîm. Cu o săptămînă înainte de Ramazan, mai apăru un oaspete apropiat și nelipsit al dughenii, care spori simțitor veselia și poznele. Aceasta era dansatoarea Pembe, care se întorsese de la Gelibolu. Se instalase la conac sub pretextul că o distrează pe Sabiha Hanîm. În fiecare zi își făcea drum către Sinekli Bakkal, șuguia pe la colțuri cu femeile și, după ce se mai hîrjonea puțin cu copiii, intra în băcănie.

Rakîm plecase după marfă, iar Rabia, la conac. Era sîmbătă, după prînz. Tevfik se afla singur în dugheană, cînd un derviş deşirat, aplecîndu-se, trecu pragul băcăniei :

— Aceasta este dugheana lui Tevfik Efendi, tatăl Rabiei Hanîm ?

— Eu sînt Tevfik, sluga dumneavoastră.

— Iar eu sînt dascălul de muzică al Rabiei Hanîm. Vreau să stau de vorbă cu dumneavoastră.

— Sînteți, pesemne, Vehbi Dede.

— Chiar așa !

Dervișul începu să rîdă.

— Iată ce mă aduce la dumneavoastră. Pe timpul Ramazanului, eu nu dau lecții. Nici nu prea am drum spre conac. Vreau să fac, însă, o excepție de dragul Rabiei Hanîm. Fiindcă, iată, de treizeci de ani de cînd dau lecții, n-am întîlnit un elev atît de înzestrat. Dacă ar fi cu putință, aș veni în fiecare joi seara, aici, pentru lecții.

Aceasta însemna că lecțiile de muzică ale Rabiei vor trece de la conac în casa lui Tevfik, că Dede nu va mai cere pentru treaba asta nici un fel de răsplată... Pieptul lui Tevfik se umflă de mîndrie, ochii i se umeziră.

— Cîtă mărinimie față de noi ! Nu binevoiți să vă odihniți, o clipă, în livada noastră, în timp ce bem o cafea ?

— Să lăsăm pe altă dată. Nu vreau să vă opresc de la treabă.

— Ba, de loc, efendi, la ceasurile acestea nu prea ne trec pragul muşteriii.

Tevfik deschise uşa din dosul dughenei. Însoţindu-l pe Dede prin bucătăria în care domnea ordinea şi curăţenia, îl pofti în livadă. Îl invită să se aşeze pe rogojina de sub nuc şi, după ce îi întinse punga cu tutun, plecă să pregătească cafeaua.

Livada era singurul loc unde Tevfik lucra cu tragere de inimă. Pe lîngă nuci, aici mai creşteau şi smochini, migdali, meri şi gutui. Dincolo de gard se întindeau brazdele de vinete, roşii, ceapă şi salată. Dede îşi întoarse privirile către casă. Ferestrele îngropate în viţa-de-vie, ce atîrna deasupra bucătăriei şi cerdacului, împrumutau culoarea sîngerie a asfinţitului. Caprifoiul şi iasomia, crescute pe marginea cerdacului şi peste uşa bucătăriei, răspîndeau un parfum ameţitor, în aerul apăsător al serii. Tăcerea din jur era întreruptă doar de ciripitul vrăbiilor din salcîmii ce se înălţau în partea stîngă a grădinii. O adevărată livadă în inima Istanbulului! Dede se simţea ca şi în propria sa grădină.

În timp ce sorbea agale cafeaua adusă de Tevfik, îl măsura cu atenţie pe stăpînul casei, găsind că-i seamănă foarte mult. Acest bărbat cu ochi de copil, care sporovăia fără încetare, era unul dintre fiii uşuratici ai lui Allah. Dede întîlnise destui dintre aceştia. În vreme ce îşi duceau viaţa lor furtunoasă, cei mai mulţi dintre ei, părăsind bucuriile şi necazurile, treceau dincolo de pragul lăcaşului dervişilor, devenind înflăcăraţi adepţi ai celor iniţiaţi în tainele lui Allah.

Părăsind dughena, Vehbi Dede privea la Tevfik ca la un viitor „spirit" al sectei dervişilor.

Două săptămîni mai tîrziu, pe la vremea prînzului, în timp ce în băcănie nu se afla decît Rakîm, apăru un străin, care nu aducea nici pe departe cu Vehbi Dede. Cum nu-l mai văzuse prin Sinekli Bakkal, piticul deschise ochii mari, măsurîndu-l cu atenţie pe necunoscut. Era un străin scund, cu o togă neagră pe umeri, cu o cuşmă în trei colţuri pe cap, şi se arăta foarte sprinten.

Ori, cum creştinii din împrejurimile mahalalei Sinekli Bakkal nu purtau asemenea cuşme, Rakîm îl luă drept fie un muşteriu de prin Beyoglu, fie un trecător oarecare.

— Ce doreşti, signor ?

Peregrini, care nu ştia ce este sfiala, se codise totuşi multă vreme, înainte de a-şi face drum spre băcănie. E drept, sînt cincisprezece ani de cînd fostul monah, afurisit de lumea catolică, se afla printre musulmani. Cu toate acestea, toţi prietenii săi, turci şi musulmani, trăiau în lumea europenilor, a celor avuţi. Pînă acum, pentru acest om care era nelipsit de la palat, casele musulmanilor sărmani şi neajutoraţi nu fuseseră altceva decît nişte cetăţi zăvorîte. Dar artistul acesta, venit din cu totul altă pătură socială, arătă, pe neaşteptate, foarte mult interes pentru micuţa dugheană, în care intrase cu sfială. În ochiul care rînduise cu atîta grijă feluritele mărfuri, pregătite pentru Ramazan, el descoperi, fără mare trudă, bunul-gust al fiului unuia dintre cele mai civilizate oraşe. În timp ce privirile sale rătăceau între mogîldeaţa care ţopăia ca o minge şi dulciurile spînzurate de tavan, cu panglici verzi şi roşii, Rakîm îl iscodi din nou :

— Ce doriţi, signor ?

Îi arătă cu degetul dulciurile.

— Aş vrea să iau din astea, una cu panglică roşie, alta — cu galbenă.

Nu venise cu gîndul să cumpere ceva. Dar pentru a găsi prilej de vorbă, ideea nu picase rău. Deodată, în timp ce împacheta dulciurile, Rakîm se încruntă. Nu vedea nici o legătură între înfăţişarea omului şi marfa cerută. Şi-apoi, înfăţişarea sa n-avea nici în clin nici în mînecă cu turceasca pe care o vorbea, fără cusur. Atunci ? Ori, poate era vreun agent ?! Se spune că, uneori, aceştia umblă în cele mai ciudate straie. Pe un ton aspru, care trăda bănuielile ce-l rodeau, întrebă :

— Dumneata ştii cum se pregătesc toate astea ?

— Nici vorbă ! Bucătarul nostru este grec. Pesemne, nici el nu ştie. Dar, de multă vreme ţineam să-mi cumpăr asemenea minunăţii. N-ai vrea să-mi spui cum se prepară ?

Peregrini îşi scoase din buzunar carneţelul. În vreme ce scria, prinse să istorisească :

— Eu sînt dascălul de pian al feciorului lui Selim Paşa.

— Aşaaa !...

Rakîm răsuflă uşurat.

— Vehbi Dede este prietenul meu. Am ascultat-o pe Rabia Hanîm în salonul lui Hilmi bei. De două săptămîni n-a mai dat pe acolo. Se vorbeşte că s-ar fi întors tatăl ei. Cică ar fi artist. Şi dumneavoastră aduceţi a artist, nu cumva sînteţi tatăl ?

— Nu ştiu ce înseamnă „artist", dar tatăl ei ştiu că nu-s. Sînt unchiul Rabiei.

Se opri. Îi plăcuse acest om care, în pofida straielor sale ciudate, vorbea atît de frumos turceşte. Pe jumătate amar, pe jumătate batjocoritor, adăugă :

— Uneori, fac şi pe maimuţa Rabiei. Fata este fără pereche ! Deşi e vremea Ramazanului, Vehbi Dede dă lecţii numai de dragul ei. Vine pe aici în fiecare joi seara.

Peregrini trase mai aproape un scăunaş şi se aşeză.

— Se spune că Rabia Hanîm cîntă în moschei, oare în care dintre ele ?

— Astăzi în Aya Sofya, sîmbăta în Fatih, joia în Valide iar în celelalte zile, în geamia din Sinekli Bakkal. Adună o grămadă de parale. Dar toate intră în buzunarul imamului. Aşa a poruncit paşa. Noi, aici, ne vedem de băcănia noastră. Iar pe timpul Ramazanului, dăm reprezentaţii cu Karagöz. Slavă lui Allah, de bine, de rău, o scoatem la capăt.

Se opri din nou, apoi continuă, cu ochii strălucind de o lumină jucăuşă :

— N-ai să mai întîlneşti în întreaga lume un artist pe măsura lui Tevfik, signor. Dacă doreşti să vii şi dumneata seara, am să te las să intri fără parale.

— Chiar mîine-seară am să vin, prietene.

Spuse toate acestea cuprins pe neaşteptate de însufleţire. De pe locul unde se aşezase, privirile îi erau aţintite asupra uliţei. Asculta zumzetul muştelor, strînse în faţa uşii, ca un nor negru. Casele de peste drum păreau să moţăie, sub acoperişurile întunecate. La ora aceea, oamenii mahalalei, aflaţi în plin post, se vîrîseră, probabil,

în așternuturi, deoarece pe uliță nu vedeai nici picior de drept-credincios. Sufletul lui Peregrini fu năpădit de bucuria acelora care au descoperit o lume tainică, o lume atrăgătoare, cu totul aparte, simplă, curată. Pentru prima dată, aflase această lume, ascultînd-o pe Rabia cum citește *Coranul*. În clipele acelea, totul, în afara dughenii și uliței aceleia, era nefiresc, străin. I se părea că locuitorii acestei înguste ulicioare nu prețuiesc nimic altceva, în afara sufletului și a bogăției și frumuseții acestuia.

O dată cu acest gînd, se trezi în el dorința vie de a o asculta pe Rabia, în binecunoscutul decor al Aya Sofyei. Cu un zîmbet straniu, ce se răspîndea de pe buze, către fiecare trăsătură a feței sale, întrebă :

— N-ai vrea să mă însoțești, săptămîna viitoare, cînd Rabia Hanîm va cînta la Aya Sofya ?

Privirile lui Rakîm alunecară spre tricornul care, în mintea sa, era însemnul unor nelegiuiți :

— Cînd drept-credincioșii stau strînși la rugă, nu prea se obișnuiește să fie de față străini.

Peregrini urmări privirile lui Rakîm, apoi își smulse șapca de pe cap și o azvîrli la pămînt.

— Am să vin fără chipiu. Am acasă un fes. De altfel, în această mahala n-am să mai vin cu șapca pe cap. Eu respect adînc simțămintele religioase... Pe vremuri, și eu am fost un fel de derviș.

— Ori, poate, mai întîi ai fost musulman și apoi ai devenit ghiaur ? Că doar, nu din întîmplare vorbești atît de bine limba noastră !

Peregrini uitase că Rakîm nu este altceva decît un simplu și primitiv comediant de bîlci. Găsi cu cale să înceapă cu el o discuție filozofică, din care bietul om nu pricepea o iotă :

— Nu, nu sînt musulman. Există niște popi, care se zăvoresc între pereții mînăstirii ; sînt dintre ei. Dar acum mă pot socoti mai mult musulman. Iată, locuiesc de cincisprezece ani printre voi. Limba, religia, națiunea, toate acestea nu sînt altceva decît climatul spiritual al oamenilor. Climatul spiritual al occidentului mi s-a părut neprimitor, rece și de aceea caut izbăvirea în cel oriental...

Peregrini tăcu.

„Ce tot îndrugă ăsta ?“ nu se dumirea Rakîm. Dar, cînd Peregrini începu din nou să vorbească, prinse să-l asculte cu mai multă atenţie.

— Nu sînt robul nici unei religii. Dar dacă aş dori să mă închin vreunuia, negreşit, aş deveni musulman. Pe omul creat de islam îl găsesc foarte apropiat de mine. Se împlinesc cincisprezece ani de cînd am fugit din mînăstire, de cînd am fost afurisit de papa...

— Ai fugit, zici ? Tii, fir-ar să fie !...

— Acum nu mai cred în nimic. Dar dacă religia se strecoară în sîngele omului, asemenea unui microb, nu mai e chip s-o scoţi de-acolo. Îi iubesc pe drept-credincioşi, îmi place nespus să tăifăsuiesc despre religie. Hoinăresc într-una în jurul moscheilor, în jurul bisericilor, în jurul tuturor locurilor unde se pot ruga oamenii. Şi tu eşti un om cu frica lui Allah, nu-i aşa, prietene ?

— Slavă Atotputernicului, sînt musulman. Numai că mie nu-mi place de loc cînd se vorbeşte despre religie... Bisericile îmi vîră frica-n oase, în moschei nu-mi aflu locul. Predicile mă îmbie la somn. Mă tem de cucernici, tot atît cît şi de căpcăuni. O singură dată nu m-am închinat. Tatăl Rabiei e la fel cu mine.

— Nici în timpul Ramazanului nu te rogi ?

— Nici. Numai de dragul fetei ne prefacem că postim.

— Cum adică ?

Rakîm se porni să rîdă. Îi făcea plăcere să se destăinuiască acestui ghiaur, care îşi luase tălpile la spinare din mînăstire.

— Seara, dimpreună cu Rabia, mîncăm hrana de peste zi [1], după toate canoanele postului. A doua zi, pînă în clipa cînd ea pleacă la moschee, nu punem nimic în gură. Ei, mîncarea ca mîncarea, dar ce te faci cu pîrdalnicul acesta de tutun ? De cum pleacă ea, dăm iama prin blide şi tragem ţigară după ţigară. Nu rămîne nimic în dugheană neatins. Seara, cu Rabia, o luăm de la capăt...

— Nostim, n-am ce zice !

— Uneori, fata este roasă de îndoială. Bărbaţii noştri, care postesc, sînt arţăgoşi, îndărătnici, pe cînd noi o ţi-

[1] În timpul Ramazanului, musulmanilor nu li se îngăduie să mănînce decît după asfinţitul şi înainte de răsăritul soarelui.

nem tot într-o veselie. Oricum, în ajun, de dragul Rabiei, eu postesc cu adevărat.

— De ce nu pentru izbăvirea propriului tău suflet ? întrebă Peregrini, pe un ton care amintea de zilele petrecute la mînăstire.

Mogîldeaţa se strîmbă răutăcios, apoi spuse cu un rînjet amar, otrăvit :

— Oare, copiii ţin post ? Maimuţele cu atît mai puţin ! Allah a făcut din mine o creatură aflată între copil şi maimuţă. De la mine, nici rugă, nici post nu poţi cere...

După această vizită, în fiecare joi, o dată cu Vehbi Dede, venea şi Peregrini. Şi, lucru firesc, maestrul era însoţit de Hilmi şi de cei doi prieteni nelipsiţi ai acestuia. În odaia sărăcăcioasă de deasupra dughenii s-au pornit aprinse dispute, care aminteau de binecunoscutele curente ale veacului al XVIII-lea.

. . . .

Pentru a desluşi urmele pe care le-a lăsat în sufletul Rabiei noua ei viaţă, trebuie să observi, cu multă atenţie, chipul fetei. Şi acest lucru merită toată truda. Pentru că vechea şi noua ei viaţă arătau ca două straturi ale civilizaţiei, care s-au aşezat unul peste celălalt, fără a suferi prea mari schimbări. Expresia de pe chipul acestei copile, în care dorinţa de a trăi sta ferecată ca pulberea într-un butoi, nu se stinsese cu totul. În timp ce ea, căpetenie a celor trei şi totodată femeie în casă, îşi îndeplinea îndatoririle — deşi toate acestea îi făceau plăcere şi le lua mai mult în glumă — rămînea mai departe calmă şi gravă, păstrînd chipul fostei Rabia : de o parte şi de alta a gurii, două cute adînci ; între sprîncene, o dîră groasă. O oboseală, o imobilitate amară îi acoperea faţa gingaşă. Şi, înainte ca aceste urme să se şteargă cu totul, înainte ca figura ei să ia o altă înfăţişare, noua viaţă a început să-şi sape însemnele peste cele vechi. Astfel, a apărut noul ei chip : la colţurile ochilor se iviseră urmele rîsului neîntrerupt, în priviri ardeau fără contenire luminile fericirii ; în timp ce rîdea, nasul i se încreţea ghiduş. De cînd se încredinţase pe de-a-ntregul noii ei vieţi, trăsăturile vechiului chip se mai şterseseră, expresia dură a ochilor, ca şi cutele de la colţul buzelor, ori cele ce despărţeau sprînce-

nele începuseră să dispară. Dar, îndată ce amintirea trecutelor zile reînvia, fiecare urmă veche apărea din nou. Ca și cum masca veselă a noii ei vieți fusese așezată ca un voal de mătase peste chipul trist al celei vechi.

Și iată cum, acest amestec de contraste împrumuta tînărului chip un aer enigmatic, ceva cu totul aparte, care avea efectul unei magii.

Peregrini, care o observa foarte atent pe Rabia, luă primul seama la schimbările ce se petreceau, de la o zi la alta, pe figura ei. Omul urmărea pe micuțul chip lupta aceasta surdă a contrastelor, cu pasiunea care îi mînă pe spanioli la luptele cu tauri. În firea fetei descoperea tendința către cumpătare, o anumită stăpînire de sine, agerimea minții, dovedită și în luarea celor mai înțelepte hotărîri. Toate acestea erau rezultatul disputei îndîrjite din primii ani de viață, al educației aspre, precum și al trăsăturilor moștenite de la imam și de la Emine. De la maică-sa, pe care o ura fățiș, împrumutase multă fermitate. Într-un ungher al sufletului ei se păstrau, neatinse, o uscăciune neiertătoare față de cei care-i pricinuiau vreun neajuns, și dorința de răzbunare. Trăsăturile luminoase, veselia, harul, Rabia le moștenise de la Tevfik. Mai bine de unsprezece ani, zi și noapte, el se străduise s-o deprindă cu două lucruri, aflate deasupra tuturor celorlalte : religia și viața de dincolo de mormînt. Dar ea va rămîne o femeie care, mai mult decît orice, va fi legată de oameni, de fiecare ființă, credincioasă pînă la moarte atunci cînd iubește, o femeie a cărei inimă tresaltă la fiecare dovadă de duioșie, de tandrețe.

Peregrini, cu pasiunea ce-l țintuiește pe savant în laborator, pentru a dezlega cine știe ce complicată taină, nu scăpa nici o ocazie de a schimba o vorbă cu Rabia, de a iscodi, de a o cerceta cu privirile, de parcă ar fi vrut să-i sfredelească chipul și să pătrundă în mintea ei. Dar, cel mai mult îl uimea talentul fetei pentru muzică. Auzul ei înregistra cu precizie orice sunet, glasul gingaș reproducea fără cusur orice melodie, iar gesturile ei alese ar fi satisfăcut și pe cel mai prețios maestru. De aceea, Peregrini îi cînta ei mai întîi fiecare nouă compoziție a sa, îi cerea și îi asculta cu seriozitate părerea.

Și Vehbi Dede se ocupa de Rabia. Numai că el nu se trăda, cum făcea Peregrini. El nu o cerceta atît de atent ca dascălul de pian, ci lua harul ei drept o trăsătură a ființei și nimic mai mult. Dede știa dintr-o îndelungată experiență că omul este plămădit din contraste fără număr. Slavă lui Allah că această fată, cu inimă fierbinte și năvalnică, e dăruită cu o judecată limpede, care să-i mai răcească pornirile, să-i stăvilească pasiunile, asigurîndu-i un echilibru de nezdruncinat. Dede începuse s-o privească întocmai ca pe un vlăstar spiritual al său, ca pe un viitor discipol, care, simplificînd ideile și filozofia sa, le va răspîndi printre cei mulți. Iată de ce, atunci cînd se gîndea la Rabia, spunea, pentru sine: „Osîrdia, dragostea din inima ei nu trebuie să se stingă, însă pornirea ei către cumpătare, spre o viață modestă, se cere păstrată cu orice preț !"

XI

Unchiul Rakîm, prinzînd-o pe Rabia în bucătărie, o iscodi :

— Pe cine iubești tu mai mult, pe lume ?

— Pe Tevfik.

— De ce ?

De unde să știe ? Cine poate desluși legăturile unui suflet, cu rădăcinile adînc înfipte în ființă ? Tevfik este omul pe care copila îl întîlnise în acest nesfîrșit pustiu care este viața. La el a aflat și dragostea maternă de care fusese vitregită, și ștrengăriile tovarășului de joacă, închipuit de ea. Pesemne, tocmai de aceea îi purta atît de mult de grijă tatălui : îi ghicea orice dorință, îi pregătea întotdeauna carafa cu băutură și i-o ducea, la aceeași oră, întocmai cum făcea, atîta vreme în urmă, cu apa trebuitoare imamului pentru spălatul ritual, dinaintea rugii. Iar după ce așeza în fața lui Tevfik acea băutură „oprită și păcătoasă", dădea fuga — „Allah, de n-aș întîrzia !" la rugăciunea de seară.

— Rabia, după tatăl tău cine ți-e mai drag ?
— Vehbi Dede.
— De ce ?
De unde să știe ? Iar de ar fi știut, ar fi spus că Vehbi Dede este o necesitate sfîntă, ar fi arătat că acesta este ca un apostol care înțelege și iartă toate slăbiciunile omenești, dar care e deasupra acestora, ceea ce-i dă putința să aducă Rabiei alinare și îmbărbătare.
— Dar, după Vehbi Dede ?
O scurtă șovăială, și Rabia răspunse :
— Signor Peregrini.
În vocea unchiului Rakîm își făcu loc nemulțumirea :
— De ce ?
Rabia nu știe nici acest lucru. De-ar fi știut, ar fi spus că legăturile dintre ea și Peregrini aduceau ca un joc de-a v-ați ascunselea, că acesta îi pricinuia teamă și emoție, deopotrivă.
— Care va să zică, pe mine nu mă iubești nici măcar cît pe ghiaurul acela ?
Privirile mogîldeței fură năpădite de deznădejde, ca ale unui biet animal ciomăgit de stăpîn. Atunci, brațele firave ale Rabiei îi încolăciră gîtul :
— Pe tine te iubesc mai mult decît pe oricine, micuțul meu unchi, sărmanul meu unchi-maimuță !

. . . .

Într-una din zilele ultimei săptămîni a Ramazanului, Rabia, în mijlocul mulțimii care o asculta în Süleymanie, l-a observat pe Peregrini, cu un mic fes pe cap. Însă nici Peregrini, și nici Rakîm, ce o sorbea din ochi nu alta, nu-i reținură prea mult atenția. Ca orice artist, ea era copleșită de emoția pe care o stîrnea în mulțime talentul ei. Lumina multicoloră ce se strecura prin vitralii, căzînd pe candelabrele atîrnate de cupolă, deasupra capetelor, și mulțimea care se adunase în fața ei, ca o singură suflare, totul părea desprins de realitate. Dar, cînd luă seama că în spatele lui Peregrini se afla și Vehbi Dede care, de asemenea, o asculta, inima începu să-i bată cu putere și buzele să-i tremure. Prezența acestui maestru neîntrecut în muzica religioasă o făcu să se piardă cu firea. Se opri, pentru o clipă, își șterse sudoarea de pe

frunte cu un colț al năframei și începu din nou să cînte. Pentru prima oară gîndea în turcește versete arăbești, pentru prima dată le pronunța deslușit. „Din lut, de loc altfel decît cel trebuitor olarilor, El l-a zămislit pe om: și cerurile El le-a făurit din foc fără fum... Allah al celor două răsărituri... Allah al celor două asfințituri... Corăbiile ce se înalță deasupra oceanelor, precum munții, ale Lui sînt... Fiece lucru este pieritor, numai chipul măreț, sublim, al lui Allah, veșnic dăinuiește !"

Vocea ei sincopată țesea un straniu mozaic de armonii, dînd versetelor o frumusețe tainică. Vehbi Dede, în rostirea acestor versete, care închideau în ele esența islamului, vedea ceva mai mult decît o simplă întîmplare.

Peregrini și Vehbi Dede ieșiră înainte de a se termina slujba. În curte, privirile lor întîrziară cîtăva vreme asupra unor porumbei. Pianistul era emoționat, dar se străduia să dea lucrurilor o întorsătură poznașă.

— Dacă o așezi pe această fată sub oricare cupolă de moschee unde ard două lumînări, cu muzica ei e în stare să dea gata pînă chiar și un păgîn ca mine. Nu știu, Allah ori satana o stăpînește, dar ce artă ! Ce artă !

Vehbi Dede nu zîmbi. Rosti rar, de parcă rezolva cine știe ce problemă dificilă :

— Forțele contrare din spiritul ei numai atunci își dau mîna, în acele clipe de dăruire artistică, cînd copila se unește cu veșnicia.

. . . .

Seara, Rabia, după ce rupea biletele droaiei de copii, ca și oamenilor în toată firea din mahala, al căror număr sporea în fiecare zi, zăvora ușa dughenii și se ducea lîngă tatăl ei. Agilitatea, priceperea cu care mîinile lui Tevfik însuflețeau niște biete bucăți de hîrtie, vocea lui, care știa să fie, pe rînd, ba a unui bărbat, ba a unei femei, ba a unui copil, fie ei din oricare pătură socială, o fermecau, pur și simplu. Dar, mai mult decît orice, o uluia extazul care-i cuprindea pe cei prezenți, la auzul sunetelor aproape barbare ce ieșeau din gura lui Tevfik, care habar n-avea de muzică.

În dosul cortinei, Rabia cînta la tamburină, ori, dimpreună cu piticul, la apariția demonilor, a strigoilor sau a

altor arătări care n-aveau nume, imitau horcăitul, șuieratul ca și celelalte sunete cerute de reprezentație. Pe una dintre băncile aflate chiar în fața cortinei, se așeza Peregrini, cu neschimbatu-i fes, care abia i se ținea pe cap, de mic ce era. În spate, în mijlocul gloatei de copii de pe rogojină, se zărea tichia lungă a lui Vehbi Dede. Amîndoi se țineau cu mîinile de burtă de atîta rîs. Dar Rabia, cu hohotele sale nestăvilite, îi întrecea pe toți, făcînd să răsune livada.

Noaptea trecută, Tevfik împărțise micilor spectatori tot felul de dulciuri, firește, fără bani. Aceștia se strînseseră ciorchine în fața dughenii și, lovind cu putere în tobele lor micuțe, își luaseră rămas bun, strigînd într-un singur glas : „Așa cum a venit, tot astfel se duce“. [1] În sfîrșit, clătinînd în sus și în jos felinarele pe care le țineau în mîini, luminînd ici-colo, gropile din caldarîm, hîrtoapele ce le ieșeau în cale, au trecut și duși au fost.

Vehbi Dede rosti în urma lor :

— Fiecare lucru se află pentru o clipă învăluit în lumină, apoi... întunericul cuprinde totul.. Așa cum a venit, tot astfel se duce... Viața omenească, întreagă suflarea pămîntului se zăresc pentru un moment în conul de lumină — plăsmuiri care se sting... Un joc de umbre !

Cînd oaspeții ajunseră sus, își făcură apariția țiganca Pembe și Sevket Aga, purtînd tipsiile cu tot felul de bunătăți. Și, în timp ce la bucătărie se pregăteau bucatele și cafeaua, sus, mai mult ca oricînd, lumea se veselea. Unii fumau, alții făceau haz. Tevfik își ștergea fruntea cu o batistă uriașă.

— Peregrini, prietene, i se adresă Dede. Atunci cînd Tevfik face să joace acele bucăți de hîrtie, ți-a trecut, vreodată prin minte, cît de mult e stăpînită materia de spirit ? Cînd dispare spiritul, omul nu mai este decît o biată hîrtie neînsuflețită și absurdă. În această seară, mi-am amintit vorbele : „Allah nu este al celor morți, ci al celor vii !“

Pentru prima oară în viață, Peregrini nu se arătă dispus să se angajeze într-o dispută filozofică, ci se mulțumi

[1] Un fel de colind, cîntat cu prilejul Ramazanului.

să încerce a imita sunetele pe care le scotea Tevfik, în timp ce-și mînuia demonii și strigoii.

— Ascultați la mine, copii, interveni Galip. Ce-ar fi să schimbăm straiele acestui Karagöz milenar cu altele, potrivite vremurilor noastre ? De pildă, dacă l-am scoate pe scenă pe sultanul cel sîngeros, dimpreună cu clica lui, dacă am dezvălui crimele și silniciile lor, ce spuneți, s-ar porni, ori ba, răzmerița în țară ?

Privirile mogîldeței îl fulgerară :

— Galip bei, nu-l huli pe padișah, altminteri ne-or jupui pe toți de vii, ne-or umple pielea cu paie și or pune-o la uscat !

Tevfik își frecă bărbia :

— Nu te necăji zadarnic, Rakîm. În vremurile noastre este de ajuns să imiți, nu pe cei mari, ci propria nevastă, și ești fără zăbavă, trimis unde a înțărcat dracul copiii. Eu vreau să trăiesc în Istanbul, să mor în Istanbul.

Vocea lui, sfîrșită din cauză că strigase atîta, abia se mai auzea ; ochii i se umpluseră de lacrimi. Își amintise, deodată, de temnița în care zăcuse, de toate cîte pătimise. Prin ușa deschisă, în pridvor, o zări pe Rabia cu o tavă în mînă.

— Un om ca mine, neluat în seamă, fără nimeni pe lume, are nevoie de mărinimia celor mari ; așa dar, înainte de toate, o rugă către cei sus-puși !...

Arta, cu puterea ei, făcea ca, într-un ungher tainic al minții sale, să reînvie una din scenele petrecute la Gelibolu, în nopțile de desfrîu ale lui Zati bei.

La două luni după aceasta, în dugheană intră patronul salonului Kabasakal, salon frecventat de cei care doreau să se inițieze în arta de a rosti *Coranul*. Zugrăvit proaspăt, salonul fusese acoperit cu catifea roșie. Nu s-ar fi putut, oare, măcar o dată pe săptămînă să vină aici, ca povestitor popular ? În privirile vechiului comediant strălucirä fulgerele. Înghiți în sec. Patronul salonului socoti că va primi fără preget. Dar flacăra din ochii lui Tevfik se stinse deodată ; clătină din cap și spuse cu hotărîre :

— Nu se poate...

După o săptămînă, omul veni din nou. Îi ceru ca în fiecare vineri seara, în salonul lui, să dea reprezentații

cu Karagöz. De data aceasta era ca și cum soarta nemiloasă îi înfipsese gheara în gîtlej...

— Bine, se învoi el.

XII

De cînd Rabia se instalase în casa tatălui ei, întreaga mahala era cu ochii în patru ; voiau să vadă ce vor face imamul și Emine. Dar, pînă chiar și cei care nu-i aveau la inimă pe Hagi Ilhami Efendi și pe fiică-sa, au fost nevoiți să recunoască faptul că aceștia se arătaseră demni, ca și cum toate cîte se petreceau nu-i priveau mai cu seamă pe ei.

Imamul rămăsese în așteptare. De vreme ce paralele agonisite de Rabia, ca hafîz, îi intrau pe mînă prin mijlocirea econoamei de la conac, era ca și cum încheiase un fel de armistițiu cu Rabia și Tevfik. El știa prea bine că nici o lege nu i-ar fi atribuit lui cîștigul nepoatei. Nu-i era, așa dar, la-ndemînă, să strice această înțelegere, intervenită între pașă și cele două părți. Ba, mai mult, îi ceruse cu hotărîre lui Emine să nu mai pună piciorul în ulița Sinekli Bakkal, să nu mai sufle o vorbă vecinilor despre Rabia, să nu mai arate necuviință — în cazul cînd întîmplarea avea să i-o scoată în cale — față de soția lui Selim Pașa. Iar Emine, vrînd-nevrînd, a primit toate aceste condiții și, în primele luni, mînia față de Rabia nu și-o putea ogoi decît în timpul celor cinci rugi zilnice. Dar interesul care o mîna către Rabia și lumea acesteia îi înțepa inima ca un ghimpe. Fără doar și poate că ura ei față de Rabia era mult mai mare decît față de Tevfik. Dacă înainte, chiar fără să-și dea prea bine seama, tot mai nădăjduise că, într-o bună zi, Tevfik avea să se întoarcă la ea, acum, această speranță se stinsese cu totul. Și, deși îi era silă de el, îl socotea ca pe un bun al său, fiind încredințată că era destul să-i facă un semn și Tevfik i s-ar fi aruncat la picioare. Se prea poate ca, în decursul timpului, acest lucru să nu-i mai facă prea mare plăcere. Acum, însă, nu mai avea nici o îndoială că Rabia îl subjugase

cu totul pe Tevfik şi că nu-l va mai lăsa nici în ruptul capului. Și, ca și cum toate acestea n-ar fi fost de-ajuns, prosperitatea băcăniei Istanbul, fericirea celor de aici, puneau sare peste rana ei, și așa destul de dureroasă. Un coate-goale, un terchea-berchea ca Tevfik, o amărîtă ca Rabia... Deși nu-i iertase cu totul, ar fi putut prea bine să se arate indiferentă. Numai că fericirea lor ajunsese slăvită în mahala, aprinzînd și mai mult ura lui Emine. Iar faptul că nu putea vorbi nimănui despre toate acestea, că n-avea cui să-și verse amarul, îi turna otravă în vine.

La vreo patru-cinci luni, de cînd Rabia o părăsise, în ciuda promisiunilor făcute imamului, încet-încet prinse să se destăinuiască vecinilor. Dar, de-acum, interesul mahalalei pentru toate acestea era neînsemnat. De cele mai multe ori, vecinii începeau să caşte și, căutîndu-și motiv de vreo treabă sau alta, își vedeau de drum. Pînă chiar și imamul, sătul pînă-n gît de toată această poveste cu Tevfik și Rabia, lăsase totul baltă. De îndată ce Emine aducea vorba despre aşa ceva, se retrăgea în odaia lui. Iar femeia, de o bună bucată de vreme, după rugăciune, își înălța mîinile — ca și cum se afla în fața lui Allah, coborît din ceruri numai pentru a o asculta pe ea — şi i se plîngea în gura mare de nerecunoștința Rabiei, de mîrşăvia lui Tevfik, de propria ei umilire. Dar imamul puse capăt și acestei ultime alinări :

— Dacă merge tot așa, mahalaua va cere să te închid într-o casă de nebuni ; roagă-te în gînd, bre, femeie ! i-a cerut el.

Într-una din acele zile, cînd era ca o ieșită din minți, fu vizitată de una din tinerele mahalalei. Ațintindu-şi privirile asupra lui Emine, aceasta îi spuse :

— Știi, mătușă Emine, prieteşugul dintre nenea Tevfik și ţiganca Pembe se află pe drumul cel bun.

Emine, scormonind cărbunii, se miră :

— Cu lepădătura aia, cu hodoroaga aia de dansatoare, cu ciupita aia !

Fetişcana o măsură pe Emine cu privirea. Anii lungi, amari care trecuseră peste ea, o făcuseră uscățivă, palidă, genele fără astîmpăr i se scurtaseră, în ochii ei mici nu mai rămăsese nici urmă din fosta strălucire. Dar cel mai

neplăcut lucru, pe această față urîțită și răvășită, era gura. Buzele ei subțiri și încleștate arătau ca o linie ștearsă. O gură încrîncenată, ca și mai înainte, o veche rană de cuțit, vînătă... Vecina cea tinerică, neputînd pricepe ce găsise un bărbat chipeș ca Tevfik în această figură nearătoasă, de se îndrăgostise pînă peste urechi, spuse cu un ton plin de înțeles :

— Comedianții ăștia sînt foarte ciudați, mătușă. E tare greu să bănuiești cine le cade cu tronc la inimă. N-am să mă mai mir, dacă zilele acestea are să și-o aleagă de mireasă chiar pe ciupita aia !

Rămasă singură, Emine căzu pe gînduri, scormonind fără încetare cărbunii. Nici după ce aceștia se făcură cenușă, nu lăsă cleștele din mînă. A doua zi, dis-de-dimineață, ieși din casă, cu gîndul să meargă la piață, dar pașii o purtară către ulița Sinekli Bakkal. Trecu pragul dughenii și își roti privirile în jur.

Tevfik încă nu se sculase. Rakîm fierbea cafeaua, la bucătărie. Rabia răsturnase pe laviță mărunțișul aflat în cutia de tablă, pe care Emine o știa atît de bine, și se apucase să numere.

— Că tare mîndră te mai ții, Rabia Hanîm !

Glasul acesta făcu să se scurgă tot sîngele din obrazul Rabiei, privirile i se pironiră pe Emine, de parcă ar fi avut în față un strigoi.

— Ce te holbezi așa, ca o viperă ? Nu mă mai cunoști, ai ? În clipa în care taică-tău o va aduce-n casă pe Pembe, ai să fugi din nou la mine... Numai că atunci am să-ți arăt eu ție...

— Ce tot vrei de la noi ? Ori, crezi că mai poți pune mîna pe tata ?

— Mă faci să rîd... Nici măcar atunci cînd lătra ca un cîine la ușa mea nu l-am învrednicit fie măcar și cu o privire...

— Nici o grijă, de acum înainte, tata n-o să mai vrea să audă de tine...

— Asta o să mai vedem noi, Rabia Hanîm !...

Emine își trase năframa pe față și plecă în grabă, așa cum venise. Pe uliță răsună zgomot de pași. Dacă o zărește careva pe acolo și-i dă de veste imamului ? Aceasta nu i-ar fi fost de loc pe plac. Dar, după ce dădu colțul

cît putu de repede, sufletul i se învălui în bucuria izbînzii. Fără doar și poate, Rabia îi va spune lui Tevfik că ea a fost în dugheană, vechea slăbiciune a acestuia va reînvia și va începe iar să bată drumurile pe la poarta ei... Emine va putea să-și rîdă de el, ca și mai înainte. Și ce altă răzbunare își putea dori ?

Dar, în timp ce făurea asemenea plăsmuiri frumoase, Emine nu ținea seama de agerimea minții piticului Rakîm, care, din bucătărie fusese martor la ciocnirea dintre mamă și fiică. De cum plecă Emine, acesta dădu fuga în dugheană și vorbi îndelung cu Rabia. El, mai mult decît oricine, cunoștea slăbiciunea lui Tevfik. Ar fi fost primejdios să i se povestească despre venirea lui Emine. Și Rabia trecu sub tăcere această stranie vizită a mamei sale.

. . . .

Trecu și iarna, sosiră zilele de vară. Dar, pe la ușa lui Emine nu se arătase nimeni care să fi putut aduce, măcar pe departe cu Tevfik. Emine devenise tot mai îndărătnică, mai arțăgoasă. E cu putință chiar să fi fost lovită de vreo boală. Nici una, nici două, i se tăia răsuflarea și se prindea cu mîinile de burtă, de parcă ar fi săgetat-o pe dinăuntru. Fața-i arăta ca a unui cadavru. Într-o zi, două bătrîne din vecini o găsiră prăvălită lîngă casa imamului. Spuseră acestuia că Emine era de nerecunoscut și că ar fi fost bine să se milostivească să aducă pacea între biata femeie și singurul ei copil. Imamul mormăi un „ferească Allah“ și întoarse spatele femeilor. Mai tîrziu, acestea îl prinseră pe Tevfik în ușa dughenei și îi dădură de veste același lucru. Tevfik se îngălbeni ca turta de ceară, buzele începură să-i tremure. În ciuda împotrivirii ei îndîrjite, o trimise pe Rabia, dimpreună cu cele două bătrîne, să-i ducă lui Emine urări de sănătate.

Emine sta ghemuită într-un colț, cu mătăniile în mînă. Buzele ei vinete aduceau, mai mult ca oricînd, cu o rană veche. Cu toate că era destul de cald, în încăpere fusese aprins focul. De cum o văzu pe Rabia, sări de pe mindir, lividă ca un mort ce se ridică din groapă. Gura ei vînătă — o rană veche — se deschise. Cu un ton de parcă ar fi înălțat o rugă pentru cele trecute, slobozi asupra Ra-

biei o ploaie de blesteme. Uluită, ca şi vecinele, Rabia nu mai avu vreme să observe cît de jalnic, cît de bolnavă arăta maică-sa. Faţa boţită a femeii, ochii ei duşi în fundul capului treziră în ea nu atît compătimire, cît mai cu seamă amintirea celor îndurate în anii copilăriei. Pentru prima dată, tatălui, ce măsura dugheana de la un capăt la altul, în aşteptarea ei îi aruncă în faţă :

— N-are nici o nevoie de noi... Nu ţi-am spus eu ? Apoi, se porni să plîngă cu sughiţuri.

A fost ultima întîlnire dintre mamă şi fiică.

XIII

Grădinarul şef al lui Selim Paşa trecuse de şaizeci de ani. Dar spinarea lui şi acum dreaptă ca o lumînare, trupul suplu, pulpele la fel de puternice ca odinioară, braţele agere, întocmai ca ale unui copil care azvîrle cu pietre după vrăbii ; păşeşte uşor şi elastic ca un tigru. Pe uliţă merge cu aerul marelui vizir, în livadă se zbenguie de parcă ar avea douăzeci de ani. Pielea feţei îi este arsă şi zbîrcită, dar focul din ochii albaştri, ascunşi în dosul genelor albe e încă viu, în timp ce dinţii ascuţiţi strălucesc întocmai ca neaua. Întotdeauna îşi tăia cu multă grijă barba şi mustăţile albe, iar buza de sus mică şi nasul cîrn îl făceau să semene cu un bulldog furios. Sub brîul roşu, înfăşurat de la mijloc pînă la subsuoară, trupul arăta şi acum falnic ca un brad. Omul agonisise o brumă de parale cu care, în satul lui, prin preajma Manastîrului, ar fi trecut drept avut. Chiar şi la anii lui iubea cu o pasiune demnă de invidiat frumoasa livadă care ieşise din munca lui, dar, în acelaşi timp, simţea nevoia unui urmaş pe care să-l lase, fără nici o grijă, în locul său. Şi cum pe el nu-l hărăzise Allah decît cu fete, pentru treaba asta îl găsi potrivit pe nepotul său, Bilal. Astfel, încît, din ziua cînd a pus piciorul în Istanbul, Bilal deveni una dintre cele mai tinere slugi la conacul lui Selim Paşa. Cu cîteva deosebiri, acest flăcău de cincisprezece ani, era o copie fidelă a lui Bayram Aga, din Rumeli. Pulpele,

ascunse sub nişte pantaloni scurţi, de culoare albastră, erau puţin mai subţiri şi mai elastice, picioarele mai sprintene, trupul, înfăşurat în brîul roşu, mai fraged. Ciucurele albastru, lung, al fesului sîngeriu, îi cădea pe umeri, purtat cu vădită trufie. Avea aceiaşi ochi mari şi albaştri, ca ai unchiului său, aceleaşi gene fără culoare; numai nasul era cu totul altfel — un nas lung, cu nările larg deschise — şi gura mai îndărătnică... În locul aerului sălbatic de bulldog, un profil vajnic de şoim... Cam atît.

Celelalte slugi, văzîndu-l atît de necopt, se porniră să-l înhame la treabă. Dar, chiar din prima zi, se răzvrăti. Era mîndru şi iute. Evita fulgerător loviturile, îşi ferea capul şi, dacă era mai groasă, se căţăra ca o maimuţă în primul copac ce-i ieşea în cale; de aici, ca un pui de tigru ce îi aţîţă pe vînători, le striga, strîmbîndu-se: „Am să v-arăt eu vouă!“ Pînă chiar şi cei mai în vîrstă se temeau de privirile care fulgerau sub genele lui fără culoare şi îi dădeau pace.

Într-o dimineaţă, pe cînd Bilal lenevea prin livadă, fără măcar să se învrednicească să aducă apă de la puţul din apropierea bucătăriei, fu surprins de către ajutorul de bucătar cu o tigaie cu peşte în mînă. În timp ce flăcăul, sărind peste tufe, încercă să se facă nevăzut, deodată se întinse cît era de lung printre puieţii de trandafiri, trezindu-se nas în nas cu un bărbat înalt, cu un suman de Damasc pe umeri şi o tichie albă pe cap. Cînd Selim Paşa — care după rugăciunea de dimineaţă, ieşea în grădină spre a se bucura de aerul curat şi de parfumul suav al trandafirilor — zări în spatele lui Bilal, ce-i sărise în faţă ca o minge, pe ajutorul de bucătar, cu tigaia în mînă, se făcu foc şi pară:

— Ce mai e şi asta, ce mai e?

Ajutorul se plînse de trîndăveala lui Bilal.

— De unde a mai ieşit şi flăcăul acesta? vru să ştie paşa.

— Nepotul preaplecatului dumneavoastră Bayram Aga, ucenic de grădinar.

— Iar tu cine eşti?

— Ajutorul bucătarului-şef, sluga dumneavoastră. I-am cerut băiatului să scoată o găleată, două...

— Șterge-o de aici, netotule. Du-te şi-ţi scoate singur apă !

Ajutorul bucătarului se făcu nevăzut. Rezemat de zid, Selim Paşa îl măsură din cap pînă-n picioare pe flăcăul ce-şi rodea unghiile de ciudă. Mîndria care se citea pe chipul lui bălai, calmul de pe faţa fragedă, pistruiată, îndrăzneala ochilor lui albaştri îi merseră la inimă.

— Decît grădinar, n-ai vrea mai bine să fii un slujbaş respectat ?

Cum să nu vrea ?! „De-acum am să le arăt eu, la toţi!" se grozăvi el.

— Spune-i unchiului tău, îndată după concediu, să-mi amintească ; am să te iau în solda sultanului.

. . . .

Această întîmplare l-a izbăvit pe Bilal de necazurile pe care i le pricinuiau slugile. Dar, după ce sfîrșea treaba în grădină, începea să-l omoare urîtul ; hoinărea pe străzi, în căutarea unui tovarăş.

Mai întîi, începuse să-şi facă de lucru în jurul droaiei de ţîngăi ce se hîrjoneau în Sinekli Bakkal. Cei mai răsăriţi, care îi citiseră în ochi dorinţa, ca şi putinţa de a deveni mai mare peste ei, nu s-au învoit să-l primească în mijlocul lor. Luîndu-l peste picior pentru straiele şi accentul lui, au încercat să-l îndepărteze de uliţa Sinekli Bakkal. Dar el, îndărătnic şi mîndru, venea în fiecare zi pe capul lor şi, încleştîndu-şi dinţii şi strîngîndu-şi pumnii, îi ameninţa : „Am să v-arăt eu vouă !" De-acum, îndată ce da colţul către Sinekli Bakkal, copiii se porneau să strige într-un glas : „Vine «V-arăt eu vouă» !"

În timpul acestor aventuri, Bilal descoperi băcănia Istanbul. Într-o dimineaţă, în vreme ce se muncea să silabisească cele scrise pe firma acesteia, privirile îi alunecară pe mărfurile îngrămădite în faţa dughenii. Coşuri mari cu struguri numai unul şi unul, lubeniţe cu miezul roşu ca sîngele şi coaja ca smaraldul, pepeni galbeni de pe feliile cărora curgea mierea, fructe uscate, rînduite în vitrină... Trecu pragul, cu gîndul să cumpere nişte roşcove. Dar, surprins de fata bădan, ce apăruse în uşă şi alunga muştele cu ditamai apărătoarea, bătu în retragere. Fata îşi legase pe cap o năframă albă, de sub care se iţeau

cele trei cozi castanii, care-i ajungeau pînă la mijloc. Ochii aurii cu punctişoare verzi ai fetei băcan nici nu-l luară în seamă pe Bilal... Ea se apucă să vîndă nişte creioane, sacîz şi alte fleacuri ca acestea, unui grup de şcolăriţe. La înfăţişare nu se deosebea prea mult de elevii de lîngă ea; era însă mai înaltă, îşi ţinea capul sus şi arăta mai ordonată, mai sigură pe sine... În timp ce vorbea, mîinile ei firave împachetau cu o iuţeală care-l ameţise pe Bilal. Din cînd în cînd, îşi înălţa sprîncenele subţiri. Privirile sale îl măsurară pe flăcăul cu straie neobişnuite şi cu o figură necunoscută. Se vede treaba că fetei băcan nu-i fu pe plac acest băiat de provincie, care, chiar după plecarea copiilor, rămăsese ţintuit locului, cu privirile pironite asupra ei. Întrebă cu voce aspră :

— Cum te cheamă, băiete ?

— Bilal.

— Şi ce te zgîieşti aşa, ca viţelul la poarta nouă ? Hai, cară-te !

Bilal plecă, păşind mai apăsat, mai trufaş ca oricînd, legănîndu-şi braţele lungi. Pentru prima oară înţelegea că straiele sale, ca şi accentul, îl deosebeau de locuitorii Istanbulului. Şi, dintr-odată, îl cuprinse o ură puternică faţă de Istanbul. Îşi aminti de Manastîr, ca de nişte meleaguri sfinte, şi jură să-i arate acestui oraş înfumurat cîte parale face locul său de baştină. Cu toate acestea, nu încetase să bată, în fiecare zi, uliţa aceea, care îi adusese numai amărăciune. Cu fata băcan schimbau priviri otrăvite, de parcă îşi declaraseră război, din ochi. Nici unul dintre ei nu bănuia că amîndoi aveau legături cu conacul.

Era către seară. Rabia, care ieşise în grădină pentru a-i aduce trandafiri lui Sabiha Hanîm, îl întîlni pe Bilal chiar lîngă boschet.

— Ce-i cu tine pe aici ?

Bilal, sugîndu-şi degetul pe care, uluit de întîlnirea cu Rabia, şi-l înţepase în nişte ghimpi de trandafir, îi întoarse întrebarea :

— Dar, cu tine ce-i ?

— Unde este Bayram Aga ? Stăpîna a poruncit să i se aducă trandafiri.

Faptul că fata băcan vorbea de parcă ar fi fost dintre obișnuiții conacului îl puse pe gînduri pe nepotul lui Bayram Aga. Te pomenești că este tocmai fata aceea, hafîz, despre care toate slugile vorbeau cu evlavie !

Reteză niște trandafiri și-i strînse în buchet. Apoi, rupse un singur trandafir galben și, cu chipul împurpurat de sfială, necutezînd să privească în ochii fetei, i-l întinse.

Primul gînd al Rabiei fu să calce floarea în picioare și apoi s-o arunce lui Bilal în obraz. Dar, iubea atît de mult trandafirii galbeni, încît, aproape fără vrere, duse floarea la nas și îi sorbi parfumul. După care, cu voce caldă, spuse :

— Dacă mai vii vreodată în strada noastră, treci și pe la băcănie. Am să-ți dau și eu dulciuri...

XIV

Tevfik își instală cortina în salonul Kabasakal, aprinzîndu-și făcliile. Umbrele răsfrînte pe bucata de pînză îi puneau pe gînduri pe cei prezenți și îi făceau să rîdă, totodată.

Scenetele erau cele de mai înainte și, de fiecare dată, începeau și se încheiau printr-o rugă înălțată întru sănătatea padișahului. Nici în înfățișarea păpușilor de hîrtie nu se petrecuse vreo schimbare bătătoare la ochi. Doar sufletele lor erau altele. De pildă, Risipitorul nu mai era obișnuitul filfizon, feciorul de bani-gata, căruia îi păpau banii tot felul de paraziți ce-și băteau joc de el. Risipitorul lui Tevfik era șiret și descurcăreț. Punga lui nu se golea niciodată. Nu se deosebea prea mult de înalții slujbași, șperțari și hrăpăreți, ai lui Abd ul-Hamid. Ba chiar, nu se putea spune că nu aducea pe undeva și cu Zati bei, fost guvernator la Gelibolu, azi ministru de interne. Marioneta care juca rolul unui arnăut amintea tare mult de căpetenia gărzii sultanului. Veșmintele, maniera, expresia, toate erau cele vechi, dar simbolurile erau noi. Numai că Tevfik făcea toate acestea cu neîntrecut meșteșug, folosindu-se de întîmplări cu totul neînsemnate, încît era

foarte greu să-l fi condamnat sub motivul că îl caricaturizează pe unul sau pe altul. Cît despre personajele din popor, Tevfik le dădea viață simplu și realist. În văzul tuturor, oamenii de rînd, haimanalele, rîdeau în nas celor sus-puși, îi batjocoreau, îi umileau. Era mai mult o furie ce se trăgea din invidie, decît revolta născută din dorința de dreptate... Era norodul epocii lui Abd ul-Hamid, care trăia mai mult în exil. Chiar și Karagöz, în mîinile lui Tevfik, devenise mai simpatic, mai plin de duh. Și el, asemeni celorlalți neajutorați, era un parazit, un fanfaron ; înghițea, chicotind, ghionții ce se abăteau asupra lui ; dar dovedea că acesta este modul de trai al celor mulți, cărora nu le stă în putință să facă altfel.

La cererea spectatorilor, de la o zi la alta tot mai numeroși, Tevfik primise ca, de două ori pe săptămînă, să fie povestitor popular. Uimitorii eroi ai povestirilor pe care le istorisea, sau, mai bine zis, le înfățișa el, ajunseseră să fie foarte îndrăgiți, trecînd din gură în gură. Tevfik devenise din nou cel mai strălucitor număr la seratele celor de viță aleasă. Cîțiva scriitori i-au propus să aștearnă pe hîrtie un fel de scenarii după povestirile sale. Dar el a refuzat. De fiecare dată, personajele create erau puse să vorbească așa cum numai el știa s-o facă. Dacă Tevfik ar fi putut să-și dezvăluie credința, ar fi arătat că arta adevărată nu stă în orice mîzgăleală, ci în viața care se schimbă în fiecare clipă. Și dacă ar fi cunoscut prețul acelui lucru care se cheamă ban, s-ar fi folosit de ocazia ce i se oferea, pentru a intra în rîndul celor avuți. Numai că el agonisea cu o mînă și risipea cu cealaltă.

De-acum, nu mai avea răgaz să se ocupe de dugheană. Lăsase treaba aceasta în seama lui Rakîm și a Rabiei. Iar el, trei seri pe săptămînă se afla la Kabasakal. Diminețile, pînă la prînz, nu se ridica din așternut, iar după-amiezile își trecea timpul cu ticluirea povestirilor sale. Rakîm și Rabia se încălzeau sub soarele viitorului lui Tevfik, care începuse din nou să strălucească, amețindu-se mai mult chiar decît el de succesele dobîndite

Iar Rabia creștea. Și nu era vorba doar de lungimea brațelor și a coapselor, ci de o maturizare, de o împlinire, izvorîte din însăși ființa ei. Mai mult chiar decît tatăl său, ea se afla în atenția întregii Sinekli Bakkal. Mai

înaltă cu un cap decît cei de o vîrstă cu ea, cu fruntea sus, cu o privire îndrăzneaţă, care nu se sfia să se oprească pe chipul celui din faţă, într-un cuvînt o fată care ştia cît preţuieşte... Odată mai răsărită, şi-a ales îmbrăcămintea femeilor de rînd : un văl negru, lung, o năframă albă, de batist, ce-i cădea mai jos de talie, şi, pe deasupra, un voal, care sălta într-una pe spatele ei. De fapt, care muncitoare, care negustoreasă neînsemnată se străduia să ascundă chipul clasei sale ?

Pielea arsă de soare devenise tuciurie ; ca urmare a traiului fericit, vechile cute din jurul gurii sale drăgălaşe dispăruseră aproape cu desăvîrşire. Era un chip ce se arăta tot mai des în visele tinerilor din Sinekli Bakkal. Nici măcar unul dintre flăcăii cărora li se dusese vestea că roiesc în jurul fetelor bune de măritat, că îşi răsucesc mustaţa pişicher, ba chiar că nu se sfiesc să le ciupească atunci cînd se ivea ocazia, nu se încumetase să se atingă de ea. Faptul că era socotită ca o sfîntă, mulţumită îndeletnicirii de hafîz, purtarea ei firească şi, mai cu seamă, limba ascuţită, oricînd gata pentru răspuns, făceau ca fiece bărbat, tînăr sau vîrstnic, să nu uite măsura.

Muierile mahalalei, care socoteau de datoria lor să găsească mire fiecărei fete ajunse la vîrsta aceea, nu-i puteau afla bărbat pe potrivă. Iar bărbaţii spuneau că ar trebui să se mărite cît mai degrabă. Fata devenise ca un stindard purtat de bărbaţii din Sinekli Bakkal. Dar nici ei nu se încumetau să arate vreunul pe măsura fetei.

În aceste zile, cînd Rabia pusese la încercare minţile mahalalei mai mult decît cine ştie ce ghicitoare de nedezlegat, mai marele pompierilor, Sabit Beyagabey, strîngîndu-şi în jur ortacii, într-un colţ al cafenelei din mahala, s-a prins să dezlege problema măritişului fetei lui Tevfik. Pentru el, Rabia era ca o pată pe vitejia unor pehlivani.

— Tu eşti căpetenia voinicilor mahalalei, Agabey, îl luă peste picior un flăcău care tocmai intrase în echipa lor. Pe deasupra, eşti şi becher... Tu ai datoria s-o aduci pe drumul cel bun pe această fată. Care alt viteaz i-ar mai putea veni de hac ?

Sabit Beyagabey îşi scuipă în palme :

— Mîine am să mă arăt pe la dugheană ; restul, e floare la ureche...

Tînărul rîse batjocoritor :

— Restul e ca și făcut...

Sabit Beyagabey se socotea a fi unul dintre cei mai de seamă dintre pompierii mahalalei. De cum se aude semnalul din turnul Beyazit, îndată ce paznicul, învîrtindu-se la colțul străzii cu felinarul roșu în mînă, începe să strige ca din gură de șarpe, semn că arde pe undeva, echipa lui Sinekli Bakkal își trage pe cap flanelele roșii, fără mîneci, își încalță degrabă opincile și, cu furtunul pe umeri, fuge de mănîncă pămîntul, pe urmele calului negru al lui Sabit Beyagabey. Pe lîngă ale lor, strigătele celorlalte echipe păreau mieunat de pisică ; picioarele lor sprintene ajungeau primele la locul incendiului.

În toate colțurile lumii există asemenea organizații de pompieri, ai căror membri sînt iubitori de chiolhanuri și, firește, se mai întîmplă și lucruri neplăcute. Dar, tot în aceste organizații bărbăția și bunul simț sînt la loc de cinste. De pildă, cei ce aveau semnalul „Tozkoparan... Canyakan !“ [1] erau strîns legați de ordinea morală ce domnea în sînul echipelor.

La vremea prînzului, cînd Sinekli Bakkal era aproape pustie, cîțiva tineri începură să dea tîrcoale dughenii. Desprinzîndu-se dintre ei, Sabit Beyagabey trecu pragul băcăniei Istanbul.

Rabia era singură. Nici măcar nu-l învrednici cu o privire pe Sabit Beyagabey care, în vederea unei asemenea vizite de vază, se înveșmîntase în straie alese. Și, unde mai pui că, pentru a lăsa să se observe și mai bine o veche cicatrice de pe frunte, moștenire de pe urma uneia dintre voinicoasele sale aventuri, își trăsese pe ceafă fesul său negru, mititel, în timp ce capătul năframei de mătase, trecută în jurul fesului, îi cădea ștrengărește pe umeri. Își schimonosea gura, gata parcă pentru un semnal dinainte stabilit, iar brațele, două toarte de ulcior, descriau un unghi drept pe lîngă trup. Se învăluise, tot, într-un aer irezistibil. Nu-i plăcu de loc indiferența cu

[1] Semnale de primejdie, lansate de către echipele de pompieri din acea vreme.

care-l întîmpină Rabia. Se opri chiar în mijlocul dughenii. Tuşi prevenitor. Cu ochii pironiţi pe un catastif deschis în faţa ei, fata părea să nu-l fi auzit. Beyagabey îşi întoarse capul, îşi puse mîna pavăză, zvîrli un scuipat doi metri mai încolo şi îşi şterse mustăţile lungi cu mîneca :

— Rabia Abla, priveşte-mă, ascultă-mă...

— Te văd, că doar nu sînt chioară, şi te aud, că nu-s surdă.

— Ştii cine sînt eu, de ce sînt în stare ?...

— Ei, ia să vedem cine eşti. Un pompier ca mulţi alţii ! De ce eşti în stare ? Soră-ta a trecut ieri pe la băcănie, umbla oblojită, cică i-ai vătămat braţul. De ce altceva mai eşti bun ? Să bagi frica în fete, la cişmea, să schingiueşti nişte biete potăi... Şi acum, să vedem, te mai pricepi şi la altceva ?

Flăcările verzi din ochii ei aurii îl ţintuiră pe Sabit Beyagabey. Aceasta să fie oare fetiţa care, parcă mai ieri, ţopăia pe stradă cu codiţele în vînt ?! Şi dacă-ţi pleci capul în faţa ei, cum să te mai arăţi în faţa ortacilor ? Îşi schimonosi şi mai mult gura, rostind cu o voce voit înfricoşătoare :

— Eu îl fac pe om mii şi fărîme şi-l înghit ! Mie... unul sau altul... începu el ; dar nu putu sfîrşi. Rabia sărise de la locul ei şi se năpustise asupra lui :

— Aşa, care va să zică ?! Numai că eu am să-ţi rămîn în gît. Ah, tu, sperietoare de căţei, derbedeu parşiv ! Ia seama, nu e nimeni în jur, hai, să te văd ce ai să-mi faci tu ! Ptiu, fir-ai să fii !

Sabit Beyagabey se speriase de-a binelea. Dacă Rabia va continua să ţipe, cei din mahala vor crede că, alegîndu-şi momentul cel mai potrivit, venise cu gîndul să se lege de fată ; ori, el intrase doar aşa, să-şi găsească puţin de şagă...

Bîlbîindu-se, încercă s-o liniştească pe fată :

— Rabia Abla, nici prin gînd nu-mi trece să-ţi fac vreun rău. Să plesnesc dacă mi-a stat mintea la aşa ceva... Eu îl mănînc de viu pe cel care se încumetă să se atingă de tine... Să mă bată Allah, zău aşa...

Ţinea atît de mult să-i intre în voie Rabiei, să-i dovedească bărbăţia sa, încît începuse să se jure pe „Toz-

koparan... Canyakan!". Rabia își ieșise cu totul din fire și, căutînd prin dugheană ceva care să-i arunce în cap, țipa :

— Înghite-ți limba, javră, vită, piei din ochii mei! De ajutorul tău duceam eu lipsă! Ca și cum nu cunosc eu potăile astea ca tine!...

Fata parcă turbase, nu alta. De data aceasta, Sabit Beyagabey găsi cu cale să-și ia tălpășița — ba chiar cît mai degrabă — către ai săi. Dădu colțul, abia trăgîndu-și răsuflarea. Cu comanda : „Fuga marș, spre ulița cealaltă!" îi mînă pe toți pînă la poarta conacului lui Selim Pașa. Aici se opri și spuse pe tonul cel mai grav :

— În mahalaua asta nu se află un bărbat care să fie vrednic măcar să-i cremuiască încălțările Rabiei Abla. Cel care va cuteza să o privească, fie chiar și cu coada ochiului, să ia aminte, am să-i frîng oasele, am s-o fac pe mă-sa să bocească!...

Flăcăii scuipară, cu mîna pavăză, la doi metri, întocmai ca Agabey, își șterseră mustățile cu mîneca. „Uraaa! De-acum, cînd vom mai merge să stingem focul, vom trage cîte un chiot în fața dughenii!" se angajară ei într-un glas.

— Nu, nu, nici vorbă de așa ceva, îi potoli îngrijorat Sabit Beyagabey. Prin fața dughenii vom călca fără zgomot, ca niște pisici, s-a înțeles ori ba ?

Se-nțelesese, firește. De atunci, echipa lui Sabit Beyagabey trecea pe ulița Sinekli Bakkal fără să mai sară în ajutor unuia sau altuia.

XV

Pe măsură ce steaua lui Zati bei, noul ministru de interne, strălucea tot mai tare, viitorul șefului jandarmeriei, Selim Pașa, se arăta tot mai sumbru. Și, deși el rămăsese același devotat supus al padișahului, deși strivea la fel de necruțător capetele dușmanilor acestuia, padișahul nu-i mai arăta aceeași bunăvoință și nici nu-i mai strecura în palmă binecunoscutele pungi de atlas

roșu, doldora de parale. Strălucirea conacului nu mai putea fi asigurată din simbrie. Ca urmare, el s-a văzut nevoit să vîndă, rînd pe rînd hanurile, băile, dughenele rămase din strămoși, pentru a mai scăpa de nevoile casei. Desigur, fiind căpetenia jandarmeriei, ar fi putut, cu destulă ușurință, dobîndi parale și din altă parte. Dar, bunul său simț, mărinimia sa, se supuneau canoanelor. Pentru el, statul era una cu padișahul, iar acesta îi răsplătea pe credincioșii săi după cum îi era voia. Șperțul era o trădare, un atentat la buzunarul întregii națiuni. Cei care se încumetau să-l ispitească cu mită aveau să se căineze pînă la sfîrșitul vieții.

În aceste zile de restriște, pașa înțelese că mărinimia suveranului, ca și a națiunii, nu era fără margini. Continua să-și servească stăpînul cu credința unui dulău ciobănesc, dar nu putea scutura întristarea care îl cuprinsese. Pentru a mai uita de necazuri, în fiecare seară își făcea drum în odaia lui Sabiha Hanîm, se bucura de prezența Rabiei, asculta bîrfelile acesteia despre Sinekli Bakkal.

În seara aceasta își înălță sprîncenele groase și spuse, cu o urmă de batjocură în glas :

— Ce-ar fi, Abla, dacă ai mai lăsa-o păcatelor de dugheană ?

— Nu e cu putință. Tevfik nu mai are răgaz pentru tejghea. Or, atunci cînd Rakîm este nevoit să meargă după marfă sau să ducă mușteriilor cele tîrguite, cui să las băcănia ?

— Tevfik cîștigă destul, pentru a vă putea hrăni pe toți.

— E drept, numai că el ce strînge cu o mînă, risipește cu alta... Și-apoi, de ce doriți, pașa efendi, să las totul baltă ?

Selim Pașa rîse reținut. Ce să-i spună ? Cum s-o facă să înțeleagă că ea crescuse și se făcuse frumoasă, că era o adevărată ispită pentru tinerii din mahala ? E drept, fetei acesteia i se putea spune și asta. Vocea împlinită, mintea ageră, trădau un echilibru, o stăpînire de sine demne chiar de un bărbat în toată firea. Cît de mult se deosebea ea de celelalte femei, cu care pașa se obișnuise la conac și care aveau o singură grijă : să-și expună far-

mecele, să le exploateze cît mai mult cu putință ! Drăgălășenia ei îți mîngîia și ochiul și sufletul. Fără pomezi, fără sulimanuri ! Cosițele strînse cu grijă în codițe arătau o grație pe potriva ei. Șoldurile înguste ca ale unui băiețandru, rotunjimile abia observate ale umerilor, și sînilor, toate acestea îi împrumutau farmecul unei mlădițe de trandafir sălbatic. Pașa își trecu degetele prin barbă și rosti șovăielnic :

— Uneori, mai trece pragul dughenii și cîte un coate-goale. Prin locurile acestea, unei fete de vîrsta ta, atît de chipeșe, nu-i stă bine în dosul tejghelei.

— Și mama, în tinerețe, a fost băcan. Mătușa Zarafet face negoț cu sarmale, la Aksaray.

— Așa-i, numai că ea este bătrînă și, pe deasupra, arăpoaică.

— În schimb, vînzătoarea de mătănii, de la Beyazit, este și tînără și cu pielea mai albă ca mine.

— Vai, pașă, se amestecă și Sabiha Hanîm, aș vrea să-l văd și eu pe acel terchea-berchea cu care Rabia să n-o scoată la capăt.

Rîzînd cu poftă, Rabia istorisi ce pățise Sabit Beyagabey cu două zile în urmă. Stăpîna se distră pe cinste, însă pașa încruntă iarăși din sprîncene. În sufletul lui se amestecau de-a valma compătimirea, prețuirea și revolta. Religia și sexul îi cereau să le ocrotească pe femei. Faptul că un bărbat se hotărîse să-i poarte de grijă unei fetișcane îl mișca nespus.

— Ție îți trebuie un bărbat adevărat. Cînd te aflai în casa imamului, era de datoria lor să te ocrotească. Pe cînd acum, dacă o javră, un șacal, dă buzna în dugheană, pe taică-tău ia-l de unde nu-i !...

Se opri o clipă, zîmbi, apoi continuă :

— Drept e că băieții lui Sabit Beyagabey, în Sinekli Bakkal arată ca niște mielușei. Dar, orice s-ar spune, a venit timpul să te vezi la casa ta.

Rabia se porni pe rîs, încrețindu-și vîrful nasului.

— Credeți că eu nu mă gîndesc la asta ? Numai că, cine-și pune mintea cu mine, o izgîtie de fată, ce aduce mai mult cu o perie de scînduri ?

— De s-o însura Tevfik, o să fie vai de tine !

— Ei, pe-asta n-o mai cred ! E drept că mătușa Pembe îi pusese gînd rău, dar i-am atras atenția că dacă se-ntrece cu gluma, îi scot frumușel ochii. De atunci, nu și-i mai dă peste cap, în fața lui Tevfik !

Sabiha Hanîm își înăbuși un căscat :

— Ei, pașă, și tu, vrei să-i însori pe toți ; dacă Rabia își află bărbat, mie cine-mi mai ține de urît, seara ?

Această discuție o puse pe gînduri pe Rabia. Așa dar, cei din jur observaseră că ea nu mai era copil ! Și cele ce urmară aveau să dovedească din plin cît de mare însemnătate acordau ei acestui lucru.

. . . .

De-acum, lecțiile de muzică ale Rabiei erau un adevărat concert ce avea loc în încăperea lui Hilmi, în fiecare joi seara, atunci cînd Tevfik era liber. Hilmi și tovarășii săi păreau să se fi deprins cu muzica aceasta de manieră turcească tradițională. Înainte de plecare, Peregrini cînta pentru ei la pian. De fiecare dată, în aceste clipe, Rabia se rezema de pian și asculta dusă. Și astfel, prezența ei devenise pentru Peregrini la fel de obișnuită ca și a lucrurilor din odaie.

În seara aceasta, în timp ce o privea pe Rabia, observă deodată că acest căpșor, care, cu patru ani în urmă, abia ajungea la înălțimea clapelor, acum, deasupra pianului, iscodea fără trudă prin cameră ; pianistul se emoționă, ca și cum s-ar fi aflat în fața unui adevăr cu totul neașteptat ; degetele îi rămaseră, pentru o clipă, suspendate în aer.

Obrajii Rabiei, căreia nu-i scăpase expresia ochilor maestrului, împrumutară culoarea fără egal a unui vin străvechi. Genele lungi i se lăsară peste strălucirea ochilor. Pricepuse că Peregrini descoperise deodată cît de mare se făcuse, că era o femeie în toată puterea cuvîntului, și încercă aceeași ciudată stînjeneală, pe care, nici vorbă, o cunoscuse Adam cînd, pentru prima oară, s-a aflat golgoluț în grădina raiului. Și, deodată, afinitatea simplă, firească, care-i lega de ani de zile, se transformă într-un fluid care le invadă inimile, făcîndu-le să bată pentru prima oară năvalnic.

Pianistul își așeză mîinile pe genunchi. În suflet i se strecură acel sentiment de vinovăție al drept-credinciosului care pătrunde în lăcașul sfînt cu picioarele nespălate.[1] Îl căută cu privirile pe Vehbi Dede și îl află, stînd în picioare, în spatele lui.

— Am observat cu uimire cît a crescut micuța noastră artistă, recunoscu el.

Această întîmplare dovedi încă o dată că intrarea Rabiei în rîndul femeilor nu scăpase celor din jurul ei. Trist și mai gîngav ca oricînd, Hilmi spuse :

— Nici nu vreau să mă gîndesc la ziua cînd nu o vom mai avea printre noi pe Rabia Abla. Ce datini înrobitoare guvernează lumea noastră !

Piticul Rakîm, care se ținea scai de Rabia, se grozăvi :

— Oricum, de mine nu scapă, că doar îi sînt unchi !

Sensul adevărat ce se ascundea în spatele victoriei lui Rakîm — sluțenia, nimicnicia mogîldeței — o mișcă foarte mult pe Rabia.

Dusă pe gînduri, își trecu mîna pe spatele piticului.

În seara aceea, Rabia reflectă îndelung la transformarea petrecută în ființa ei și la faptul că acest lucru îi răvășise și îi complicase viața fără griji de pînă atunci. Nu-i era ușor să se despartă de lumea cu care se obișnuise și pe care o îndrăgise așa de mult. Dar mai era ceva care-i rodea sufletul. De-acum încolo, pe Hilmi, pe care-l îndrăgise ca pe un frate, avea să-l vadă doar în odaia lui Sabiha Hanîm. Pe Vehbi Dede nici nu putea fi vorba să-l ocolească ; pesemne, de el nu se ascundea nici o femeie. Cît despre Șevki și Galip, îi era tot una dacă avea să-i mai vadă, ori ba... Și atunci ?

Vocea ei sună înțepat, de parcă ar fi vrut să se ia la harță cu toată lumea :

— Ah ! cîte oprelişti ! Și asta numai din cauza unor bogătani ! Eu sînt o fărîmă din cei sărmani ; în dugheană,

[1] Islamul îi obligă pe adepții săi la abluțiune înainte de rugă și, deci, înainte de intrarea în moschee.

în moschei, mă arăt unei mulțimi de bărbați, de ce, oare, trebuie să-i ocolesc pe prietenii lui Hilmi bei ?

Tevfik oftă din rărunchi. Faptul că venise vremea ca fata să stea de-o parte, să nu se mai amestece la un loc cu bărbații, îi îngreuia și mai mult sarcina de a lua o hotărîre. Și doar se știe că pentru el nu era lucru mai greu decît acela de a hotărî ceva. De fapt, pînă atunci, nu hotărîse niciodată singur. O să-i dea pace fetei, cînd i-o veni sorocul, o să știe singură ce are de făcut...

Din seara aceea, o bună bucată de vreme, Peregrini nu-i mai ieșea Rabiei din minte. De-a lungul anilor, se deprinsese cu el. Era cu totul altfel decît ceilalți : mai apropiat, mai sensibil. Putința de a-și schimba, într-o clipită, expresia feței, privirile sfredelitoare, care parcă-ți pătrundeau în minte și în suflet, transformările petrecute pe chipul lui, trecerea de la o înfățișare calmă la una înflăcărată, răscolitoare... Toate acestea le puteai găsi doar la el.

Pe Rabia o impresionau în special mîinile lui : două creaturi, fiecare cu viața ei... Două mîini aspre, pline de zbîrcituri, cu degete boante... Ca și cum închideau în ele cine știe ce taine înfricoșătoare, Rabia se temea de aceste mîini și, în același timp, orice mișcare a lor făcea să-i tresalte inima.

Într-una din aceste zile, cînd mintea îi era înfiorată mai cu seamă de asemenea gînduri, puse o întrebare care pur și simplu o ului pe Sabiha Hanîm :

— Stăpînă, ce s-ar întîmpla dacă o fată de musulmani s-ar duce după un creștin ?

— Ce întrebare mai e și asta, fiica mea ? Firește, nu se întîmplă nimic, pentru blagoslovitul motiv că nimeni nu-i unește, fiindcă șeriatul nu îngăduie o asemenea nelegiuire.

— Și dacă, nețiinînd seamă de șeriat, ei se unesc, totuși ?

— Cei din mahala îi vor alunga cu pietre.

— Oare, nu există nici un musulman, care să-și fi luat drept nevastă o creștină ?

— Cu bărbații e altceva... Ce, nu știai asta pînă acum ?

XVI

Astăzi, sub albastrul cerului zilei de sărbătoare Hîdîrellez nici un alt oraş nu fierbe atîta de mulţimea voioasă, în nici o uliţă nu răsună aşa de tare zumzetul care strînge în el cele mai felurite sunete, nici o altă dată localnicii nu retează capetele atîtor miei, înfigîndu-i în frigare, şi nici nu pregătesc atîta halva.

Tevfik se răsuci, leneş, în aşternut. Se gîndi la ţiganca Pembe, care îşi legăna buricul tuciuriu, în mijlocul gloatei ce roia la fabrica de hîrtie, ori pe pajişte, învăluită în sunetele de darbuka, zilli maşa, tef şi zurna. Hotărî ca după prînz să se întindă iar în pat şi să lenevească pînă către chindie. La ora aceea, forfota vînzătorilor de jucării, harababura de pe uliţă se mai ogoieşte, zumzetul mulţimii se mai stinge. Abia atunci avea să se scoale, să pună mielul pe jeratic şi pilaful la fiert. Vehbi Dede şi Peregrini fuseseră poftiţi la cină.

Oaspeţii sosiră după asfinţitul soarelui. Rabia, cu mînecile suflecate şi cu poalele în brîu, la bucătărie, îi sărise în ajutor lui Tevfik. Musafirii se instalară în livadă, sub bolta de viţă. Florile migdalilor şi prunilor, împodobiţi ca nişte tinere mirese, începură, una cîte una, să zboare în bucătărie, prin uşa deschisă. Se auzeau replicile şi hohotele de rîs ale lui Dede şi Peregrini.

Astă-seară, pentru prima dată, Rabia se simţi străină şi singură, printre oamenii aceştia cu care se obişnuise atît de mult, dar care acum îi păreau nişte trecători, dînd colţul străzii şi pe care, peste numai cîteva clipe n-avea să-i mai zărească, de care n-avea să mai audă niciodată. Era ca şi cum prietenia pe care anii o statorniciseră între ei se frînsese dintr-o dată. În seara aceasta, tinereţea şi întreaga natură băteau stăruitor la poarta inimii ei.

Petala unei flori de migdal, venită în zbor din grădină i se lipi de obraz.

— Ce-ai spus, Peregrini ? Cum, muzica noastră nu e veselă ? Cine a mai scornit şi bazaconia asta ? se oţăra Vehbi Dede.

Apoi Rabia auzi două mîini bătînd măsura şi vocea lui Dede, care îngîna melodia *Adie zefirul primăverii.*

— Ce fel de cîntec de primăvară este și ăsta, prietene ? Mai rău ca un marș funebru... Ascultă la mine o melodie ce se cîntă la Veneția, în gondolă.

Vocea pianistului făcu să se răspîndească un cîntecel jucăuș, plin de veselie. Și numai atunci, ascultîndu-l, Rabia mai uită un pic de singurătatea care o prinsese în chingile ei.

Scrîșnetul prundișului sub galenții fetei ce, cu tava în mînă, ieșise să-i îmbie pe musafiri cu cafea, îl făcu pe Peregrini să tacă. Frageda apariție, gingaș conturată sub bolta răcoroasă a viței-de-vie, îi aduse lui Dede în minte semistihul lui Vasîf [1] „De cincisprezece primăveri, tovarăș inimii îmi caut !"

— Tovarăș inimii de cincisprezece primăveri, tovarăș inimii...

În uniforma liceului Galatasaray, cu ochii ca azurul cerului, cu genele fără culoare, cu chipul acoperit de pistrui... Pe tavă, ceșcuțele începură să se clatine, să danseze ; Rakîm strigă :

— Rabia, ai să verși cafeaua !

Și Rabia o vărsă. Peregrini se așeză în genunghi, scoase din buzunar o batistă de mătase roșie și se apucă să șteargă rochia de stambă a Rabiei, de pe care se prelingea cafeaua. Rakîm prinse tava și o așeză în fața lui Dede ; acesta însă rămase nemișcat. De ciudă, obrajii fragezi ai Rabiei împrumutară din nou culoarea rubinie a vinului acela străvechi.

Tevfik ieși din bucătărie. Scoase din buzunar o cutie de chibrituri și aprinse, rînd pe rînd, felinărașele meșterite din hîrtie portocalie, atîrnate în cerdac.

— Mielul e gata, domnilor !

Sub razele lunii — tipsie aurie strălucind pe bolta violetă — au prins să se înfrupte, păstrînd, totuși, gravitatea cerută de un ospăț ceremonial. Numai că Rakîm plescăia atît de zgomotos !... În tot timpul mesei, atîta a sîcîit-o pe Rabia, încît aceasta se ridică înaintea celorlalți și începu să strîngă vasele, ducîndu-le în bucătărie. Rakîm, nici una, nici două, ținu morțiș să-i dea o mînă de

[1] Cunoscut poet din secolul al XVI-lea.

ajutor la spălat. Fata, parcă îl văzu din nou molfăind carnea de miel, sub lumina portocalie. Ce căuta, oare, sluțenia, în nopțile de primăvară, cu luna rotundă ca o tipsie spînzurată de bolta albastră ?!

Mai întîi, Rabia se bosumflă, apoi se înfurie şi, în sfîrşit, îi întinse tava cu cafea, alungîndu-l în grădină.

Iar Rakîm, asemenea unui cîine ciomăgit, adus de spate, cu capul plecat şi cu ochii înotînd în tristeţe, se alătură, parcă fără voie, celor din livadă.

Cei trei bărbaţi, întinşi pe rogojină, trăgeau din ţigară, sprijiniţi în coate. Mogîldeaţa se aşezase în genunchi în mijlocul lor, slobozind pe nări dîre groase de fum. Capul lui uriaş, ascuns sub un turban cît toate zilele, se întorcea din cînd în cînd către bucătărie, după care, tromba de fum care năvălea pe nas şi pe gură creştea. În seara aceasta, piticul îi păru lui Peregrini năluca unui geniu straniu. Oare, de ce s-o fi înfuriat fata asta năzuroasă pe biata creatură ?!

Dincolo de zid, în grădinile învecinate, ospăţul era în toi. Se auzi un bărbat tuşind, un copil prinse să scîncească, o femeie îşi beşteleşte omul venit cu întîrziere. În aer pluteşte o mireasmă pătrunzătoare de pămînt jilav, aşa cum se întîmplă în orice grădină stropită o dată cu apusul soarelui. Dar serile de vară mai aduc cu ele şi alte arome : aromele fripturilor pîrjolite în ulei de măsline, ale salatei de castraveţi cu usturoi, ale iasomiei şi caprifoiului. De pe uliţă răzbate vuietul surd, îndepărtat, al mulţimii. Acolo parcă e cu totul altă lume ; acelaşi om trăieşte şi gîndeşte într-un fel pe stradă şi altfel în livadă.

Poc, poc, poc ! Careva bate la poartă. Rabia trase zăvorul şi strigă :

— Cine-i acolo ?

— Eu...

Pembe, cu cîte un trandafir roşu după urechi, cu şalul ei subţire unduindu-i pe spinare, îngînînd o melodie ţigănească, se întorcea de la sărbătoarea Hîdîrellez. Trecu prin bucătărie fără a catadixi să-i dea o mînă de ajutor Rabiei.

— În grădină avem oaspeţi, mătuşă Pembe !

Ca şi cum n-ar fi auzit, Pembe dădu buzna în livadă. De îndată se porniră hohotele de rîs, cîntecele deocheate, rostite într-un glas.

Şi iarăşi : Poc, poc, poc !

Din nou Rabia trase zăvorul şi întrebă :

— Cine-i acolo ?

Tăcere... Fata intră în dugheană şi privi afară prin crăpătura uşii. Uliţa era ca o panglică tricoloră pe care nu de mult se aşternuse acuarela ; cerul vineţiu se zărea printre cornişe ; luna părea acoperită cu o pulbere de argint, casele — nişte pete întunecate. În faţa uşii, un dulău negru se gudura, adulmecînd spre dugheană.

— Tu erai, Sarman ?

Dincolo de zid se auzi cineva tuşind ; o tuse înăbuşită, iritată. Rabia se aplecă şi desluşi o umbră sfioasă lipită de perete. O voce răguşită de bărbat mormăi :

— Eu sînt...

— Eu ? ! Dar cine e acest eu ?

— Eu, Bilal. Hilmi bei vă trimite salutări şi îl pofteşte pe Tevfik efendi, dimpreună cu oaspeţii săi, la conac !

— Bine, am să-i dau îndată de veste... Tu... aşadar eşti, Bilal.

— Iar tu... tu eşti Rabia Hanîm... Ce mare te-ai făcut !

Umbra căută privirile Rabiei. Fata observă că vechea lui sfială pierise fără urmă. Ieşi pînă-n prag :

— Ei, ia să te văd !... Tii, ce haine frumoase !

Mîinile ei, încă umede şi mirosind a săpun, prinseră să numere ciucurii de la gulerul lui Bilal.

— Rabia, cine a venit ? se auzi vocea lui Tevfik.

Rabia se întoarse în bucătărie :

— Hilmi bei ne pofteşte pe toţi la conac, răspunse fata.

Ea însă n-avea nici un chef să se ducă. O durea capul şi-şi pusese în gînd ca, după ce isprăveşte treaba, să se întindă puţin. Nu stăruiră. Ieşiră, cu Pembe între ei, şi luară drumul conacului.

Prăpastia dintre ea şi Bilal i se păru fetei, în seara aceasta, mai adîncă, mai întunecată ca oricînd. Dar, după ce sfîrşi de trebăluit, mînată de un simţămînt ciudat, se apropie din nou de uşa dughenii, o deschise şi-şi trecu privirea de-a lungul uliţei. Umbra aceea, abia observată,

era la locul ei ; se aplecă spre chipul fetei, învăluit în năframa albă şi îi căută privirile cu ochii larg deschişi.

— Ce faci aici, Bilal ?

— Dar tu ce faci, singură-singurică în casă ?

— Deretic prin bucătărie. În livadă e un parfum ametitor... şi este aşa de cald...

Deşi nu-l poftise deschis, Bilal o urmă pe fată în dugheană. Străbătură fără grabă băcănia, apoi bucătăria, şi se aşezară faţă-n faţă pe rogojină. Îşi ocoleau privirile. Amîndoi ar fi vrut să spună ceva, dar nu izbuteau să-şi aleagă vorbele. Din vreme în vreme, îşi ridicau ochii către lună. Fiecare dorea să ascundă bătăile năvalnice ale inimii, ce răsunau în piepturi ca două nicovale. Rabia observă că surtucul lui Bilal se saltă ca nişte foale. Deodată, băiatul sări în picioare şi o porni înaintea fetei, străbătînd din nou, agale, bucătăria şi dugheana. În uşă se opriră. Rabia îi prinse mînecile, apoi numără ciucurii de la guler ; degetele atinseră bărbia lui Bilal. Era rece ca gheaţa şi tremura. Buzele lui se apropiară de degetele fetei şi întîrziară pe ele doar cît ai clipi. Rabia rosti cu voce stinsă :

— Săptămîna viitoare, cînd ai să ieşi de la şcoală, ne vedem la conac.

Rămasă singură, ea stinse lumînările şi, tîrîndu-şi picioarele, urcă scara. Scoase mindirul din laviţă. Pentru prima oară intra în aşternut fără să-şi fi făcut rugăciunea de seară. Dar somnul nu se lipea de ea ; avea să se scoale, puţin mai tîrziu şi să se roage. Căzuse pe gînduri, cu ochii pironiţi în tavan, cînd două mîini puternice, cu degetele scurte şi noduroase, o prinseră de umeri. Ceva cald îi atinse buzele. Nu era decît un vis, dar trupul ei încordat se destinse brusc şi se cufundă într-un somn adînc şi liniştit.

XVII

O săptămînă mai tîrziu, Sabiha Hanîm îi spuse :

— Rabia, norocul ţi-a ieşit în cale. Mîine, paşa are să vorbească cu Tevfik.

Întocmai ca țiganca Pembe cînd ghicește, Rabia mormăi :

— Pașă să fie, bei să fie...

— Să știi că nu glumesc. Te cere Galip bei. Și îl știi ce chipeș este ! Unde mai găsești unul ca el ? Taică-său e bogat, nici tu soacră, nici tu cumnată ; ai să fii singura femeie în casă.

— Mie nu-mi trebuie bărbat, spuse cît se poate de liniștită Rabia.

În seara aceea, Tevfik, luînd seama la cearcănele negre ce înconjurau ochii Rabiei, în timp ce se aflau în grădină, o iscodi :

— Rabia, nu cumva ești bolnavă ?

— Cică m-ar fi cerut Galip bei. Pașa vrea să stea de vorbă, mîine, cu tine.

Fu rîndul lui Tevfik să se întunece. Lacrimile care îi ardeau ochii, trădînd zbuciumul din sufletul lui, nu erau fără temei. Rabia, singura care îi încălzea privirea și inima, avea să părăsească dărăpănătura lui de casă... Ba, mai mult, ajungînd la un asemenea conac, avea să se despartă pentru totdeauna de cei de seama lui Tevfik. Și, ca și cum n-ar fi fost de ajuns toate acestea, se mai adăugase și altă nenorocire : era nevoit să ia singur o hotărîre. Cercetînd cu coada ochiului chipul fetei, întrebă :

— Tu ce zici ?

— I-am spus doamnei că nu e cu putință ! răspunse ea cu voce hotărîtă.

Pe fața lui Tevfik străluci o rază de nădejde. Of, of, la vîrsta ei, ce ușor era să hotărăști ! Privirile lui se opriră pe Rakîm, care îi măsura pe amîndoi cu vădită curiozitate.

— Tu ce crezi, unchiule ?

— Eu zic că Galip bei nu e unul dintre aceia cărora să le dai așa de ușor cu piciorul.

— Ei, bravo, unchiule-pitic ! Așadar, abia aștepți ca eu să plec din casa voastră !

— Lasă copilăriile, Rabia. Tu ești o fată săracă, n-ai de nici unele ; doar o mogîldeață de unchi... Dacă intri în casa lui Galip, mă iei și pe mine, în chip de zestre. Nu mai găsești alt bărbat pe măsura lui Galip, cu care să faci ce-ți dorește inima. Altul poate că nici nu m-ar lăsa să-i trec pragul !

— Ah, pitic mîrșav, va să zică, numai la pielea ta ți-e gîndul!

Tevfik îi trase lui Rakîm un ghiont în spinare. Tustrei, ca trei frați iubitori, care scăpaseră din cine știe ce belea, se îmbrățișară cu căldură. Această întîmplare a adus prima schimbare în situația Rabiei la conac. Cînd Galip și Sevki erau de față, Rabia nu mai trecea pragul odăii lui Hilmi.

. . . .

Vineri, impopoțonat din uniforma școlară, Bilal se apucă să sape răsadurile de trandafiri. Prima lui întîlnire cu Rabia nu avusese loc tocmai acolo? Fata va veni, fără doar și poate. Nu-și mai scosese uniforma. Degetele subțiri ale fetei mîngîiaseră mîneca și numărase ciucurii... Vîrful degetelor îi atinsese buzele. În timp ce el trăia din nou, cu tot clocotul celor șaptesprezece ani ai săi, clipa primilor fiori, apăru unchiul. Buza lui scurtă se trăsese în sus și rîdea hîrîit. Pe cine mai văzuse el săpînd trandafiri, îmbrăcat cu cele mai bune straie?

Flăcăul își scoase haina și își suflecă mînecile. Se apucă vîrtos de săpat, sub privirile unchiului. Bayram Aga plecase, dar el continua să muncească cu sîrg. Figura lui pistruiată se făcuse roșie ca racul, în timp ce de pe frunte îi șiroia sudoarea. Din cînd în cînd privirile-i iscodeau tufele de trandafiri, căutînd parcă pe cineva.

— Stăpîna dorește trandafiri!...

Tonul era serios, dar buzele abia își stăpîneau tremurul rîsului, iar în obraz apăruseră gropițele acelea fermecătoare... În timp ce tăiau trandafirii, degetele li se împreunară. Și toată fericirea zilei aceleia se adună în acest gest.

Oricît își munci Bilal mintea să deschidă vorba, totul fu în zadar. Nu putu îngăima un cuvințel măcar. Dar Rabia nici nu aștepta ca el să-i vorbească. Bilal era pentru ea ca o însorită și trecătoare zi de vară. Îi plăcea să fie alături, pentru sănătatea lui robustă, pentru frumusețea lui un pic sălbatică, pentru că era primul om care se atinsese de ea.

După ce Rabia plecă, sorbind parfumul trandafirilor, Bilal simți întreaga amărăciune a nereușitei. Patima lui

pentru Rabia nu era doar un sentiment primitiv, o atracție fizică, ce însoțește pretutindeni tinerețea. Și apoi, el nu era atît de lipsit de experiență, atît de prostănac, cum îl socotea Rabia. Chiar dacă nu se descurca așa de ușor în toate acestea, de un lucru era sigur : sentimentele sale erau contradictorii, dar adînci. După el, Rabia era un fel de simbol al acestui oraș evoluat, care trezea în el ură și îl fermeca, totodată. Simțea cu toată ființa sa că felul ei de a vorbi, de a privi era opera unei civilizații înaintate, creată de-a lungul veacurilor.

În anul acela de școală, Bilal părea să fi gustat cîte puțin din ale vieții, să fi cunoscut, fie măcar în treacăt, această ispititoare taină care se cheamă femeie. Îndemînarea sa sportivă făcuse din el căpetenia grupurilor de elevi din Rumelia și chiar de bulgari. Pe vremea cînd bătea coclaurile, dimpreună cu alții mai răsăriți decît el, cunoscuse, prin Beyoglu cîteva femeiuști, grecoaice și evreice. Ba chiar, de vreo cîteva ori, a și mers la una dintre ele, acasă. Aceste întîlniri sădiseră în băiat păreri foarte hotărîte în legătură cu femeile. După el, acestea erau de două feluri : cocotele din Beyoglu și fetele de familie... Pe primele le poți avea, oricînd, cu parale ; pe celelalte — prin căsătorie. Rabia era din cea de a doua categorie. De aceea, luase hotărîrea ca, orice s-ar fi întîmplat, să se însoare cu Rabia. Într-o bună zi, avea s-o ia și să-i arate că el este un bărbat și jumătate !...

Vinerea, cînd se întîlneau în grădină, se străduia s-o facă să priceapă că el nu este doar un mucos de școlar oarecare. Și astfel, în timp ce în grădină cîntau privighetorile, în timp ce, pe crengi, florile de primăvară, ca niște pîlpîiri multicolore, se încălzeau la razele soarelui, el se chinuia să deschidă vorba despre aceeași serioasă problemă. Iar problema aceea serioasă, potrivit părerii sale, însemna bidivii aprigi, caretă, conac, slugi, sclave și toate celelalte, al căror viitor stăpîn va fi. Sufletul flăcăului era ca un dinam de o mie de cai putere, iar capul un butoi cu pulbere ce sta gata să sară în aer. Sentimentele puternice care-i înrobiseră inima îl făceau să pară un smintit, gata să-i strîngă de gît pe toți cei din jur. El nu se îndoia, nici măcar pentru o clipă, că viitorul îi va fi

strălucitor. Numai de-ar putea să-i vîre și Rabiei în cap această convingere !...

Cît despre aceasta, sentimentele ei pentru Bilal nu erau decît expresia firească a unei atracții trecătoare, o pasăre ce zboară din creangă-n creangă. Degetele ei subțiri, ca de obicei — de fapt, devenise o necesitate pentru fiecare dintre ei— se plimbau pe gulerul băiatului, îi mîngîiau bărbia, atingeau tuleiele aurii, ivite deasupra buzelor. Dar în Bilal stăruia un fel de răzvrătire împotriva acestei atingeri, care făcea să i se taie picioarele ; găsea că Rabia e o ușuratică, socotind că purtarea ei nu este potrivită pentru o fată de familie, una dintre acelea cu care avea să se însoare. Nu se putea ști dacă libertatea aceea nu se trăgea de la naivitatea Rabiei, dacă bogata ei imaginație nu-și avea izvorul în faptul că aflase prea de timpuriu cîte primejdii ascundea viața ! Pentru mai multă siguranță, cînd se simțea parcă străbătut de un curent electric, flăcăul se pornea să-i vorbească despre viitorul său. Numai că toate acestea începuseră s-o cam plictisească pe Rabia. Fiindcă ea crescuse printre oameni în toată puterea cuvîntului, cu preocupări bine știute. Nu dorea decît să-și facă de joacă cu Bilal. Uneori pentru a-l împiedica pe băiat să sporovăiască despre același lucru, începea să vorbească despre Vehbi Dede, despre Peregrini. Dar Bilal i-o reteza batjocoritor :

— Ce-ai vrea, să vorbim despre lăutarii ăștia ? Cît despre Hilmi bei și prietenii lui, nu sînt decît niște filfizoni !

— Dacă-i așa, despre cine să vorbim, numai despre tine ?

— Despre Selim Pașa... Ăsta da, bărbat... Ciomăgește pe cine vrea, exilează după pofta inimii, năpăstuiește pe oricine are chef și nimeni nu crîcnește. Și apoi, ia seama la conacul lui, la strălucirea acestuia !... Eu am să fiu chiar ca el. Nevasta mea o să semene cu a lui ; podoabele, caretele, bidiviii...

Rabia îl întrerupea de îndată, pentru că tare nu-i plăceau spusele lui despre Selim Pașa.

— Pașa nu este de loc, așa cum zici tu, unul care să ciomăgească, să năpăstuiască pe alții. Este atît de delicat, atît de civilizat...

— Aşa pare el în harem. Singurul lui cusur este lipsa de învăţătură. Dacă ar şti cît mine, de s-ar pricepe să citească măcar puţin pe franţuzeşte !...

Ajuns aici, Bilal se oprea. Se și vedea, destul de curînd, șef al jandarmeriei. Are să stîlcească în bătăi, are să exileze, dar siguranța statului avea să fie pe mîini zdravene, așa cum scrie la carte. Însă chipul Rabiei, exprimînd disprețul față de felul în care se cunoscuseră, parcă voia să spună : „Pesemne, ai vrea să devii unul ca Sabit Beyagabey !“ Aşadar, tirania şi asuprirea, chiar dacă erau însemnele unei anumite ordini, chiar dacă ar fi părut de nelipsit pentru o mare putere, Rabia nu le deosebea prea mult de hoinăreală și chiolhanuri ! Faptul că dorințele sale erau pentru fată totuna cu fandoseala, cu obrăznicia unui pompier, îl rodea la inimă pe flăcău. Și atunci, îşi încleşta pumnii şi scrîşnind din dinți, spunîndu-i :

— Într-o bună zi, Rabia, am să-ţi arăt eu cine sînt !

În ultima vineri a vacanței de vară, în grădină, au tăifăsuit despre același lucru. De-acum, verdele copacilor pălise, frunzele începuseră să se îngălbenească, privighetorile amuţiseră, iar vîntul prinsese să-şi răspîndească suflarea tot mai rece.

Văzînd că n-o poate face pe Rabia să priceapă toate aceste lucruri deosebit de serioase, deznădăjduit la gîndul că niciodată n-are să-l înțeleagă, Bilal s-a repezit la fată, așa cum te năpustești asupra vrăjmașului, a cuprins-o cu brațele lui puternice şi, pentru prima şi ultima oară, a sărutat-o. De îndată ce buzele fierbinți, adumbrite de tuleiele mătăsoase, întinse, asemenea unui plisc în zbor, s-au lipit de gura Rabiei, o căldură plăcută i se strecură în suflet, înfiorîndu-l. Flăcările verzui din ochii ei străluceau viu. Păşind grăbită printre crengile dezgolite, se întreba cu amărăciune : „Oare, de ce acestui băiat îi place să vorbească precum Tuzsuz Bekir, din Karagöz şi doreşte să năpăstuiască pe toată lumea ?“.

. . . .

Desele întîlniri, din timpul vacanței de vară, ale celor doi copii, n-au scăpat neobservate de către slugile conacului. E drept, că aceste întîlniri nu erau tainice, că cei

doi nu căutau vreun ungher dosnic, cum fac amorezii ; dar, cu toate acestea, slugile, pînă la una, sporovăiau despre purtarea fetei hafîz. Ele socoteau că nepotul grădinarului nu-i dă pace fetei, pentru că vrea să pună mîna pe copila hafîz, aflată în grațiile pașei și ale stăpînei și care se bucură de un renume puțin obișnuit. Dacă fata avea să se învoiască, dădea norocul peste flăcău ! Slugile făcură astfel ca toate acestea să ajungă la urechea lui Bayram Aga, fiind încredințate că bătrînul grădinar nu va sta mult pe gînduri și i-o va cere pașei pe Rabia, pentru nepotul său. Numai că lucrurile au luat o întorsătură cu totul neașteptată. Bayram Aga bătu cu piciorul în pămînt și făcu spume la gură de furie. Cum așa, Bilal nu fusese în stare să-și găsească alta, decît pe fata unui comediant oarecare, una care stă în dosul tejghelei ? Cine mai scoate o vorbă despre așa ceva are s-o pățească !

Grădinarul șef era fecior de arnăuți, în timp ce slugile se trăgeau din Anatolia, oameni blajini și la locul lor. Și apoi, de cînd veniseră la Istanbul, se înmuiaseră cu totul. Așa că, atunci cînd se fierbea cafeaua, nimeni nu mai cuteza să aducă vorba despre asta.

Lui Bayram Aga, însă, nu-i ieșeau din minte spusele slugilor. El credea în viitorul acela strălucit, cel puțin tot atît cît și flăcăul. Faptul că acesta îi fusese pe plac pașei, care îl trimisese la învățătură, era primul semn al acestui viitor. Oare, la timpul lor, pașii, marii viziri, nu ieșeau din rîndul acelora care, fiind pe plac vreunui pașă, erau trimiși de acesta la înalte școli ? Poate că pașa vrea să-i dea chiar pe fata lui, ba chiar, se poate, după ce-l face om, are să-i lase flăcăului locul său ! De ce nu ? Că doar Hilmi bei este un neputincios. Iar Bilal este plin de energie, argint viu, nu alta. E cu putință ca pașa să-i fi vorbit chiar și padișahului despre flăcău. Și tocmai acum, să vină una ca Rabia să spulbere toate aceste iluzii ?

În dimineața aceea, Selim Pașa aduna melcii de pe tulpinile de trandafiri, îi arunca la pămînt, și în timp ce-i strivea cu piciorul, chipul lui se înnegura. De n-ar fi iubit atît de mult trandafirii, n-ar fi făcut cu nici un chip acest lucru. Îi părea rău de bietele vietuitoare ; în viața lui, nu

tăiase măcar un pui de găină. Îi era silă să ucidă, să strivească, firește, în afara îndatoririlor sale.

Bayram Aga tuși pentru a-i atrage atenția.

— Bună ziua, Bayram Aga !

— Allah să vă aibă-n pază, Pașa efendi !

— Ei, ce se mai aude ? Pesemne, vrei să-mi spui ceva.

— Așa este, Pașa efendi. E o poveste nu tocmai de rînd.

Din mîna pașei se rostogoli un melc. Chipul lui, pînă atunci atît de liniștit, fu năpădit de o furie atît de strașnică, încît oricare altul în locul vajnicului Bayram Aga ar fi rupt-o la fugă.

— Ce vrei să spui, omule ?

Grădinarul istorisi totul din fir a păr. Bilal și Rabia se întîlniseră adesea în grădină, sub ochii slugilor, și acest joc cu focul îl pusese pe gînduri pe Bayram Aga...

Pașa oftă. Atît figura cît și glasul trădau liniștea și binecunoscuta-i bunăvoință, atunci cînd se afla în afara slujbei.

— Uite ce, Bayram Aga, acesta nu este un lucru chiar atît de rău. Copiii sînt potriviți unul pentru celălalt. Stăpîna îi va găsi Rabiei Hanîm o locuință, iar eu, după ce flăcăul va isprăvi cu învățătura, am să-i dau o simbrie mai bună...

Grădinarul clătină din cap. După el, Rabia Hanîm nu era de loc pe potriva lui Bilal. Nici vorbă, era o fată tare bună, dar putea să se ducă după un imam, un băcan, ori chiar un meșter lăutar. Sprîncenele pașei se încruntară din nou.

— Dar cine e acest Bilal ?

Cine e ? Grădinarul îl lămuri fără zăbavă. Flăcăul acela pe care pașa, văzîndu-i priceperea, îl trimisese la școală. Era plămădit din același aluat cu feciorii de padișah, cu vizirii ! În cel mai rău caz, Bilal tot ar fi ajuns în preajma padișahului.

În timp ce bătrînul grădinar trăncănea despre toate acestea, purtînd de grijă să nu-l supere cu ceva pe pașă, încrîncenarea de pe chipul acestuia dispăruse. Înțelesese că nu avea de ce să se necăjească. Făcea parte din vechea societate turcă, cu vederi democratice. După el, noblețea sta la îndemîna fiecăruia dintre cei care-l înconjurau. Pînă

acum, însă, gîndul nu prea-i stătuse la fiică-sa. Era şi mai mare decît Bilal şi, pe deasupra, era o ființă ştearsă, n-avea de loc pe vino-ncoace. Ar fi putut s-o ia doar un tînăr sărac, care să fie mînat de gîndul de a trage foloase de pe urma poziției sale pe lîngă paşa. N-o găsi pe fată pe potriva chipeşului şi înflăcăratului Bilal. Mai cu seamă dacă flăcăul îi căzuse Rabiei cu tronc la inimă. Sprîncenele i se împreunară din nou.

— Dacă Bilal a necinstit-o pe Rabia, îi frîng oasele. Dar se prea poate ca tinerii să fi stat doar la taifas, în grădină, şi slugile şi-au bătut gura de pomană. Că doar Rabia stă de vorbă cu toată lumea. Dar...

Bayram Aga se nelinişti. Consimțea că nu putea fi nimic rău. De nu, de nu... Bayram Aga avea măsura lui pentru cinste. Şi încă o măsură aprigă, pe potriva acelor din Rumelia. De-ar fi fost încredințat că la mijloc e ceva urît, cu mîna lui l-ar fi jupuit de viu pe Bilal şi n-ar fi vrut să mai ştie de el.

După ce spuse „să mai chibzuim", paşă îşi lăsă trandafirii în seama grădinarului şi plecă spre harem. În odaia sa, pînă căzu înserarea, se gîndi numai la cele ce avea de făcut.

Rabia, fata aceasta cutezătoare, isteață, drăgălaşă !... Dacă inima ei poartă ceva, fie cît de puțin, pentru Bilal, paşa avea să-i unească fără şovăire. De nu... Ar fi putut, fireşte, să-l primească pe Bilal ca pe propriul său ginere, dar dreptul de a hotărî aparținea în întregime fetei.

Seara, intră în odaia soției. Rabia, dimpreună cu țiganca Pembe, erau de față. Fata istorisea ceva iar Sabiha Hanîm şi Pembe rîdeau în hohote. De cum îl zări pe paşă, Rabia trase lîngă otomană perna pe care el se aşeza de obicei şi îi aduse scrumelnița şi chibriturile. O bună bucată de vreme, acesta întîrzie cu privirile pline de dragoste şi compătimire, totodată, asupra codițelor castanii ce săltau pe spatele fetei, asupra mişcărilor sale agere, a ochilor ei fermecători.

— Ai observat, Rabia, ce bine-i vine lui Bilal uniforma şcolară ?

— Cum să nu ; de l-ar vedea padişahul şi-ar da fata după el !

În vocea ei răsuna surd mînia, amestecată cu amărăciunea și batjocura. În seara aceea, în drum spre conac, se trezise față-n față cu bătrînul grădinar. Bayram Aga îi tăiase calea și îi vorbise îndelung... În toată sporovăiala lui, Rabia găsise destule asemănări cu Bilal. Vorbea într-una despre clipa în care băiatul va fi unul dintre cei mari. Și, nitam-nisam, repeta fără încetare că Bilal va fi, nici vorbă, ginerele pașei. În glasul bătrînului răsuna amenințarea. Ca și cum ar fi vrut să-i spună : „Deschide bine ochii, flăcăul nu-i de nasul tău !" Legînd această întîlnire de cele spuse de Bilal, Rabia — fără să aibă dreptate — dădu sentința împotriva flăcăului. Așadar, trăncăneala lui despre telegari, carete, slugi și sclave se trăgea din plănuirile lui de a deveni ginerele lui Selim Pașa.

Pașa observă furtuna de pe chipul fetei. Se porni să hohotească :

— Prin urmare, flăcăul este atît de chipeș, încît poate fi chiar ginerele padișahului, ai ?

Rabia rîse și ea din tot sufletul, dezvelind cele două șiraguri de dinți. Puse mîna pe fesul lui Hilmi, rămas pe mindir, îndesîndu-și-l pe cap. Se apucă apoi să vorbească întocmai ca Bilal. Începea, fără schimbare, cu amenințarea că avea să le arate el tuturor, că avea să-i năpăstuiască pînă la unul, și încheia discursul, exprimînd întreaga admirație pentru Selim Pașa. Sabiha Hanîm se ținea cu mîinile de burtă, dar pașa încetase să rîdă. Știa prea bine că tînăra generație nu-l putea suferi ; nici chiar propriul său fecior. Așadar, în Galatasaray se afla un singur flăcău, care voia să calce pe urmele sale !

— Ție nu-ți sînt pe plac oamenii care au în mîna lor puterea, cei cu poziție înaltă, nu-i așa, Rabia ? De ce iei în rîs visurile de mărire ale băiatului ?

Rabia înălță din umeri. Pembe începu să îngîne o melodie.

— Cîntă mai cu suflet Pembe Hanîm, asta este, de fapt, o melodie jucăușă.

S-a deschis fereastra, Bilal, flăcăule !
Și iată, a trăznit flinta.
Oare, pe cine-a mai răpus Bilal, Sîngerosul ?
N-am să fiu a ta, Bilal, flăcăule !
N-am să fiu a ta.

Şapte ani de-a rîndul de m-oi aştepta,
În pămînt să intru, înapoi n-oi da !

— Cîntecul lui Pembe îţi merge la inimă, nu-i aşa, Rabia ?

Rabia privi alene şi făcu cu ochiul :

— Cum nu se poate mai bine, Paşa efendi !

Această melodie cuprinse întreg conacul, ca o boală molipsitoare. Pentru a o distra pe Sabiha Hanîm, Pembe dansă din buric, în acompaniamentul acestui cîntec. Iar Tevfik, de îndată ce auzi melodia lui Pembe, începu s-o cînte în Karagöz. Copiii de pe uliţă ţipau în gura mare, de dimineaţă pînă seara, acest cîntec.

Întîmplarea îl scotea din sărite pe Bilal. Acesta se învăluise în propriul său necaz. Rabia, din motive pe care nu le putea el pricepe, nici nu catadixea să-l învrednicească cu vreo privire. Ba mai mult, unchiul său îl trăsese deoparte, dîndu-i de veste că se vorbise cu fata şi se consimţise că el, şi nimeni altul, va fi ginerele paşei. Apoi îl preveni că de-l va vedea stînd de vorbă cu Rabia, avea să-i frîngă oasele. Dar flăcăul n-o putea suferi pe odrasla aceea bătrînă şi slută a paşei... Şi apoi, nu izbutea cu nici un chip să şi-o smulgă din inimă pe Rabia... Deşi fata nu-i vorbea, ocolindu-l cu îndărătnicie, la fiecare sfîrşit de săptămînă, el se învîrtea ca o nălucă prin Sinekli Bakkal. Ba chiar, de vreo două ori, sub motivul că vrea să tîrguiască ceva, a trecut pragul dughenii. Dar Rabia nici nu l-a luat în seamă.

— Unchiule Rakîm, ia vezi ce doreşte Bilal efendi ! striga ea pe un ton oficial şi dispărea în bucătărie.

După toate acestea, pentru a se răzbuna pe Rabia, băiatul se învoi să devină ginerele paşei.

Pentru ultima oară, într-o noapte cu lună strălucitoare, se duse pînă la uşa dughenii. Amintirea acelei seri de Hîzîr Yliyas îi învălui din nou inima într-o căldură toropitoare ; se opri, rezemat de uşă. Din odaia de deasupra băcăniei, răzbătu vocea plină a Rabiei :

N-am să fiu a ta, Bilal, flăcăule !
N-am să fiu a ta.
Şapte ani de-a rîndul de m-oi aştepta,
În pămînt să intru, înapoi n-oi da !

XVIII

O dată cu cîntecul lui Bilal — care dispăruse din Sinekli Bakal tot aşa cum venise ca o epidemie de friguri — se stinse şi imaginea acestuia din amintirea Rabiei.

Tevfik căzuse la pat. Se molipsise de febră tifoidă. Unii spuneau că îl paşte meningita. Doctorul conacului venea în fiecare zi, făcîndu-l să înghită fără contenire chinină şi sare amară. Seara îl treceau toate năduşelile. Rabia nu se dezlipea de la căpătîiul tatălui ; nici la slujbă nu se dusese, în timpul Ramazanului. Iar imamul, fireşte, nu mai primise o para chioară.

Aşa cum se petrecea mereu cînd era vorba de Tevfik, boala acestuia deveni evenimentul cel mai de seamă în viaţa mahalalei. În ultimii ani, nimeni nu pierise de vreo boală ca asta. Oamenii scăpaseră, cu toţii, de năpaste ca scarlatina şi pojarul. Numai tînărul Tevfik, în puterea vîrstei, singurul artist Karagöz şi povestitor al Istanbulului, zăcea acum de o boleşniţă atît de renumită în mahala. Femeile, mai mult ca oricînd, îi îndrumau pe străini, cu firească mîndrie, către dugheana lui Tevfik. Ce mai încoace şi-ncolo, acest eveniment avea să dovedească încă o dată cît de săritori erau vecinii din mahala şi, totodată, să sporească renumele lui Sinekli Bakkal.

Doctorul recomandase repaus deplin. Uliţa tăcuse de îndată. Copiii îşi adunaseră catrafusele şi se mutaseră cu zbenguiala lor în altă mahala. Fiecare gospodină, cu rîndul, pregătea felurite bucate şi le aducea Rabiei. Orice s-ar spune, nimeni nu era — slavă lui Allah — atît de sărman, încît să nu poată face măcar o fiertură pentru a nu rămîne în afara acestei mari drame ; o asemenea dramă care-l ispitea pe fiecare să joace rolul mărinimosului, al binefăcătorului ; şi, trebuie spus, cu toţii îşi jucau rolul cum nu se poate mai convingător.

Rabia era opera lui Tevfik, Rakîm — a Rabiei. Ţiganca Pembe era nelipsită, zilnic, pentru a-i da fetei o mînă de ajutor. În timp ce freca scările, auzea strigătele lui Tevfik, care delira. Tot Emine... Tot zilele primei sale tinereţi... Odată, de două ori, a amintit şi de nopţile de desfrîu, petrecute alături de Zati bei, în grădinile din

Gelibolu. În asemenea clipe, Rabia simțea că anilor ei li se mai adăugaseră vreo douăzeci.

În sfîrșit, boala își făcu mendrele, apoi se duse. Nici în timpul însănătoșirii, Tevfik, slab ca un schelet, n-a consimțit ca Rabia să se deslipească de lîngă el. În fiecare zi, Şükriye Hanim, cu un coş în mîna, venea, din partea stăpînei, să întrebe de sănătate.

— Astă-seară trebuie să vii, negreșit. Ai s-o lași pe Pembe să-i poarte de grijă lui Tevfik !

Rabia, la bucătărie, fierbea cafeaua pentru Şükriye Hanîm. Femeia se așezase în fața ei, pe un scăunel, cu coșul alături.

— De ce tocmai astă-seară ?

— Azi e sărbătoare, ai uitat ? Și, tot azi, Mihri Hanîm se logodește cu Bilal bei. Joi va fi nunta.

— Așadar, ucenicul de grădinar s-a văzut ginerele pașei !

— De ce vorbești astfel, draga mea Rabia ? Bilal s-a făcut așa de chipeș !... Mihri Hanîm a rămas așa cum o știi. I-am pregătit lui Bilal bei odaia în selamlîk [1]. Domnule ginere în sus, domnule ginere în jos... Numai de-ai vedea ce aere își dă flăcăul !

Şükriye Hanîm știa prea bine de romanul Rabiei și al lui Bilal, despre care clevetise atîta. Dar toate acestea nu le spunea doar pentru a o amărî pe fată. Rabia era o fată din rîndul celor sărmani, ca și ea. Unor asemenea oameni, cînd le aduci o veste proastă, nu trebuie să aștepți vreun moment mai potrivit, să afli sprijin în ocolișuri fără număr. Şükriye Hanîm căuta doar prilej să mai schimbe o vorbă cu Rabia.

Fata nu-și ridică privirile de pe foc. Nu era cu putință să citești pe chipul ei ferecat la ce se gîndește. Iar Rabia se gîndea la bărbia strîmbă a lui Mihri, la ochii ei spălăciți, la buzele palide și veștejite... Mai cu seamă la buze... Bilal avea să le sărute așa cum făcuse cu ale ei. O atingere fugară, ca un fîlfîit de aripă... Sufletul îi fu năpădit de amărăciune.

[1] Încăperile în care locuiau bărbații, potrivit vechii tradiții musulmane.

— Încă nu-l pot părăsi pe tata, Şükriye Hanîm. Multe plecăciuni stăpînei, să nu se supere, draga de ea.

Scoase mîncarea din coş şi o aşeză pe un blid. Luă ceaşca din mîna lui Şükriye Hanîm şi plecă, în grabă, sus.

Către seară, Dede şi Peregrini veniră să-l vadă pe bolnav. Dede urcă la el, în timp ce pianistul se aşeză pe scăunelul rămas liber după plecarea lui Şükriye Hanîm, încercînd să mai aducă fie şi o umbră de zîmbet pe chipul fetei, care pregătea cafeaua. Privirile Rabiei erau înnegurate, chipul i se făcuse ca de ceară. Continuînd să-şi vadă de treabă, întrebă :

— Să vă duc şi cafeaua dumneavoastră sus ?

— Nu, eu am să mai rămîn puţin aici.

Rabia îi aşeză în faţă ceaşca, luă tava şi plecă să-i ducă lui Vehbi Dede cafeaua. În timp ce Peregrini mîngîia pisoiul tărcat ce se lungise lîngă foc, în dugheană se auziră nişte glasuri. Apoi, Rakîm, cu privirea năucită, dădu năvală în bucătărie.

— Ieri-seara, s-a sfîrşit mama Rabiei, signor. Cum să-i dau de veste fetei ?

— Am să-i spun eu.

Zîmbea într-un chip foarte ciudat.

— Cum-necum, am fost, totuşi, popă !

— Unchiule Rakîm, Vehbi Dede cere narghileaua. Lasă deschisă uşa dughenii, şi du-i-o ; cît ai să lipseşti, voi lua eu seama la muşterii.

Pregăti narghileaua şi i-o întinse lui Rakîm. Obrajii îi erau roşii ca para focului, privirile îi scînteiau.

Pianistul socoti că se petrecuse ceva, de vreme ce tristeţea de pe chipul fetei dispăruse.

— Tevfik este foarte vesel ; Vehbi Dede, ca şi pînă acum, o ţine numai într-o glumă. Cînd mergeţi sus ?

Peregrini nu răspunse. Privirile sale, umezite parcă de compătimire, căutau ţintă în adîncul ochilor fetei. Poate că nu era numai compătimire, poate că el dezvăluia Rabiei un sentiment pe care nu-l cunoscuse pînă atunci. Stingherită, fata îşi coborî privirile şi le pironi asupra mîinilor aşezate în poală. Aşa cum, cu cîteva clipe mai înainte, amintirea lui Bilal o amărîse, tot astfel şi privirile ciudate ale lui Peregrini îi strecurară în suflet o durere plăcută. Ce putea să însemne asta ?

Cînd pianistul se ridică, inima începu să-i bată cu putere. Brusc, parcă de teamă, își acoperi fața cu mîinile. Peregrini se apropie ; două mîini puternice atinseră obrazul fetei, apoi îi îndepărtară palmele :

— Ți-a murit mama, fata mea !

Rabia nu plînse. Ochii îi erau uscați, dar în privirea pe care o ațintise asupra pianistului se citea o durere nesfîrșită... De ce nu plînge ? De ce nu spune nimic ? !

Bărbatul acesta în toată puterea cuvîntului, abia își stăpînea lacrimile. De ce, de ce, oare, nu se încumeta s-o îmbrățișeze pe copila, care crescuse sub ochii săi ? !

În sfîrșit, Rabia deschise gura :

— Oare, și Tevfik are să moară ?

— De ce să moară ? Haide, mai bine ascunde-i această veste tristă, pînă se mai înzdrăvenește. Știu, nu ți-e ușor, dar... Dacă vrei să-ți verși amarul, stai de vorbă cu mine, eu știu ce înseamnă mama ; și eu am o mamă pe meleaguri îndepărtate...

— Adevărat ?

— Dar, tu ce credeai, că bătrînii lăutari vin pe lume fără mamă ?

— Că doar dumneavoastră nu sînteți bătrîn...

De ce se bucurase atît de mult, aflînd că Rabia nu-l socotea bătrîn ? Nu cumva dăduse în mintea copiilor ?

Rabia întrebă cu tristețe în glas :

— N-ați mers niciodată să vă vedeți mama ?

Iată cum, această mînă de om smulgea giulgiul de pe amintirile pe care Peregrini le îngropase pentru totdeauna. Cu ce plăcere să-i vorbească acestei copile despre trecutul său pe care, vreme de cincisprezece ani, îl trecuse sub cea mai desăvîrșită tăcere ?!

În bucătărie coborîse negura înserării. Fiecare lucru se învăluise în umbră, întunericul făcea ca flăcările să pară și mai roșietice ; lungit, tărcatul torcea fără grijă. În deschizătura ușii se ivi figura lui Rakîm :

— Vă cheamă Vehbi Dede, le spuse el.

XIX

În timp ce îndrepta așternutul lui Tevfik și îi ștergea sudoarea de pe față și de pe mîini, Rabia părea la fel de veselă ca și mai înainte. Dar tatălui nu-i scăpară cearcănele vinete în jurul ochilor.

— De data aceasta, în timpul Ramazanului, n-ai fost nici măcar o dată la slujbă. Oare, ce-o mai fi făcînd imamul ? Se vorbește că bătrînul a ajuns tare sărman. Ciudat, azi-noapte am visat-o pe Emine.

— În fiecare noapte visezi altceva. M-am săturat de visele tale !

Își trecu palma peste părul încîlcit al părintelui :

— Unchiul Rakîm are să te bărbierească astăzi ; ți s-au împreunat mustățile cu barba, parc-ai fi un strigoi... Nu, nu, nici vorbă să mă săruți ! Barba ta mă scoate din sărite !

— Emine parcă vroia să spună ceva...

— Emine, Emine !... Dar mai taci o dată. Unchiule, începi să-l săpunești. Dacă nu stai liniștit, am să te leg de mîini !

— Ești geloasă pe mama ta, drăguțo ? Într-adins am adus vorba despre ea. Cu ocazia Kurbanului [1] ai să mergi, negreșit, să-i urezi sănătate, s-a-nțeles ?

Apoi, continuă, dus pe gînduri :

— Oare, ce-o fi vrut să spună ? Nu-mi pot aminti cu nici un chip !...

— Ce zici, unchiule, să-ți țin eu ceașca cu săpun ?

Din uliță ajunseră la urechea lui Tevfik sunetele tekbirului.

— Trece un cortegiu funebru ; Rabia, ia uită-te pe fereastră de vezi e femeie ori bărbat !?

Rabia își lipi fața de geam. Oare, femeia aceea care o năpăstuise atîta amar de vreme, să se afle în acest coșciug mititel, acoperit cu cașmir ? Deasupra se afla un crep roz ; pesemne, același crep cu care îi sucise mințile lui Tevfik. Pe capul imamului străjuia cel mai mare

[1] Sărbătoarea ofrandei, la musulmani.

turban al lui, iar pe spate atîrna, în falduri, halatul lui negru... El însuşi se uscase ca un pai. În jurul lui se aflau alţi vreo cîţiva imami cu turbane, la fel de bătrîni ca şi el. Nu era multă lume. Coşciugul era purtat pe umeri de un biet moşneag ce rostea *Coranul* cu glas stins.

Rabia îşi acoperi faţa cu mîinile şi spuse, printre sughiţuri :

— Ai grijă, tu să nu mori, Tevfik, ai grijă !...

Bolnavul zîmbi. Neliniștea de pe chipul său dispăruse fără urmă.

— Nu știu de ce, dar mă cuprinsese teama. Așadar, e înmormîntarea unui bărbat. Nu-ţi face griji, frumoasa mea Rabia, atîta vreme cît tu ești teafără, n-am să mor !

În după amiaza-aceea, a dormit dus. Rabia, în bucătărie, făcea ordine în socotelile pe care le neglijase atîta vreme. Rakîm se plimba de colo-colo, prin dugheană, aruncînd cîte o privire spre chipul stors de vlagă al fetei.

Deodată, în băcănie intră un străin deșirat, cu un fes roșu pe cap şi cu mutră de hienă. Fata ridică privirile către el. Apoi, ca şi cum nici nu l-ar fi zărit, îşi înmuie din nou creionul în gură şi continuă să scrie. Mușteriul, căutînd parcă ceva, îşi roti privirile în jur. Rakîm holbă ochii, rămînînd încremenit la locul lui. Dar îşi veni repede în fire. Începu să se învîrtă ca o sfîrlează în jurul muşteriului. Acesta, cu ochii bulbucaţi, se uita ca la o neînsemnată rîmă, la mogîldeaţa care se încurca printre picioarele lui.

— Aceasta e dugheana lui Tevfik ?

— Chiar așa, efendi, chiar așa...

Privirile temătoare cu care îl întîmpinase Rakîm pe acest tip cu ochii bulbucaţi și plini de fasoane o scoaseră din sărite pe Rabia.

— Ce doreşti ? întrebă ea pe un ton iritat.

Străinul, fără s-o învrednicească pe fată cu răspunsul, îi porunci piticului :

— Spune-i să poftească-ncoace !

— Am să merg să-i dau de veste, bei ; doarme...

— Ia te uită, scîrnăvia !... Dar ce, e băcan, ori paşă ?

— A fost bolnav, efendi. Dacă doriţi, am să vă însoţesc la el.

— Cum ? Cum ? Unul ca mine să meargă la picioarele lui ?

Cu ochii mijiți, și aplecat în față, arăta ca un taur întărîtat, gata să se năpustească.

— Știi tu cu cine vorbești, netotule ? Eu vin din partea lui Zati bei.

— Tata îl cunoaște pe Zati bei.

— Ce spui, Hanîm Abla ?

Își răsuci mustățile și îi aruncă fetei o privire de haimana nerușinată.

— Fir-ai să fii, fecior de cățea, unde crezi că te afli ?

Străinul bătu în retragere și se întoarse către pitic :

— Această surioară știe cu adevărat cine e Zati bei ?

— De unde să știe, frățioare ?... Boala părintelui a cam năucit-o pe copilă, nu i-o lua în nume de rău...

— Frățioare, ai ! Ia te uită și la vita, la cîrtița asta !... Marș și arată-mi drumul !

Rakîm urcă, urmat de străin. În aer parcă plutea prevestirea unei nenorociri. Deodată, în ușă răsună o voce reținută :

— Rabia Abla, sînteți singură ?

— A, tu erai, Sabit Beyagabey ?

Rabia se bucură cu adevărat. Îi mai venise inima la loc.

— Vrei ceva ?

— Tipul acela cu mutră de satir, porcul ăla, că altfel nu i-oi spune, a întrebat de dugheana voastră. Și-a lăsat careta după colț. Am venit, socotind că poate o fi nevoie de mine. Pe uliță nu e nici picior de om... Blestematul de fes al feciorului de cîine i-a băgat pe toți în sperieți.

— Știi, cumva, cine e, Agabey ?

— L-am mirosit eu după fes. Ce vrea de la voi ?

În sfîrșit, Rabia se dumiri. Auzise că fesurile înalte, roșii, sînt însemnele agenților poliției secrete. Dar, cum nu văzuse nici unul dintre aceștia prin Sinekli Bakkal, uitase cu totul despre asta...

— Zati bei a pus să-l aducă pe tata...

— Ptiu, n-ar mai apuca ziua de mîine !... Bătu-l-ar Allah, să-l bată !...

— Nu huli cele sfinte, Agabey! îl opri fata și îi făcu semn, ducînd mîna la gură.

Pe scară se auzi zgomot de pași. Agabey se rezemă de tejghea:

— O oca de săpun, o oca de ceapă, comandă el ce-i veni în minte.

Tevfik, clătinîndu-se, între străinul cu ochi bulbucați și Rakîm, intră în dugheană.

— Către seară am să mă întorc, Rabia, nu-ți face griji, trebuie să fie o neînțelegere, încercă el s-o liniștească pe fată.

Agentul îl smuci de braț. Ieșiră în uliță, cu Rakîm după ei. Rabia și Sabit Beyagabey rămaseră lîngă ușă pînă cînd zgomotul roților se stinse; numai atunci cutezară să-și scoată capetele și să iscodească în jur. Într-adevăr, nici țipenie!... Fesul roșu spulberase totul în Sinekli Bakkal, ca un vînt aducător de nenorocire, alungîndu-i pe bieții sărmani în cele mai ascunse unghere.

XX

Ministrul de interne citea pentru a zecea oară denunțul din fața sa. După ce studie cu atenție hîrtia pe care era așternut, după modelul clasic: „Prea plecata voastră slugă, imamul din Sinekli Bakkal... Ca dovadă a supunerii și devotamentului...", Zati bei însemnă cu creionul roșu pe care-l avea în mînă, tot ceea ce-i era pe plac, notîndu-și totodată, pe hîrtie, anumite lucruri. Oare, care erau atuurile cele mai puternice pe care le-ar fi putut folosi împotriva bătrînului său rival, Selim Pașa? Se spunea acolo că pașa năpăstuiește poporul, că-i tiranizează pe drept-credincioși... Hîm!... asta nu avea să-l neliniștească nici pe padișah, nici pe Zati bei. Se mai zvonește că feciorul pașei ar fi fost dintre junii turci și că noaptea își adună ortacii și pun la cale tot felul de intrigi... Ei, aici parcă l-ar mai putea strînge cu ușa!... Trase de îndată o linie roșie dedesubt. „...Fără teamă de Allah, fără rușine de prooroc, în spatele locului și pu-

terii cu care l-a milostivit Înalt-stăpînitorul nostru, el făptuiește asemenea nelegiuiri..." Da, acestea se cereau subliniate cu două linii.

Citind cele ce se refereau la conacul lui Selim Pașa, Zati bei se distră pe cinste. Cică nevasta pașei ar fi fost tare iubăreață, că se îndeletnicea cu tot felul de vrăjitorii și că făcea farmece pentru a-i dovedi padișahului cît de grozav îi era bărbatul... Hai, să tragem și sub rîndurile acestea o linie! Sultanului nu-i sînt pe plac asemenea lucruri tainice. Altfel de ce ar fi adunat în jurul ei clica de milogi, asemenea lui scaraoțchi și drăcușorii lui, punînd la cale tot felul de vrăji și farmece și alte lucruri necurate? Ei, dar asta ce-o mai fi, oare? Denunțul amintea de o creatură cu zulufi de aur, pe nume Kanarya. Această fată fusese dăruită palatului, chipurile, ca dansatoare... De fapt, se urmărise ca în acel fel să se influențeze asupra padișahului. Fata este înarmată cu tot arsenalul de intrigi și violenii, dobîndit în mijlocul liotei aceleia de muieri... Creionul roșu rămase suspendat în aer. Acesta era un punct foarte slab al lui Zati bei.

Pe măsură ce citea, ministrul de interne găsea că rolul lui Selim Pașa, așa cum reieșea din acest denunț încîlcit, era cu totul neînsemnat; ba chiar se putea spune, el fusese amestecat în toate acestea doar printr-o întîmplare. Era limpede că grija cea mai de seamă a imamului era aceea de a-l doborî pe Tevfik. Prin urmare, pe acesta îl încondeia ca pe unul care „de la întoarcerea din exil, mînjește, cu prezența lui, preasfintele noastre meleaguri, un netrebnic care vatămă curățenia spirituală a poporului".

Orice s-ar spune, chiar dacă cele ce-l mînaseră pe imam să-l denunțe pe fostul său ginere nu se puteau chema cu totul cucernice, erau, totuși, omenești. De cînd nu mai primea parale de la Rabia, o ducea rău de tot. La toate acestea se adăugase și boala lui Emine și sfîrșitul ei în cea mai deplină mizerie... Apoi, faptul că aceasta îl blestemase pe Tevfik pînă la ultima ei suflare, răscolise totul în mintea și așa zdruncinată a imamului, îi stîrni și mai nestăpînit ura lui pentru Tevfik. Cu toate acestea, înainte de a lua această ultimă hotărîre, mai făcuse o încercare pe lîngă pașă.

— Că doar n-ai să trăiești pînă la sfîrșitul vieții de pe urma unui copil de-o șchioapă ; descurcă-te și singur ! îl repezise grosolan pașa, care, în zilele acelea, avea atîtea necazuri pe capul lui.

Și doar atunci, Hagi Ilhami Efendi, pentru a se răzbuna și pe Selim Pașa, de cum se ivise prilejul, nu-l uitase nici pe acesta atunci cînd îl denunțase pe Tevfik. Era limpede pentru oricine că steaua lui Selim Pașa apusese și că aceea a lui Zati bei se înălțase în toată strălucirea ei. Cine poate ști, pesemne, printr-un asemenea denunț s-ar fi putut pune bine pe lîngă Zati bei.

După ce-și însemnă toate poveștile despre Selim Pașa, Zati bei prinse să citească din nou, cu mai multă atenție, cele ce aveau directă legătură cu Tevfik. Acesta ar fi fost omul lui Selim Pașa. Hilmi și clica lui s-ar fi adunat în odaia de deasupra dughenii comediantului. Nu merita să-și piardă vremea cu toate baliverenele acestea. Fiind povestitor popular în salonul Kabasakal, cică Tevfik ar fi rostit o istorie nou-nouță — *Risipitorul*. Toată lumea știa că acest nou risipitor nu era altul decît Zati bei. Iar în *Desfătarea nopților din Gelibolu*, Tevfik ar fi dat viață unor scene atît de desfrînate și nelegiuite încît...

Aceasta nu-i plăcu deloc lui Zati bei. Hotărî înlăturarea grabnică a lui Tevfik. Dar, cum s-o facă mai bine ? Ar fi fost gata, oricînd, să-și dea zece ani din viață pentru a deveni un vizir atotputernic, care să taie și să spînzure după pofta inimii, ca pe vremea foștilor padișahi. Dar, acest lucru nu mai era cu putință !

Ceru două cafele, fumă zece țigări. Fie ce-o fi, avea să-și facă voia, exilîndu-l pe acest netrebnic ! Da, dar, vezi bine, era o droaie de vali [1] în vilayete, care puseseră ochii pe ministrul de interne... Dacă Tevfik se află în slujba vreunuia dintre aceștia ? Nu, nu ! Cel mai bun lucru era să-i vîre lui Tevfik frica în oase, să-i pună sub oprelişte comediile. Ba chiar, mai ştii, o fi cu putinţă să-l folosească pentru a da de firul celor ce se petrec la conacul lui Selim Pașa, pentru a afla tot ce face feciorul acestuia ! Era o măsură mult mai abilă, mult mai pe po-

[1] Persoană cu funcție administrativă, investită cu prerogativele unui prefect.

triva unui om atît de înzestrat, ca Zati bei. Și astfel, domnul ministru luase această hotărîre chiar în ziua cînd îl trimisese pe omul său civil după Tevfik.

Ținîndu-se de balustradă, Tevfik se tîrî cu mare greutate pînă la catul al treilea. Genunchii i se înmuiaseră, ochii îi erau învăluiți în pîclă ; de teamă, tremura din toate mădularele. Cu toate acestea, privirile înregistrară fără greș schimbările petrecute în noua casă a lui Zati bei. Aceasta era cu totul altfel decît locuința lui din Gelibolu pe jumătate goală, doar cu cîteva lucrușoare și acelea amanetate. Peste tot erau împînzite oglinzi cu ramele aurite, console și mese împodobite cu tot felul de figurine și statuete. Mobilele erau vîrfuite una peste alta, fără urmă de gust ; ca și cum omul pusese să i se care în casă toate dughenile din Beyoglu. Pe pereți spînzura o întreagă galerie a lui Zati bei, în uniformă sau fără, în culori sau necolorat. Era o casă nouă, al cărei stăpîn înavuțit se străduia să-i imite cît mai bine pe europeni... Cît de diferită era de casa aceea sănătoasă, îmbietoare, simplă și luminoasă a lui Selim Pașa ! Pînă chiar și încăperea pe care Zati bei o pregătise și împodobise ca pe o veche odaie turcească, arăta ca un ungher al prăvăliei anticarului Heim. Slugile nu se deosebeau nici ele de lucrurile și ordinea casei... Stau grămadă, de-a valma, fără să aibe nimeni nevoie de ele. S-au adunat din toate părțile în jurul lui Tevfik. Cîțiva rămăseseră pe trepte să sporovăiască, alții se hlizeau ca niște netoți, încercînd să-i arate lui Tevfik cinstire, alții, în sfîrșit, se dovedeau neobrăzați fără pereche. Așa cum auzul unui muzician virtuos deslușește falso-urile unei orchestre de începători, tot astfel, gustul sănătos, simplu al lui Tevfik descoperi de îndată notele false în adunătura aceea de oameni și lucruri, rezultat al strădaniilor de a-i imita pe străini.

De cum se află în fața lui Zati bei, în straiele și purtarea vechiului său stăpîn descoperi aceeași schimbare. Gulerul fostului Zati bei era boțit și jegos, nasturii de la veston rareori erau la locul lor, fesul mai întotdeauna era tras pe ceafă, înfățișarea lui era firească și, cu timpul, devenise chiar cam vulgar. Dar avea o personalitate foarte puternică. Iar acum, în dosul noilor sale straie al noului său chip, rînjesc cioburi din vechiul

Zati bei, rămase din personalitatea cunoscută a acestuia. Surtucul său negru era strîns pe trup, pantofii îi străluceau, cămaşa, scrobită, butonii cu diamante...

Lui Tevfik, Zati bei — cu toată casa şi lucrurile lui — i se păru un actor fără har, chemat să joace un rol mult prea greu pentru el.

Ministrul îi arătă un loc în faţa sa. Îl făcu să simtă cît de mărinimos, cît de generos era gestul lui, al unui om atît de mare, ocupat cu însemnate treburi de stat, care binevoia să se coboare pînă acolo, încît să stea de vorbă cu un tîrîie-brîu ca Tevfik.

— Se spune că băcănia ta merge foarte bine... Că linguşeala faţă de Selim Paşa îţi aduce bani cu ghiotura... Hodorogul e bogat, nu glumă !...

— Eu nu prea îl văd decît pe fiul domniei sale, stăpîne !

— Fiică-ta îşi pierde şi ea vremea cu cucoana. Cînd i se cere, cică dansează, chiar şi din buric... Amîndoi cîştigaţi o groază de parale, nu-i aşa ?

Pe obrajii traşi ai lui Tevfik începură să apară pete roşii, ca şi cum l-ar fi întors febra. Înghiţi în sec, după care îşi frămîntă mîinile aşezate pe genunchi.

— Eu nu primesc nici un ban de acolo, stăpîne !

— Cum aşa ?

— Cît timp am fost exilat, i-au făcut mult bine fetei mele... I-au purtat de grijă, au dat-o la învăţătură...

— Să trecem peste problema fetei. Mulţumeşte-i lui Allah că sînt eu ministru de interne şi nu altul. Altminteri....

— Dar ce păcat am mai făptuit, stăpîne ?

— Mi-au cerut să te denunţ padişahului. Noroc că eu încă n-am trimis hîrtia...

Vocea îi era plină de ameninţare ; lovi cu pumnul în hîrţoagele de pe masă :

— Se mai spune că Hilmi bei şi ortacii lui s-ar aduna în odaia ta, că pînă la miezul nopţii urzesc tot felul de intrigi împotriva padişahului, că se pune la cale o răzmeriţă... Să se priceapă o dată că avem ochi şi urechi pe unde nu te aştepţi !

— Totul e minciună, stăpîne, ei nu sînt dintre aceia. Oricum, de îndată ce voi ajunge acasă, le voi spune să nu-mi mai treacă pragul.

— Nici vorbă de așa ceva, să nu le șoptești un cuvințel măcar.

Privirile lui Zati bei, pline de subînțeles, se pironiră asupra lui Tevfik :

— Lasă-i să vină chiar mai des decît o făceau pînă acum ; să vorbească... Iscodește, trage-i de limbă și apoi vino și dă-mi mie de veste. Am să te fac iar om, bre Tevfik !

— Adică să spionez ?! Vai, stăpîne, o treabă ca asta nu-i de mine...

— Tii, ia te uită ce sus își ține nasul fosta noastră paiață !...

— Allah să vă aibă-n pază, stăpîne, nu sînt în stare de așa ceva.

Sînt unii oameni cărora dacă le dai să mănînce — fie chiar și în restaurante de mîna întîi și în blide aurite — broaște, melci ori carne de porc, li se întorc mațele pe dos ; tot așa sînt oameni pe care îi apucă greața cînd li se cere să facă pe copoii. Tevfik era dintre aceștia din urmă. Îl năpădi o silă nesfîrșită, o silă care, din pricina slăbiciunii, crescu atît de mult încît nu mai putu stăvili lacrimile, izbucnind în plîns ca de copil.

— Bine, bine... să încheiem, deocamdată, această discuție și să ne întoarcem la chestiunea cea mai de seamă. Se zice că tu dai reprezentații cu Karagöz, că ești povestitor popular.

Lacrimile lui Tevfik se uscară. Lovitura pe care o aștepta și de care s-a temut cel mai mult l-a găsit, în sfîrșit. Orice ar fi, hotărî să-i ascundă lui Zati bei pe cei cîțiva gură-cască, ce se făcuseră vinovați. În gîndul său, blestema amarnic. „Oare de ce m-oi fi amestecat în ciorba asta, de ce-am primit să-i fac ăstuia caricatura ?! Socoteam că am făcut-o pe ascuns, dar, se vede treaba, se strecuraseră și agenți de-ai lui !" Privirile îi rămăseseră pironite pe Zati bei, în timp ce buzele îngăimau :

— Dacă porunciți, las totul baltă, stăpîne !

— Nu lăsa baltă, și-ai să vezi pe dracu' ! Ia seama și bagă-ți în cap cît de scump l-a costat pe Nef'i Efendi distracția lui pe seama celor mari.

— Habar n-am cine este Nef'i Efendi, domnule !

— Păi sigur că habar n-ai. E o poveste mai veche. Şi el îşi pusese în gînd să-i vină de hac unui ministru ; l-au gîtuit la Babiali[1] şi i-au aruncat stîrvul în mare. Nici măcar n-a avut parte de vreun mormînt. Şi unde mai pui că nu era un pîrlit de povestitor ca tine, ci un mare poet. Oricum, nu te nelinişti. În veacul nostru, asemenea lucruri nu se mai întîlnesc. Atîta doar, nu uita că dacă am să vreau, te pot trimite pînă în fundul iadului. Numai că te văd om la locul tău, mi-e milă de tine. Se ştie doar că noi sîntem buni ca pîinea caldă.

Tevfik continua să-şi privească mîinile ; scrîşnea din dinţi, dar nu scotea o vorbă. Deodată, cu aceeaşi simplitate de pe vremuri, Zati bei îl bătu pe umeri :

— Ah, să nu uit, de ce nu-ţi aduci fata să se închine stăpînei noastre, nerecunoscătorule !

Vocea îi suna cam răguşit. Tevfik răspunse, fără să-şi ridice privirile :

— Educaţia ei n-o învredniceşte să se înfăţişeze înaltei stăpîne, domnule !

— Cum aşa, că doar a primit educaţie la conacul paşei !?

Fata... fata... Ah, de l-ar putea face pe acest om să uite de existenţa fiicei sale !... Prinse din nou să privească la Zati bei cu ochi de nătîng :

— Adevărat, stăpîne. Dar, orice s-ar spune, fata mea este nepoata unui biet imam de mahala... Şi aşchia nu sare departe de trunchi ! Seamănă cu imamul ca două picături de apă ; vedeţi doar, este hafîz, domnule !

— Mi s-a spus că e neîntrecută la cîntat.

Zati bei părea puţin cam nehotărît. Oare, în denunţ fusese vorba şi despre cîntece ?

— Da de unde, stăpîne ! Nu se pricepe decît la versete... Mai merge şi la slujbe. Dacă e vorba de mevlut...

Zati bei, cu un gest hotărît, îl întrerupse pe Tevfik, schimbînd vorba despre Rabia, tot atît de neaşteptat cum o şi adusese :

[1] Denumirea istorică oficială a Sublimei Porţi (aici, chiar palatul sultanului).

— Am să-i dau de veste stăpînei. Mie asemenea lucruri nu-mi sînt pe plac. Știi doar că n-am nici în clin, nici în mînecă cu religia.

Se uită la ceas și sări de pe scaun :

— E vremea să merg la palat. Îți mai spun încă o dată, spre binele tău : nici vorbă să mai umbli cu Karagöz, cu povestiri populare... De mai primesc vreo jalbă, știi ce te-așteaptă !

Tevfik se ridică și el. Sărută poalele surtucului negru, bătu cîteva temenele. De data aceasta scăpase ieftin !

Zati bei bătu din palme și în odaie apăru agentul cu ochii bulbucați.

— Du-l pe Tevfik efendi cu careta pînă acasă. Ia și aste cinci lire și dă-le fetei din partea mea. Copila, pesemne, s-a speriat. Haide, Tevfik, du-te cu Allah, iar dacă vei avea vreun necaz, dă-mi de veste !

Ieșind din încăpere cu pieptul scos și cu brațele întinse de-a lungul trupului, Zati bei ajunsese să creadă pînă chiar și el că este un om nespus de mărinimos.

XXI

Chipul îi aducea cu un Hrist, ieșit de sub penelul unuia dintre maeștrii veacului al XIV-lea ; ca și cum coborîse din ceruri pentru a aduce oamenilor înțelegerea și alinarea. Spiritul său trăia parcă în secolul al XVII-lea, Făcea parte din suita palatului lui Abd ul-Hamid al II-lea, fiind al doilea șambelan al sultanului. Cei de la palat îl știau ca pe unul care își împlinea îndatoririle cu precizie de ceasornic. Aci, el n-avea nici un prieten, nici măcar un suflet mai apropiat. Și în viața sa particulară era foarte taciturn, dar cînd venea vorba despre cancelarie, devenea și mai oficial, și mai scump la vorbă. Însă asemenea unei raze de lumină ce străbate prin perdea, el reușea să-și facă simțită prezența.

Aduna în casa sa tot felul de junghere antice, de cărți și vechi ornice englezești. Pe lîngă aceasta, creștea

soiuri rare de trandafiri, în grădina vilișoarei sale de pe malul mării. Alteori, își meșterea scărpinătoare din lemn de santal. Aceste două pasiuni ale sale îl apropiaseră foarte mult de Selim Pașa, aflat și el printre cei care se perindau pe la palat.

Numai că toate acestea rămîneau în afara vieții sale. În ființa inertă a acestui spirit care-și dedicase întregul său timp liber lumii științei secolului al XVII-lea, exista un ungher cu totul nebănuit, pe jumătate tulbure, pe jumătate mistic. Și ungherul acela tăinuia o dorință arzătoare : să apuce ziua cînd va putea așterne pe hîrtie ceva pe măsura nemuritoarelor mesnevi ale lui Mevlana [1]. De aceea, era foarte legat de Vehbi Dede și, tot de aceea, alături de cărțile sale franțuzești, puteai întîlni și o bogată colecție de opere, cuprinzînd tainele încredințate numeroaselor tomuri turcești, persane ori arăbești. Dar în această bogată bibliotecă din Istanbul nu aflai nici măcar o singură carte de-a timpului său.

Faptul că un asemenea om era al doilea șambelan și că el se bucura de întreaga bunăvoință și încrederea padișahului, nu era un lucru chiar atît de neînțeles, cum putea să pară. Pentru că el socotea ordinea socială imuabilă, întocmai ca și rînduiala din natură, o dată pentru totdeauna. După el, padișahul reprezenta ordinea socială și politică. Padișahul era un om cu educație aleasă. N-ai să-l vezi nicicînd ridicînd tonul, ori arătîndu-se grosolan față de cineva ; ba chiar și cele mai mari fărădelegi, le punea la cale cu un aer zîmbitor și civilizat. Al doilea șambelan, care socotea lipsa de educație drept cel mai de neiertat dintre păcate, prefera să închidă ochii în fața acestor trăsături urîte și primejdioase ale stăpînului.

Intrigile diriguitorilor, hoțiile ce întreceau orice măsură, scandalul pentru privilegii, care se vindeau și se cumpărau în văzul lumii, șperțul și afacerile ce aduseseră țara în sapă de lemn... La toate acestea el privea ca la niște furtuni trecătoare. Așa cum, atunci cînd fulgerele însoțite de tunete brăzdau cerul, el cobora perdelele și-și vîra degetele subțiri în urechi, tot astfel, cînd în jurul

[1] E vorba de Celalleddin Rumi, întemeietorul ordinului mevlevi.

lui se abăteau asemenea furtuni, cataclisme spirituale, pe mintea lui se așeza o perdea groasă, în timp ce două degete imateriale se înfundau în urechile rațiunii.

Al doilea șambelan nu arăta niciodată, pe față, vreun interes pentru latura urîtă a treburilor de la palat. Padișahul, căruia îi plăcea să tăifăsuiască cu oameni subțiri, de cele mai multe ori se angaja în felurite dezbateri cu el și îl învrednicea să înmîneze onorurile, să fie purtătorul mărinimiei și bunăvoinței Luminăției-sale. Al doilea șambelan nu avea datoria să gîndească la matrapazlîcurile și mîrșăviile pentru care se înmînau aceste distincții.

Șambelanul nu dorise niciodată o rînduială mai dreaptă în lume, schimbarea celei de față; nici măcar nu credea în asemenea necesitate. După el, schimbările nu însemnau altceva decît dezordine, anarhie. Iată de ce, în lumea celor care se perindau fără încetare pe la palat, situația acestui om, pe care nu-l muncise niciodată setea de glorie, onoruri, renume și avuție, era mai de neclintit decît a oricărui altul. Numai alături de asemenea supuși, lipsiți de ambiții, padișahul se simțea în siguranță, în afara oricăror primejdii.

Ceea ce i se ceruse să facă în ziua aceea îl cam neliniștea pe al doilea șambelan. De data aceasta nu mai era vorba despre onoruri, ci de un perdaf pe cinste, pe care trebuia să i-l tragă tocmai lui Selim Pașa, care-i era apropiat, și încă în prezența lui Zati bei, pe care nu-l putea suferi. Se afla în picioare, lîngă masă, strîns în surtucul său îngust, țeapăn ca o lumînare, în timp ce ochii, a căror culoare cu greu putea fi definită, erau ațintiți undeva, departe, iar degetele-i subțiri se jucau cu o ascuțitoare. Părea că nici nu-l ascultă pe omul din fotoliu, care vorbea, gesticulînd aprig și făcînd un tărăboi mai abitir decît un negutător ambulant.

Selim Pașa, cu umerii aduși, și cu sprîncenele împreunate, intră în încăpere. Îl salută cu răceală pe omul din jilț. După ce îi arătă fotoliul de lîngă masă, șambelanul, fără să se așeze, începu să vorbească :

— Padișahului i s-a adus la cunoștință că în ultima vreme, mai mult ca de obicei, au pătruns în țară gazete și reviste care ațîță la dezordine și răzmeriță.

Selim Paşa îl măsură pe Zati bei cu o privire plină de înţeles şi batjocoritoare şi, folosindu-se de invitaţia tainică pe care o desluşise în glasul şambelanului, răspunse fără preget :

— Acestea trec hotarele ţării prin mijlocirea poştei străine. Ori, de asemenea treburi se ocupă mai tînărul şi întotdeauna ştiutorul nostru prieten, ministrul de interne.

Îşi trecu degetele prin barbă, apoi continuă :

— Vîrsta mea, mintea mea bătrînă mă silesc să fiu necruţător cu duşmanii padişahului, fie ei chiar şi străini. Dacă este pusă la încercare siguranţa Înălţimii-sale, nu mă sfiesc să-i osîndesc chiar şi pe diplomaţi. Cît despre prietenul nostru — Allah să-l aibă-n pază — este bine ştiută slăbiciunea, delicateţea pe care o arată faţă de străini şi, mai cu seamă, faţă de junii turci.

— Şi dacă tocmai fiul domniei voastre este unul dintre aceşti juni turci, ce porunciţi să facem ? În ultima vreme, aceste fiţuici mîrşave vin pe numele domniei sale ! atacă Zati bei.

— Binevoiţi s-o dovediţi !

— Din păcate, nu e cu putinţă. Toate hîrtiile care-i parvin fiului dumneavoastră trec cu poşta străină. După părerea noastră nu este cu putinţă să-i percheziţionezi pe străini. Există, din nefericire, o realitate amară, o barieră care se cheamă capitulaţie.

Selim Paşa căută privirile celui de al doilea şambelan. Acesta interveni cît putu mai delicat :

— Padişahul nu se îndoieşte de credinţa domniilor voastre. Pesemne, fiul vostru n-are ştiinţă de aceste hîrtii mîrşave care sînt trimise pe adresa sa. Potrivit spuselor domnului ministru, cel care ne-a încunoştiinţat de toate acestea este o persoană străină, un slujbaş al poştei franceze. Este cu neputinţă să-i dezvăluim numele. Domnia voastră ar face bine să-şi iscodească fiul.

— Fie-mi cu iertăciune, domnule, dacă fiul meu s-a alăturat duşmanilor înălţimii-sale, atunci, în primul rînd, se va ascunde de mine. De va pricepe că eu am ştiinţă de toate acestea, nu numai că va nega cu încăpăţînare, dar va da de ştire şi părtaşului, ori părtaşilor săi. La începutul cercetărilor, cea mai simplă normă poliţie-

nească cere ca vinovatul să nu prindă de veste că este pus sub observație.

Selim Pașa tăcu. Credința lui față de padișah — ca de altfel și a lui Zati bei — nu se datora doar foloaselor materiale. El avea o asemenea concepție despre stat, încît era legat de acesta printr-un fel de misticism. Pașa nu era în stare să desprindă statul de padișah.

— Cel care-și vinde țara, oricine ar fi el, Allah mi-e martor, nu scapă de osînda mea cea mai aprigă. Nu feciorul meu, dar chiar de-ar fi prințul în persoană, n-am să preget a-l trimite pe jos în Fizan.

După ce, cu ochii luminați de fulgere crîncene, rosti aceste vorbe, Selim Pașa luă o înfățișare mai smerită și se întoarse către șambelan :

— Binevoiți a-i transmite padișahului această rugă a mea : socot că domnul ministru nu-și face pe deplin datoria, așa cum i-o cere funcția sa. De cum s-a ivit bănuiala, ar fi trebuit să-l pună sub urmărire pe fiul meu, ca și pe ortacii lui. Și, de îndată ce ar fi fost văzuți ieșind de la poșta franceză, să-i percheziționeze fără șovăială.

Zati bei sări de pe scaun cu intenția de a se apăra. Dar, cel de al doilea șambelan pornise către ieșire. Trase ușa după el și dus a fost. Iar în timp ce pătrundea în salon, se gîndea cît de nelalocul lor, cît de grosolane fuseseră spusele lui Selim Pașa, cu privire la osînda cea mai aprigă.

Se întoarse peste douăzeci de minute. În mijlocul odăii, în picioare, făcu cunoscută noua poruncă :

— Înălțimea-sa vă trimite amîndurora augusta sa milostenie. Cercetarea celor legate de aceste hîrtii otrăvite binevoiește s-o încredințeze prea supusului său Selim Pașa. Luminăția-sa socoate că experiența lui Zati bei este neîndestulătoare pentru limpezirea unei chestiuni atît de delicate. Din păcate, printre elevi și mai cu seamă printre cei de la școlile militare, există un curent vătămător. Așadar, preacinstite Selim Pașa, cercetează această problemă, ia măsurile pe care le găsești a fi trebuincioase și nu uita să aduci totul la cunoștință, în fiecare zi, padișahului... Socot că amîndoi aveți destule treburi, așa că nu vă mai rețin.

Se apropie de ușă și o deschise. Ieși, mai întîi Zati bei. O pungă de bani, din atlaz roșu, întîlni din nou mîna pașei și cel de al doilea șambelan se plecă la urechea lui, șoptindu-i : „Drept răsplată din partea prea milostivului padișah“.

Aceasta fu prima pungă dăruită, care-i arse degetele pașei... Ba mai mult, parcă un fier roșu cobora din palmă și se înfigea în inimă. Credința lui față de stat și de stăpînitor îl adusese într-o situație jalnică. Era silit să-și urmărească și să-și prigonească propriul său fecior. Acest lucru îl primise de bună voie. Dar pentru asta, să mai fie milostivit și cu bani ?! Cîtă dreptate avea poetul care spusese : „Apropierea de suveran este un foc care pîrjolește totul !“

XXII

„Urmărirea unei persoane sau a mai multora, bănuite a fi amestecate în aducerea unor documente dăunătoare, pe care înălțimea-sa a binevoit să ne-o încredințeze a dat roade. Ca urmare a raportului domnului ministru de interne, toate persoanele aflate în legătură cu fiul nostru, prea supusa dumneavoastră slugă, au fost puse sub observație. Printre aceștia se află și dascălul de muzică, Peregrini, care mergea adesea la poșta franceză și căruia, în timp ce ieșea de aici, borfași rămași necunoscuți i-au sustras documentele, dimpreună cu un pachet pe care-l purta în mînă. Pentru a face ca întîmplarea să fie dată pe mîna poliției i s-a furat sus-amintitului și ceasul. La plîngerea lui, i s-a făgăduit că va fi găsit, după care s-a făcut reconstituirea. Scrisorile sînt de la un muzician francez, cărțile din pachet sînt italienești. Din cîte se înțelege, este vorba de niște scorneli despre iad, ale unui tip, pe nume Dante. Documentele și cărțile vă sînt prezentate alăturat. Nădăjduim că în cursul cercetărilor nu vom avea în nici un fel de-a face cu reprezentanți ori instituții străine și...

Prea plecata dumneavoastră slugă Hilmi a cerut îngăduința să-și ducă la Beirut, pentru schimbarea aerului, soția suferindă de piept; lucru pentru care a primit învoirea. Pe urmele lui au fost puși doi polițiști în civil, cărora li s-a dat poruncă să-l înhațe de îndată ce ar încerca să dispară. Se va cerceta cu cine intră în legătură la Beirut, iar corespondența sa va fi supusă unei atente cenzuri. Se așteaptă ca în cel mult cinci-zece zile, să punem mîna pe făptași și..."

Era atît de limpede că pașa recăpătase vechea stimă a padișahului, încît, pînă chiar și Sabiha Hanîm pricepu acest lucru. Cu toate acestea, chipul lui continua să fie umbrit de norii neliniștii. Cînd se găsea față-n față cu Sabiha Hanîm, își întorcea capul, ocolindu-i privirile.

Această stare de lucruri dăinui pînă la sosirea primei telegrame cifrate de la Beirut. Apoi, se mai lumină un pic. Hilmi, în primele zile, nu se întîlnise cu nimeni. Dacă trădarea fiului său se va dovedi adevărată, îi va aplica osînda care i se cuvenea oricărui june turc, ba poate și mai mult. În schimb, dacă flăcăul va ieși cu fața curată din toată această încurcătură, va duce prinos lui Eyüp Sultan [1].

Această presupunere îmbucurătoare se întărea cu fiecare zi. Inima pașei se umplea de speranță, prindea din nou viață. Ba chiar în seara aceea, a reînviat un obicei vechi, pe care-l părăsise de mai multă vreme. A venit în încăperea nevestei sale pentru a sorbi cafeaua și a-și fuma narghileaua. Ar fi avut chef să șuguiască cu Rabia, i-ar fi cerut să cînte o melodie-două. Dar Rabia nu se afla în încăperea lui Sabiha Hanîm. Tocmai cînd era pe cale să pună s-o cheme, apăru și ea; dar era foarte îngrijorată:

— L-am așteptat pe Tevfik, stăpînă, și încă n-a venit; sînt tare neliniștită.

— Unde s-a dus?

Rabia se porni pe rîs:

[1] Potrivit tradiției, jertfele musulmanilor erau închinate lui Eyüp Sultan.

— Parcă-i un copil. A plecat la un vechi tovarăş de teatru, din Kadiköy. Mintea nu-i stă decît la comedii.

— Ce fel de comedie ?

— A răscolit prin lada din pod, de unde a scos nişte straie femeieşti ; le-a tras pe el şi a pornit la drum, ţanţoş ca un păun. Cică prietenul era proaspăt însurăţel şi avea de gînd să-şi facă nevestica să se dea de ceasul morţii de gelozie. Şi-a ras şi mustăţile, plîngîndu-se că, după boală, prea i se răriseră. Dacă l-aţi fi văzut, aţi fi jurat că e femeie...

— Fă bine şi spune-i tatălui tău că dacă-l prind cu boarfe de muiere pe el, am să pun să-l chelfănească zdravăn ! îi atrase atenţia paşa.

— Zilele acestea n-o puteţi face. La zaiafetul de rămas bun al lui Hilmi bei au băut ceva spumos, care i-a mers la inimă ; tot timpul, numai despre asta vorbeşte. Dar, după ce l-a chemat Zati bei şi l-a muştruluit, nu-i mai poţi descleşta gura cu nici un chip...

Econoama deschise uşa :

Adjunctul, Rana bei, doreşte să vă vorbească ; aşteaptă în salon.

Venirea la conac, la această oră, a lui Rana bei dovedea că se petrecuse ceva nou, fără îndoială, cu totul deosebit. Aşa cum era, în veşminte de noapte, Selim Paşa se duse în salon. Adjunctul era un bărbat cu nasul lung, ca un plisc, cu bărbia ascuţită. Ochii lui duşi în fundul capului erau fără gene, ceea ce îi dădea aerul unei vipere. Pentru Rana bei, bărbia atît de ascuţită şi mică nu însemna, cum se credea de obicei, o totală lipsă de voinţă. Dimpotrivă, înfăţişarea, ca şi caracterul îl arătau ca o pasăre răpitoare, în aşteptarea prăzii.

— Allah să te aibă-n pază, Rana bei, nu care cumva să-mi dai de veste, la o oră ca asta, că ai băgat la răcoare un bărbat în straie muiereşti !

— De unde ştiţi ?

Paşa înghiţi în sec. Aşadar, puseseră mîna pe acest neisprăvit de Tevfik, în veşminte femeieşti, şi minţile lor de poliţai au găsit că după asta nu se poate ascunde decît un lucru necurat. Întrebă cît putu de vesel :

— E vorba de Tevfik-Fetișcana, nu-i așa ?

— Chiar el, dar cum de ați aflat toate acestea ?

— Are o băcănie pe ulicioară. Îl știu de cînd era de-o șchioapă. Juca roluri de femeie în comediile populare. Are o meteahnă : tare-i place să se închipuiască în straie muierești. Acum, îi port de grijă fiică-si. A crescut sub ochii mei, am dat-o la învățătură. Omul mai are un cusur : îi place să-l imite pe ministrul de interne...

Și cum acest din urmă cusur îl ungea la inimă pe pașă, încuviința cu dragă inimă ghidușiile lui Tevfik.

Adjunctul nu rîse :

— Chestiunea este mult mai serioasă, pașă. L-am prins în straie femeiești, tocmai cînd ieșea de la poșta franceză. În mînă avea ditamai pachetul cu hîrțoage parșive...

Selim Pașa simți cum se învîrtește totul cu el, de parcă ar fi primit o lovitură la lingurică. Speranțele pe care i le trezise mesajul cifrat, sosit din Beirut, se stinseră. Reconstitui în minte faptele, aproape așa cum se petrecuseră. Hilmi îl poftise pe acest sărman la el, îmbiindu-l cu acel „ceva spumos“ cum spunea el șampaniei. Apoi, îi trăncănise cîte-n lună și-n stele, înduplecîndu-l să pună mîna pe hîrtiile cu pricina. Ah, fecior afurisit !... Un fricos și jumătate, un nemernic, care nu pregeta să se ascundă în spatele unui biet măscărici ! Selim Pașa nu-și amintea ca simțul lui de demnitate să mai fi primit o asemenea amarnică lovitură. Hilmi putea fi un trădător... Ar fi fost exilat... Ar fi fost, poate, executat chiar. Toate acestea ar fi zdrobit inima părintelui. Dar, să-și știe propriul său fecior un laș, un netrebnic fără pereche !... Nu există nici un părinte, sub bolta cerească, să poarte cu el o asemenea durere !...

Rana bei nu deslușí pe fața pașei gîndurile amare care-i săgetau inima. Dimpotrivă acesta deveni, deodată, fostul șef al jandarmeriei, aspru, neîndurător și energic.

— Stai jos, Rana bei, și istorisește totul de la început.

— Se știe doar, în fața poștei franceze se află oameni de-ai noștri. Unul dintre ei este vînzătorul acela de castane. La poștă vin tot felul de cucoane, care de care mai

împopoțonate. Dar, potrivit poruncii dumneavoastră, oamenii nu se ating de ele. De data aceasta, a apărut o femeie înaltă, înveşmîntată după moda veche. Intrarea unei femei în poșta străină, în asemenea straie, i-a atras atenția slujbaşului ; dar i-au dat pace, socotind că o fi dădaca unei cucoane mai de soi. La ieşire, femeia s-a oprit lîngă vînzătorul de castane, cumpărîndu-şi cîteva. Părul de pe mîini a apărut, firește, foarte ciudat. Apoi, cînd şi-a ridicat poalele pentru a scoate paralele, au văzut cu toții că în picioare avea încălțări bărbătești. Se luară pe urmele ei. Într-o ulicioară mai pustie, sub motivul că vor s-o prade, i-au smuls năframa de pe cap ; o dată cu basmaua le-a rămas în mînă și peruca. Astăzi, către seară, l-au adus la jandarmerie. Am aruncat o privire asupra hîrtiilor. Sînt de mare însemnătate.

— Există vreo adresă ?

— Din cîte se vede, tipul a distrus adresa încă de la poștă. Nu i-am putut smulge nici o mărturisire. Și unde mai pui că i-au încredințat această treabă chiar lui Muzaffer, „mardeiașul" nostru. Atîta îndărătnicie din partea unuia cu veşminte femeiești este cu totul neaşteptată. N-au putut scoate nimic de la el...

Pașa se ridică :

— Aşteaptă-mă o clipă, să pun ceva pe mine.

XXIII

Toate lămpile jandarmeriei sînt aprinse, în timp ce slujbaşii, veseli, nu-şi mai încap în piele, ca niște vînători care au pus mîna pe o pradă nemaivăzută. Vînatul fu adus în fața lui Selim Paşa de către doi zdrahoni. Straiele lui Tevfik erau în dezordine, dar mai păstrau încă urmele înfățișării femeiești. Pe fața lui, sulimanurile se amestecară de-a valma. De la ochi și pînă la bărbie două linii egale, colorate în negru, roșu şi alb — urmele lacrimilor. Obrajii, nasul și ochii erau plini de vînătăi. Ochii lui de culoarea castanei, cu priviri mîngîietoare, de femeie, erau, pentru prima oară în viață, uluiți, încremeniți, de

parcă ar fi uitat ce-i zîmbetul. Tunica neagră de pe spatele lui era făcută ferfeniță, plină de noroi, iar pe umeri se mai zăreau urme de sînge. Oare îl va recunoaşte ? Îl va înțelege ? Nu era în stare să priceapă ce se petrece.

În înfățişarea lui Tevfik, în frămîntarea lui, în toată uluiala care i se citea pe figură, Selim Paşa desluşi fără trudă semnătura mardeiaşului. Acesta, cu o mînă pe umărul lui Tevfik, privea în ochii lui Selim Paşa, cu supuşenia şi rîvna unui ogar ce aşteaptă porunca stăpînului. Acest om, căruia i se dădeau pe mînă ocnaşii cei mai primejdioşi cei politici, nu arăta de loc înfricoşător. Mai degrabă, aducea cu un pehlivan din aceia care, după ce au părăsit locul întrecerii, abia aşteaptă să înfulece și să bea pe săturate. Îndesat, cu o guşă cutată, ce se revărsa peste gulerul înalt şi îngust, cu obrajii scofîlciți, cu o frunte mică, obişnuită la oamenii ce nu se prea omoară cu gîndurile... Ochii lui, ca două gămălii de ac, duşi în fundul capului, aduceau cu aceia ai unui elefant prietenos. Cu toate acestea, dacă apuca să-l altoiască pe vreun arestat, îl surzea pe toată viața, ba putea chiar să-i ia și văzul. Și cînd te gîndești că aceste labe de urs îi mîngîiaseră urechile lui Tevfik de cîteva ori !

— Dă-i un scaun, o țigară.

Îl aşeză pe Tevfik într-un scaun, îi îndesă o țigară între degete. Adjunctul Rana bei scăpără un chibrit, dar degetele lui Tevfik nu apucaseră țigara ; mîinile rămăseseră aşezate pe genunchi.

Muzaffer era gata să se apuce de treabă.

— Tipul ăsta e un prefăcut, e limpede.

Paşa i-o reteză pe un ton aspru :

— Poți pleca ; lasă-l pe om să-şi vină în fire. Îl voi interoga eu, dimpreună cu Rana bei.

Rămaşi singuri, paşa se plecă în față ; privi stăruitor chipul lui Tevfik și, pentru prima dată, cînd se afla la datorie, memoria îi jucă paşei un renghi. Îşi aminti de un noaten pe care îl încăleca de mult, pe vremea cînd era doar un copil, și pe care-l iubea mai mult decît pe părinții săi. Într-o bună zi, mînzul își vătămase un picior și vechilul spusese că nu mai era altă cale decît să-i trimită un plumb în țeastă. Acum, Tevfik se uita la el cu privirile mînzului rănit, cerşindu-i parcă ajutorul. Mîna

lui mîngîie, fără voie, umărul pe care se împrăștiaseră stropi de sînge...

— Spune-mi totul, fără să-mi ascunzi nimic. Cine te-a trimis, în asemenea straie, la poșta franceză ? Chiar de-ar fi propriul meu fecior și tot am să-l osîndesc fără milă. Aici, noi nu sîntem decît niște oameni care slujesc dreptatea, în numele padișahului...

Chipul, care pînă acum rămăsese încleștat într-o încremenire de cadavru, fu străbătut deodată de o undă de viață. Pesemne, înțelegea ce-i spune pașa. Toate acestea făceau ca în cel mai ascuns ungher al subconștientului său să prindă contur o vedenie. Era el, Tevfik, ținînd în mînă o cupă cu băutură spumoasă și bună, sporovăind și hohotind fără contenire.O voce prietenească, vocea unui frate, ajunse pînă la urechile lui :

— Să nu spui nimănui că eu te-am trimis la poștă ; adresa, chiar acolo, rupe-o și fă-o să dispară !...

Acum, vocea aceea repetă de cîteva ori cuvintele binecunoscute. Ceea ce-l făcu pe Tevfik să se cutremure erau nu vorbele, ci cele ce se ascundeau în dosul lor. Vocea aceea se adresa omeniei lui Tevfik, încredința devotamentului, prieteniei și cutezanței sale cinstea, întreaga ființă a unui om !... Cît mai mulți asemenea lui Tevfik, cît mai mulți !... Asemenea lui Tevfik, care să bea la mesele celor sus-puși, să-i veselească pe cei din jur, să-i facă să rîdă... Numai că toți aceștia nu sînt decît niște bieți măscărici, niște jigodii, cărora poți să le trimiți oricînd un picior în fund, pe care poți să-i scuipi în obraz !... Un Tevfik, care nu se deosebea prea mult de o maimuță, de un urs cu botniță, pe care-l porți de lanț și-l pui să joace în mijlocul gloatei, în zi de tîrg ! Veșnicul artist al cîntului !... Și totuși, această voce... acel Tevfik de la masă era și el un om, la fel cu ceilalți...

Închise ochii și-și mișcă buzele. Rana bei și pașa, amîndoi deodată, se aplecară și își apropiară urechea de aceste buze care păreau să îngăimeze ceva.

— Nu pot spune, pentru numele lui Allah, nu pot...

Mîinile pașei, cu degetele subțiri, ce aduceau cu ghiarele unui tigru, îi mîngîiară din nou umărul.

— Mie poți să-mi spui, Tevfik. Nu șovăi, nici chiar dacă cel care te-a trimis la poștă este fiul meu. Cine-i, Hilmi ?... Spune... Îți făgăduiesc că n-au să te mai lovească... Ba mai mult, dacă ai să mărturisești, osînda îți va fi mai ușoară. Am să te trimit pe undeva, pe-aproape și am să poruncesc să ți se dea și simbrie. Ți-o voi aduce și pe Rabia lîngă tine... Haide, spune, Hilmi a fost ?

De îndată ce rosti numele Rabiei, pașa simți cum umerii de sub mîinile sale prinseră să tremure.

Se aplecă din nou și-l privi pe Tevfik în ochi. Pe urmele acelea negre, roșii, albe ce se întindeau pînă la bărbie, șiroiau lacrimi amare ; buzele lui vinete nu-și mai găseau astîmpăr, dar din gură nu ieșea nici un sunet.

— Rana bei, pentru astăzi ajunge. Să-l spele pe mîini și pe obraz, să-i dea ceva omenesc să pună pe el. Iar Muzaffer să nu se mai apropie de el, fără porunca mea !

— Să trimit să-i aducă haine de-acasă ?

— Nu, nu... ia din oraș. Am să-ți dau banii trebuincioși. Fiică-sa nu trebuie încă să afle nimic !

Îl scoaseră pe Tevfik din încăperea pașei. Iar acesta se așeză la masă și se apucă să răsfoiască hîrtiile găsite asupra învinuitului.

Cele mai multe erau ziare turcești, scoase în Elveția și la Paris. Toate acestea i se păreau pașei o idioțenie, un lucru la fel de prostesc, ca și aiurelile unei babe. Dar nu ziarele și revistele îl puneau pe gînduri, ci rîndurile acelea așternute cu mîna și adresate unui necunoscut. Cică se pregătea o răzmeriță pentru a-l îndepărta pe padișah ; această idee ar fi avut mulți partizani. Ba chiar se pomeneau cîteva nume, dintre cele mai cunoscute. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decît șarlatanie. De cîte ori nu se întîmplase astfel ? Dar, cu toate acestea, știa prea bine că se vor porni întemnițările, că vor fi nenumărate interogatorii, în care rolul principal îl va juca mardeiașul... Poate că... Poate că printre vinovați se va afla și Hilmi...

Pașa împinse la o parte hîrțoagele. Alese un creion de pe masă, îi cercetă cu atenție vîrful și se apucă să scrie raportul către Palat.

— Trimite asta cu un om... Apoi, pune să-mi aducă ligheanul, ibricul și covorașul pentru rugă. După rugă-

ciune, am să mă întind în jilț, să ațipesc preț de cîteva clipe.

Se crăpase de ziuă ; Istanbulul se deștepta din somnu-i adînc. Pașa, de îndată ce-și făcu rugăciunea, se afundă în jilț, își rezemă capul de spătarul acestuia și adormi.

În stradă, zgomotul creștea. Din depărtare răzbăteau sunete de flașnetă și pașa visa. Era zi de bairam ; Hilmi avea doar șase anișori. Îl îmbrăcaseră în uniformă de pașă... Manșetele îi veneau cam lungi, fireturile de pe umăr erau cam mari... La brîu îi atîrna o sabie de tinichea. Umblă de colo-colo, înfoindu-se ca un pui de păun. O tînără aplaudă cu palmele-i albe, împodobite cu inele, iar ochii ei ca azurul cerului strălucesc de nespusă fericire. Sunetul de flașnetă se apropie. Băiatul se oprește, trage cu urechea la cele ce se petrec în uliță, apoi se muncește să-și smulgă sabia de la brîu, țipînd cît îl ține gura :

— Vreau flașneta, flașneta... Vreau...

Selim Pașa este lac de sudoare. De ce nu-l fac să tacă pe acest ștrengar de băiat ? De ce nu-i arde chiar el vreo două peste această gură răsfățată ?

Sunetele de flașnetă încetară. Razele soarelui încălzeau fruntea șefului jandarmeriei. Deschise ochii, își șterse sudoarea de pe față. Sufletul îi era încețoșat. Pe jumătate treaz, pe jumătate adormit, îi repeta copilului din vis : „De data aceasta, ai să-ți primești, negreșit, osînda !“

XXIV

De patru zile, Rabia nu primise nici o veste de la tatăl ei. Rakîm i-a căutat, unul după altul, pe foștii prieteni ai lui Tevfik din Kadiköy. Oare, Tevfik nu trecuse pe la ei cu vreo patru zile în urmă, în straie femeiești ? Cu toții clătinau din cap, privind cu uimire la mogîldeața aceasta de om. Rakîm pricepu că îl luau drept un smintit. Dar, pe el cel mai mult îl amăra să fie nevoit, în fiecare

seară, să stingă flacăra speranței ce pîlpîia în ochii de culoarea mierii, care-l adăstau în pragul dughenii.

Sinekli Bakkal începuse o nouă viață, ca urmare a aventurii lui Tevfik; o viață dramatică. Nu trecea zi de la Allah, fără ca vecinii să intre în băcănie, după vești. În fiecare casă, în uliță, la cișmea, pretutindeni nu se mai vorbea decît despre dispariția lui Tevfik. Plozii mahalalei născociseră și un joc: „L-au tîrît pe unchiul Tevfik în munți“.

Dacă Rabia n-ar fi fost atît de uluită de cele întîmplate, ar fi observat că purtarea lui Sabiha Hanîm era foarte ciudată. Această femeie care întotdeauna arăta mult interes cînd venea vorba despre Tevfik, de data aceasta părea pur și simplu nepăsătoare. În timp ce fata își descărca sufletul împovărat, implorînd-o, înduioșător, să facă totul ca să-l găsească pe Tevfik, ea își pironea privirile în tavan, învăluindu-se într-o tăcere îndărătnică. Totodată, Rabia, vreme de patru zile, a încercat să-l afle pe pașă, dar, de fiecare dată, a găsit ușa zăvorîtă. Or, Sabiha Hanîm aflase, chiar a doua zi după arestarea lui Tevfik, de nenorocirea care se abătuse pe capul sărmanei Rabia; iar pașa îi ceruse cu stăruință să nu-i dea de veste Rabiei. E drept că i se păruseră cam ciudate vorbele pașei: „Să punem mîna și pe ortacii lui și numai după aceea i-om spune“. Viermele îndoielii începuse să-i roadă inima. De ce, oare, cînd venise vorba despre părtași, pașa își întorsese privirile în altă parte?! Femeia a înțeles fără trudă. Acest om, legat de o mulțime de vorbe goale ca: padișah, stat, datorie și altele de acest fel, își pusese sub bănuială propriul său fecior. Ah, dacă Sabiha Hanîm n-ar fi împărtășit chiar ea aceste bănuieli, cîte n-ar fi fost în stare să facă! Dar așa, sufletul ei fusese cuprins de o nemărginită teamă... La fiecare rugă, cerea cu îndîrjire moartea lui Tevfik, înainte ca acesta să-și fi dat în vileag complicii. Cu cîtă căldură îl implora pe Allah să-l amuțească pentru totdeauna!... Dacă Rabia ar fi aflat, dacă l-ar fi văzut pe tatăl ei, mai știi, poate l-ar fi înduplecat să-i dea pe față pe părtași. Rabia nu trebuia să afle!... Pînă cînd Tevfik...

După patru zile, atmosfera nefericită de la conac cuprinse și ulița, ba chiar întreg Istanbulul. Începură

arestările în masă. Această știre trecea din gură-n gură Se spunea, la orice colț de stradă, că Selim Pașa este cea mai tiranică figură din Istanbul. Și chiar așa, unde se mai pomenise ca prea iubitul nostru padișah să ceară asemenea măsuri aspre ? Nici vorbă că numai cei care-l înconjoară îi ațîță bănuielile. Cine știe ce intrigi mai pun ei la cale ? Înghiți-i-ar pămîntul ! Că nu le mai ajung nici rangurile, nici onorurile, nici paralele !...

În această atmosferă apăsătoare, cei din Sinekli Bakkal se chirciseră în sine, întocmai ca niște biete animale care simt apropierea furtunii. Atunci cînd, adunați la vreun colț, șușoteau despre cele ce se petreceau, aruncau priviri iscoditoare în jur și la cel mai mic zgomot de pași, amuțeau cu toții... Iar, cînd răzbătea pînă la ele binecunoscutul zgomot al caretei lui Selim Pașa, femeile venite la cișmea după apă se făceau una cu zidurile.

La cîteva zile după ce fiecare, afară doar de Rabia, află că Tevfik se află printre cei întemnițați, Sabiha Hanîm îi vorbi fetei despre nenorocirea ce căzuse pe capul tatălui ei.

— Pașa e încredințat că n-are nici o vină. Ar fi putut fi exilat fără să se știe ce a făcut. Dar nu fi îngrijorată, Rabia, Pașa o să facă tot ce-i stă în puteri. Nu știu de-ți vor îngădui să-l vezi, totuși, ia niște rufe și du-te mîine la jandarmerie.

A doua zi, dis-de-dimineață, Rabia, cu bocceaua la subsuoară, se arătă la porțile jandarmeriei. Rakîm se agățase cu disperare de poalele ei. Aflase deja, la cafeneaua mahalalei, despre toate cîte îndură arestații. Știa totul — ba chiar și cu obișnuitele exagerări — despre mardeiaș, numai că Rabiei nu-i suflase o vorbă. Cu toate acestea, genunchii i se îndoiau întocmai ca două țevi de cauciuc goale pe dinăuntru, iar dinții nu conteneau cu clănțănitul. Și totuși, cu turbanul gata-gata să-i cadă, cu ochii ieșiți din orbite, cu încălțările lui ciuruite, șontîcăia amarnic pe urmele Rabiei.

Pe coridoarele jandarmeriei era o mulțime de femei, ca și ea, cu boccele în mînă, cu priviri care trădau o teamă de nedescris, cu bărbia în piept. Nimeni nu învrednicea măcar cu o privire pe această tînără cu chip

de copil, înaltă și suplă ca un chiparos, și nici pe mogîldeața ce se ținea scai de ea.

Slujbași cu hîrțoage sau cu cești de cafea în mînă intrau și ieșeau din încăperi, dar nici unul nu catadicsea să se oprească măcar o clipă și s-o întrebe pe Rabia ce vînt o aduce.

Un bărbat rotofei, cu chipul luminat de zîmbet, se apropie de ea.

— Pe cine cauți, surioară ?

— Allah să te binecuvînteze, prietene, aș vrea să-l văd pe Tevfik-Fetișcana !

Rotofeiul se scărpină în cap, ochii lui mici ca ai unui elefant se îngropară cu totul în straturile de grăsime.

— Nu e voie să fie nimeni vizitat. Dacă vrei, lasă bocceaua, am să i-o dau eu.

— Dar eu sînt fata lui.

— Dacă nu aduci hîrtie de la pașa, chiar dacă ești fata lui, ba chiar maică-sa de-ai fi, tot nu te vor lăsa să te apropii.

— Dacă ar fi fost pașa aici, m-ar fi lăsat.

În glasul fetei răsuna speranța. Rotofeiul se scărpină din nou în cap și iar își îngustă ochii :

— Să merg să-l văd pe adjunct.

Intră în încăperea în fața căreia se opriseră. După un minut, care i se păru fetei fără sfîrșit, ieși, deschise ușa și o pofti înăuntru, cerîndu-i mogîldeței să rămînă afară.

Rana bei, care nu-și mai vedea capul de treburi, o primi pe Rabia numai pe motivul că știa de legăturile ei cu conacul. Era însă foarte hotărît să se descotorosească de ea cît mai degrabă.

— Astăzi n-ai să-ți poți vedea tatăl, fata mea. Cînd va fi cu putință, am să-ți dau de veste.

Trupul subțire, ascuns în veșmintele prea largi, păru să se lungească și mai mult, bărbia ascuțită se repezi înainte :

— Eu am să-l văd astăzi, cu orice preț !

— Nu-l poți vedea... Ei, dar uite că vine pașa, du-te de-i spune lui... Dacă îngăduie, ai să-l vezi.

Rabia nici nu observă că şeful jandarmeriei, Selim Paşa, era cu totul alt om decît bătrînul acela delicat şi înţelegător, cum îl cunoştea la conac. Punctișoarele verzi din ochii ei de culoarea mierii se aprinseră de speranţă. Cu o încredere fără margini, îi spuse paşei tot ce avea pe suflet :

— Nu mă lasă să merg la tata, paşa efendi !...

Un biet trupşor, ce se clătina sub sumanul negru, nişte ochi fermecători ce priveau pe Selim Paşa cu încredere, cu dragoste... Toate acestea nu-l făcură pe şeful jandarmeriei să-şi schimbe masca ; simţi doar că i se uscase gîtlejul. Tuşi.

— Astăzi nu se poate, Rabia. Lasă aci lucrurile şi du-te. Peste cîteva zile... Nu plînge... Nu plînge, îţi spun !...

Vocea paşei nu era deloc aspră, dar suna atît de hotărît, încît stinse de îndată flacăra speranţei ce mijise în ochii fetei. Din cauza lacrimilor care-i şiroiau din ochi, aceasta nu mai zărea nimic în jur. Deodată i se tăiară picioarele. Cu sughiţuri amare, care făceau să ţi se rupă inima, se aruncă la picioarele paşei şi îi cuprinse genunchii cu braţele-i firave, aşa cum cel care stă gata să se înece, se agaţă de colacul salvator :

— Nu plec, paşa efendi... Măcar să-l văd prin crăpătura uşii... Să mă încredinţez că e teafăr... Doar atît !... Ori, poate l-aţi omorît pe tata ?

Ei, asta-i bună ! Cum să scape Selim Paşa dintr-o asemenea încurcătură ?

Prin deschizătura uşii, privirile îi căzură pe chipul lui Rakîm. Făcu un semn cu mîna. Mogîldeaţa se rostogoli în cameră, ca o minge, o prinse pe fată de umeri şi încercă să o tîrască afară, bolborosind fără încetare :

— Nu-l supăra pe paşă, Rabia. Lasă că mai venim noi... Haide, copila mea...

Un biet glas ce voia să aducă alinare unui biet copil ! Glasul unei mogîldeţe slute... Dar, totodată, glasul unui suflet fără egal ! Rabia n-avea să-l uite niciodată. Fiindcă inimile ascunse în piepturile puternice ale bărbaţilor cît

munții, înșiruiți în încăperea aceea mare, i se părură fetei pustiite. Alături de ei, Rakîm aducea cu o cîrtiță, cu toate acestea numai în pieptul lui bătea o inimă omenească !

Rabia se ridică și părăsi odaia, mînă-n mînă cu piticul, cu umerii aduși, ca sub o mare povară. În urma lor, pașa îi strigă mogîldeței :

— Să te văd, ai grijă, nu cumva să faceți tărăboi pe stradă, s-a înțeles ?

Pe coridor, de-acum, nu piticul o trăgea pe Rabia, ci fata îl tîra după sine. Jandarmeria îi dădea simțămîntul unui vis înfricoșător și vroia să se trezească cît mai degrabă. Părea să fi uitat chiar și pricina nenorocirii care îi ardea sufletul. Ajunși în fața porții, se auzi strigată din urmă :

— Lasă bocceaua surioară. Tevfik se perpelește de dorul tutunului. Cu un ceas mai înainte mi-am deșertat tabachera în fața lui.

Fata se întoarse și îi întinse legătura. Acest rotofei era singurul care avea ceva omenesc, în tot acest imperiu diavolesc. Ochii Rabiei, de culoarea mierii, îl priviră cu recunoștință :

— Poartă-i de grijă tatii, prietene !

Firește că o să-i poarte. Fiindcă mardeiașul Muzaffer — în afară de cazul cînd avea datoria, potrivit poruncilor de sus, drepte ori strîmbe, să-i silească pe arestați să-și mărturisească vina— era un om care făcea totul pentru a-i mulțumi pe cei de lîngă el.

Pînă a dat colțul, Rabia nici măcar n-a privit împrejur. De îndată ce ajunse în cealaltă uliță, picioarele fetei se înmuiară. Se așeză pe treptele de marmură din fața ușii unei case și se porni să plîngă nestăpînit, făcînd să tremure umerii firavi. Trecătorii o luară drept cerșetoare, care se folosea de sluțenia piticului. Ba, unul dintre ei îi întinse chiar cîțiva gologani. Apoi, Rabia se ridică și, fără să se mai oprească, ajunse acasă, împreună cu Rakîm. Nu-i mai căzu nici o lacrimă. Se întinse, mută, pe mindir. Se zbuciuma asemenea unui animal ce nu putea pricepe pricina durerii care îl chinuie peste puterile lui.

XXV

— Ce-i, Bilal, e cineva bolnav acasă? Nu cumva mama?

Hilmi îl sfredelește cu privirile pe Bilal, care-i deschisese ușița caretei, venită să-l ia chiar de la chei, străduindu-se să priceapă sensul expresiei inerte de pe chipul acestuia.

Tocmai se întorsese de la Beirut; coborîse de pe vapor. Îl speriase atît de tare schimbarea petrecută în purtarea viitorului său cumnat, încît nici măcar nu-i trecu prin minte să întrebe cine sînt cei doi slujbași în civil, aflați în spatele lui Bilal.

— Nu-i nimic, într-adevăr, nu s-a petrecut nimic. Așteptați-mă în caleașcă, eu trimit bagajele cu Șevket Aga și vin îndată.

În timp ce Hilmi căzuse pe gînduri, cu privirile ațintite pe spinarea surugiului, ușița se deschise și în caretă se strecură Șevki, care îl prinse de braț și se așeză lîngă el. Neslăbindu-i din ochi pe cei doi oameni, aflați la zece pași de caleașcă, îi istorisi pe nerăsuflate, dar cu voce scăzută, toate cîte i se întîmplaseră lui Tevfik. Fără nici un fel de ocoliș, fără să stăruie asupra amănuntelor, îi vorbi de scrisoarea aceea care vîrîse spaima în tot palatul și în Selim Pașa.

— Muzaffer mardeiașul, căruia i-a fost încredințată interogarea lui Tevfik, încă n-a reușit să-i smulgă vreun cuvințel despre noi. Ține-ți gura ferecată, nu lăsa să se bănuiască ceva pe chipul tău...

Înainte ca Hilmi să poată răspunde, Bilal se întoarse și se așeză în fața lor. Pînă ce careta se apropie de Aksaray, nici unul nu scoase o vorbă. Hilmi, care nu se putea împăca cu toată această încurcătură, sta dus pe gînduri. „Cinstea, reputația"... începu el, dar Șevki, cu iuțeala unui tigru îi duse mîna la gură și îi strecură printre dinți cu reproș: „Atunci cînd sînt în joc scopuri înalte, cinstea individului nu este altceva decît o mîndrie stearpă".

Aceste cuvinte avură un efect mai puternic asupra lui Bilal decît a lui Hilmi. Ochii albaștri, cu gene incolore, ai flăcăului fulgerară figura oacheșă a lui Șevki, pe

care se citea un fanatism sălbatic. Crescut pe meleagurile Macedoniei, acesta se deprinsese să socotească firesc orice şiretlic pentru a ieşi învingător. Şi cînd te gîndeşti că la colegiu nu înveţi altceva decît nişte lucruri bizare, cum ar fi literatura tanzimatului[1] ! Şi acum, Şevki vorbea cu un aer savant, exact aşa cum ar fi făcut unchiul lui, Bayram Aga, unul dintre cei mai de frunte elevi ai acestei şcoli. Îşi mişcă buzele şi repetă în gînd spusele lui Şevki, pînă-i rămaseră bine întipărite în minte.

Careta opri în faţa conacului şi Hilmi nu-l mai reţinu pe prietenul său. Pentru a-şi revedea mama cu o clipă mai devreme, urcă treptele cîte două. Dar, imediat ce pătrunse în încăperea lui Sabiha Hanîm, găsi că purtarea acesteia este la fel de neobişnuită ca şi a lui Şevki.

Sabiha Hanîm nu întrebă nici de Dürnev, nici cum a decurs călătoria lui Hilmi. Ochii i se măriseră de spaimă, iar răsuflarea îi era sacadată. Privirile nu i se dezlipeau de pe uşa pe care, acum-acum, va intra parcă cineva şi-l va tîrî pe Hilmi după sine.

— Ai aflat de cele petrecute cu Tevfik ? Slavă lui Allah, flăcăul n-a trădat pe nimeni. Oricine-ar fi, oamenilor acestora trebuie să li se dea de veste, să aibă grijă, să se păzească.. Ba chiar... ba chiar să-şi piardă urmele !

— Dumneata ştii cine sînt oamenii aceştia, mamă ?

— Nu, nu, şi nici nu vreau să ştiu. Zi şi noapte mă rog pentru liniştea lor. Că şi dacă îi denunţă, Tevfik tot nu se salvează... Atîta doar că vor rămîne mai multe femei înlăcrimate... Mai multe vetre ne-ncălzite !...

Un nod i se aşeză în gît ; îl înlănţui cu braţele pe Hilmi, strîngîndu-l de parcă ar fi vrut să-l sugrume, în timp ce gemetele pe care se străduia să le zăvorască în pieptul ei veşted, lipit de al lui Hilmi, îi sfîrtecau fiinţa. Lacrimile porniră să şiroiască de pe obrajii ei pe ai feciorului şi, de parcă ar fi vrut să-l împiedice pe Hilmi să-i trădeze pe complicii lui Tevfik, ea se ruga cu lacrimi în ochi :

[1] Tanzimat (reforme) : epocă în istoria Turciei cunoscută ca perioada reformelor progresiste, iniţiate de sultanul Mahmud al II-lea, între anii 1834—1839.

— Nu trebuie, copilul meu, te implor, nu trebuie; fie-ți milă de bătrîna ta mamă!

Hilmi se desprinse din brațele mamei, se dădu un pas înapoi și privi în ochii bătrînei femei, umflați de atîta plîns. Chipul ei nefericit îmbătrînise dintr-odată cu zece ani. Masca de sulimanuri căzuse și acum figura ei amintea de tencuiala scorojită a unei case uitată de Allah. Teama și durerea din ochii ei ca azurul, încă vioi și tineri, făceau să bată mai tare inima lui Hilmi. Nu-și amintea să-și fi iubit mama atît de mult ca în aceste clipe. Era atît de recunoscător acestei mame care-i cerea să-și jertfească cinstea pentru a se salva, atît de recunoscător...

— Vă așteaptă pașa, Hilmi bei!

Apariția neașteptată a lui Șükriye Hanîm îl trezi la realitate. Hotărî să meargă în odaia sa pentru a-și spăla fața și mîinile și a-și schimba veșmintele, înainte de a intra să-și vadă tatăl. Dar, ieși din încăperea mamei sale atît de istovit, încît își spuse: „Ce rost are să aduci nenorocire pe capul atîtor oameni? Și încă pentru o copilărie oarecare! Cum să răstorni un asemenea regim cu o biată bucată de hîrtie? Oricum, n-am să-l pot salva pe Tevfik, chiar dacă recunosc că eu l-am trimis la poștă... Oare, în asemenea situație, cinstea nu va însemna doar o mîndrie stearpă, așa cum spunea Șevki?!"

În același timp, într-un ungher al caracterului slab al lui Hilmi, care ceda cu ușurință în fața presiunilor din afară, se afla ascunsă o forță, pe care n-o cunoștea nici chiar el. Și această forță îi striga: „Faptul că nu vrei să te predai singur se datorește oare milei pentru mama ta, legăturii tale cu un țel nobil, ori, pur și simplu, spaimei care te-a cuprins?"

Cînd pătrunse în odaia sa, gîndurile care se fugăreau unul pe altul în capul lui pierduseră cu totul măsura și aduceau cu o grămadă de smintiți ce se războiau între ei.

Se spălă pe față și își perie hainele. Apoi, se așeză, încercînd să-și mai adune gîndurile. Mai mult ca oricînd, sufletul îi era stăpînit de un sentiment de revoltă, de ură față de putere, față de silnicie, de tiranie, față de orice lucru care semăna în jurul lui suferința. Chiar și acum, toate acestea, chiar dacă ar fi folosite pentru surparea

statuii unui tiran, rămîn la fel de păgubitoare, la fel de dezgustătoare. Lumea i se părea ca o piață în care oamenii se reped unul la altul pentru a se sugruma. Cei care se răzvrăteau împotriva padișahului, împotriva ocîrmuirii, cei care îndemnau la răzmeriță, toți, pînă la unul, erau oameni plămădiți din același aluat murdar. Numai individul este fără pată, numai el este nefericit şi, uneori, bun. Cum se face, oare, că, pe vremuri, Hilmi credea orbeşte că în Occident totul se rezolvă printr-o justiție umană ? Cine ştie în ce tiranie, în ce violență — care au răvășit viața oamenilor de rînd — s-a desfăşurat revoluția franceză ? Acea revoluție, în jurul căreia ei purtau dispute nesfîrşite, sorbind şerbet rece ca gheața, în odaia prin ferestrele căreia se strecura mireasma iasomiei !

Se ridică. În fața oglinzii își aranjă cu grijă nodul de la cravată și se îndreptă către încăperea tatălui său. În drum, își spunea : „Pentru individ nu există decît o singură cale demnă de urmat : asemenea lui Vehbi Dede, să ia viața, lumea, drept un vis trecător, trimis de Allah !"

Selim Paşa îl întrebă pe fecior de sănătatea nurorii, îl iscodi cum a decurs călătoria și-i spuse să se așeze. El rămase în picioare. Păru liniștit, îngăduitor, dar purtarea lui era mai oficială ca oricînd. După o bucată de vreme, prinse și el să istorisească cele ce se petrecuseră cu Tevfik. Oricum, presupusul complice al acestuia trezea în el nu compătimire ci, mai degrabă, mînie. Așa încît, încet-încet, calmul lui se destrămă.

— Dacă aş putea pune mîna pe acel fricos, care şi-a făcut paravan dintr-un biet măscărici !...

Hilmi văzu cum degetele suple ale paşei se încleştară, de parcă ar fi cuprins gîtlejul unui criminal nevăzut. Cu un zîmbet amar pe buze întrebă :

— Și dacă are mai mulți complici ?

— Să iasă la suprafață, încornoraţii ! Să-şi primească osînda, potrivit păcatelor săvîrșite !

— De ce, neapărat, încornorați ? De ce acela care se răzvrăteşte împotriva tiraniei padişahilor trebuie să fie, negreșit, un păcătos ?

— Nu pricep !

— De pildă, cei pe care-i învinovăţeşti dumneata pot la rîndul lor să te socotească vinovat.

— Ce spui, ce spui ?

— Să admitem, pentru o clipă, că ar putea fi astfel.

— Nu voi admite ! Nici măcar pentru o clipă nu pot admite ! În lume există un singur adevăr, o singură minciună. Lucrurile în care cred eu sînt drepte, cele în care cred ei sînt false... Ai priceput ? Ori, poate şi tu eşti dintre acei nenorociţi, care se ascund în spatele măscăriciului ?

— ...

— Răspunde !

— N-am să răspund. Credeţi ce vreţi, faceţi tot ce vă stă în putinţă ! S-a înţeles ?

Iată un Hilmi care se ţinea tare !... Un bărbat aspru şi hotărît.

— Dacă aş fi fost încredinţat, acum ai fi fost alături de Tevfik, Hilmi bei. Numai că tu n-ai fi putut dovedi nici măcar atîta bărbăţie, cît cel care şi-a schimbat straiele cu unele femeieşti. Dacă ai fi îndurat tu cît el !... De-ai fi simţit pumnii lui Muzaffer abătîndu-se asupra urechii tale, ţi-ai fi vîndut, fără preget, şi mama şi tatăl, i-ai fi sărutat şi picioarele, cerşind îndurare. Eh, secătură cu inimă de iepure !

Legăturile dintre tată şi fiu plesniră, mitul respectului şi al educaţiei se risipi ca o pînză de fum. Se transformară în doi duşmani neîmpăcaţi, gata să-şi înfigă unul altuia mîna în gîtlej, gata să se distrugă unul pe celălalt. Braţele bătrînului rămaseră atîrnate în lungul trupului. Fiindcă, pe cel din faţa sa nu-l socotea vrednic nici măcar de a fi pălmuit. Însă pumnii tînărului se ridicaseră ameninţător :

— Hilmi, du-te în odaia ta, am să vorbesc singură cu tata !

Nici unul dintre ei nu observase femeia care, vreme de două minute, rămăsese în uşă, sprijinită în baston. Amîndoi îşi veniră, de îndată, în fire. În vocea femeii nu mai era nici urmă din suferinţa care răsunase, cu o jumătate de oră mai înainte, cînd îi vorbea lui Hilmi.

Într-atît îşi ura Hilmi tatăl, încît ar fi fost în stare să-l sugrume cu mîinile sale. Dar se supuse dorinţei mamei sale şi părăsi încăperea.

XXVI

Al doilea șambelan deschise vorba :

— Așa dar, nici pînă acum Tevfik n-a mărturisit cine l-a trimis la poștă. Poate că s-a dus de capul lui.

Selim Pașa clătină din cap :

— Dacă l-ați cunoaște, n-ați mai vorbi astfel. Un biet comediant, pe care nu-l duce mintea la nimic, un sărman băcan de mahala, neștiutor de carte. Nu, nu... În spatele lui se ascunde altcineva.

— Zati bei spune că în timpul reprezentațiilor îi ia în batjocură pe cei mari, că face tot felul de măscări, ce urmăresc doar să ațîte la răzmeriță. Oare, toate acestea nu-l arată cît este de șiret ? S-ar putea să avem de-a face cu un anarhist viclean și șarlatan.

— Apoi și Zati bei, cum aduce cineva vorba despre cine știe ce obiceiuri păcătoase, se și repede asupra lui, gata să-l trimită la dracu-n praznic ! Și, slavă lui Allah, sînt șase sute de ani de cînd, în asemenea reprezentații populare, imitația și ironia au devenit nelipsite.

Tăcură amîndoi, o bună bucată de vreme, duși pe gînduri și urmărind cu privirile rotocoalele de fum ale țigărilor. Apoi, Selim Pașa începu să filozofeze, așa cum se deprinsese să facă în ultima vreme :

— Omul acesta are un suflet de muiere... mintea, de asemenea... Statul, guvernul, politica, padișahul toate acestea sînt lucruri din care nu pricepe o iotă. L-am chemat la mine, am stat de vorbă cu el. Am încercat să-i vîr în cap că el nu este mai însemnat decît o biată furnică. Individul este doar un grăunte, în timp ce guvernul, statul sînt o moară... O moară care fărîmă orice grăunte, dîndu-i forma care-i convine. De cînd am început să imităm Apusul, să alergăm cu limba scoasă după ideile lui putrede, uităm de acest mare adevăr. Și cu asta, basta, bei efendi. Să admitem, prin absurd, că junii turci, într-o bună zi, vor ajunge să ocîrmuiască țara ; ei vor împila individul tot atît cît și noi, dacă nu chiar mai mult !

Pașa își șterse sudoarea. Privirile i se pierdură undeva, departe. Părea că urmărește năluca unui stat

şubrezit, condamnat să dispară, odată cu el. După o clipă, reluă discuţia sub o altă latură :

— Femeile... Femeile, slavă lui Allah că nu sînt amestecate în treburile statului. Fiindcă, nici una n-ar fi în stare să priceapă acest adevăr. Şi, nici vorbă, nu din cauză că nu le-ar duce mintea. Că, doar, au fost atîtea femei, care au condus jocul din umbră. Numai că toate, pînă la una, sînt ca şi Tevfik, neputincioase în faţa simţirii. De pildă, dacă Tevfik ar fi fost un măscărici ca oricare altul, ar fi mărturisit totul. De-ar fi fost un bărbat în toată puterea cuvîntului, nu s-ar fi smiorcăit ca o muiere. Dar, nu s-a întîmplat aşa. Se agaţă de pumnii mardeiaşului, plînge, se pierde cu firea şi, în acelaşi timp, nu suflă o vorbă despre taina omului apropiat. Femeile fac la fel. S-o luăm, să zicem pe doamna noastră. Să admitem că a ajuns mare vizir... Poţi fi încredinţat că ar dirigui mai dihai decît marele nostru vizir. Dar, numai să ajungă faţă-n faţă datoria sa şi sentimentul de mamă, şi cu propria ei mînă, este în stare să aprindă nu numai statul pe care-l ocîrmuieşte, dar chiar şi întreg universul !...

Pe buzele celui de al doilea şambelan înflori un zîmbet înţelegător, ce amintea de Vehbi Dede :

— Legea iubirii ! Cine ştie, poate că în viitor ea va guverna şi instituţiile... Să ne ajute Allah să fie astfel !

Tăcu. Vroia să-l izbăvească pe bătrîn de fiara care-i sfîrteca sufletul. Spuse, pentru prima oară, prieteneşc şi cald :

— Ia spune, frate, de ce ţii cu tot dinadinsul să-l scoţi pe feciorul tău vinovat ?

Chipul răvăşit al paşei, care, în ultima vreme, aducea cu scheletul unui vultur din pricina amărăciunii şi a nesomnului, devenise verzui. Dar cuvintele şambelanului făcură să apară pe obrajii săi două pete roşietice.

— Pe vremea cînd se afla la Beirut, şi eu credeam în nevinovăţia sa. Ah, de-aş putea din nou să cred !... De-aţi şti că acum, sîntem ca doi vrăjmaşi înveninaţi ! Oricînd aflu vreun prilej, îi istorisesc tot ce-a pătimit Tevfik la interogatoriu. Tot nădăjduiesc că, dacă există în el un grăunte de bărbăţie, va mărturisi. Îşi încleştează dinţii, îşi întoarce privirile, dar în loc să se destăinuie, mă umi-

lește. Ba chiar, o dată, puțin a rămas să ridice mîna asupra mea, asupra mea, tatăl său ! Casa mi s-a prefăcut într-un iad. Propria-mi nevastă, cu care împart viața de mai bine de patruzeci de ani, a ajuns, biata femeie, să nu se mai uite în ochii mei. O să se sfîrșească de inimă rea. Fata lui Tevfik, copila pe care am crescut-o ca pe un vlăstar al meu, nu mai trece pragul conacului. Cu ce am păcătuit atît de amarnic ? Am ajuns o sperietoare pentru toți. Oare, așa ceva i se cuvine unui bătrîn slujbaș, gata să-și jertfească propriul copil, în numele statului ?

Își mușcă buzele ; tăcu. De-ar fi continuat, toată dîrzenia lui s-ar fi topit. Fața i se acoperi cu vechea mască a șefului jandarmeriei, hotărît, neîndurător. Se ridică în picioare. Se sculă și șambelanul.

— A venit vremea să faceți cunoscute padișahului cele ce ați hotărît cu privire la arestați, Selim Pașa ! E de prisos să mai încercăm a-l face pe Tevfik să mărturisească...

Pașa îi întinse un plic și spuse scurt :

— Iată raportul meu !

Șambelanul îi făcuse, miercuri, cunoscută lui Selim Pașa porunca padișahului în legătură cu arestații. Slujbași de rang mai mare sau mai mic, o mulțime de studenți, toți laolaltă erau surghiuniți. O parte erau trimiși în Tripoli, cealaltă — în Yemen. De fapt, interogatoriile n-au putut dovedi că cei ale căror nume figurau în scrisoare cu pricina ar fi pus la cale vreo răzmeriță. Dar, dacă toți aceștia n-ar fi fost îndepărtați de Istanbul, padișahul nu și-ar fi găsit liniștea. Pentru ca în sufletul înălțimii-sale, care era piatra de temelie a statului, singurul reprezentant al religiei și rînduielilor, să domnească tihna, puteau fi sacrificați cîțiva, ba chiar mai mulți indivizi ! Așa gîndea Selim Pașa.

Tevfik era deportat în Damasc. Urma să fie lăsat în libertate, în oraș. Pașa fu mulțumit. Dar el vru să știe de unde venea milostivirea de a-l scoate pe Tevfik din rîndul celorlalți.

— Padișahului i-a fost pe plac purtarea neiertătoare pe care ați arătat-o față de fiul vostru, îl lămuri cel de al doilea șambelan. Și atunci, s-a gîndit la un mijloc de a vă împăca cugetul, făcînd ca, totodată, lui Hilmi bei

să-i piară interesul nesăbuit pentru literatura aceasta otrăvită.

„Oare, de ce-o fi fost nevoie de o asemenea introducere ? Ce-or fi avînd de gînd cu Hilmi ?" îi trecu prin minte pașei, dar el continuă să tacă. Ghicindu-i parcă gîndurile, șambelanul continuă :

— Padișahul l-a numit pe Hilmi bei ajutorul guvernatorului din Damasc. Firește, este un post de cinstire. Pentru o bucată de vreme, Hilmi bei va trebui să nu părăsească orașul. Pentru a vă mulțumi și pe dumneavoastră, în curînd padișahul se va milostivi să-i ierte această rătăcire, pe care o pune pe seama tinereții și îi va încredința altă slujbă.

Într-adevăr, cugetul lui Selim Pașa se mai ogoi. Vina celorlalți surghiuniți nu era nici pe departe cît a lui Hilmi. I se uscase gîtlejul, iar mîinile îi erau ca un sloi de gheață. Șambelanul reluă :

— Toți aceștia, mîine, dis-de-dimineață, trebuie să fie îmbarcați. Le vom da vasul stăpînirii Șevketi Derya. Binevoiți să vă ocupați de treaba aceasta. La vremea cînd suveranul se va pregăti pentru rugă, vaporul să părăsească Bosforul...

Selim Pașa nu scotea o vorbă.

— Veți porunci, se-nțelege, să se facă toate pregătirile, să se dea de veste familiilor. Nimeni nu va putea să plece cu ai săi, dar, înainte ca vaporul să iasă în larg, familiile deportaților pot merge pe vas. Înălțimea-sa a dat poruncă să vă îngrijiți ca totul să se facă în liniște.

Pașa se înclină ceremonios :

— Poruncile înălțimii sale vor fi aduse întocmai la împlinire, asigură el, îndreptîndu-se spre ieșire.

Astăzi era adus de spate, de parcă s-ar fi împărțit în două, dar capul și-l ținea drept și trufaș.

Șambelanul veni pînă la ușă :

— Dați de știre celor pe care dumneavoastră îi găsiți potriviți pentru avansare ! mai spuse el, așezîndu-și mîna pe umărul stors de vlagă al pașei. În privirile sale, ca și în glas, se făcea simțită aceeași căldură izvorîtă din inimă, care amintea de Vehbi Dede.

— Nu te mai amărî, pașă ! continuă el. Cu toții nu sîntem altceva decît niște umbre trecătoare.

Ieşind de la palat, paşa strînse cu amărăciune buzele trufaşe : „Să poftească şambelanul, dacă-i dă mîna, să-i spună lui Sabiha că fecioru-său este o umbră !“

În timp ce bidiviii negri purtau în zbor careta prin pulberea albă a drumului ce se încolăcea ca un şarpe fără sfîrşit, gîndurile îl purtau la nevastă, amintindu-şi, de parcă ar fi fost azi, un obicei al ei, de pe vremea cînd Hilmi era copil. În fiecare seară, femeia strecura mîna albă după gulerul băiatului, pentru a vedea dacă se udase ori ba, cerea cu insistenţă să i se schimbe cămăşuţele, silindu-l totodată să înghită o ceaşcă de ceai de tei.

De cum ajunse la jandarmerie, trecu la acţiune, mînat parcă de un motor cu o mie de cai putere. Mai întîi trebuiau luate toate măsurile pentru ca Şevketi Derya să poată ieşi în larg. E atîta timp de cînd nava se află imobilizată în rada Cornului de Aur !... Căpitanul vaporului fu găsit într-una din crîşmele Galatei, în vreme ce echipajului i se dădu de urmă prin diferite coclauri din Kasîmpaşa. Şi numai cînd totul fu gata, paşa se întoarse acasă.

Gîndul îi zbura într-una la Hilmi, mai bine zis la Sabiha Hanîm, căreia trebuia să-i dea de veste că feciorul lor avea să plece la Damasc, ceea ce, la urma urmei, era tot un surghiun. Mai întîi, îl pofti pe Hilmi în odaia sa şi îi aduse la cunoştinţă :

— Înălţimea-sa, padişahul, te-a numit ajutorul guvernatorului din Damasc.

— Să-mi fie cu iertare, dar nu doresc deloc acest lucru ; nici nu sînt bun de aşa ceva.

— Asta se ştie. Dar, nici nu trebuie să fii bun, ba chiar nu vei avea nimic de făcut. Şi-apoi, aceasta nu se deosebeşte prea mult de ocupaţia ta de scrib la Finanţe ; e cam acelaşi lucru...

— Cu alte cuvinte, un fel de exil pentru feciorii de paşă...

Buzele lui Hilmi trădau atîta batjocură, atîta amărăciune !...

— Să-i mulţumeşti lui Allah că eşti fecior de paşă ! Ceilalţi sînt trimişi în Yemen şi Fizan.

— Tevfik unde merge ?

— Şi el, tot la Damasc...

Hilmi răsuflă uşurat, de parcă i s-ar fi ridicat o greutate de pe piept. Acolo îl va face pe acest sărman să uite toate cîte pătimise din pricina lui ; ba, poate, chiar va izbuti să facă astfel, încît s-o aducă şi pe Rabia.

— Cînd pornim ? întrebă el, cu grabă parcă.

— Mîine dimineaţă am să te trimit la vapor cu şalupa. Am poruncit ca astă-seară să-ţi deretice prin cabină.

— Cu ce vapor mergem ?

— Cu Şevketi Derya.

Hilmi păli.

— Nici nu ajungem bine pînă la Kadîköy şi ne-nghite marea ! Cum crezi că o să putem trece noi de Bahrisefit cu o asemenea epavă ? Dacă află mama că mă avînt, în plină toamnă, pe mare cu astfel de barcă hodorogită, îşi dă ultima suflare.

— Nu e timp de mofturi !... Şi-apoi, de ce nu ţi-e pe plac Şevketi Derya ? De douăzeci de ani cară ostaşi şi surghiuniţi în Yemen !

Hilmi nu răspunse şi se pregăti să părăsească încăperea.

— Hilmi, aş fi vrut să te văd înainte de plecare !

— La ce bun, efendi ? Doar, mi-aţi făcut cunoscute poruncile dumneavoastră. Eu am să ies pentru a-mi lua rămas bun de la o mînă de prieteni.

— Din casă ai să mergi direct la vapor, mai devreme nu poţi ieşi !

— Aşa... bine ! Atunci, mă veţi găsi desearǎ, la mama în odaie.

De unde apăruse atîta aroganţă la acest flăcău gîngav şi fără viaţă ?

— Nu crezi că ar fi mai bine să pleci fără să-i dai de veste mamei şi s-o fac eu, mai apoi ?

— Nu pot pleca fără binecuvîntarea ei !

— Dacă-i aşa, vei fi avînd nevoie de ceva parale...

Paşa se întoarse şi începu să cotrobăiască în sertarul biroului încrustat cu sidef. Astfel că nu observă ura ce pîlpîia în ochii ce-l sfredeleau din spate, nu luă în seamă ruşinea care se citea pe chipul fiului său, care nu-şi putu ascunde jena. El se străduia doar să-şi mulţumească inima. Înainte de plecare, voia să-l binecuvînteze pe Hilmi, să-i dea povaţă, să-şi ia rămas bun. Paşa se întoarse şi îi

întinse feciorului o pungă de atlaz roşu, doldora de parale. Ochii lui Hilmi se măriră, la vederea acestei pungi întinse către el; îşi duse mîinile tremurînde la gură, pentru a împiedica vorbele ce stăteau gata să ţîşnească printre dinţi. Această pungă roşie... Acesta este preţul tiraniei pe care tatăl lui o arată faţă de întreaga naţiune!

Poate o jumătate de secundă, poate mai mult, cele două tabere se înfruntară din priviri, mute. Ochii lui Hilmi se bulbucaseră şi albul lor fusese învăluit într-o culoare purpurie. Dar, cînd începu să vorbească, glasul îi suna calm. Atît de calm, încît Selim Paşa, pentru prima dată, nu observă că Hilmi era gîngav :

— Puneţi-vă punga în buzunar. De-acum, pentru mine nu mai este cu putinţă să primesc banii dumneavoastră. Astăzi, legătura dintre tată şi fiu s-a rupt pentru totdeauna!

Hilmi îi refuză lui Selim Paşa dreptul de părinte, cu aerul grav şi hotărît cu care un judecător dă sentinţa... Iar Selim Paşa, pentru întîia oară, simţi faţă de fiul său stimă şi preţuire. Tînărul, cu chipul alb ca varul şi cu buzele tremurînde, se întoarse şi părăsi încăperea, trăgînd încetişor uşa după el, de parcă ar fi fost odaia unui mort.

Bătrînul, căruia punga roşie îi frigea degetele, rămase năucit, în mijlocul camerei. Părea a fi uimit că cele petrecute treziseră în inima sa nu ură şi revoltă, ci durere şi adîncă tristeţe. Dar gîndurile îi zburară în altă parte. Îşi aminti de furtunile ce se abăteau tot mai des, toamna, asupra Mării Mediterane. Se apropie de fereastră şi o deschise. Era o noapte călduţă şi înstelată... Cerul era albastru-violet, iar în aer stăruia mireasma trandafirilor... Nu adia nici măcar un vînticel, în stare să usuce batista străvezie a unei femei...

XXVII

Negura se împrăştiase. Oraşul era învăluit într-o ceaţă lăptoasă. Minaretele şi turlele păreau îndepărtate, şterse, ca într-un vis. Faţa plumburie a apei era încă adormită. Istanbulul nu se trezise din visul dimineţii argintii.

Cheiul Galatei... Oameni în surtuce negre ; de-a lungul cheiului stau înşiruite bărci şi şalupe. Vîslaşii îşi fac de lucru cu lopeţile ; sînt nerăbdători. Oamenii în negru ascultă zgomotele de caretă care răzbat de undeva de departe. Una după alta, cîteva caleşti negre apărură pe chei. Oamenii în straie negre deschiseră uşiţele şi din carete începu să curgă o mulţime de femei cu văluri cernite, cu boccele în mînă, cu copii sau fără copii ; mai apărură şi cîţiva moşnegi şi un derviş mevlevi. Aceştia se buluciră unul într-altul şi, ca şi cum ar fi vrut să prindă puteri, cei care aveau braţele pline se sprijiniră umăr la umăr, iar cei ce nu aveau altceva cu ei, se prinseră de mîini ; apoi, aidoma unui cîrd de orătănii, urcară în bărci şi în şlepuri.

Pe chei, zgomotul paşilor se stinse. Bărcile o porniră la drum, pe oglinda plumburie, îndreptîndu-se către Şevketi Derya, ancorată lîngă Selimiye. În mijloc, pe unul dintre cele mai mari şlepuri, Rabia se aşezase alături de o tînără femeie ce-şi alăpta pruncul. Frigul te pătrundea pînă la oase. Toga lui Vehbi Dede îi înfăşurase pe amîndoi. Rabia auzea cum, sub togă, copilul sugea, plescăind. În faţa ei, un bătrîn slăbănog, cu barba albă şi cu trăsături de tătar, deschise larg ochii, de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis înfricoşător şi se porni să ţipe :

— Nepotul meu, îmi năpăstuiesc nepotul, nelegiuiţii, alege-s-ar praful de vetrele lor !...

Sub sutană, pruncul lăsă sînul mamei şi începu să scîncească... Pe şalupa din mijloc, un copil urla ca un pui de lup.

— Tatăăă !... Tatăăă !... Vreau la tataaa !

Apoi, din nou se aşternu liniştea. Bărbia bătrînului cu părul alb tremură, buzele veştede, supte, se mişcă fără încetare, vîslaşii trag din răsputeri... Un drum care pare fără de sfîrşit...

Dar, iată că bărcile şi şlepurile se apropiară, una cîte una, de Şevketi Derya. Hainele negre începură să tîrască vălurile cernite, îmbrîncindu-le pe scară. Băieţii se căţărară ca nişte maimuţe, fetele însă urcară plîngînd şi abia trăgîndu-şi sufletul.

La capătul scării stă proţăpit un matroz zdrenţăros, desculţ, cu un fes fără ciucure pe cap. Un matroz care,

mai bine de zece ani, cu Şevketi Derya, cară exilaţi ori ostaşi în Yemen şi Tripoli... Deschise gura şi slobozi o ocară nesfîrşită, ritmată şi colorată, la adresa celor care tîrau pe Şevketi Derya, dis-de-dimineaţă, copii, femei, bătrîni, o mulţime de sărmani şi neajutoraţi ; la adresa acelora care împrăştie în lumea largă, ca pe nişte fire de pleavă, feciori, neveste, taţi, fraţi, lăsînd în urma acestora vetre îndoliate ; la adresa celor care agonisesc parale din pîrjolirea cocioabelor, din pustiirea căminelor ! Şi ploaia de ocări se întoarse către anii scurşi, către strămoşii afaceriştilor tirani, către strămoşii strămoşilor acestora, pînă la Adam. Ploaia de ocări să abătu şi asupra viitorului, mergînd de la o generaţie a tiranilor la alta şi ajungînd pînă la ultimul dintre despoţi, care-i va asupri pe bieţii oameni. Nici vorbă că aceste ocări se adresau mai cu seamă padişahului şi acelora care-l înconjurau. Numai că cei în negru primiseră poruncă să nu iasă vreo încurcătură, aşa încît se făcură că nu aud nimic.

Forfota şi zgomotul de pe punte se ridicau spre înaltul cerului. Puţin uluită de toate acestea, Rabia privea la tînăra femeie cu copil, care se întîlnise cu bărbatul ei. Era, se vede, un tînăr slujbaş sărman. Un om slăbănog, cu straie ponosite...

Bătrînul cu chip de tătar — cel care trezise copilul de pe şlep — cu barba albă fluturînd în vînt, se porni din nou să ţipe ca un smintit :

— Alege-s-ar praful de vetrele lor !...

Un tînăr student la medicină se străduia să-l prindă pe bătrîn de mîini, strigîndu-i în urechea care nu mai auzea :

— Tăicuţule, pînă la bairam ne dau drumul... De nu pînă la bairam, pînă la culus, în orice caz...

Matrozul atît de priceput la ocări, cu un ulcior de lut în mînă, dă celor din jur să-şi astîmpere setea, îi mîngîie pe copii pe obraz, schimbă cîte o vorbă de duh cu bătrînele. Dar, oare, unde o fi Tevfik în toată această harababură ?

În sfîrşit, privirile Rabiei îl găsiră. Se străduia să ogoiască pruncul unei femei grase, care se muncea să-i găsească un loc pe punte omului ei. De cum o zări pe Rabia, fugi către ea, cu copilul în braţe. Tatăl şi fiica se

îmbrățișară cu deznădejde, strîngîndu-se atît de tare, încît păreau să zdrobească pruncul între ei. Femeia se apropie degrabă și le smulse copilul.

Lui Tevfik îi crescuse barba, i se scofîlciseră obrajii, iar ochii îi erau înconjurați de cearcăne vinete. Înainte ca tatăl și fiica să poată schimba vreo vorbă, de pe puntea de comandă răsună ca o goarnă :

— Grăbiți-vă, peste zece minute, toată lumea în bărci !

Rabia îi strecură în mînă lui Tevfik o bocceluță făcută dintr-o batistă. Era agoniseala din dugheană pe o lună. Apoi, prinse și ea să-i pregătească tatălui un locșor în mijlocul punții, alături de bărbatul grăsanei. Puse unul lîngă altul panerele pe care Rakîm abia le tîrîse pînă acolo.

— Aici ai sarmale, măsline, brînză, ai carne fiartă... Cum ajungi la Damasc să ne scrii !

— Cum așa, eu merg la Damasc ?

Nimeni nu știa încă unde este trimis. În mintea fiecăruia stăruiau nălucirile unor locuri de tristă faimă ca Yemen, ori Fizan.

În seara aceea, Vehbi Dede trecuse pe la Rabia și îi dăduse de veste că tatăl ei va fi trimis la Damasc. Toată noaptea fata și-o petrecuse pregătindu-i rufe și de-ale gurii. Și, de îndată ce se crăpase de ziuă, Dede îi urcase pe Rakîm și pe fată într-o trăsură și îi aduse la chei.

Un cuter se apropie de vapor. Vocea căpitanului trîmbiță din nou, ca o trompetă ce anunță atacul :

— Toată lumea în bărci !...

Oamenii în haine negre urcară pe punte. Mulțimea aceea înfășurată în văluri cernite fu din nou îmbrîncită, tîrîtă. Pruncul care sugea se porni să scîncească. Băiețașul începu din nou să urle ca un pui de lup, bătrînul continua să-și arunce blestemul, fetele să se smiorcăie. Valul mulțimii de pe punte prinse să se legene. Și din nou cîrdul acestor năpăstuiți, mînă-n mînă, umăr la umăr, spate-n spate, coborîră în bărci, și pe șlepuri... Pe punte, bărbații se îngrămădiseră unul peste altul, asemenea unor piramide vii, fluturînd batiste multicolore în urma șlepurilor ce se îndepărtau. Apele se treziră din amorțeală. Sub vîsle, de-a lungul bărcilor se auzea un clipocit neîntrerupt. Marea și razele soarelui parcă se hîrjoneau. De

o parte se înşiruiau insuliţele scăldate în lumină violetă, de cealaltă, ca o semilună, se întindea Istanbulul.

Bărcile se îndreptară către chei. Amuţiseră cu toţii. Vălurile cernite, cu ochii pe jumătate închişi, cu mîinile ridicate spre cer, rostiră ceva ca o rugă, apoi se întoarseră şi suflară către locul unde se afla Şevketi Derya.

Rakîm îl iscodi pe Dede :

— De pe ultimul cuter a coborît Hilmi bei. Oare, de ce s-o fi dus pe vapor ?

— Şi el este trimis la Damasc. Îl însoţeşte pe Tevfik.

— Iar eu am să-i fiu slujnică lui Dürnev Hanîm, spuse Rabia.

Vehbi Dede îşi întoarse privirile către întinsul mării. Prin apele albastre, înspumate, învăluite într-o lumină palidă, trecu un cîrd de delfini, fugărindu-se şi făcînd tumbe.

— Tevfik mi-a cerut toate cele de trebuinţă pentru Karagöz, se auzi vocea lui Rakîm. Ca şi cum s-ar apuca să-şi joace umbrele pe vapor !

— Umbrele, ca şi omul, străbat lumea întreagă, fiule ! rosti, dus pe gînduri, Vehbi Dede.

PARTEA A DOUA

I

O ceată de muieri nu-i dau pace fetei din zori și pînă-n noapte. Ca și cum o vor face să-și uite tatăl! Cum se poate una ca asta?! Ele începeau cu ziua cînd Tevfik prinsese să gîngurească... Termina una și continua cealaltă, ajungînd pînă la clipa cînd bietul om fusese surghiunit. De unde atîta putere să înduri pînă la capăt?! Rabia se transformase într-un cadavru viu.

Rakîm se așezase pe banca înaltă pe care, pe vremuri, o meșterise Tevfik cu mîna lui pentru ca piticul să ajungă la tejghea, și istorisea, clătinînd din cap. Raza de lumină care se strecura prin crăpătura ușii îi cădea pe frunte. În mijlocul nimicurilor din dugheană, chipul mogîldeței era ca o fotografie mărită. Se puteau observa toate ridurile, ba chiar și cutele de la coada ochilor. Privirile lui Peregrini se cufundară în strălucirea febrilă a ochilor de pe fața aceasta largă pe care era întipărită suferința. Ultima frază i se opri mogîldeței în gîtul uscat; mîinile căutau ceva în buzunare și pe tejghea. Degetele îi tremurau, flacăra din ochii lui creștea. Peregrini scoase tabachera din buzunar și i-o întinse.

— Sînt vreo două zile de cînd m-am lăsat de fumat...

Degetele lui prinseră o țigară din tabacheră, o duseră tremurînd la buze și, după ce o aprinse de la chibritul scăpărat de musafir și trase de două ori adînc, continuă:

— De-acum ne trebuie multă chibzuință. Nu mai merge cu risipa asta. Că doar noi trebuie să-i purtăm de grijă lui Tevfik, la Damasc.

— Ce zici, Rabia Hanîm o să ducă lipsă de bani?

— Pesemne, n-o să ducă. Dugheana aduce ceva parale. Meteahna lui Tevfik al nostru de a da pe veresie, sfiala lui de a cere banii de la datornici, ne cam încurcau treburile. De-acum, însă, eu sînt băcan-șef.

— Rabia Hanîm mai merge pe la alde Selim Pașa ?

— Nu mai merge. Și nici nu spune nimic împotriva lor. Deși pașa a trimis-o pe econoamă... A vrut să ne fixeze un fel de simbrie lunară. Fata noastră n-a primit nici în ruptul capului.

Tăcu. Dar ridurile ce-i brăzdau fața se strînseră unul în altul, semn că mintea îi era muncită de un nou gînd. Fiecare dintre ei părea gata să rîdă.

— A venit și Sabit Beyagabey. Trece într-una pragul dughenii și se oferă să ne dea parale cu împrumut. Depozitul lui de cărbuni îi aduce o grămadă de bani. Vara, mai agonisește cîte ceva și cu tarabele de pepeni. Orice s-ar spune, un vecin de treabă.

Sprîncenele lui Peregrini se arcuiră întocmai ca două omizi păroase, gata să se arunce una asupra celeilalte. Dar vocea îi era liniștită și cu o urmă de ironie rosti :

— Se spune că a pus ochii pe Rabia Hanîm.

— Ha, ha, ha ! Dar știi că mi-ai plăcut ! Se teme de Rabia ca de altceva. Chiar de s-ar învoi fata, nu se încumetă el s-o ia. Încet, încet, s-a prins în mrejele mătușii Pembe. De cînd a plecat Tevfik, Pembe stă cu noi. Și nu e rău de loc. Ba chiar a căzut cum nu se poate mai bine. Și pe deasupra, o mai ogoiește și pe Rabia. E grozav, nu ?!

Musafirul lui Rakîm se gîndea însă la cu totul altceva:

— Dacă Rabia Hanîm și-ar găsi un bărbat de treabă...

— A dat cu piciorul unui noroc cum a fost Galip bei, om cu parale și chibzuit. Nu s-a găsit nimeni care să-i meargă la inimă. A bătut pe muchie optsprezece ani. Singura ei grijă este ca Tevfik să nu ducă lipsă de nimic în exil.

Ochii sfredelitori ai lui Peregrini cercetară cu atenție ungherele întunecate ale dughenii.

— Băcănia aceasta vă poate, oare, hrăni ?

— Ne hrănește... Mai cu seamă dacă Rabia găsește din cînd în cînd de lucru, nu ducem lipsă de nimic. Numai că, de cîteva zile, pe fată o doare gîtul. Au chemat-o

de două ori la conac, dar nu s-a putut duce ; ca o privighetoare care s-a înecat cu o frunză de dud...

Între două flăcări albe de lumînare, înfășurat într-o năframă albă — un chip alungit, subțire, de copilă... În ochii de culoarea mierii — străluciri verzui... De pe buzele pline se scurge un glas izvorît parcă dintr-un trup cuprins de friguri tainice... E glasul îngerilor care-l dojenesc pe Allah pentru că a adus oamenii pe lume... Același glas, același glas... Asemenea unei creaturi care, de la gogoașă și pînă la fluturele de mătase, își schimbă mereu formele, și acest glas s-a transformat de la o zi la alta, de la un an la altul, a devenit mai profund, a căpătat o frumusețe și un timbru care răscolesc inimile oamenilor. Memoria lui Peregrini înregistrase schimbările petrecute cu această voce în decursul anilor. Pentru el Rabia nu era, se vede, decît un glas. Un glas dăruit pentru ca, din cînd în cînd, auzul și inimile oamenilor și naturii să se desfete. Cum să se stingă el ? Cum să sece această cascadă melodioasă ?!

— Trebuie chemat doctorul, să vadă de-ndată ce-i cu gîtul ei.

Obișnuit cu asemenea copilării din partea lui Peregrini, Rakîm nici nu-l mai asculta. Pentru el, Rabia era cu totul altceva decît un glas. Fata era singura ființă care-l socotise un om la fel cu ceilalți. Iar el o iubea mai mult chiar decît pe Tevfik, cu dragostea unui cîine față de stăpînul său. Acele Rabia care defilau în mintea sa nu erau doar ecoul celei adevărate ; dimpotrivă, fiecare dintre ele însemna o realitate atît de evidentă încît... Cîți ani se scurseseră de cînd, cu panerul în mînă, trecuse pragul dughenii ? Ce zi extraordinară fusese aceea și cîte asemenea alte zile trecuseră ! Toate întîmplările care se petrecuseră cu Rabia pînă la clipa aceea nefericită cînd se duseseră să-l vadă pe Tevfik, la jandarmerie, i se perindară prin minte. Cum îi mai tremurau umerii, zguduiți de hohote de plîns, atunci cînd el se străduia s-o smulgă de la picioarele pașei ; chiar și acum mai simțea în vîrful degetelor acel tremur. De s-ar uni toate cerurile universului și tot nu s-ar mai putea găsi o altă inimă care s-o iubească pe Rabia atît cît sufletul ascuns în trupul lui slut.

— Ah, de-ar mai putea plînge o dată ! Lacrimile îi aduc alinarea, şoptea el, de parcă ar fi vorbit cu sine.

Ridurile ce-i brăzdau faţa parcă se mai destinseră. Dar de data aceasta nu luminate de zîmbet. Din ochii lui rotunzi şi larg deschişi, ca şi cum l-ar fi uluit ceva, începură să şiroiască lacrimile. Căpăţîna lui enormă îi apăru lui Peregrini ca o mogîldeaţă plîngînd, dintr-un vechi tablou. Nu scotea nici un sunet, nu se mişca... Lacrimile îi curgeau, dar faţa parcă încremenise din cauza durerii...

Peregrini fu emoţionat. Trebuia să facă ceva, voia să aline durerea lui Rakîm şi a Rabiei.

— Am să merg la Vehbi Dede să-i spun totul. Să treacă mai des pe aici, să stea de vorbă cu Rabia Hanîm. El poate s-o facă să mai uite necazurile.

Vehbi Dede ? Chipul lui Rakîm părea că se schimonoseşte printre lacrimi.

— Vehbi Dede este ca un sfînt, dar prezenţa lui îi aduce omului aceeaşi tristeţe de parcă ascultă o slujbă. În aceste zile nu de aşa ceva are nevoie Rabia. Fata trebuie să uite, să rîdă...

Privirile lui le căutară pe ale lui Peregrini.

— Seara, cîteodată, n-ai putea veni şi dumneata pe la noi ? De îndată ce te vede, Rabia prinde viaţă.

Aceste vorbe îl făcură pe Peregrini să simtă ca şi cum în faţă i s-ar fi deschis porţile unei cetăţi, dinaintea căreia aştepta de atîta vreme. Aşadar, el, mai mult decît Vehbi Dede, ar fi putut alina durerea din sufletul copilei ! Cînd va veni, data viitoare, îi va aduce lui Rakîm o cutie mare cu ţigări dintre cele mai bune. De cînd e lumea, nici măcar în cărţile cele mai iscusite, nu se putea întîlni un pitic atît de înţelept.

— Am să vin mîine seară ; am nişte lecţii prin părţile acestea.

Dar a doua zi, la încheierea lecţiilor, nu mai trecu prin Sinekli Bakkal. După masa de seară, se duse la Vehbi Dede.

Pe uliţa Şahinaga, o uliţă din împrejurimile lăcaşului dervişilor Mevlevi, Galata, în mijlocul unei livezi întinse, se află o casă din bîrne. De-o parte şi de alta, uliţa este mărginită de zidurile livezii ce înconjoară căsu-

țele mici. Caldarîmul era numai hîrtoape, însă pe boltă strălucea luna. Așa încît Peregrini nimerea fără greutate drumul, în timp ce mintea îi era muncită de tot felul de gînduri. Pe de-o parte, gîndurile îl arătau pe el ca pe un prieten mai în vîrstă, care nu vrea altceva decît s-o ajute pe sărmana fată. Pe de altă parte, nu era ciudat, oare, că îl amărau chiar așa de mult necazurile unei fete de optsprezece ani ?...

Pe Vehbi Dede îl găsi în fața unui vas de aramă roșcat, plin cu cărbuni. Sta așezat pe o blană albă, cu picioarele strînse. Pe băncuța de lîngă el se afla deschis un volum de versuri cu coperte verzi, îngălbenit de vreme. Alături, ard două lumînări mari. Dar nu citea. Cu toga aruncată pe umeri, cu țigara în gură își ațintise privirile asupra focului. Peregrini îl găsi slăbit. Privirile lui îl întîmpinară pe pianist cu zîmbetul prietenesc dintotdeauna și îi arătară un loc în fața sa.

Cîtăva vreme nu scoaseră o vorbă. Prietenia lor de mai bine de șase ani îi deprinsese să stea unul lîngă celălalt, fără să simtă neapărat nevoia să vorbească. O bucată de timp, Peregrini își opri privirile asupra umbrei pe care o profilau, pe peretele alb, tichia lungă și toga lui Dede. Deodată, dervișul ridică privirile către oaspetele său, mișcă buzele de parcă ar fi spus ceva, dar nu scoase nici un sunet. Se bucura de venirea lui Peregrini. Vor începe iar disputele metafizice, mintea dervișului va fi iar prinsă de gînduri și se prea poate ca, în timpul acestei dispute, să afle calea care să-l scoată din impasul în care intrase. Fiindcă Vehbi Dede, de cînd plecase Tevfik, trecea printr-o criză. Din cînd în cînd, filozofia despre viață, la care ajunsese după cincisprezece ani de ascetism și dispute ideologice, era încercată de asemenea cutremure. Universul nu era altceva decît o defilare de plăsmuiri și umbre, în care Creatorul modela și distrugea fără întrerupere, luînd în fiecare clipă totul de la început. Socotea că toate pornirile vieții trebuiau privite cu liniște. Dar, uneori aceste umbre sînt urmărite de niște suferințe veșnice... Această mulțime de oameni este înconjurată de atîta durere adevărată încît... Cele petrecute pe vapor îi zdruncinaseră echilibrul interior. Trebuia s-o ia de la

capăt, să-şi găsească iarăşi vechea tihnă, vechea credinţă, să nu se mai îndoiască de nimic.

Pianistul venise să discute, fără ocolişuri, o problemă omenească, de toate zilele. „L-am văzut iar pe Rakîm" — începu el — şi îi istorisi apoi, fireşte, exagerînd puţin ce-i spusese piticul cu privire la Rabia. Cu ochii pironiţi pe foc, cu urechile în patru, aştepta răspunsul lui Dede. Dar dervişul nu scoase o vorbă.

— Îţi spun toate acestea fiindcă, din cîte îmi amintesc, oamenii, femeile, mai cu seamă, atunci cînd sînt triste, au nevoie de alinarea pe care le-o aduce duhovnicul. De pildă, mama... Nu se dezlipea din ungherele întunecate ale bisericilor... Pesemne, în fiecare săptămînă îşi spăla cugetul de păcate.

Ar fi vrut ca vocea să sune a batjocură, dar nu izbuti. Plăsmuirea dogoritoare ce-i pîrjolea capul îi învălui sufletul în durere. Caravana femeilor nefericite... În fruntea ei sta maică-sa, la sfîrşit — Rabia... La mijloc — năluci şterse, tulburi... Numai mama lui şi Rabia erau vii.

Nerăbdător, ba chiar repezit, întrebă :

— De ce nu-mi răspunzi, prietene ?

— Cugetam. Tu gîndeşti cu mintea unui creştin şi european, totodată. Noi nu avem o asemenea clasă a duhovnicilor... Între Allah şi supuşii săi nu este nevoie de mijlocitor... Fiecare individ, potrivit dorinţei sale, poate ajunge la Allah, poate găsi alinare şi linişte...

— Aceasta este partea teoretică a problemei... Dar parcă la voi nu există duhovnici ca şi la noi ? Ia seama la aceste tekke [1]. Mie mi se pare că partea cea mai copilăroasă, latura cea mai prostească a religiilor, mai cu seamă a religiei catolice, este aceea care înrobeşte cel mai mult pe oameni. De pildă, iertarea păcatelor. Dacă ar fi după mine, apoi sînt încredinţat că dacă ai păcătuit, nici popa şi nici papa nu te pot izbăvi. Dar vreau neapărat să-i împărtăşesc cuiva, cuiva mai puternic decît mine, ceea ce mă nelinişteşte. De pildă, ţie... Poate unde aduci cu duhovnicul familiei noastre, călăuza spirituală a mamei... Într-un cuvînt, în aceste clipe aş vrea să-ţi spun ceva...

[1] Lăcaşul sfînt al dervişilor.

Între sprîncenele îndepărtate ale lui Vehbi Dede se ivi o cută, buzele i se strînseră. Peregrini avu impresia că va întinde mîna şi îi va acoperi gura ca să-l împiedice să-i spună ce avea pe suflet. Pe de o parte, din dorinţa de a-i mărturisi totul, pe de altă parte, din curiozitatea de a vedea ce impresie îi va face lui Vehbi Dede, adăugă în grabă :

— De pildă, în sufletul meu şi-a făcut loc un simţămînt ciudat faţă de Rabia Hanîm... Mă urmăreşte gîndul caraghios că m-aş fi îndrăgostit de ea. Apoi, socotesc că lucrul acesta, chiar gînd fiind, este un mare păcat. De cîte ori am vrut să-ţi spun toate acestea...

Tăcu. Îl privi în faţă pe Dede. Cuta dintre sprîncene dispăruse, buzele îşi regăsiseră vechea linişte. În ochi îi stăruia o urmă de batjocură.

— Ai socotit greşit că ar fi păcat... Iubirea nu este niciodată un păcat. Cauza ei stă în trupul nostru... Ştiu, vrei să-mi mai spui ceva. Desigur, dragostea ta poate avea ceva bolnăvicios. Dar acesta este un lucru trecător... Victoria asupra lui stă în mîinile tale. Pentru a deveni acrobat, omul îşi supune trupul la mişcări şi exerciţii care nici nu-ţi trec prin minte. Şi sufletul poate fi stăpînit prin gimnastică spirituală şi voinţă. Fii încredinţat că vine o zi, cînd omul va fi răsplătit pentru toată această înfrînare, pentru ascetismul dovedit. La trecutele flăcări ale sufletului el va privi cu răceala cu care se uită la un vulcan din munţii înzăpeziţi.

— Tu ai iubit vreodată ?

— De n-aş fi iubit, n-aş fi fost om. Iubesc mereu, şi încă foarte mult...

— Te-ai perpelit vreodată la gîndul : „De-ar fi a mea..." ? !

— Acesta este un sentiment primitiv... Nimeni nu poate fi al altuia. Nici măcar lucrurile nu sînt ale noastre. Cu alte cuvinte, avuţia de care vorbeşti tu nu priveşte nici oamenii, nici lucrurile. Tot ce iubim este, de fapt, al nostru. E în inima noastră. Îl stăpînim pînă într-atît, încît toate oştirile din lume nu ni-l pot smulge din suflet...

„Cum să faci o asemenea minte să înțeleagă cît îi este dat să îndure pasiunii omenești ?“ gîndi pentru sine pianistul.

— Tu trebuie să te însori, Peregrini. Burlăcia nu este bună pentru nimeni. Ș-apoi, tu ești dintre oamenii făcuți pentru a trăi în sînul familiei.

— Nu mai vreau să las să pătrundă vreo femeie în viața mea.

— De ce ?

În mintea lui Peregrini începură din nou să se perinde năluci pe care le credea dispărute pentru totdeauna. Mai întîi, femeile din zilele acelea cînd, numărînd cam șaisprezece ani, se abandonase cu totul stăpînirii acestei specii umane. Erau tinerele slujnice ale mamei sale. Apoi, femeile isterice, fără nici o ocupație, bogate, care îi seduceau pe adolescenții ce abia deschiseseră ochii ! Toate acestea se petreceau pe vremea cînd la Madrid... În zilele cînd se așeza la masa vieții înfometat ca un țăran sărman și cînd se lăsa pradă plăcerilor pînă la epuizare. Și cu cît dezgust se ridicase, la douăzeci și patru de ani, de la ospățul iubirii !

În timp ce se gîndea la toate acestea, nu observă cu cîtă atenție îl studiau privirile lui Vehbi Efendi ; auzi doar întrebarea pe care acesta i-o puse cu tonul său cald, în care se putea citi înțelegerea :

— Ne cunoaștem de șase ani. Nu știu cine ești cu adevărat. Știu doar un lucru : că nu ești dintre aceia care au fost siliți să-și cîștige traiul muncind.

— Ești foarte pătrunzător ! M-ai luat, așadar, drept un trîndav, un fecior de bani gata, năzuros.

— Trăsăturile specifice ale clasei tale sînt pretutindeni aceleași... O clasă care vrea să obțină tot ce-i este pe plac, fără să se uite la preț. Un lucru aș vrea eu să știu : cu un asemenea caracter, de ce te-ai închis de bună voie într-o mînăstire ? !

Începu pe un ton batjocoritor. Apoi, însă, văzînd interesul adevărat care se citea pe figura lui Dede, cu simplitatea și sinceritatea unui copil, își istorisi trecutul.

Era feciorul unui grande de Spania. Venise pe lume și crescuse la Madrid. Nu-și cunoștea tatăl. Îi purtase de

grijă maică-sa, singură. Fusese un om care se aruncase în vîltoarea pasiunilor omenești, schimbîndu-se de la o zi la alta.

— Se pare că în fiecare dintre noi sălășluiesc două personalități, în mine sînt trei.

— În fiecare om se ascund nu două, nici trei, ci sute și sute de personalități, Peregrini.

— Eu știu doar trei. Prima ține de rațiune.

Își lovi capul cu degetul :

— Aici se află. Cu nici un chip nu vrea să se așeze cu mine la masa vieții. Dar este un martor treaz, mereu prezent alături de mine, care mă urmărește cu vigilență și mă mustră fără cruțare. Ea a fost aceea care m-a mînat fără contenire în amfiteatrele universității, în biblioteci, în căutarea celor mai felurite izvoare de cunoaștere. Tot ea s-a amuzat de slăbiciunile mele materiale, s-a îndoit întotdeauna de orice, n-a crezut în nimic. Un diavol al veșniciei, strecurat în mine din vocea mieroasă a bisericii. Cea de-a doua este spiritul. Nu-i știu locul în tot trupul meu. Nu se pleacă în fața puterii reci a rațiunii. Este forța care m-a transformat într-un artist, care m-a făcut prizonierul muzicii, m-a învățat să iubesc frumosul, m-a silit să mă închin în fața cuiva sau a ceva, chiar și atunci cînd eram un om fără religie. Cea de-a treia este sufletul.

Împunse cu degetul în partea stîngă a pieptului.

— Locul acestuia îl cunosc prea bine. Nu recunoaște nici rațiunea, nici spiritul. N-are nici în clin, nici în mînecă cu urîțenia ori frumusețea măsurilor iubirii. Nu vrea să știe nici de bine, nici de rău, de dreptate ori de logică. Iubește fără motiv, urăște fără motiv, face bine fără motiv, aduce rău fără motiv. O forță care nu recunoaște decît propriile sale legi. N-avea decît un singur judecător : mama.

Îl privi pe Vehbi Dede în față ; zîmbi.

— Era o femeie demnă de a fi cunoscută. Subțirică și tare înaltă. Chipul ei — un străvechi medalion, nu alta. Orice mișcare era numai a ei... Mi-o amintesc mereu cu o năframă neagră de dantelă spaniolă pe cap. Se plimba doar prin locuri singuratice, aducînd laude Atotputernicului. Lumea ei se afla între pereții bisericii. Dacă pentru

a o uita ar trebui să-mi smulg inima din piept și s-o arunc, n-aș pregeta nici o clipă s-o fac.

— De ce ?

— Pentru că m-a înrobit cu dragostea, cu credința ei. În afară de religie nu mai cunoștea nici o pasiune, nu știa ce este desfătarea. De pildă, mi-amintesc că am vrut să merg la Milano pentru a-mi desăvîrși învățătura în ale muzicii. După multă codeală, a primit. A părăsit conacul nostru din Madrid și, împreună cu mine, a venit și s-a instalat la Milano. Aici s-a înconjurat cu o atmosferă și mai religioasă decît la Madrid. S-a naturalizat ca italiancă fiindcă : „Papa e italian". Tu, prietene, n-ai să pricepi niciodată ce se petrece în mintea unei femei catolice habotnice. Femeile voastre sînt mult mai echilibrate, mult mai legate de cele pămîntești. Biserica noastră însă a înrobit toată ființa mamei mele, a ferecat-o între patru pereți. Dacă privești în ochii ei negri, înflăcărați, la bărbia ce trădează voința de nestrămutat, la expresia trăsăturilor delicate ale chipului, vei socoti că ai în față o personalitate puternică. Dar pentru ea, personalitatea și voința nu sînt altceva decît capcane diavolești. Nu prețuiește decît lucrurile obișnuite. Pe lume parcă nici n-ar exista poziție socială, putere, slavă și glorie. Prețuirea și puterea pe care o dorea singurului ei fiu se află în afara acestei lumi... Din ziua în care am deschis ochii, am trăit numai în chinga unei asemenea voințe, a unei asemenea credințe. Se prea poate ca, în clipa cînd m-a adus pe lume, să fi plănuit să mă închidă la mănăstire. Dar nu pot spune că am părăsit cele lumești și am devenit monah numai datorită influenței mamei mele. Sînt încredințat că la douăzeci și cinci de ani nu mai rămăsese plăcere în lume pe care să n-o fi gustat. Să-i refuzi trupului totul, să duci o viață plină de lipsuri, să trăiești doar pentru spirit... Iată ce m-a făcut să întorc spatele oamenilor și să mă ascund în mînăstire...

Sprîncenele lui se împreunară din nou ca două omizi păroase gata să se repeadă una asupra celeilalte. Trăia iarăși zilele petrecute în mînăstire, rugile înălțate în timp ce, ore nesfîrșite, sta îngenuncheat pe lespezile aspre și reci ; vaietele clopotului, mirosul de tămîie, sunetele de orgă, sunetele acelea adînci și prelungi, care făceau

să se cutremure lespezile negre !... Apoi, supravegherea severă, viaţa aceea ascetică, gata oricînd să înăbuşe cea mai neînsemnată izbucnire a unei naturi robuste !

— După dominaţia creierului, după abuzurile trupului, dezmăţul spiritului, nu ?

— Aşa e. Doar că m-am săturat şi de dezmăţul spiritului. Am tras după mine uşa mînăstirii şi m-am întors printre oameni. Şi dacă mama ar fi fost o femeie ca toate celelalte, eu aş fi revenit la o viaţă normală. Între aceste trei forţe ce sălăşluiesc în mine ar fi putut apare un acord, o armonie. Dar nu s-a întîmplat astfel. Nu s-a îndurat de mine...

Acum ea este zăvorîtă într-o mînăstire... Şi iată, sînt cincisprezece ani de cînd am venit în această ţară. Poate să nu crezi, pentru prima oară în viaţa mea mă simt liber ca pasărea cerului. N-am nici o obligaţie, nici o legătură. Gîndesc ce vreau, fac ce-mi pofteşte inima. Îmi cîştig singur existenţa, cu alte cuvinte muncesc. Sînt cu totul alt om. Mi-am luat un nume nou... Am primit şi cetăţenia acestei ţări. Trăiesc după cum îmi place, fie după pornirea inimii, fie după cea a minţii sau a spiritului... Nu există nici o forţă care să mă lege de numai una dintre cele trei. Trăiască noua noastră libertate !

În glasul lui răsuna amărăciunea. Pesemne noua libertate nu era altceva decît un gard de sîrmă ghimpată care te despărţea de lumea înconjurătoare.

— Spui că strămoşii tăi au fost spanioli. Se prea poate să fii din familia vreunui musulman care, pe vremea cînd aceştia erau prigoniţi în Spania, a trecut la creştinism. Nu e fără putinţă ca într-o bună zi să devii un musulman întors la vatră.

— S-ar putea să ai dreptate. Aşa cum e posibil ca în mine să existe o ură moştenită faţă de biserică. Dar după toate acestea, un lucru este sigur : nu voi mai avea de-a face cu nici una dintre religii.

Luna dispăruse de pe boltă ; străzile se cufundaseră în beznă. În timp ce păşea, sprijinindu-se cu mîinile de ziduri, sufletul îi era cuprins de bucuria acelora care au izbutit să se salveze tocmai atunci cînd erau pe cale să

se prăvălească în prăpastie. Astă-seară văzuse limpede ceea ce, de atîta amar de vreme, îi muncea mintea, ca un coşmar. Apăruse o nouă femeie care dorea să-i supună inima. S-o stăpînească întocmai cum a făcut-o propria lui mamă, ba poate chiar mai aprig. Maică-sa îl ferecase între zidurile strîmte ale mînăstirii. Această fetiță de-o şchioapă, această copilă, care parcă mai ieri abia ajungea la clapele pianului, voia să-l transforme într-un biet burghez surghiunit în Sinekli Bakkal, ferecat cu o mie şi una de condiții, menite să-i smulgă libertatea lui fără margini.

Își tîra cu greu picioarele ; se împiedică și vru să se prindă cu mîna de zid ; reuși, dar aceasta făcu să-i sîngereze degetele. Îşi aminti cum, într-o altă zi, pe altă uliță, în timp ce sta lungit la pămînt, ochii îi fuseseră orbiți de lumina strălucitoare ce se strecura pe după streşini. Era o zi de vară. Muște negre, cu aripi roșietice sau verzui... Sute și sute dintre ele roiau pe ulița Sinekli Bakkal. Pînă chiar și acum îi mai răsuna în urechi zumzetul lor. Îşi lovi cu pumnul inima : „N-am să merg nici în ruptul capului pe drumul arătat de tine, forță oarbă, ilogică și deșartă !“ rosti el cu îndărătnicie.

II

Se scurseră încă cincisprezece zile. Peregrini apăru cu trei cutii în mînă. Una cu țigări pentru Rakîm, celelalte cu dulciuri pentru Pembe și Rabia. De cincisprezece zile nu-l mai purtaseră paşii prin Sinekli Bakkal. Acum venea, chipurile, pentru a-şi îndeplini o îndatorire de prieten, mai bine zis în acest fel se scuza el față de sine însuşi. De ce, oare, era atît de înrobit de această forță din capul său, care se îndoia de orice ? De ce n-ar fi putut s-o caute pe fata prietenului său, în aceste clipe grele ? Că doar este şi ea om și nu o maşină din carne şi oase.

Obloanele dughenii erau lăsate, uşa — întredeschisă. O dădu de perete. În băcănie era beznă, însă micuța tindă care dădea spre bucătărie era luminată. Din bucătărie se auzea glasul lui Rakîm. Bătu în uşă.

— Bine, bre, pe unde umbli ? Ai făgăduit să vii în seara aceea pe aici și de cincisprezece zile nu ți-am văzut nici urma. Cîtă nestatornicie !

Pembe, cu țigara în mînă, deschisese ușa bucătăriei... Rakîm lăsase cafeaua alături de vasul cu cărbuni și sărise de la locul lui. În lumina gălbuie a lămpii cu petrol, atîrnată de tavan, Peregrini fu martorul unei scene de familie. Pe polița de deasupra sobei străluceau tingirile de aramă. În jurul vasului cu cărbuni erau așezate trei scăunele de răchită. Două dintre ele erau neocupate, fiindcă Pembe și Rakîm încă stăteau în picioare. De pe cel de-al treilea, Rabia se sculă cu mișcări greoaie. Avea pe umeri o scurteică lucrată de ea ; își legase sub bărbie o năframă albă. Încadrată în alb, fața ei părea și mai trasă, și mai prelungă ; sub ochi avea cearcăne vinete, iar flacăra din ei parcă se stinsese cu totul. În orice caz, părea foarte îndurerată pentru că, după plecarea lui Tevfik, Peregrini nu o mai căutase.

— Ești bolnavă ?

— Da, mă necăjesc aceste păcătoase de amigdale.

Se așeză și luă pe genunchi cutia cu dulciuri. În timp ce, dusă pe gînduri, dezlega panglicuța cu care fusese legată cutia, Pembe arunca fondantele în gură una după alta, plescăind zgomotos. Rabia privi la maimuța de pe capacul cutiei ; pe chip îi apăru un zîmbet strîmb, care făcu să i se chircească gura, schimonosindu-se. Un zîmbet care era cu totul străin de ochii ei de culoarea mierii.

Rakîm îi aduse un scaun de răchită din băcănie.

— Am încălzit măsline și i le-am îndesat pe gît Rabiei, spuse Pembe. La culcare am să-i fac și niște ceai de tei, s-o treacă toate năduşelile.

Peregrini își apropie scaunul de al Rabiei :

— Mi se pare că ai temperatură, Rabia Hanîm.

Fata nu răspunse. Pe chipul ei fără viață apăru o expresie de parcă aștepta ceva, asculta ceva.

Un vînt puternic, iscat din nord, în livadă, lovește fără cruțare crengile uscate, spulberînd pietrișul din fața ușii, care scîncea amarnic sub rafalele nemiloase. Rabia se ridică și se apropie de ușă. Și în timp ce lua pisica înăuntru, privirile lui Peregrini se furișară prin deschi-

zătura ușii în bezna de afară care îi părea ca un înfricoșător val de catran.

— Allah să-i aibă în pază pe cei de pe mare !

Fața ciupită a lui Pembe arăta de parcă ar fi înălțat o rugă, în timp ce micii ei ochi negri se umpluseră de lacrimi.

„Ah, muiere afurisită, ce rost are să-i mai amintești Rabiei că Tevfik se află în mijlocul talazurilor dezlănțuite ?"

Fata părea împietrită, strîngînd pisica într-o îmbrățișare deznădăjduită.

— De mult Tevfik o fi sosit la Beirut.

Era vocea piticului. Rabia se așeză pe scaun. Peregrini prinse a istorisi o veche călătorie la Beirut. Marea arăta ca un cearceaf proaspăt călcat ; de la Beirut plecase la Damasc. În Libanul acela, în aerul căruia stăruiau miresmele florilor de portocal și de lămîi, Libanul acela molatic, cu coline înverzite care își afundă poalele în apele albastre ce-l înconjoară...

Rabia oftă abia auzit. Zîmbetul acela care părea să-i schimonosească fetișoara nu dispăruse încă, dar încordarea de pe figură se mai îndulcise.

— În săptămîna aceasta l-ați văzut pe Vehbi Dede ?

— A trecut chiar astăzi de dimineață pe aici. Spunea că într-o zi-două, vom primi negreșit scrisoare de la Tevfik. Cică vine un derviș, un prieten de-al lui, și că el ne va da veștile așteptate...

Trebuia, cu orice preț, ca Rabia să uite de Tevfik !

— Mai continui lecțiile de muzică ?

— E mult de cînd nu mai iau lecții ca lumea. Dede spune că e mai bine să mă apuc de ceva. Mi-a propus să dau eu lecții de muzică. Găsește că e nepotrivit să mai lucrez în dugheană.

„Și cînd te gîndești că spunea să-i dăm pace fetei ! Așadar, și el se gîndește cum să facă pentru ca mintea copilei să fie prinsă cu ceva. Nu e rău, mai întîlnește figuri noi", gîndi Peregrini. În același timp era foarte mișcat auzind glasul sugrumat și răgușit al fetei. La fiecare vorbă, chipul i se schimonosea și își ducea mîna la gît, înghițind cu greutate, de parcă i s-ar fi înțepenit un os.

— De Ramazan nu te duci la slujbă ?

— Dacă vocea n-o să-mi sune ca o zurna spartă...

— În două zile nu mai rămîne nici urmă, o încredință Peregrini.

Apoi pentru sine : „Decît să-i rămînă vocea astfel, mai bine să moară !“ Dar gîndul morții Rabiei îl săgetă dureros. Își stăvili cu mare trudă lacrimile ce-i năvăleau sub pleoape.

Și asta era prea mult pentru o prietenie oarecare... Că, doar nu venise aici decît pentru a mai alina un pic tristețea fetei. Și totuși, nu găsea nici o vorbă potrivită.

Ei, șezuse destul. Dar căldura aceea plăcută din bucătărie parcă-l adormise. În suflet i se strecurase pacea, ca unui copil care, după nesfîrșite rătăciri găsise calea pe care o pierduse. Ce bine ar fi fost să poată prinde degetele acelea lungi ce mîngîiau spinarea pisicii așezată pe genunchi, să stea așa, fără să scoată o vorbă ! Din copilărie nu mai simțise o asemenea împăcare și mulțumire sufletească. De-acum, nu se mai studia cu atîta grijă. Atmosfera din bucătărie, apropierea Rabiei, păreau că îmblînziseră cele trei forțe potrivnice dinlăuntrul lui, care se războiau fără cruțare.

În sfîrșit, se ridică, prinse mîna fetei și îi cercetă pulsul. Îi mîngîie mîna cu o duioșie părintească. Căldura care izvora din sufletul lui parcă se transmisese și Rabiei. Obrajii ei trași, palizi, prindeau culoare, privirile i se trezeau la viață.

— Rabia Hanîm are temperatură, Pembe ! Culcați-o fără întîrziere și mîine, dis-de-dimineață, chemați doctorul !

Pembe scoase limba în urma pianistului :

— Ghiaur smintit ! Cine a mai pomenit să chemi doctorul pentru dureri în gît ?

Rakîm sări ca ars :

— E un ghiaur bun ca pîinea caldă. Să-i călăuzească Allah pașii către adevărata credință !

— Facă-se voia lui Allah !

În glasul Rabiei parcă se întorsese vechea însuflețire care nu mai răsunase de mai bine de o lună.

III

De-acum, viaţa Rabiei intrase pe un făgaş nou. Zilele semănau una cu cealaltă. Ore întregi se dedica muzicii, în odaia de deasupra bucătăriei. Durerile din gît îi trecuseră cu totul. În timp ce pregătea mîncarea, Pembe auzea cum, de cele mai multe ori, Rabia prindea să-i zică o melodie hidjaz [1]. Erau melodii vesele şi însufleţite, iar ţiganca clătina din cap a mirare. Ce ţi-e şi cu tinereţea asta ! De la plecarea lui Tevfik nu s-au scurs nici măcar două luni şi Rabia o ţine numai în cîntece vesele.

Cît despre Rabia, aceasta hotărîse să pornească pe drumul ce se deschidea înaintea ei, cu vechea ei îndîrjire ce duce negreşit la izbîndă. Vehbi Dede se abătea pe la ea de două ori pe săptămînă. Hotărîse ca, de îndată ce se va ivi prilejul, să-i treacă fetei cîţiva dintre elevii lui. La rîndul său, Peregrini o sfătuia să predea lecţii de muzică turcească la familiile al căror dascăl era el. Dar această veste Rabia o primi de la Vehbi Dede. Pentru că din seara aceea, Peregrini nu mai trecuse pragul casei lor. Unul care se schimbă după cum bate vîntul ! Azi împărtăşeşte pe de-a-ntregul necazul omului, mîine este, pur şi simplu, un străin !...

Singura bucurie pentru Rabia fură vorbele lui Vehbi Dede, care spuse că ea poate citi slujba de la un cap la altul. Pînă acum nu citise decît psalmi. Fireşte, era o mîndrie ca la vîrsta ei să citească Mevlutul. Dar şi în acesta se amestecau puterea ei de creaţie, sensibilitatea ei deosebită. Pînă acum ea îşi cîştigase renumele şi succesele în cititul *Coranului*. Şi numai în arăbeşte... Cu acele semitonuri sincopate, ca îngînarea unor melodii apăsătoare. Dar Mevlutul era rostit în turceşte. Dimineaţa, deschidea tomul cu coperţi roz şi citea cu atenţie mai cu seamă partea privitoare la naşterea Profetului. Fireşte, nu va citi la fel cu ceilalţi. Nici tînguitor, nici sincopat precum *Coranul*... O să-l citească cu însufleţire, cu simţămîntul izbînzii, mişcător, aşa cum nu l-ar putea citi nimeni altul. Şi astfel, în orele dimineţii, cînd toată fiinţa

[1] Vechi gen muzical, folosit şi azi cu deosebit succes.

sa se mistuia în căutarea unei noi maniere de a citi Mevlutul, se străduia să-și amintească tot ce cîntase, pe vremuri, Peregrini, la pian.

După prînz, își scria notele, pregătind poemele cele mai simple, preludii și melodii populare. Iar seara, pentru a-i veni lui Rakîm în ajutor, făcea ordine în scriptele dughenii.

Despre Tevfik nici nu mai aduceau vorba, de parcă îl uitaseră cu totul. Dar în straturile adînci ale ființei sale, Tevfik era atotstăpînitor, iar lipsa lui îi sîngera inima ca un cuțit. Însă ea, încă din copilărie, se deprinsese să nu se arate atît de neputincioasă în fața soartei. Nu degeaba aflase, de-a lungul anilor, ce înseamnă acele lucruri care se cheamă răbdare și supunere.

Pembe și Rabia locuiau în odaia de deasupra bucătăriei. Pembe scotea așternuturile pe care le întindea lîngă patul fetei, aprindea candela plină cu ulei de măsline de deasupra măsuței cu lumînări, din colțul încăperii, apoi se strecura sub pătură. Dar nu putea să închidă ochii înainte ca Rabia să se culce. Urmărea rugăciunea fetei și era uimită că aceasta făcea în fiecare seară o astfel de treabă plictisitoare și obositoare, fără să stea pe gînduri. În viața ei nu se rugase măcar o dată, și nu din pricina necredinței sale, ci, mai degrabă, din lenea care o stăpînea. Și-apoi, ce să facă Allah din ceruri, cel atotputernic, cu ruga unei biete țigănci ?! Dacă omul îi cere totul lui Allah, atunci sfinților ce le mai rămîne de făcut ? Nu aprinde ea candelele în criptele sfinte ? Oare să-ți faci rugăciunea nu înseamnă să-i ceri ceva lui Allah ? Sfinții sînt datori să facă lui Allah cunoscute dorințele celor vii. În schimb, aceștia le aduc prinos, poartă de grijă să nu se stingă lumina în criptele întunecoase. Dacă Pembe ar fi avut ceva de cerut, apoi ea prefera să se adreseze mai întîi zînelor ori duhurilor rele, cu ajutorul ghicitoarelor și al vrăjitoarelor. Cîți cocoși, cîte bunătăți legate în boccele de crep roșu nu le cărase ea acestora ? După socoteala lui Pembe, zînele, duhurile necurate erau mai aproape de cei vii ; clipă de clipă, în orice casă, arătau interes pentru fiecare lucru. Să le faci lor pe voie era un pic mai la îndemînă. Fiindcă, și dacă nu se văd, trăiesc, merg de colo-colo, pe cînd sfinții nu ies niciodată din criptele lor.

Deşi straniu, ţiganca Pembe arăta mai mult respect duhurilor, se temea mai mult de ele. La fiecare vorbă îşi scuipa în sîn şi spunea : „Fie-le tihna deplină !“ Dar, cu toate că dădea acatiste, atunci cînd un sfînt, căruia îi ceruse ceva, nu-şi făcea cît mai degrabă datoria, începea să bombăne nemulţumită. Cînd fusese ultima oară la Tezveren Dede[1] îşi rostise deschis părerea : „Parcă Tezveren ţi-e numele ? Duhurile îşi văd mai repede de treabă. Iar ţie cîte lumînări nu ţi-am aprins, cerîndu-ţi ca Tevfik să se însoare cu mine ! În loc de asta, l-ai trimis în surghiun. Cel puţin adu-l înapoi mai degrabă. Dacă n-o faci fiindcă eu nu sînt decît o biată ţigancă, atunci gîndeşte-te la Rabia. E doar un hafîz care se roagă de cinci ori pe zi“.

Rabia mergea pe cu totul alt drum decît cel al lui Pembe. Nu intra nici în cavouri, nici nu bătea uliţele pe la ghicitoare. Se ruga singură.

Iată, îşi întinde din nou covoraşul.

Pembe îi urmăreşte mişcările după umbra lungă, subţire, proiectată pe perete. Uite-o, se roagă. O umbră întunecată, lungă, se apleacă, îngenunchează, îşi atinge fruntea de pămînt. Jocul unei umbre întunecate, parcă nesfîrşită, pe peretele alb ! Aduce laudă lui Allah. Îngenuncheată, cu braţele desfăcute, cu faţa prelungă şi ascuţită ca un cuţit, se roagă cu căldură înduioşătoare. Se roagă de parcă ar spune : „Iată, eu mi-am făcut datoria, fă-ţi-o şi tu pe a ta !“ Palmele îi sînt deschise, ca şi cum ar vrea să prindă cu ele milostivirea căzută din ceruri.

Pembe se deprinsese să citească în această umbră firavă dorinţele schimbătoare ale fetei sau chiar lipsa oricărei dorinţe.

Uneori, în această umbră stăruie îndoiala şi istovirea. De îndată ce termină ruga, mîinile îi coboară pe genunchi, iar umbra zîmbeşte ca o vedenie. De fiecare dată, Pembe se alătură acelui „amin“, smuls parcă din adîncul fiinţei Rabiei, după care se grăbeşte s-o aţîţe pe fată la vorbă. Dar toate încercările lui Pembe rămîn fără rezultat. Rabia nici n-o învredniceşte cu răspunsul. Ori tace, ori mormăie

[1] Cavoul unui om socotit sfînt. Aici, joc de cuvinte întrucît „Tezveren“ înseamnă cel care acţionează rapid, deci cel care răspunde fără zăbavă la cererile drept-credincioşilor.

ceva neînțeles : întotdeauna cască îndelung. Iar tema pe care vrea țiganca s-o abordeze este mereu aceeași : conacul și Sabiha Hanîm.

— Pașa și stăpîna, din clipa în care Hilmi a fost surghiunit, nu mai schimbă o vorbă între ei.

— Oare, e cineva în Sinekli Bakkal care să nu știe acest lucru ?

— Ieri s-au împăcat. Stăpîna a început să vadă de pregătirile pentru nuntă.

— Ei, dar se grăbesc, nu glumă !

— În fiecare lucru se ascunde ceva, Rabia. Slujnicele roiesc în jurul lui Bilal bei, ca fluturii de noapte în jurul felinarului... Că doar, în afara lui n-a mai rămas în harem nici un bărbat în toată puterea cuvîntului. Ce mai încoace și-ncolo, flăcăul e ca o icoană. Lui i se potrivește noblețea de o mie de ori mai mult decît lui Hilmi bei, cu chipul lui plîngăreț.

— Asta o s-o mai vedem noi după aceea ! Ce se aude cu Mihri Hanîm ?

Astă-seară era pentru prima dată cînd Rabia îi răspundea lui Pembe și cînd arăta interes pentru conac. Țiganca se porni să istorisească cu sufletul la gură :

— O ține numai într-un plîns. Cu cît se face mai repede nunta, cu atît mai bine. Se știe doar, fetele nemăritate... După ce Mihri Hanîm se va duce la casa ei, ai să rămîi singura fată fără nici un rost.

Rabia nu răspunse.

— Rabia, ai adormit ?

— Ce mai este, mătușă ?

— Te duci la nuntă ?

— Nu ți-am spus, doar, că nu mai pun piciorul la conac ?

— Stăpîna a adus lui Eyüp Sultan jertfă pentru ca tu să nu lipsești de la nuntă.

— Ție ce ți-a juruit. mătușă ? întrebă batjocoritor Rabia.

— O pereche de cercei de mărgean.

— Așa, așa... Ei, pentru numele lui Allah, haide să ne vedem de somnul nostru !

Țiganca se întoarse cu spatele și ațipi. Rabia mai rămase un pic trează. Firește, Pembe avea dreptate. După

ce fiica lui Selim Pașa se va mărita, în împrejurimi fata cea mai în vîrstă va fi Rabia. În aprilie împlinește pe muchie optsprezece ani. Or, în toată Sinekli Bakkal n-ai să găsești o fată, peste cincisprezece ani, nemăritată. Dar, după cine s-ar fi putut duce Rabia ? Singurul bărbat mai ca lumea era Sabit Beyagabey. Rabia rîse din toată inima. Adevărul era că nu se afla nici un bărbat pe care ar fi putut să și-l aleagă drept tovarăș de viață. Așa își spunea ea, dar în adîncul conștiinței sale stăruia un chip binecunoscut. Un bărbat bondoc, cu fața brăzdată de riduri și cu ochii de jăratec. Iar mîinile lui... parcă și acum le urmărește zborul deasupra pianului, în timp ce dau viață unor melodii ce-ți răscolesc sufletul. Fiecare om cîntă o singură melodie. Pînă chiar și Vehbi Dede. Numai mîinile acelea însuflețesc atîtea melodii dintr-o dată, le contopesc într-una singură cu o armonie care te uimește ! Și acum îi răsună în urechi întrebarea pe care, cu vreme în urmă, o fetiță de treisprezece ani i-o pusese lui Sabiha Hanîm :

— Ce se întîmplă, stăpînă, dacă o fată de musulmani se duce după un creștin ?

Această fată era, oare, Rabia ? !

IV

Ca o furtună, dădu colțul uliței Sinekli Bakkal și năvăli în băcănia Istanbul. Cădea înserarea ; era una din zilele cînd orașul primea sărutarea vîntului din sud. Ulița era învăluită într-o lumină purpurie. Razele roșietice care se strecurau pînă în ungherele cele mai îndepărtate, se împreunau cu întunericul, pătrunzînd și în bezna adunată în dugheană. Totul în jur fusese împresurat de o umbră portocalie.

Era duminică seara ; ultimii mușterii — o bătrînică uitată de Allah și două fetițe. Peregrini venise să-i dea chiar el de veste Rabiei că îi găsise o ocupație potrivită. Fata avea pe umeri, ca de obicei, scurteica ei neagră, cu mîneci largi, iar pe cap o basma de stambă. Alerga încoace și încolo, oferindu-le mușteriilor cele cerute. Pianis-

tul aşteptă într-un colţ, pînă cînd fata îşi isprăvi treaba. De îndată ce ieşi ultimul cumpărător, îi întinse mîna.

— Mîinile îmi sînt murdare...

Şi le şterse de scurteică.

Toate ridurile feţei lui Peregrini se strînseră într-un zîmbet, ce-i mergea la inimă Rabiei. Chipurile lor însă nu se prea distingeau din cauza întunericului. Lumina purpurie din jur se stinsese, strălucirea ei pălise dintr-o dată.

— Te-ai apucat iar de-ale băcăniei ? Pe unde sînt unchiul şi mătuşa ?

— Nu-s pe-aici. Ah, aveam de gînd să vă cert. Ce este cu nestatornicia aceasta ? De ce n-aţi mai dat pe la noi atîta amar de vreme ?

În timp ce vorbea, deretica prin dugheană. Ştie cu ochii închişi locul fiecărui lucru. Lui Peregrini i se părea că, în ciuda mustrării ce răsuna în vocea fetei, ea nu-şi putea ascunde bucuria. Îi zărea chiar strălucirea ochilor. Acest lucru îi dădea pianistului senzaţia celor care, părăsind întunericul, au ieşit deodată la lumină. Era limpede că în mintea Rabiei se petrecuse ceva nou. Era cu totul alta. Şi nu numai în comparaţie cu seara aceea deznădăjduită, ci chiar faţă de vremurile de altă dată. El se obişnuise să măsoare schimbările din sufletul oamenilor cu ritmul celor petrecute în trupurile lor. Rabia din astăseară se mişca plină de repeziciune. Chiar şi înainte, în ciuda supleţei şi agerimii sale, era mai domoală ca acum. Pe atunci Peregrini îi spunea *Andante*. Acum trebuia să-i spună *Presto*. Era o vreme cînd se socotea mai iute decît Rabia. Or, astă-seară, pentru a ţine pasul cu fata, era nevoit să acţioneze şi mai rapid.

Fata scoase capul pe uşă şi iscodi uliţa.

— Unchiul s-a dus după marfă. Pesemne, s-a abătut şi pe la pescărie. De cînd a plecat Tevfik, n-a pus în gură nici un strop de rachiu. Nădăjduiesc, cu voia lui Allah, că nu-l vor aduce pe braţe. Ah, unchiule-pitic, ah !...

Pînă chiar şi rîsul ei păstra acelaşi tempo îndrăcit.

— Rakîm trage mult la măsea ?

— Pe cînd era Tevfik aici, cam trăgea. Acum, însă... nici măcar ţigara n-o mai pune în gură. Prindeţi de colţul

oblonului acesta, să închidem dugheana ! E un întuneric, să-ți bagi degetele în ochi, nu alta ! Să mergem la bucătărie să bem cîte o cafea.

Oare, ce i-o fi adus Rabiei această veselie lăuntrică, această poftă de viață ? Inima îi bătea *presto*.

În bucătărie, Rabia se afundă într-un scaun de papură. Peregrini scăpără un chibrit și aprinse lampa. În lumina gălbuie ce se răspîndi în jur, se puteau vedea binișor unul pe celălalt.

Rabia slăbise foarte mult. Arăta ca o umbră. În timp ce mergea, trupul ei ascuns sub scurteica cea neagră, ponostiă, părea un schelet. Coatele și genunchii, la fel. Dar acest trup căruia îi puteai număra toate oscioarele, păstra un farmec care nu era decît al lui. Un fel de suplețe spirituală. Se prea poate ca toate acestea să vină de la ochii mari care străjuiau chipul prelung al fetei.

— Ți-am găsit o ocupație pe măsura dumitale, Rabia Hanîm.

— Ce spuneți ?

Punctișoarele verzi din ochii ei de aur se aprinseră brusc.

— Eu sînt maestrul de pian al lui Nejat Efendi. Am sugerat să alcătuiască un terțet de muzică turcească, la palat. El nu prea are la inimă o asemenea muzică, însă doamna se dă în vînt după ea. De aceea, a primit fără să stea prea mult pe gînduri. Te-am propus pe dumneata. Am venit aici pentru a cădea de acord asupra zilelor. Vehbi Dede este și el dascălul de muzică al doamnei. Această idee strălucită mi-a venit înaintea lui.

În ciuda ridurilor de pe față și a firelor de păr alb ce răsăriseră pe la tîmple, arăta ca un copil pe care, din cînd în cînd, Rabia îl trage de urechi. Fata se porni să rîdă, așa cum făcea odată, încrețindu-și drăgălaș năsucul. Bătu din palme. Dar peste numai o clipă, privirile i se înnourară.

— Eu nu pot să sufăr palatele. Mă sperii și cînd aud numai de ele.

„Probabil, unde a aflat de la palat de surghiunul tatălui său, de necazurile care se abătuseră asupra lui“, gîndi Peregrini. Apoi, adăugă :

— Să mergi să vezi. N-ai de ce să te temi.

— Ah, ce săptămînă fericită !

Mintea Rabiei părăsise deja gîndul la lecțiile de la palat și trecuse la un eveniment și mai strălucit.

— Hafîzul Peyami Efendi, care citea în fiecare an Mevlutul la conacul celui de al doilea șambelan, s-a dus în lumea drepților. Vehbi Dede m-a propus pe mine. Am să citesc primul meu Mevlut. Mi se rupe inima pentru bietul om, dar...

Peregrini, însă, nu mai ascultă sfîrșitul. Inima lui nu mai bătea *presto, presto*... Așadar, bucuria aceasta a fetei nu se datora lui. De ce, oare, venise cu niște aere atît de caraghioase aici ? Spuse pe un ton obosit :

— Bine, bine... Nejat Efendi este vecin cu vila șambelanului. Amîndoi stau în Bebek. Eu îi dau lecții de pian nepotului său.

Rabia socotea : „Joi seara am să citesc Mevlutul, noaptea am să rămîn acolo. Vineri am să merg s-o văd pe doamna lui Nejat Efendi".

Coborî tava pentru cafea din raft ; în toată această vreme ocoli privirile musafirului. Pe buze îi apăru din nou zîmbetul acela care făcea să i se lase colțul gurii. Dar nu mai era doar jocul mușchiului feței, așa cum se întîmplase cu trei săptămîni în urmă.

— Mă cam tem de acest Mevlut. Pînă acum mi-am dovedit priceperea numai la cititul *Coranului*.

— Fii fără grijă. În acest oraș nu vei găsi pe nimeni în stare să-și măsoare glasul și măiestria cu ale dumitale.

Aprecierile pianistului izvorau din inimă. Obrajii palizi ai fetei se rumeniră întocmai ca doi maci îmbobociți în mijlocul spicelor aurii.

— Știi cît de frumoasă ești ?

Ptiu, drace ! Unde găsise cutezanța aceasta ? Macii de pe obrajii Rabiei se întinseră ca rubinul unui vin vechi, pe întregul ei chip, pînă la bărbia ascuțită. Genele i se lăsară în jos, dar ochii îi străluceau. Și nu fiindcă s-ar fi rușinat. Dimpotrivă, datorită bucuriei care o năpădise, aflînd că fața ei este privită cu plăcere. Peregrini nu se putu stăpîni. Se aplecă și sărută degetele care îi întindeau ceașca cu cafea. I se păru că mîna aceea tînără, cu degete lungi, tremură și îi fu rușine. Dacă fata îl ia drept un

tîrîie-brîu neobrăzat ?! Negreșit, se cuvenea să șteargă această impresie.

— În aceste zile, îmi amintești mereu de mama. Iată de ce vin aici ca și la mine acasă.

Toate acestea erau întrucîtva adevărate.

Rabia schimbă vorba :

— Încă nu v-am spus cel mai îmbucurător lucru, petrecut săptămîna aceasta. Ieri am primit o lungă scrisoare din Damasc.

— Ah, s-o citim degrabă !

— Am trimis-o la conac cu mătușa Pembe ! Sînt multe vești în legătură cu Hilmi bei. Scrisoarea a adus-o unul dintre prietenii lui Vehbi Dede. Cică Tevfik locuiește împreună cu Hilmi bei. Are să închirieze o dugheană, la bazar, și să dea reprezentații cu Karagöz. Firește, pentru toate acestea trebuiesc parale. Vrea o trupă nouă, are nevoie de bani pentru chiria dughenii. Așa că lecțiile de la palat au picat cum nu se putea mai bine...

Acum, Rabia, cu ochii umezi, se uita la el cu recunoștința pe care o încerci pentru un bun prieten. Peregrini se ridică în picioare. Din dugheană se auzi glasul lui Rakîm. Se ridică și Rabia. Înainte de a putea răspunde, în odaie intră piticul cu panerul lui. Era afumat. În lumina gălbuie, nu-l deosebeai de un pitic de circ. Obrajii lui brăzdați de zbîrcituri se rumeniseră, ochii mari străluceau, iar pe spate avea un suman din mătase albă cu înflorituri galbene.

— Ah, aici erai ? Iar eu am luat scrumbii. Am să le perpelesc singur. Acuma rămîi, o să gustăm împreună din ele.

Se bucura să-l găsească pe Peregrini acolo. Era un om care răspîndea în jurul său buna dispoziție. Obrajii fetei erau ca de purpură, iar ochii — două stele. Cine mai știe ce i-o fi povestit afurisitul acesta de ghiaur !

Peregrini nu rămase. Rakîm își azvîrli giubeaua și își suflecă mînecile. N-aveau s-o mai aștepte pe Pembe cu masa. Erau încredințați că stăpîna o oprise la conac. În ziua aceea, cu scrisoarea în sîn, țiganca se dusese într-acolo călcînd țanțoșă, ca un păun. Era plină de speranță. Faptul că Rabia o trimisese cu scrisoarea era semn că se

mai înmuiase un pic. Se prea poate să meargă și la nuntă. Uraa, să trăiască cocoșul pe care-l dusese vraciului!... Fiindcă nu era vorba numai de cerceii de mărgean, ci și de un halat roșu de tafta. Și-apoi, mai era și starea Rabiei din ultimele zile... De-acum, nu mai umblă bosumflată. Soarta zîmbea din nou celor de la băcănia Istanbul.

Rakîm fripse peștii. Pregăti măsuța și se așezară unul în fața celuilalt.

Piticul istorisește într-una, dar fata nu prea stă să-l asculte. Privirile parcă îi sînt pironite pe o nălucă văzută doar de ea.

Tot Rakîm strînse masa. Fata nici măcar nu-i propuse să-l ajute la spălatul vaselor. Se așeză alene pe scaunul ei și privi la mogîldeață. În timp ce sorbea cafeaua, întrebă :

— Oare cît primesc cei care citesc Mevlutul ?

— Dacă e un hafîz renumit, poate lua pînă la cinci lire.

— Mie nu-mi vor da atîta, nu-i așa ?

— Poate chiar mai mult. Cine mai are glas ca al tău ?

— Bine zici.

O spunea cu convingere. Nu spusese același lucru și un asemenea maestru ca Peregrini ?

— Pentru vreo cinci sute de curuși, ce crezi, se poate face rost de o trupă Karagöz din piele ?

— Firește !

— Ei, eu merg sus, mai arunc o privire pe Mevlut.

Rakîm scoase vasul cu cărbuni. În timp ce se cățăra pe scară, adus de spate, amintea de o maimuță îmbrăcată în straie omenești. Tot el aprinse lampa din odaie. Apropie vasul de cărbuni de Rabia, aprinse lumînările, așteptînd ca fata să-și acopere capul cu năframa și să se așeze pentru rugă. În timp ce Rabia întorcea firele îngălbenite ale Mevlutului, o rugă :

— Ce-ar fi să rămîn și eu să te ascult ? N-am să scot nici un sunet, n-am să te stingheresc.

— Dar să știi, unchiule, nu vreau să văd aici fum de țigară.

— Fie !

Ca o maimuță tînără, se cățără pe mindirul acoperit cu o cuvertură albă de batist. Se așeză, cu picioarele sub

el, pe o salteluță din stambă roșie, aflată într-un colț, și, cu ochii bulbucați ațintiți asupra Rabiei, rămase în așteptare.

Era o vreme cînd, așa cum îi spusese lui Peregrini, îl plictiseau, ba chiar îl înfricoșau ceremoniile religioase Dar cu Mevlutul era altceva. Această melodie despre nașterea Profetului care era o capodoperă a limbii populare, îi strecura în ființă o beție mai puternică și mai plăcută decît trei litri de rachiu la un loc. I se părea chiar foarte ușor să renunțe la țigară numai pentru a asculta glasul Rabiei. Și apoi, la fel ca Peregrini, Rakîm era încredințat că Rabia, cu năframa albă pe cap, între limbile de foc ale celor două lumînări, era o priveliște dumnezeiască, fără egal. Nici o inimă nu se înmuia ca a lui în fața a tot ce era frumos. Și nimeni nu se pricepea ca el să ascundă emoția, slăbiciunea sa, în dosul șotiilor și giumbușlucurilor.

Dar Rabia uitase cu totul de existența lui. Mintea i se muncea să afle o nouă manieră, proprie doar ei, de a citi Mevlutul... Era nevoie să găsească o melodie înflăcărată, răscolitoare. Exista, oare, pe lume victorie mai mare decît zămislirea ? Cealaltă parte, cu privire la moarte, avea s-o citească în maniera tradițională. Cu un ton trist, apăsător, tînguitor. De acest lucru nu trebuia să se îngrijească.

Privirile îi stăruiră pe filele galbene ale tipăriturii străine. Mormăi vreme de un ceas, trecînd de la o intonație la alta. O voce care parcă umblă de colo-colo, căutînd fără încetare un lucru de preț. Rakîm o asemui cu bastonul orbilor pe care aceștia, în căutarea drumului, îl lovesc necontenit de caldarîm.

Cînd fu încredințată că a găsit intonația potrivită, fata se opri. Cu un capăt al năframei își șterse fruntea asudată.

— De ce te uiți așa de ciudat la mine, unchiule ?

— Fiindcă n-am mai întîlnit un chip atît de fermecător ca al tău, Rabia !

— Asta mi-a spus-o și Peregrini.

— Vai, bată-l să-l bată ! Ce se pricepe el la frumusețe ? Muierile lor sînt ca niște cozi de mătură !

— Nu mai spune !?!

Își miji ochii, amuzată. Ah, ce nerușinată !

— Ascultă-mă, Rabia, trebuie negreșit, să-ți găsești un bărbat. Trebuie să crești copii, cărora să le poți da chipul și glasul tău.

— Asta așa e, dar cine se uită la mine ? Drept să-ți spun, nu prea duc lipsa unui bărbat, dar, copii aș vrea să am... Și încă tare mult !

Vocea i se stinsese din pricina emoției. Nu se gîndise nici măcar o clipă că cele spuse de Amine Hatun [1], în timp ce-o munceau durerile facerii, ar fi avut vreo legătură cu nașterea proorocului.

Realitatea tuturor forțelor care nasc, care reproduc viața... Realitatea maternității. Această realitate atinsese coarda cea mai sensibilă a sufletului Rabiei, făcuse să vibreze întreaga ei ființă.

Se aplecă. Citi mai întîi primele rînduri, apoi înălță capul. Rosti fiecare cuvînt cu o intonație în care răsuna durerea și totodată bucuria triumfului.

Spinarea lui Rakîm se încordă de parcă ar fi atins-o o limbă de foc. Mormăi.

— Ca și cum eu nu știu ce spun femeiele cînd nasc ? Ce, vrei să zici că nu-și mai încap în piele de bucurie ? Cînd a născut nevasta neguțătorului de vechituri, Fehmi Efendi, urletele i se auzeau tocmai de la cișmea.

Rabia nu răspunse. Închise cartea. Își aruncă pe umeri șalul. În ultima vreme arăta mai multă grijă pentru sine. În creștetul capului își adunase cele două cozi castanii, ca mătasea, într-un coc bogat. De-acum, putea să exprime, așa cum și-a dorit, armonia, triumful, bucuria după care jinduise. Obrajii îi erau palizi, pielea i se trăsese către tîmple, buzele i se uscaseră, tot focul i se adunase în lucirea ochilor.

Rămas bun, meleaguri ale unui popor de nesupuși.
Rămas bun, lume a celor sărmani pe vecie !

— Încetează, Rabia, îmi pîrjolești inima !

Din ochii bulbucați șiroiesc lacrimi pe obrajii zbîrciți, în timp ce el, cu o uriașă batistă, nu mai pridideşte să-i șteargă și să-și sufle zgomotos nasul.

[1] Mama profetului Mahomed (555—576).

— Bine, bine, nu mai citesc. Haide să vorbim despre altceva. Dar, despre ce ?

— Despre măritişul tău, despre copiii ce vor veni. Ia spune, Rabia, de ce nu ţi-a plăcut Galip bei ?

— Să-l lăsăm pe tipul acela sîcîitor. Dacă aş fi soţia lui, aş ţine-o numai într-un căscat.

— Toţi bărbaţii sînt la fel.

— Peregrini, dacă ar fi soţ, nu şi-ar sîcîi atîta nevasta !

— Mai lasă-l încolo şi pe ghiaurul acesta !

Voia s-o necăjească pe fată. Dar era limpede că oţărala lui era prefăcută. Dacă în sufletul Rabiei s-ar fi ascuns cea mai mică slăbiciune pentru Peregrini, ar mai fi vorbit ea atît de firesc şi deschis ? Chiar dacă ar fi crezut aşa ceva, astă-seară, inima îi era plină de bucurie şi n-ar fi dat importanţa cuvenită. Rabia nu era cu nimeni pe lume atît de apropiată, de prietenoasă, cum era cu el. Ca şi cum ar fi fost tovarăşul ei de confesiuni.

Cînd se întoarse de la conac, Pembe o găsi pe Rabia în pat.

— Stăpîna îţi sărută ochii. Atîta a plîns cînd a citit scrisoarea !...

— A citit-o şi paşa ?

— Nu era la conac. Numai Bilal. Oricînd dau pe acolo, Bilal e nelipsit de sub nasul stăpînei. Sînt nedespărţiţi. Nunta va avea loc în aprilie. Au şi început pregătirile. Dacă tu n-ai să mai mergi la conac, să ştii că Bilal o să-ţi ocupe locul în inima stăpînei, Rabia.

— N-are decît să-l ocupe.

— Nu-ţi pare rău de loc ?

— Ha, ha, ha, mă faci să rîd.

Dar invidia i se strecurase în suflet. În seara aceea era însetată ; nu-şi putea sătura nici ochii, nici inima... Aducea cu o fiinţă cu o mie de braţe, gata să cuprindă cu fiecare braţ alt iubit, să adune toată dragostea în jurul ei.

Acestea erau simţămintele care îi învolburau sufletul în seara aceea !

V

Al doilea șambelan locuia într-una din vilele de lîngă Robert College[1]. O clădire durată cu două sute de ani în urmă, rămasă de la strămoșii lui. În ciuda celor cîteva restaurări și adăugiri, simplitatea arhitecturii, aerul ei solid, precum și senzația de spațiu rămăseseră neschimbate. În dosul ei se afla o pădurice de pini și de platani, ce se întindea de la poale pînă în vîrful colinei dulci. Dincolo de pădurice, înconjurat de copaci, se afla un pavilion alb, sprijinit parcă de colină.

În prima joie a lunii decembrie, dis-de-dimineață, Rabia deschise poarta acestei case. De îndată ce intră, își aminti de conacul lui Selim Pașa. Era o vilă cu pridvor spațios, cu cîte două scări, cu ferestre largi, luminată din toate părțile. Totul în jur dovedea un gust ales. Covoarele, candelabrele, nu erau chiar atît de numeroase, dar fiecare dintre ele era o capodoperă. În timp ce trecea prin saloane, privirile ei se opriră pe unul sau două dintre tablourile atîrnate pe pereți, cu scene în stilul perioadei Lale devri[2].

Cel mai mult, în această vilă o surprinseseră căminurile. Toate erau acoperite cu marmură colorată ; lemnele ardeau în ele, trosnind.

O tînără slujnică îi ieși în întîmpinare și îi arătă drumul, pășind înaintea ei. Apropiindu-se de salonul de primire, auzi pe cineva cîntînd la pian într-un fel prea bine cunoscut.

— Arif bei cîntă, o lămuri slujnica. Este nepotul stăpînului. Nici o fată din vecini nu-l ocolește. Desigur, nu o s-o faceți nici dumneavoastră.

— Firește.

Rabia avea pe umeri o scurteică neagră, nouă, din lînă fină, iar pe cap o năframă albă, lungă, ce-i trecea

[1] Veche instituție de cultură americană, la nivelul liceelor, fondată în Turcia în secolul trecut.

[2] Perioadă cuprinsă între anii 1718—1730, pe timpul domniei lui Ahmed al III-lea, caracterizată prin fast și strălucire, după modelul curții de la Versailles. A cunoscut o largă oglindire în literatura și arta timpului.

de mijloc. Ca de obicei, voalul ei negru și lung era aruncat pe spate. Mîinile pe care trăsese niște mănuși de bumbac, prinseseră strîns geanta. Cu asemenea veșminte ar fi putut pătrunde oriunde.

Trecu pragul ușii deschise de tînăra slujnică, și, cu cunoscutul ei calm, intră în salon.

Stăpîna acestei vile fastuoase era Ikbal Hanîm, dădaca șambelanului. Fiindcă Saffet bei, al doilea șambelan, nu se însurase. În această casă enormă, locuiau împreună, dădaca și Arif — nepotul orfan — pe care ea îl crescuse și îl educase.

La intrarea tinerei hafîz, o bătrînă măruntică și uscățivă, îmbrăcată cu o rochie verde, lăsă deoparte lucrul de mînă, se ridică din jilț și se apropie de ușă. Aceasta era Ikbal Hanîm. Fața îi era acoperită cu zbîrcituri, în gură nu-i mai rămăsese nici măcar un dinte. Cu toate acestea, bătrînica avea în ea ceva care te atrăgea. Bătu o temenea pînă la pămînt. Ochii ei negri o fixară pe Rabia cu smerenie. Respectul care o stăpînea reînvie în ea un obicei rămas de pe vremea cînd nu era decît o nevolnică. Își încrucișă brațele pe piept, luînd o atitudine supusă. Bătrîna cercheză nu pricepe sensul cuvîntului religie, nu este în stare să rostească corect numele Profetului, iar memoria n-o ajută să rețină fie măcar titlul surelor[1]. E de cincizeci și cinci de ani în Istanbul și tot i se împleticește limba în gură cînd vorbește turcește. După Profet și îngeri, care se încurcau în mintea ei îngustă cît o boabă de strugure, mai era un singur om pe care-l stima pînă la adorație ; și acesta era Vehbi Dede, prietenul aceluia pe care îl alăptase. Pesemne, Rabia trezea în ea și mai multă smerenie și uimire, totodată. Un hafîz de vîrsta ei este poftit să citească, singur-singurel, Mevlutul !

— Fata surorii băiatului meu, Behire Hanîm, dacă îmi dați voie, o prezentă ea Rabiei pe o femeie ce putea trece încă drept tînără și care se ridicase alene din fotoliul aflat în fața ferestrei.

Privirile Rabiei poposiră o clipă pe apele verzui, înspumate, ale Bosforului, ce se involburau dincolo de

[1] Capitole din *Coran.*

fereastră. Apoi, se reculese și se înclină ceremonios. A treia persoană din încăpere era Arif, nepotul șambelanului și fratele mai mic al lui Behire Hanîm. Poate unde socotea că nu ieșise încă din rîndul copiilor, Ikbal Hanîm nu găsi de cuviință să-l prezinte și pe el fetei hafîz.

— Cu voia lui Allah, nădăjduiesc că n-ați răcit.

În timp ce o însoțește pe copilă către cămin, fața ei zbîrcită se încrețește și mai mult, buzele subțiri ca o mică vizuină neagră se subțiau și mai tare iar ochii deveneau tot mai mici. Arif aduse degrabă un scaun. O așezară în fața focului ce pîlpîia în căminul din marmură galbenă. Dar ea se întoarse cu spatele către cămin și zîmbi peștișorilor aurii care se hîrjoneau leneș în jurul unei arteziene din cristal subțire ca degetul, în micuțul bazin din mijlocul salonului.

„Oare ce caută tînărul acesta în harem? N-o fi avînd altceva de făcut?“ gîndea ea. Într-adevăr, nu avea. Fiindcă în afară de pian nu-i mai rămăsese nimic de făcut. Ce-i drept, după Nejat Efendi, el era cel mai bun pianist turc din Istanbul. Dar, cum clasa socială căreia îi aparținea socotea că este o adevărată rușine să-ți cîștigi viața cu ajutorul muzicii, el fusese condamnat să stea fără nici o ocupație. La aceasta se mai adăuga, se pare, și înclinația lui către lenevealǎ. Și astfel, ducea o viață fără griji lîngă unchiul său. Uneori îl încerca dorința de a face ceva și atunci se înscria de îndată la Robert College. Dar după cîteva luni de felurite activități intelectuale, se întorcea, fără schimbare, la viața de trîndăveală.

Arif o cercetă pe Rabia cu o curiozitate mai mare chiar decît a doicii. Atît Peregrini, cît și Vehbi Dede vorbiseră foarte mult despre ea. În închipuirea sa, la auzul cuvîntului hafîz apărea o fată nearătoasă, slută chiar. Se tot învîrtea în jurul Rabiei, căutînd prilejul să intre în vorbă. Dar cum sora lui mai mare o prinsese pe fată într-o discuție însuflețită, nu-i mai rămăsese altceva decît să se așeze pe scaunul din fața pianului și să-și aștepte rîndul.

Behire Hanîm, firește, din cu totul altă pricină, o îndrăgi foarte mult pe Rabia. Behire Hanîm era produsul unei epoci în care odraslele celor sus-puși, erau crescute

cu guvernantă, și totodată li se vîra în cap cultura clasică. Întocmai ca și Arif, ea crescuse în casa lui Saffet bei, de unde plecase numai ca mireasă. Locuia în Kandilli. Bărbatul ei era un inginer care își făcuse studiile în Europa. Ba chiar avea tendința să primească, fără șovăială, orice idee venită din această parte a lumii ca pe o îndrumare cerească. Mai mult, nici n-a găsit de cuviință să le dea învățătură turcească fetelor lui Behire, ci le-a încredințat unor guvernante franceze. Erau niște fete bune. Dar și ele, ca și tatăl lor, strîmbau din nas la orice venea de prin partea locului, iar cînd mama prindea să cînte vreo melodie turcească, își astupau urechile și o luau la fugă, chicotind. Deși duceau o viață slobodă și fericită, acest lucru strecura amărăciunea în sufletul lui Behire. Se prea poate că, drept reacție, în ea se trezise o tendință de exagerare a tradiției și frumuseții locale. Pe măsură ce se scurgeau anii, îl vizita din ce în ce mai des pe unchiul său, unde rămînea tot mai îndelungată vreme. Mai cu seamă, ținea să nu piardă prilejul de a asculta Mevlutul sau melodiile turcești cîntate la saz. Rabia, care avea rădăcinile adînc înfipte în îndepărtatul trecut al meleagurilor natale, îi aminti fără să vrea de acele fete pe jumătate prefăcute, pe jumătate mucalite. Oftă :

— Peregrini ne-a spus aseară cît de bine vă pricepeți la muzică.

— Este mult timp de cînd nu l-am mai ascultat pe Peregrini. Nu cînt muzică europeană, dar îmi place foarte mult. Uneori, cu un singur deget, mă străduiesc să repet melodiile pe care, pe vremuri, le cîntase Peregrini la palat.

Se ridică și se apropie de pian. Aplecîndu-se peste umărul lui Arif, încercă să însăileze, cu un singur deget, o nocturnă de Chopin.

— Tii, ce ciudat ! Este aceeași nocturnă pe care nu de mult a cîntat-o Arif... În casa noastră nu se cîntă altceva în afara melodiilor de cabaret și a valsurilor.

— Dumneavoastră, doamnă, sînteți eleva lui Peregrini ?

— În tinerețe, era o modă să fii elevul lui Peregrini. A fost chiar o vreme cînd credeam că sînt îndrăgostită de bietul om.

Privi pe furiș la Ikbal Hanîm și îi făcu cu ochiul Rabiei.

— Dar tipul acesta nesuferit mi-a spus de la obraz că n-am nici un dram de talent pentru muzică și s-a izbăvit de mine. Întreg harul muzical al familiei s-a strîns în flăcăul acesta.

Arif prinse să cînte. Rabia, de cînd fusese surghiunit tatăl ei, pentru prima dată asculta pianul. Îi veniră în minte, una după alta, serile petrecute în salonul lui Hilmi. Peregrini nu-l iubește pe Chopin și nu dorește nici în ruptul capului să cînte. Pentru a-l necăji pe Hilmi, spunea despre Chopin :

— A pus prea mult zahăr în muzică și a uitat cu totul de sare !

Era cucerit mai ales de orchestrația amplă, plină de măreție și de pasiune. Cum se face, oare, că degetele lui Arif îi readuseră în minte aceste vechi imagini ?

Talazurile se izbesc de chei, se strecoară mugind printre stîncile roase de apă. Vîntul șuieră aprig, în timp ce melancolia stropilor împrăștiați de nocturna arteziană se amestecă în armonia sălbatică de afară.

Ikbal Hanîm, pășind în vîrful picioarelor, se apropie de Rabia :

— Din zori și pînă-n noapte o ține numai așa, domnișoară, se plînse ea în șoaptă, de Arif.

O tînără slujnică, ce aștepta în ușă să se termine cîntecul, dădu de veste :

— Masa este servită !

După prînz, Ikbal Hanîm o duse în odaia ei : trebuiau făcute pregătirile pentru seară. Se strădui — mai-mai să i se încurce limba în gură — să-i arate Rabiei cît de însemnat era faptul că avea să citească Mevlutul în vila lui Saffet bei.

— În hol, o fată o să aștepte porunca dumneavoastră, domnișoară... Puteți cere apă pentru rugă.

În sfîrșit, Rabia rămase singură. În odaia de la catul de sus care dădea spre mare, fata întîrzie să se

dezbrace. Trase un scaun lîngă ea. Se așeză în fața ferestrei. Oblonul era ridicat. Dincolo de fereastră se întindea Bosforul. Deasupra încăperii, rafalele vîntului izbeau cu furie în burlane. Norii negri, amenințători, se fugăreau pe cer, aidoma unui șuvoi întunecat. Apele plumburii se învolburau înfuriate. Învăluite într-o ceață de cenușă, meandrele grațioase ale malului opus păreau ireale. Privirile și auzul fetei înregistrau toate acestea, dar mintea îi rătăcea în cu totul altă parte. Nepoții lui Saffet bei îi dezvăluiseră astăzi un chip al lui Peregrini, după părerea ei, foarte primejdios. În zilele din urmă, fie pentru că nu-l mai ascultase cîntînd la pian, fie pentru că nu-i mai auzise considerațiile despre muzică, se deprinsese să-l privească pe Peregrini ca pe un vechi prieten, de vîrstă mijlocie, cu fața acoperită de zbîrcituri. Dar iată că nepoții lui Saffet bei îi amintiseră de Peregrini artistul. Un om care în fiecare clipă își chinuie sufletul într-un chip ciudat. Sunetele, armoniile pe care, cu un an în urmă, acest Peregrini, care îi răvășise gîndurile, le făcea să trăiască cu atîta patimă și forță, îi munceau mintea întocmai ca niște strigoi ce ieșeau de sub lespezile criptelor. Atîta era de transportată încît nu mai auzea nici măcar mugetele talazurilor în îmbrățișarea vîntului.

— Ah, de-ar deveni musulman și de m-ar lua... murmură ea.

Acest bărbat aducea cu o nălucă, ce se cuibărea în casele, ba uneori chiar și în sufletele fetelor. Pentru a se izbăvi, nu mai există, pesemne, altă cale decît să-l urmeze. Poate că gîndul la Tevfik o va face să scape de această nălucă. Și, într-adevăr, de îndată ce prinse să-și închipuie viața pe care o ducea tatăl ei la Damasc, parcă i se luă o piatră de pe suflet.

Se ridică și ceru apă. Își făcu ruga de amiază. Apoi, în scaunul ei, lovind genunchii cu palmele, își pregăti în minte primele rînduri cu privire la nașterea Profetului. Versurile răsunau vioi, măreț, însoțite de o melodie majestuoasă, din care răzbătea o mare bucurie omenească. Nici măcar nu-i trecea prin minte cît de mult dovedea acest lucru înrîurirea lui Peregrini asupra ei.

VI

Ikbal Hanîm avea dreptate. În casa lui Saffet bei, citirea Mevlutului întru pomenirea celor duşi de pe această lume, nu era un eveniment aşa de obişnuit. Toate uşile celor trei saloane au fost deschise larg şi astfel s-a făcut loc pentru o mulţime mai numeroasă decît cea care încăpea în geamia din Sinekli Bakkal. Au fost întinse cîteva sute de mindire acoperite cu cuverturi albe. De tavanele saloanelor se legănau trei candelabre. Pentru Rabia pregătiseră un loc lîngă fereastră, în salonul din mijloc. În faţa unui mindir de mătase înflorată se afla un pupitru cu lumînări. În timp ce Ikbal Hanîm o însoţea, ajutînd-o să înainteze prin exclamaţia : „Faceţi loc, faceţi loc !" capetele acoperite cu năframe albe se plecau, înghesuindu-se să-i zărească chipul. Avea pe ea o rochie de lînă bej, cu nişte lalele violete şi, din acelaşi material, o scurteică lucrată de mînă. Nimeni din cei de faţă nu purta asemenea veşminte. Cele mai multe dintre femei erau îmbrăcate cu fuste şi bluze, ţinînd seama, mai mult sau mai puţin, de moda vremii. Dar nici unul nu era preocupat de veşmintele ei... Pielea-i smeadă i se întinsese ca un pergament şi părea să tragă ochii către tîmple. Punctişoarele verzi ale ochilor de culoarea mierii îi erau mistuite de flăcări, în timp ce se silea, pe cît îi stătea în puteri, să-şi mute atenţia de la mulţime la cele ce avea să citească.

De la primele sunete ce i se desprinseră de pe buze, mulţimea aceea de năframe albe începu să unduiască aidoma unui lan împînzit cu flori de păpădie. Suspine abia auzite, ici-colo cîte un plîns cu sughiţuri, un adevărat concert de bocete. Rabia, ca şi cum nici n-ar fi observat ce se petrecea în jurul ei, dădu glas, pe tonul pe care îl găsise ea potrivit, durerii unei femei în timpul facerii, încheind cu sentimentul triumfului pe care aceasta îl încearcă pînă la urmă.

Emoţia ce cuprinsese, în această seară, mulţimea de capete albe era nu atît de natură religioasă, cît mai ales umană. Femeile au trăit încă o dată clipele zămislirii, precum şi victoria care îi urmează, ori au înţeles că aceasta este cea mai copleşitoare realitate ce le aşteaptă.

Partea cu privire la naștere a luat sfîrșit. Înainte ca Rabia să înceapă cîntarea morții, privirile ei se opriră pe draperia din capătul salonului din dreapta. Deodată, de acolo se auziră psalmii intonați de Enderun takîmî [1]. Nervii încordați ai Rabiei se destinseră la auzul acestei muzici. Era ceva în genul lui Vehbi Dede, într-o manieră destul de rece, dar care se adresa mai cu seamă rațiunii umane. Bărbații nu intonau decît în această manieră. Măiestria lor era cam impersonală, așa gîndea Rabia.

Din pricina mirosului apei de trandafiri și de aloe, aerul devenea din ce în ce mai greu de respirat. Între ciorchinii de lumină și capetele albe se așeză, ca un văl, o ceață ușoară. Tinere fete, cu sticluțe de parfum în mîini, se pleacă pentru a stropi pe fiecare din cei prezenți cu apă de trandafiri. Tocmai în partea cealaltă, în mijlocul mulțimii, fuseseră așezate trei canapele. Cei care erau instalați în ele sînt, fie niște europenizați pînă în măduva oaselor, care nu pot sta jos ca și ceilalți, fie... Oare unde o mai zărise Rabia pe femeia aceea din mijloc ? Un chip ca de marmoră, cu fruntea înconjurată de zulufi aurii... Una dintre sprîncene e mai ridicată...

Enderun takîmî tăcu. Rabia începu de îndată partea cu privire la moarte. Citea în manieră tradițională, cu o voce scăzută, tînguitor, ca pe un psalm, învăluind, parcă, mulțimea în umbra morții. Plîngeau cu toții pentru profetul ce se sfîrșise cu o mie trei sute de ani în urmă. Poate că plîngeau pentru ei înșiși. Poate că plîngeau pentru că toți, pînă la unul, erau sortiți pieirii. De data aceasta, în frămîntarea lor, în lacrimile lor nu mai era nici urmă de bucurie, de izbîndă, ci numai o teamă fără sfîrșit. O teamă care parcă îi sugruma. Două femei căzură fără cunoștință și trebuiră să le scoată afară din încăpere. În aer plutea o adevărată isterie.

Rabia era istovită cu totul. Își risipise în mulțime întreaga artă, întreg sufletul, pînă la ultimul strop. Cînd se ridică în picioare, genunchii îi tremurau iar ochii îi erau pustiiți. Două femei o prinseră de braț și o scoaseră afară din salon. Ea nu luă în seamă nici pe cele două

[1] Cor sau orchestră religioasă, ce joacă un rol însemnat în ceremonialul palatului.

femei care o însoţeau, nici pe cei ce se adunaseră în pridvor ca s-o vadă. O duseră într-o odăiţă. Abia aici aruncă o privire asupra femeilor de lîngă ea. Una era Behire Hanîm, nepoata lui Saffet bei, cealaltă, cealaltă...

— Kanarya Hanîm, Kanarya Hanîm...

Braţele ei firave cuprinseră strîns grumazul femeii, în timp ce buzele-i uscate sărutau obrazul de marmoră al acesteia.

— Ai să mă sugrumi, Rabia !

Sora cea mare a lui Arif tuşi uşurel .

— Dumneavoastră, Hafîz Hanîm, o cunoşteaţi, aşadar, pe soţia lui Nejat Efendi ?

Prin urmare, femeia pe care o văzuse cu cîteva clipe în urmă, aşezată pe canapeaua din salon, nu fără motiv i se păruse cunoscută. Iată, deci, care era taina lui Peregrini !

Kanarya o aşeză într-un jilţ. O palmă ca de gheaţă i se apăsă pe fruntea înfierbîntată.

— Noi sîntem vechi tovarăşi de suferinţă. A fost o vreme cînd mîncam la aceeaşi masă, nu-i aşa, Rabia ? Pe atunci nu erai atît de slăvită şi nu te puteai aşeza, încă, la masa stăpînilor. Amîndouă mîncam laolaltă cu economa, nu-i aşa ? Ce ciudat, după atîta amar de vreme să te întîlneşti din nou, la aceeaşi masă !

În mijlocul odăiţei se afla o masă rotundă pe care se lăfăiau un samovar de argint şi o mulţime de bunătăţi, rînduite în tipsii, care aminteau de vechile ospeţe din serile Ramazanului.

Sora cea mare a lui Arif trase în faţa Rabiei o tipsie cu icre :

— Vă e foame, desigur !

O femeie cu părul pe jumătate albit, dar cu chipul încă tînăr, dădu uşa de perete şi pătrunse în încăpere fără prea multă ceremonie. Vorbea cu accentul celor de pe meleagurile Anatoliei. Dar, cum era singura femeie care nu avea capul acoperit, Rabia bănui că este creştină. Se vede treaba că era o prietenă apropiată a soţiei lui Nejat Efendi ca şi a lui Behire Hanîm.

— Vă mulţumesc pentru că m-aţi adus, prinţesă !

Se întoarse către Rabia, îi prinse mîna şi i-o strînse :

— M-aţi făcut să mă simt ca în seara de Crăciun !

— Missis Hopkins, doamna dascălului de engleză al stăpînului, venit chiar de la Robert College, făcu Kanarya prezentările. Rabia este prietena mea cea bună.

În timp ce mînca, Rabiei nu-i dădeau pace gîndurile. Ce lucru straniu, s-o întîlnească din nou pe Kanarya, să se așeze iar la aceeași masă ! Dar cît de mult se deosebea femeia din fața ei de Kanarya pe care o știa ! Oamenii sînt la fel cu firele acelea colorate care se amestecă unul cu altul și aici apar, aici dispar în țesătură. Tocmai atunci cînd crezi că le-ai pierdut urma, se ivesc deodată, se apropie, se unesc cu tine și gata, o iei de la capăt. Cine știe, poate și Tevfik, într-o bună zi, îi va ieși pe neașteptate în față și, întocmai ca pe vremuri, se va repezi la ea, o va prinde în brațe și o va purta ca pe un copil în sus și în jos.

— Nu te-ai schimbat mai de loc, Rabia. Dar, ce-i cu tine, puiule, îți sînt ochii plini de lacrimi !

— N-am nimic. Am fost uluită cînd v-am văzut. Dar dumneavoastră sînteți cu totul altfel. Cît de frumoasă v-ați făcut, cît de frumoasă ! !

Kanarya rîse amar, de parcă frumusețea nu era altceva decît o povară, niște lanțuri.

— Femeile cercheze trebuie, negreșit, să fie frumoase.

— De ce ? vru să știe missis Hopkins.

— Fiindcă devin neveste de padișah, o lămuri de îndată Behire Hanîm.

— Oare, de ce Abd ul-Hamid nu v-a păstrat pentru el și v-a cedat nepotului său, prințesă ? nu se lăsă missis Hopkins.

— Pe oamenii în toată firea greu îi poate cineva supune cu adevărat. Cu toții au vechi legături cu trecutul, vechi interese.

Pe mindir cînta la ut o tînără și bălaie fată cercheză. Pe obrajii ei albi șiroiau lacrimi amare, în timp ce, cu o voce stinsă, îngîna melodia : „Ah, inimă, de tine cui m-oi plînge !“ Abia după atîția ani, Rabia pare să înțeleagă pricina suferințelor acelei fete.

Sora lui Arif prinse să istorisească :

— Doamna era slujnica unei femei pe care stăpînul a stimat-o foarte mult. Poate de aceea i-a dat-o nepotului său.

Missis Hopkins își înălță sprîncenele și spuse puțin cam ironic :

— Oare, suveranii își încarcă mintea cu asemenea gînduri ? Dumneavoastră ce credeți, prințesă ?

Kanarya părea să fi uitat cu totul de Abd ul-Hamid, de palat, și se cufundase în gîndurile sale. Făcu un mare efort să n-o lase pe Hopkins fără răspuns :

— Nu știu ce gîndește stăpînul, dar doamna noastră este cu totul altfel. Dacă ne mai face cinstea unei vizite, am să vi-o prezint, o veți îndrăgi, fără doar și poate. La palat, toate fetițele sînt înfiate de ea ; se îngrijește singură de educația, de învățătura lor. Dacă mai sînt acolo și femei de treabă, apoi aceasta numai mulțumită ei. Biata de ea n-a avut decît o fată, care a murit de mică.

— Cum l-ați cunoscut pe Abd ul-Hamid ? Tare bine ar fi dacă ne-ați istorisi și nouă.

— Eh, ne apucăm de povești. Iată cum a fost : Era în prima săptămînă de cînd mă aflam la palat. Stăpîna, într-o dimineață, mi-a cerut să-i aduc odraslele în odaia padișahului. Pesemne, fata care le însoțea de obicei se îmbolnăvise. În fiecare zi, acești copii erau prezentați padișahului. Iubea tare mult tinerii.

„Ce stranie pasiune pentru un despot sîngeros !" nu-și putu stăpîni un gînd, missis Hopkins.

Kanarya continuă :

— I-am adunat pe copii în fața mea și i-am însoțit pînă în odaia sultanului. Parcă și acum văd tabloul... Un coridor în formă de patrulater. Fără nici o fereastră. O ușă da afară, altă ușă ducea în odăile padișahului. Pînă chiar și în miezul zilei, candelabrele nu se stingeau. Altfel, ar fi fost un întuneric să-ți bagi degetele în ochi, nu alta. Deasupra ușii, care ducea în încăperile sultanului, atîrna colivia unui papagal.

Kanarya se opri. Parcă privea și acum biata pasăre. Ce sunete afurisite scotea din ea ! Nu o putea suferi. Își ascundea căpșorul sub aripa verde și părea că ațipește pe stinghiuța ei. Dar simțea pașii lui Abd ul-Hamid înaintea tuturor. Se trezea dintr-o dată, își holba ochișorii ei roșii și, cînd padișahul trecea pe sub colivie, își lovea aripile una de cealaltă și pițigăia de trei ori cîte un : „La mulți ani !"

Ajunsă aici, Kanarya imită țipetele papagalului, prefăcîndu-se la fel de speriată ca și micuțele fete, cu cosițele galbene ca paiul, prinse în niște funde cît toate zilele.

Apoi reluă firul povestirii :

— De îndată ce m-a zărit, sultanul și-a încruntat sprîncenele. Pesemne, intrase la bănuială. De fiecare dată cînd zărea pe lîngă el o figură necunoscută, se oțăra amarnic. M-am grăbit să-l asigur că sînt omul stăpînei. Și-a revenit. „Purtați-le de grijă copiilor !" îmi atrase el atenția. Apoi vorbi preț de o clipă cu papagalul și plecă.

Kanarya oftă încetișor. Trăia din nou dimineața aceea nefericită. Nu-l putea suferi pe Abd ul-Hamid. Se temea de ochii lui negri și mari, migdalați, de barba lui boită, de obrajii lui sulemeniți ca să pară impresionant și, mai cu seamă, de vocea lui puternică și poruncitoare. La palat, datorită frumuseții ei, fetele socoteau că în curînd va intra în rîndul odaliscelor padișahului. În dimineața aceea, inima i se făcuse cît un purice, la gîndul că acel om înfricoșător, fie el chiar și sultan, putea s-o găsească pe placul său. Cît de mult regreta că este frumoasă ! Iată de ce, cînd a înțeles că nu-i reținuse atenția lui Abd ul-Hamid, oftase ușurată.

— Luați și beți ceaiul acesta fierbinte, prințesă. Vă mai liniștiți un pic. Numai că din mîna noastră n-o să scăpați atît de ușor. Trebuie, negreșit, să ne spuneți cum s-a îndrăgostit Nejat Efendi de dumneavoastră.

— Cînd e vorba de palat, gata, vă gîndiți numai la dragoste, missis Hopkins. Domnul nici n-a fost îndrăgostit de mine. Ba mai mult, frumusețea mea n-a jucat nici un rol în căsătoria noastră. Palatul e plin cu fete frumoase. E drept, toate sînt puțin cam isterice. Nu le dau pace tinerilor feciori de padișah. Pînă chiar și bietul Nejat Efendi, care nu poate suferi femeile, nu reușea să scape de ele. Își făceau de lucru în calea lui, se ascundeau după uși și se aruncau asupră-i. Nici nu vorbeau despre altceva decît despre mijloacele de a cădea în brațele lui Nejat Efendi. Tot palatul se dădea în vînt după domnul nostru ; bietul om nu mai avea trai tihnit. Eu am fost singura care nu i-am dat de furcă. De aceea m-a și luat de soție. Totodată, îi țin loc și de gardă personală. Era ca unul care se apără de o sălbăticiune... Ei, da, chiar

așa... Fetele socoteau că, din cauza geloziei mele, nu s-au putut apropia de stăpîn, pe care, de fapt...

Tăcu. Înfipse furculița într-o măslină ca și cum ar fi sfredelit scăfîrlia uneia dintre aceste fetișcane nesuferite.

— Mai am o singură dorință. De mi-o veți îndeplini și pe aceasta, n-am să vă mai stingheresc, prințesă.

— Acum, că m-ați prins, întrebați-mă. N-o să mă mai găsiți curînd în toane atît de bune, missis Hopkins.

— Toate doamnele stau zăvorîte, ori au cîte o iscoadă pe urmele lor ; cum se face că dumneavoastră sînteți liberă să mergeți unde doriți, să vă întîlniți cu oricine, după pofta inimii ?

Kanarya înghiți și a doua măslină. Îi făcu cu ochiul Rabiei :

— Ce zici, Rabia, să spun, ori ba ?

— Draga mea, draga mea...

— Fiindcă domnul nostru este fiul tatălui său.

— Vă plac ghicitorile, prințesă ?

— Este adevărul adevărat. Tatăl stăpînului nostru era un om cu firea unui copil. Găseai la el cele mai ciudate pasiuni. Nici nu voia să știe de toate intrigile de la palat, ba chiar nici nu-l ducea mintea la așa ceva.

— Vai, povestiți-ne și nouă măcar una din pasiunile lui.

— De pildă, marea și vaporul. În grădina castelului său din Ceamlîdja era un bazin. În jurul acestuia a pus să închipuiască niște debarcadere. Domnii se îmbrăcau în straie de marinar, iar el se prefăcea controlor și rupea biletele călătorilor. Cel mai mare vis al său era să fie căpitan pe un vapor. Sărmanul, nu și-a putut vedea împlinită dorința... Se zice că odată a făcut pe căpitanul, pe un vapor care venea de la Üsküdar la Istanbul. Dar nu știu cît sînt de adevărate toate acestea.

„Dobitoc degenerat !“ își zise missis Hopkins.

Kanarya gîndea poate, la fel. Se strădui să dovedească, în orice caz, că bărbatul ei nu este un cretin.

— Nejat Efendi nu are asemenea preocupări copilărești. Dar, ca și tatăl său, nici el nu se amestecă în intrigile de la palat. Nu este de loc un înfumurat. Are doar o pasiune : muzica.

În glas se simți o urmă de amărăciune.

— Însă, pentru a avea tihnă la palat, nici aceasta nu este o pasiune prea fericită. Îi place, mai cu seamă, muzica germană. Și padișahul iubește muzica germană. Și cum își pierduse amîndoi părinții, stăpîna l-a crescut ca pe feciorul ei. Cîntă la pian pentru padișah. Nu scoate o vorbă. Este atît de sfios, încît dacă îl privești în ochi, roșește ca o fetișcană și începe să se bîlbîie. Vedeți prea bine că nu este un om primejdios. Ba, mai mult, deși știe că a luat lecții de literatură de la un asemenea poet rău văzut la palat, cum este vecinul nostru Kudret bei, padișahul n-a scos o vorbă.

Îi întinse lui missis Hopkins ceașca de ceai. O bucată de vreme toți își văzură doar de ceștile lor. Nimeni nu vorbi. În sfîrșit, Kanarya se întoarse din nou către Rabia :

— Ei, haide, draga mea, e rîndul tău să povestești. Cu ce te ocupi, cînd nu le citești celor din Istanbul Mevlutul ?

— Fac negoț în băcănia Istanbul cu tot felul de lucruri înmiresmate ca ceapă, usturoi sau brînză.

— Fosta noastră stăpînă ce mai face ?

Rabia își feri privirile. Apoi, spuse pe un ton scăzut, abia auzit :

— Nu mai merg la conac. După ce Selim Pașa l-a expulzat pe tata, n-am mai văzut-o la chip pe stăpînă.

— Rău faci. Pașa te-a iubit ca pe propriul său copil. Crede-mă, este un om tare bun. Atîta doar că dacă e vorba de datoria lui... Nu există nimic pe lume pe care n-ar fi gata să-l jertfească de dragul acesteia !

Și Kanarya se izbise de ceea ce numea Selim Pașa datorie ; deodată, arătă tare abătută, de parcă s-ar fi dat învinsă. Privi însă la ornicul de deasupra căminului și sări ca arsă :

— Vai, ce tîrziu este ! Ai să vii și mîine-dimineață, nu-i așa ? Ca să nu urci pe jos colina, am să-ți trimit caleașca mea.

O sărută pe Rabia cu duioșie, pe amîndoi obrajii, și în timp ce ieșea pe ușă, mai spuse :

— Stăpînul arată atîta interes pentru tine, încît...

VII

Behire Hanîm și Arif încă nu se sculaseră. Dis-de-dimineață, Rabia, în haine de stradă, coborî în salon. Ikbal Hanîm arunca firimituri de pîine peștișorilor roșii ; cu ochii bulbucați și buzele încrețite le vorbea într-o turcească stîlcită. De îndată ce o zări pe Rabia, își reluă aerul grav. Își împreună mîinile zbîrcite pe piept :

— Ziua să vă fie bună, domnișoară !

În fața ferestrei pregătiseră dejunul pentru două persoane. Se așeză împreună cu Ikbal Hanîm, față în față, și băură cafea cu lapte. Femeia sporovăia într-una despre impresia puternică pe care o făcuse Rabia ieri-seară. Dar fetei, seara de ieri i se părea tare departe. Fața îi era zîmbitoare, avea aerul că ascultă cu atenție, dar gîndul îi zbura la Kanarya și la palatul acesteia. Cînd Ikbal Hanîm îi spuse că șambelanul o ascultase, o dată cu Vehbi Dede, care se afla lîngă orchestra Enderun, fata ciuli urechea. Mai mult decît șambelanul o interesa părerea lui Vehbi Dede. Ieri-seară, se îndepărtase foarte mult de muzica tradițională. Se speriase singură de propria-i cutezanță. Dacă Vehbi Dede n-o va ține de rău, își va găsi liniștea. Dar Ikbal Hanîm nu-i spuse în această privință nimic. Toată lumea a fost mulțumită, impresionată chiar, dar Vehbi Dede n-a scos o vorbă. Bine că și Dede era poftit la prînz de către Nejat Efendi, așa că mai putea să-i afle părerea.

De chei se apropie o caleașcă trasă de doi cai. Se opri în fața vilei. Cei doi bidivii murgi își scuturară coamele și urechile, lovind nerăbdători caldarîmul cu copitele. Aceasta era caleașca trimisă de Kanarya s-o aducă pe Rabia.

Ikbal Hanîm coborî pînă jos. Îi strecură în palmă un plic. Rabia îl deschise în caleașcă. Înăuntru erau zece lire. Se bucură nu atît pentru parale, cît mai ales pentru ce semnificau ele. Într-adevăr, avea să-i cumpere lui Tevfik o seamă de lucruri trebuincioase. Dar nu era numai asta. Nu-i spusese, oare, Rakîm, că celui mai iscusit cititor de Mevlut nu i se dau mai mult de cinci lire ? ! Brusc, în ea se trezi din nou acea mîndrie copilărească

pe care i-o insuflase faima cucerită încă din primele zile, cînd devenise hafîz. Ce ciudată era viața! Aducea cu ulițele mahalalei Sinekli Bakkal. Rabia zîmbi la gîndul acestei comparații. Dai colțul — nimerești într-o uliță întunecoasă, mai dai alt colț — un bulevard larg și însuflețit. Așa cum spunea Galip Dede[1]: „Unora gloria le întoarce spatele, pe alții — îi caută cinstirea".

Livada lui Nejat Efendi era vecină cu Saffet bei, dar, cum conacul se afla pe colină, trebuia să te cațări pe niște pante lungi, șerpuite, străjuite de o parte și de alta de arbori. Caii erau înspumegați, cu toate acestea, o urcară pe Rabia pe colină cît ai clipi din ochi. Fu întîmpinată de doi eunuci care o însoțiră pînă la ușă; aici, o luară în primire două tinere curtence. Și cît de străine păreau, între cele două femei împodobite, halatul ei negru de mătase și năframa albă! Dar ea, privindu-se în oglinda de pe perete, în loc să se rușineze, scotea limba, a batjocură, propriei sale imagini...

O însoțiră într-o încăpere pentru a se dezbrăca. O înștiințară că la palat nu se obișnuiește să păstrezi năframa pe cap. „Stăpînul..." începu ea, însă femeile o întrerupseră cu hohotele lor. De la facerea lumii, nimeni nu și-a ferit chipul în fața sultanului și a prinților. Rabia își scoase halatul și năframa. O tînără îi ținu în față oglinda de argint. Nici un firicel măcar din părul ei pieptănat cu cărare la mijloc nu se clintise de la locul lui, iar cozile castanii ce-i înfășurau strîns capul erau așa cum le știa. Cu toate acestea, ființa aceea înaltă, îmbrăcată în rochie de lînă lucrată de mînă și cu scurteică, i se părea mult mai ciudată decît aceea cu halat negru.

De îndată însă ce ajunse lîngă Kanarya, uită cu totul și de sine și de veșmintele sale. E drept, mai întîi Kanarya, în mijlocul decorului fastuos, o speriase puțin pe Rabia. Dar nici aceasta nu ținu prea mult. Chemă imediat fetele cu care avea să repete si i le prezentă. Pe o fată din Etiopia, cu o voce splendidă, avea s-o învețe să cînte. Kanarya îi spuse, zîmbind, că o cheamă Gülbeyaz. Numele celorlalte două — niște tinere cercheze

[1] Galip Dede (1757—1798) — unul dintre cei mai de seamă maeștri ai poeziei divanite.

blonde, mărunțele — erau Nevghige și Mahpeiker. Pe acestea hotărî să le deprindă cu vioara și utul. Toate trei crescuseră în vila Kanaryei și alcătuiau micuța ei orchestră de muzică turcească. Avea să vină în fiecare luni la conac și să rămînă aici pînă miercuri dimineața. Ziua va da lecții de muzică, iar serile le va petrece în tovărășia Kanaryei și a stăpînului.

— Haide, duceți-vă și începeți. La sfîrșitul lecției s-o aduceți pe domnișoara profesoară aici. Termină mai degrabă, Rabia, avem oaspeți la prînz!

Într-o odaie, înconjurată de arbori, în dosul vilei, Rabia își văzu de lecții vreme de două ceasuri. Cînd se întoarse lîngă Kanarya, se făcuse vremea prînzului. Intrară împreună în sufragerie.

— Domnul și musafirii n-au venit încă, îi zise Kanarya.

O scoase pe Rabia din sufragerie, poftind-o către un glasvand ce dădea spre balcon. Se cufundară amîndouă în admirarea coamelor sure ale colinelor ce se întindeau în fața lor, a Bosforului, care șerpuia între malurile sale, căutîndu-și parcă locul potrivit pentru a ieși din strînsoare. Auzind zgomot de pași în spatele lor, se întoarseră amîndouă deodată. Avînd de o parte pe Vehbi Dede și de cealaltă pe Peregrini, Nejat Efendi venea către ele. „Allah, iartă-mă pe mine, păcătoasa! Chipul îmi este descoperit. Pe Vehbi Dede n-am de ce să-l ocolesc, el este derviș. Față de prinți, se spune, nu trebuie să-ți ascunzi chipul; dar acest om... și pe deasupra mai este și ghiaur!" se căina Rabia.

Deodată, fu apăsată de povara păcatului. Nici măcar faptul că și Kanarya avea chipul descoperit nu putea pune capăt acestui sentiment sîcîitor. Și dacă în copilărie n-ar fi fost deprinsă cu mîna aspră a unui institutor rigid, de felul imamului, ar fi ieșit în fugă din salon și s-ar fi făcut nevăzută.

Se înclină adînc în fața stăpînului casei. Încercă să-i sărute mîna lui Vehbi Dede. Acesta însă nu i-o întinse, ca de obicei, ci îi adresă acel salut ceremonios al dervișilor Mevlevi. Fata strînse apoi mîna lui Peregrini. Dar

degetele ei erau ca gheața, în timp ce privirile îl ocoleau pe pianist.

În ciuda celor cincisprezece ani trăiți în Istanbul, era greu de presupus că Peregrini înțelegea cît de mult subjugase sufletul Rabiei teama de a păcătui. Firește, el știa ce groaznic păcat poate însemna să nu-ți acoperi chipul. Dar pe Rabia o cunoștea de atîta vreme. Este adevărat, de la o anumită vîrstă, fata începuse să-și acopere fața. Cu toate acestea, vreme de ani și ani, capetele codițelor spînzurau pe sub năframă. Găsi că fetei îi vin foarte bine cozile legate în jurul capului. „Întocmai ca niște șerpi de aur ! Ah, ștrengărița !“ nu-și putu stăpîni el un gînd.

Tocmai cînd era pe cale să-i spună toate acestea fetei, observă că Rabia își întorsese privirile către stăpînul casei. E drept că acesta era un bărbat demn de a fi privit, dar, după părerea lui Peregrini, în înfățișarea lui stăruia ceva ciudat, cu totul nepotrivit unui bărbat. Numai un degenerat putea fi de o frumusețe fără cusur. „De-aș fi femeie nici nu l-aș lăsa pe tînărul acesta să se apropie de mine !“ gîndi Peregrini. Și el avea întrucîtva dreptate. Nejat Efendi era unul dintre acei bărbați frumoși și stranii, ieșiți din spița vlăguită a sultanilor. Linia subțire a sprîncenelor lui smulse cu penseta era arcuită ca a unei tinere femei. Genele lui negre, lungi și întoarse, ce ascundeau niște ochi albaștri ca cerul, îi împrumutau aerul unei fetițe. Gura mică, conturul fin al buzelor, mustăcioara blondă, nu făceau decît să întărească această impresie. Nasul nu îi era la fel cu al celor din familia sa. Era mic, mic de tot. Ce mai încoace și-ncolo, întreaga lui înfățișare nu-l deosebea prea mult de portretele ce atîrnau pe pereți.

La rîndul lui, Nejat Efendi o cercetă cu mult interes pe Rabia, care se așezase alături de el. Această frumusețe care pe întreg cuprinsul palatului prefăcuse în lanuri pîrjolite inimile femeilor cu imaginația bolnavă și nervii la fel de șubrezi, nu o impresiona de loc pe Rabia. Ea înțelese doar un lucru, că atît femeile cît și bărbații de la palat nu semănau cu ceilalți oameni. Totodată, în sfiala stăpînului, în strădania lui de a nu se bîlbîi, găsi ceva care i-l făcu mai simpatic. Se prea poate ca și atenția

vădită pe care i-o arăta acesta să fi mişcat-o puţin. Dar nici frumuseţea și nici sexul nu jucau vreun rol în interesul pe care-l arătau unul pentru celălalt, în atenţia pe care și-o acordară în tot timpul mesei. Nimeni nu putea bănui cu cîtă ardoare ar fi vrut acest tînăr timid să-i cunoască pe oamenii dinafara palatului. Iar faptul că Rabia nu aparţinea nici uneia din categoriile sociale ai cărei reprezentanţi treceau pragul casei sale cu vreo îndatorire sau alta, o făcea și mai atrăgătoare pentru stăpîn. De nu i-ar fi fost peste mînă, ar fi mîngîiat scurteica de lînă, lucrată chiar cu mîna ei, așa de mult găsea că pînă chiar și straiele o deosebesc pe fată de femeile împopoţonate de la palat.

„Nepoata unui imam de mahala, fata unui comediant popular, care locuiește într-o căsuţă cu totul nepotrivită pentru treaba pe care o face..." gîndi el. Apoi, se întoarse către Rabia :

— Doamna mi-a spus că strada dumneavoastră se cheamă Sinekli Bakkal. Ce frumos nume ! se amuză el, rîzînd cam forţat și strident, așa cum sînt deprinși cei de la palat.

Peregrini sta de partea cealaltă a mesei. De cînd se așezaseră, nu i-a fost cu putinţă să atragă atenţia fetei măcar o dată. Era atît de înfuriat, încît se arătă indiferent în faţa eforturilor pe care le făcea Vehbi Dede, care vorbea cu Kanarya, să-l atragă și pe el în conversaţie. Hohotele stranii ale lui Nejat Efendi făcură să-i tresalte sufletul de sentimentul izbînzii. Cum se face că pînă acum nu observase acest rîs idiot ?! Dar nu era nici un semn că Rabia ar fi luat seama la așa ceva !

— Numai dacă aţi fi văzut roiurile de muște de pe uliţa noastră, n-aţi mai fi găsit nici strada și nici numele ei atît de atrăgătoare. Aţi trecut vreodată pe acolo, domnule ?

— Nu. Dar tare mă atrag aceste case de pe uliţele mărginașe, cu tot ce au în ele, cu oamenii lor.

— Nu sînt niște locuri demne de un asemenea interes, mai cu seamă uliţa murdară și zgomotoasă. La cișmea, nu e zi de la Allah să nu se ciorovăiască cineva, în timp ce ţîngăii, din zori și pînă-n noapte, se hîrjonesc prin glod.

— Extraordinar ! Extraordinar !

Rabia îi părea lui Nejat Efendi ca un călător întors de curînd de pe meleaguri nemaivăzute. La orice vorbă a ei, se dezlănţuia rîsul acela zgomotos şi nefiresc. Rabia simţi că o cuprinde iritarea. Ce-o fi găsit în Sinekli Bakkal care să stîrnească rîsul ?! Asculta ca pe un roman senzaţional tot ce se spunea despre cei care se instalaseră la conac şi care se sfîşiau pentru o bucată de pîine uscată. Ah, beiule, ah ! Cuta dintre sprîncene se adînci un pic. Hotărî să exagereze pe cît cu putinţă.

— Dacă aţi şti cît de sărmani sînt unii de pe strada noastră, n-aţi mai găsi că este extraordinar, domnule. De pildă, neguţătorul de vechituri, Fehmi Efendi ; munceşte vreme de douăsprezece ceasuri. Bietul de el, îşi atîrnă cîte două perechi de ochelari pe nas. Uneori îl poţi găsi şi noaptea în dugheană. Are patru fete, nevastă. Cu toţii împart o odaie şi jumătate. Acolo dorm, acolo mănîncă. Şi apoi nu în fiecare zi pot pune în gură vreo îmbucătură caldă. Sînt zile cînd mănîncă doar cîte un codru de pîine neagră.

— Vai, sărmanii, vai !

Ochii stăpînului casei se umeziră. Dar el era mulţumit de pricina acestor lacrimi. Oameni care nu aveau altceva să mănînce decît pîine uscată, familii care se înghesuiau într-o cămăruţă, toate acestea i se păreau nespus de originale. La palat, necazurile, grijile sînt mereu aceleaşi : invidia, intriga, zgîrcenia şi alte asemenea slăbiciuni omeneşti, de care se săturase pînă-n gît !

Rabia schimbă tema. Începu să vorbească despre Sabit Beyagabey.

— Extraordinar, extraordinar !...

Apoi se aplecă spre Rabia şi prinse şi el să istorisească :

— Vărul meu, Raif Efendi, se dă în vînt după pompieri. A cerut să i se facă un furtun numai pentru el. Uneori se îmbracă, cu toţi ai lui, în straie de pompieri. El este căpetenia şi trece în fruntea lor. Din casă, doamnele dau de veste că a izbucnit incendiul. Să-i vezi pe domnişori cum îşi aruncă furtunul pe umeri şi aleargă în livada palatului !

Stăpînul se pornise iar să hohotească. Dar Rabia nu rîse. Ba chiar, cuta dintre sprîncene se adînci şi mai mult. „Ce viaţă tristă, sărmană ! Tatăl lui Nejat Efendi se joacă de-a căpitanii de vapor, Raif Efendi de-a pompierii... Oare, între pereţii palatului viaţa este tot aşa de ştearsă, de ofilită ? Oare, pentru a se minţi că trăiesc, oamenii aceştia o ţin aşa, într-o joacă ?"

— Cum vorbeşte Sabit Beyagabey ?

— În prezenţa dumneavoastră, nu pot repeta, efendi.

Domnul nu stărui. Rabia îşi aminti de cea mai aleasă sudalmă a lui Sabit Beyagabey. Îşi muşcă buzele ca să nu izbucnească în rîs. Efendi îşi apropie şi mai mult scaunul de al Rabiei. Erau ca doi copii care aveau să-şi spună nişte lucruri tainice.

— În Ceamlîdja, vecină cu conacul nostru se află o băcănie. Pe vremea cînd eram copil, treceam cu caleaşca pe acolo şi ucenicii, cu şorţurile lor albastre, ţîşneau din dugheană şi se luau după trăsură. Dacă aţi şti cît de mult voiam să mă joc cu copiii aceia ! Pînă chiar şi noaptea îi visam.

Rabia, pentru prima dată, privi la stăpîn ca la un om ca toţi ceilalţi, cu dorinţele şi cusururile sale... Iar el coborî şi mai mult glasul. Era limpede că nu dorea să audă şi altcineva cele ce avea să-i spună :

— Cît am fost copil, n-am ştiut ce-i joaca. Nu m-au lăsat. În jurul meu erau doar oameni mari. Zi şi noapte mi-au împuiat capul cu tot felul de fleacuri. Nişte manechine, nu altceva. Ce foloase am tras eu din toate acestea ?

Rabia îi şopti la rîndul ei :

— Nici eu nu m-am jucat cît am fost mică. Nu mi-au îngăduit. Pînă nu s-a întors tata din surghiun, nu reuşeam nici măcar să rîd ca toţi oamenii.

— Înălţimea-voastră, fetele pot strînge masa ?

Bucatele se isprăviseră de mult. Slujnicele, care aşteptau în spatele lor cu tăvi de argint în mîini, nu se încumetaseră să strîngă blidele, pentru a nu-l deranja pe stăpîn. Vocea Kanaryei îl făcu să roşească, la gîndul că i-a silit pe oaspeţi să aştepte.

— Fi... fi... reşte ! izbuti el să gîngăvească.

„Oare cît mai are de gînd să ne țină în jurul mesei, acest prinț degenerat ? mîrîi pentru sine Peregrini.

Kanarya se întoarse către Vehbi Dede :

— Aseară, vocea fără pereche a Rabiei le-a făcut să leșine pe două doamne. Ce frumos a citit, nu-i așa ? Dumneavoastră ați ascultat împreună cu Saffet bei ?

Inima Rabiei începu să se zbuciume ca o pasăre în colivie. Se aplecă și-l privi pe Vehbi Dede. Acesta zîmbi puțin cam batjocoritor :

— N-a fost rău. Dar s-a îndepărtat prea mult de maniera tradițională.

— Eu, în felul ei de a citi aseară, am recunoscut influența lui *cher maître*, al nostru.

Kanarya îl privi în ochi pe Peregrini. Acesta bătu din palme :

— Bravo, Rabia Hanîm ! Cît de mult aș fi vrut să fiu și eu de față, să te ascult.

— Nu puteați fi, pentru că nu sînteți musulman.

— Dar nici missis Hopkins nu e musulmancă ! sări Kanarya ; și doar a venit foarte frumos și te-a ascultat.

— Da, dar doamna aceea este credincioasă.

Se uită la Peregrini ca și cum s-ar fi adresat lui.

— Dumneavoastră n-aveți religie, nu-i așa ? Dacă veniți la Mevlut, aveți să vă distrați.

Vehbi Dede n-o mai văzuse pe Rabia purtîndu-se atît de grosolan. Mai cu seamă față de Peregrini era atît de atentă ! Se adresă fetei cu asprime :

— N-ai dreptate. Ai mai întîlnit tu un om care să respecte cu atîta sfințenie credința, tradiția, cum o face Peregrini ? Pesemne, ai și uitat cum a umblat prin toate geamiile pentru a te asculta.

Rabia se roși toată. Dar nu-i părea rău. În sufletul ei se înstăpînise un sentiment de revoltă, o dorință nestăvilită de a-l face pe Peregrini să sufere.

Însă omul care ar fi trebuit să fie cel mai neplăcut impresionat de această purtare, părea foarte mulțumit. După indiferența pe care i-o arătase vreme de un ceas, după interesul cu care îl înconjurase pe Nejat Efendi, faptul că se ocupă acum de el îl bucura cu adevărat. În timp ce se ridicau de la masă, stăpînul întrebă :

— Cînd mai vine Rabia Hanîm, doamnă ?

— De luni și pînă joi va rămîne aici. Vehbi Dede și *monsieur* Peregrini nu vin tot luni seara? Ei, dar ați întîrziat, astăzi trebuie să cînți la pian pentru stăpînul nostru.

Bărbații se retraseră. Rămase singure, Kanarya își sprijini brațele de umerii fetei. O privi în adîncul ochilor, parcă implorînd-o :

— Am să te rog ceva, Rabia.

— Orice mi-ați cere, am să îndeplinesc.

— Trebuie, negreșit, să mergi la conac. De dragul meu. Uită tot ce a fost. Dacă pașa întreabă de mine, spune-i că nu l-am dat uitării și că sufăr foarte mult pentru cele petrecute cu Hilmi bei, îmi făgăduiești ?

— Am să merg chiar săptămîna aceasta !

Ura Rabiei față de Selim Pașa trecuse pe planul al doilea. Era atît de preocupată de propria sa persoană, încît îl iertă pe pașă.

VIII

„Ah, vai... !“

Rakîm, care în rolul lui de pitic se schimonosea pentru a face gloata să se țină cu mîinile de burtă, de data aceasta asculta transfigurat, iar ochii parcă-i ieșiseră din orbite... Rabia descria palatul lui Nejat Efendi. Femei bălaie, ce nu stau o clipă locului, umplînd saloanele cu foșnetul mătăsii, cu niște scufii elegante, înclinate pe o ureche, de parcă acum-acum le vor aluneca de pe cap... Etiopianca Gülbeyaz, cea cu glasul de cristal și trupul ca o statuie de bronz... Și cîte și mai cîte... Iar Rakîm asculta toate acestea la fel de uluit ca și Nejat Efendi, care auzise pe Rabia vorbind despre Sinekli Bakkal. Pentru Nejat Efendi, poporul era o lume încă nedescoperită, o lume a vieții adevărate ; pentru Rakîm, palatul era un basm, dar un basm nespus de frumos !

Se aflau în odaia Rabiei. Perdelele de batist fuseseră coborîte. Tustrei se așezaseră în jurul vasului cu cărbuni. Rabia, în cămașă de noapte, cu codițele lăsate pe spate,

strînsese picioarele sub ea și își încălzea degetele de parcă ar fi vrut să le așeze pe jeratec. Istorisește cu aerul unui povestitor popular pe jumătate hîtru, pe jumătate sfătos, așa cum era și tatăl ei. Palatul este uneori măreț, alteori ridicol, și nu de puține ori nefericit și jalnic...

Afară suflau aprig rafalele vîntului din nord ; niște gemete care se succedau parcă tot mai repede, niște vaiete nesfîrșite. Pietrișul spulberat era izbit de ușa bucătăriei. Pembe trăgea cu sete din țigară. Pe ea n-o interesa povestea aceasta cu palatul. Îl socotea drept un biet naiv pe Rakîm, care asculta cu sufletul la gură. Prefera să urmărească cu atenție înflăcărarea ce adusese pe obrajii Rabiei doi maci roșii, ca și luminile verzi-aurii ce străluceau în ochii ei, de parcă aceștia ar fi adunat tot soarele. Era, nici vorbă, semn rău ! Ticăloasa asta mică, spre a nu se da de gol, s-a apucat să îndruge tot felul de povești !

În dosul acestor buze fragede, care născocesc într-una scene în stare să-l scoată din minți pe Rakîm, se ascundea o altă Rabia ; una care se cionddănea cu un diavol cu chip zbîrcit, de vîrstă mijlocie, bondoc și cu barba ascuțită. Așa cum, pe vremuri, Hazreti Ali se războise cu balaurul cu șapte capete și i le retezase pînă la unul, tot astfel se va lupta și Rabia cu acest satana din viața sa. În mîna ei, religia și tradiția erau ca ghioaga și scutul, erau armele cele mai puternice, în stare să-l izbească pe diavol, să-l vîre în pămînt pînă-n gît. Și asta numai mulțumită adevăratei credințe. Cît de frumos îi aruncase lui Peregrini în obraz, cu o seară în urmă, necredința lui ! Să știe acest diavol al Rabiei că între ei se află o prăpastie de netrecut. Prăpastia religiei și a tradiției !

Peregrini măsura odaia de la un capăt la altul, ca un tigru furios, zăvorît într-o cușcă îngustă. În văzul întregului palat, Nejat Efendi își apropiase perfid scaunul de al fetei, se aplecase de parcă acum-acum capetele lor se vor atinge. Îi șoptise Rabiei ceva la ureche. Punctișoarele verzi din ochii de culoarea mierii, ca niște flăcări micuțe, îi pîrjoleau inima lui Peregrini. Dar, pe neașteptate, sufletul i se umple de duioșie și compătimire, întocmai ca o ploaie abundentă, căzută peste pămîntul însetat, crăpat de pe urma secetei. Mintea și inima i se

cufundă în liniște. Nu ți-e rușine, Peregrini ? Dacă te-ai fi însurat ca toți oamenii, ai fi avut o fată de vîrsta Rabiei ! Biata copilă ! Nu este oare o tiranie s-o lipsești de dreptul la tinerețe pe această fată care și-a petrecut copilăria și adolescența printre dascăli de muzică vîrstnici, printre pitici și pașale hodorogite ? !

— Nu știu pașă, v-am spus, ori ba ? Rabia a trecut astăzi pe la conac. Mîine am s-o trimit pe Șükriye Hanîm la bazar să cumpere cerceii de mărgean și taftaua roșie făgăduite lui Pembe.

Pașa nu răspunde. Stă dus pe gînduri. Dacă Rabia trecuse pe aici în plină zi, înseamnă că și-a ales bine timpul, cînd știa că el nu se afla acasă. Se vede treaba că fata e încă supărată. Cîtă ură neîmpăcată se ascunde în pieptul acela tînăr !

Ușa se deschise și în încăpere pătrunse Bilal.

— Ce se aude, fiule ?

— Toate-s bune, efendi. Am venit, doar, să văd dacă mama nu are nevoie de ceva.

Era clar ca lumina zilei că Bilal începuse să pătrundă, încet-încet, în inima lui Sabiha Hanîm, rămasă pustie după plecarea lui Hilmi. Flăcăul îi prinse mîna și i-o duse la buze, iar bătrîna femeie îl sărută pe amîndoi obrajii. Apoi, strecură palma după gulerul cămășii lui, trecînd-o pe spate.

— Ești asudat, Bilal. Schimbă-te de îndată ; astăseară, înainte de a te culca, am să-ți fac o fiertură de tei.

Acest gest neînsemnat trezi în mintea pașei o amintire veche și amară, o amintire care de atîta vreme nu-i mai dădea pace. Își întoarse privirile, încercînd să schimbe gîndurile lui Sabiha Hanîm.

— De ce n-ați oprit-o pe Rabia la masă, doamnă ?

— Am poftit-o, dar în fiecare luni merge la Nejat Efendi, pentru repetiții. Ce zici de asta, pașă, Kanarya noastră a ajuns nevasta prințului !

— De ce să nu ajungă ? Este o fată tare frumoasă !

— Firește, firește... Dar e foarte rece, e ca marmora. O femeiușcă antipatică. Oricum, îi sînt recunoscătoare. Ne-a trimis urări de sănătate. Rabia crede că ar trebui

s-o poftim la nunta lui Bilal. De ce te oţărăşti aşa, flăcăule ?

. . . .

Luni seara, Nejat Efendi a făcut din nou tot ce i-a stat în putinţă pentru ca Rabia să se ocupe numai de el ; atît în timpul mesei cît şi mai tîrziu. De data aceasta, Vehbi Dede observă că acest interes, această prietenie pe care toţi le găseau cum nu se poate mai fireşti, trezeau în sufletul lui Peregrini o furtună rău prevestitoare. „Dacă Peregrini ar pleca într-o lungă călătorie n-ar face de loc rău. A ajuns să nu se mai poată stăpîni. Se vede prea bine cît de mult suferă. Acest lucru trebuie ca Rabia să nu-l afle cu nici un chip. La ce bun o nouă furtună în viaţa acum liniştită a fetei ?!" se surprinse gîndind Vehbi Dede, care găsea că pianistul se poartă ca un copil, ca un bărbat lipsit cu totul de experienţă. De ce nu poate şi el să iubească la fel cu Vehbi Dede ? Ce ciudat lucru ca un om de valoarea lui Peregrini să fi rămas într-un stadiu primar al vieţii în această privinţă ! Ce barbar, să înţelegi dragostea astfel, încît să te socoţi singurul stăpîn al iubitei. Amorul este, oare, un simplu neguţător de sclave ? Că doar avuţia, frumuseţea, iubirea şi îndrăgostiţii, toate acestea ajung pentru fiecare ; cu toţii avem dreptul la ele...

Kanarya şi Vehbi Dede îşi luară cîte un jilţ şi se aşezară alături de Rabia şi de stăpînul casei... Se adunaseră în faţa căminului. Îi făcură loc şi lui Peregrini. Acesta, însă, se afla la fereastră, întors cu spatele şi privea afară. Nejat Efendi îi ceru să vină alături de ei :

— Nu veniţi şi dumneavoastră, *cher maître ?*

— Pe mine să mă iertaţi. Aş vrea să cînt puţin la pian.

Părăsi încăperea. În timp ce el măsura salonul alăturat de la un capăt la altul, bujorii de pe obrajii Rabiei se împurpurară şi mai mult. Dar purtarea ei era cît se poate de firească. Glasul şi privirile îi rămăseseră la fel de reci şi măsurate ca înainte.

Aşadar, Peregrini refuzase să se aşeze alături de ei. Prefera să cînte la pian în loc să tăifăsuiască cu toţii. N-avea decît ! Ce-i pasă ei de toate acestea ?! Oameni

aleşi ca Vehbi Dede, prinţi, doamne de elită, o urmăresc cu atenţie. Cine altul, pe aceste meleaguri, mai era atît de slăvit, la numai douăzeci de ani ! Unde se mai pomenise ca o sărmană fată, venită pe lume într-o ulicioară mărginaşă, ca Sinekli Bakkal, să devină în scurt timp atît de renumită ?!

În salonul alăturat, degetele pianistului atacau clapele cu violenţa cu care porneau la atac nişte patrioţi înflăcăraţi. Ce zgomot infernal ! Ba nu, nici vorbă de aşa ceva ! Fiecare sunet este o minune, fiecare melodie un adevărat eveniment. Ca furtuna ce se zbate gemînd într-o fundătură ! Ca scrîşnetele unui uragan ce răvăşeşte totul în strîmtorile înguste...

Din aerele pe care şi le dădea Rabia, cu cîteva clipe înainte, nu mai rămăsese nici urmă. Această armonie stranie şi fastuoasă care se răspîndea de sub degetele artistului îi cucerise pe cei ce-l ascultau, îndepărtîndu-i de lîngă ea şi tîrîndu-i în salonul de alături. Împreună cu ceilalţi, chiar şi ea parcă uitase de sine şi îl asculta pe Peregrini. În acest taifun de sunete, Rabia desluşi un motiv gingaş şi, totodată, profund. Acest om desferecase mii de duhuri şi le făcuse să se încaiere între ele. Dar, în întreagă această zarvă se strecoară, abia auzit, o melodie ca vocea stinsă a unei privighetori rămasă fără perechea ei, în pădurea de nepătruns.

Pianul tăcu. Cînd se porni din nou, toţi patru se priviră. Sunete prelungi, apăsătoare ; cînta în gamă minoră cu intonaţia auzită în fiecare zi, ştiută de ei toţi. Acel besmele cu care Rabia începea *Coranul*. Mereu revine la această intonaţie, pe care n-o schimbă niciodată. Trupul fetei, înainte ca ea să-şi dea seama, prinde să se legene uşor, în spate şi în faţă, spre dreapta şi spre stînga, în timp ce buzele se mişcă fără încetare. Cînd pianistul se întoarse în salon, toţi patru izbucniră în aplauze.

— Extraordinar... Ex...tra... se bîlbîia Nejat Efendi, din cauza emoţiei.

Kanarya aşeză mîna pe umărul Rabiei :

— Haide, Rabia, citeşte-ne şi nouă începutul Mevlutului. Nici domnul şi nici Peregrini nu l-au auzit.

Clătină din cap. Rîdea făcînd să i se încreţească poznaş vîrful nasului.

— Nu, nici vorbă, doamnă. Astă-seară nu pot citi așa ceva. Dar, dacă-mi aduceți o tamburină, vă pot cînta altă melodie.

Domnul se sculă degrabă și îi aduse chiar el o tamburină. Rabia se ridică de pe scaun și se așeză pe covor, în mijlocul salonului. Ținea tamburina puțin deasupra capului. Degetele ce mîngîiau pielea întinsă îi smulgeau acesteia niște sunete adînci, în timp ce zurgălăii răspîndeau clinchetul lor cristalin. Apoi, tamburina, clopoțeii, fata, toți deodată prinseră să cînte melodia *Năframa-mi poartă înscrisul sultanului*. Cînta cam țigănește, așa cum făcea Pembe. Capul, trupul, brațele se mișcau parcă fără vrere într-un dans al lor. Din ochii ei țîșneau raze vesele. Dar dincolo de toate acestea, în vocea ei răsuna o tristețe care răscolea inimile. În sfîrșit, vocea aceea cristalină, imaterială, fu cuprinsă de o dorință aprigă de viață.

Năframa mea purpurie, năframa mea violetă
Poartă-mă, năframă, din livadă în livadă !

Peregrini sări de pe scaun. Se apropie de Rabia și începu să fluture batista albă, pe care o scosese din buzunar.

„Între ei trebuie să fie ceva. Să dea Allah ca totul să se sfîrșească cu bine“, gîndi Kanarya.

Buzele răsfrînte ale domnului, ce-l făceau să semene cu chipurile zugrăvite pe pereți, se strînseră într-un zîmbet : „Iată cum știu să cînte fetele din Sinekli Bakkal !“

Rațiunea lui Peregrini își bătea joc de el : „Unde te repezi așa ? Nu vezi că drapelul înălțat de ea nu este cel al păcii ? Unde s-a mai văzut drapel al păcii violet sau purpuriu ? Ce-ți veni să te apuci să fluturi năframa din livadă în livadă, întocmai ca flăcăii de mahala ?“

Inima păcătoasă a Rabiei se tăvălea la pămînt : „Allah, iartă-mă !“ Iar chipul lui Vehbi Dede arăta îngrijorat : „În sfîrșit, Eva se află față-n față cu șarpele, în grădina raiului !“ mormăia el.

Dar inima Rabiei se deschisese, gata să-l cuprindă cu mii de brațe pe singurul om pe care-l aștepta.

. . . .

O săptămînă mai tîrziu, tot într-o luni, Peregrini nu se afla la palat. Rabia nu iscodi de ce n-a venit. Nu voia,

chipurile, să se umilească ; dar de fapt, nu se încumeta să întrebe. Începuse să nu se mai simtă de loc în largul ei în prezența stăpînului casei. Cînd se va sfîrși, oare, rîsul acela nervos și nefiresc ?

Seara părea fără sfîrșit, minutele se scurgeau cu greutate. Sporovăia, rîdea ca și mai înainte, dar chipul îi era palid, iar în jurul ochilor străjuiau cearcăne vinete. De cîteva ori clipi ca și cum lumina era prea puternică. Kanarya o iscodi neliniștită :

— Te doare capul, draga mea ?

— Nu... Săptămîna aceasta mi-am obosit glasul peste poate. Mă cam doare aici ! își duse mîna la gît.

Nejat Efendi se ridică :

— În seara aceasta am să cînt eu la pian. Dumneavoastră nu mai scoateți o vorbă. Odihniți-vă puțin !

Kanarya și Nejat Efendi trecură în salonul de muzică.

Pe un ton cît se poate de firesc, parcă explicîndu-i lipsa dascălului de pian, cu privirile ațintite pe covor Vehbi Dede spuse :

— A murit mama lui Peregrini. Ieri a primit telegrama. S-a dus să se îngrijească de cele de cuviință. Moștenește, pesemne, o avere uriașă. Nu știu, are de gînd să-și reia numele lui adevărat de familie, ori ba ! Socot că în mai puțin de două luni nu se va putea întoarce.

— Poate că nu se va mai întoarce niciodată !

Glasul îi era plin de amărăciune. Privirile îi stau pironite pe Vehbi Dede, de parcă ar fi vrut să-i sfredelească figura, să-i citească gîndurile. Dar dervișul nu-i răspunse. Se ridică și se apropie de fereastră. Cînd reveni în salon, Kanarya i se alătură. Și în timp ce stăpînul casei cînta la pian, ele discutară în șoaptă.

Rabia rămase nemișcată la locul ei. Își rezemase capul de spătarul jilțului și închisese ochii. În felul de a cînta al lui Nejat Efendi nu era nici urmă din înflăcărarea lui Peregrini. Cu toate acestea, muzica lui era parcă mai aleasă. O muzică adevărată, fără artificii, solidă, care să se adreseze nu inimii, nu simțurilor, ci numai și numai rațiunii. O expresie a strălucirii spiritului, menită parcă să izbăvească omul de tiranica robie a sufletului. Și în timp ce toate acestea ajungeau pînă la Rabia destul de încețoșat, Kanarya îi spunea lui Vehbi Dede :

— Încă n-am întîlnit pe altcineva care să cînte muzica germană pe măsura lui Nejat Efendi. Eu nu pricep nimic. E Bach, e Beethoven ?

— Nu știu. Nici eu nu înțeleg o iotă din genul acesta de muzică, ce nu recunoaște decît rațiunea. Cu toate acestea, îmi place foarte mult muzica europeană. Mai cu seamă atunci cînd cîntă Peregrini. Să vă spun cum mi se pare mie melodia cîntată de Nejat Efendi : ca un monument al sunetului, înălțat de un arhitect genial. Numai un geniu al rațiunii poate da naștere unei asemenea opere !

— Dar, cum arată acest monument pe dinăuntru, n-ați vrea să ne spuneți ?

Vehbi Efendi stătu puțin pe gînduri. Și în timp ce răspundea, parcă descria nu un asemenea monument al sunetului, ci compara locuințe ale oamenilor de rînd din Orient și Occident.

— Înăuntru trebuie să fie construit cît se poate de logic. Fiecare parte este destinată unui anumit scop. În ele nu trebuie să existe colțuri, unghiuri, ca la noi, concepute fără nici un scop. Dar cît sînt de intime, de prietenoase !

Kanarya rîse încetișor :

— V-am cam sîcîit, nu-i așa ?

Nejat Efendi se întoarse în salon. Rabia îi mulțumi, în timp ce în priviri îi strălucea o recunoștință sinceră. Într-adevăr chipul i se destinsese, recăpătîndu-și vechea liniște. Vehbi Dede se apropie de Nejat Efendi :

— I-am spus doamnei că nu am priceput nimic din ceea ce ați cîntat dumneavoastră, din muzica germană.

— Muzica de idei nu prea este înțeleasă la noi.

Și cum această temă era una dintre acelea despre care domnul putea sporovăi cu destulă competență, el vorbea fără să se bîlbîie.

— Dar ceea ce ne desparte pe noi de muzica occidentală, nu este această bogăție de idei, continuă el. Fiindcă și în muzica occidentală ideile se întîlnesc destul de rar. Adevărata diferență constă în ritmul interior, în armonie.

— Muzica occidentală este lipsită de melodie.

— Așa vi se pare, se amestecă și Kanarya. Dar, după mine, această armonie tainică pe care au creat-o din con-

topirea diferitelor melodii este cel mai mare, ori poate, chiar singurul succes al civilizațiilor. Melodiile noastre, cu nesfîrșita lor monotonie, strecoară în sufletul omului un sentiment de singurătate. Pentru mine, cel care cîntă după maniera turcească pare că se zăvorăște în propria sa ființă.

În timp ce trecea pragul odăii sale, lui Nejat Efendi îi veni în minte un fragment din *Macbeth*, închinat vieții, pe care i-l citea cîndva profesorul Hopkins :

Un basm ce și-l rostește într-una,
În mintea-i rătăcită, un smintit.

IX

Roata vieții se învîrtește fără încetare. Împarte fiecăruia ce i se cuvine, hotărîndu-i soarta. Nu este o roată din acelea cu dinții de lemn, șubredă, scîrțîind din toate încheieturile — de parcă acum-acum își dă ultima suflare — cu care se scoate apă din puțul aflat în grădina de zarzavat a lui Selim Pașa. Nu este o roată din acelea de lemn, care pot fi învîrtite mai repede ori mai încet, după voie. Este o roată din fier, din oțel. Una de sute de mii de cai putere, care nu se oprește nici o clipă, nu știe ce-i tihna ; o roată care se învîrtește aprig, zdrobind totul în calea ei, fără cruțare.

Rabia se simțea prinsă în chinga unei asemenea forțe oarbe, între dinții înfricoșătoarei roți a vieții. Soarta dăruise inima fetei de musulmani unui necredincios. Mama acestuia se dusese de pe această lume și el se făcuse nevăzut. Se prea poate să nu se mai întoarcă. Cine spune că roata vieții este oarbă și surdă, că inima pe care o zdrobește, capul pe care îl strivește ea nu sînt decît simple întîmplări ?! Nu, nu, fiecare lucru are înțelepciunea sa. Moartea mamei lui Peregrini nu era altceva decît un semn, trimis Rabiei de către Allah. Un semn ceresc, care o vestea să se căineze, să se roage pentru iertarea păcatelor, să-și izbăvească sufletul. Divinitatea o supunea pe

Rabia unui examen, punea la încercare puterea credinței acesteia. Rabia era una din acele ființe care atribuiau orice lucru de pe lume unei puteri tainice, supranaturale. Dimensiunile acesteia nu puteau fi aparente. Lumea în care trăia Rabia era lumea spiritului. Tot ceea ce crease viața, tot ceea ce putea fi văzut și auzit era doar umbră, umbra genezei dincolo de care se afla adevărata viață. Această concepție a ei era determinată de primele idei, primele imagini pe care le păstra în minte.

Nici măcar imamul, primul care îi educase gîndirea, și nici predicile sale aspre, tiranice, nu luau drept temelie materia. Creatorul pe care i-l înfățișase Rabiei era necruțător și despotic; dar era Creatorul. El îi invidiază pe oameni pentru toate bucuriile lor. Și din clipa în care Peregrini dispăruse din viața ei, această înfricoșătoare convingere din subconștientul său se întărea cu fiecare clipă.

După ce o bună bucată de vreme suportase apăsarea unei asemenea învechite credințe, încercă să afle alinarea într-o religie nouă, în stare să îndulcească otrava celei vechi. Își întorsese privirile către forța aceea blîndă și iubitoare pe care i-o arătase Vehbi Dede, cel care îmbrăcase într-o haină omenească preceptele sterpe ale bunicului ei. Dar, din orice parte ar fi privit la această mare dorință a sa, care fusese dintr-o dată făcută țăndări, ar fi ajuns la aceeași concluzie. Moartea mamei lui Peregrini era un semn trimis ei din ceruri. Creatorul, care o iubea, plănuise această moarte numai pentru a o izbăvi pe ea de păcate. Acum nu mai era altă cale decît aceea a căinării și ispășirii prin rugă.

Această luptă surdă, care sfîrteca sufletul fetei, se purtă în mintea ei vreme de două luni, care i se părură fără sfîrșit. Slavă lui Allah că zilele îi erau pline. Avea elevi prin toate cartierele orașului. Alerga de la un capăt la altul al acestuia, iar seara se întorcea acasă sleită de puteri și cu vocea stinsă.

Rakîm și Pembe puneau tăcerea și purtarea morocănoasă pe seama oboselii, și o lăsau în voia ei.

Cuta aceea verticală dintre sprîncenele fetei, care înainte se ivea numai în momentele de concentrare, acum era nelipsită. Privirile ei erau pierdute în depărtare, dar, în

același timp, ferme ca ale celor care se muncesc să dezlege o ghicitoare îndărătnică. Pembe și Rakîm stăruiră să mai lase o parte din lecții. Dar ea se mulțumi să ridice din umeri.

Nopțile fetei se scurgeau neînchipuit de greu. Începu să citească. Cînd se întorcea de la lecții, se abătea pe la Sublima Poartă ori pe la buchiniștii de pe Beyazit și venea acasă cu brațul plin de cărți. De-acum, în camera ei lampa ardea pînă la miezul nopții. Pembe bombănea într-una, dar nu era în stare să-i spună fetei măcar o vorbă de reproș. Din vreme în vreme, Pembe tresărea din somn, auzind cum Rabia întoarce paginile cărții. Uneori fata nu lasă cartea din mînă pînă nu se lumina de ziuă.

Chiar și atunci cînd ațipește, Rabia n-are parte de un somn odihnitor. Era un obicei de-al ei să se cufunde în vise de cînd închidea ochii și pînă-i deschidea. Dar cele mai multe dintre visele ei de-acum erau un continuu coșmar. Forțele acelea potrivnice, care zămisliseră ființa ei, se războiau fără încetare. Cele mai înfricoșătoare și întunecate gînduri și amintiri din subconștientul fetei se iveau din beznă ; iar deasupra tuturor acestora trona chipul lui Emine. Acesta era spectrul care o chinuia cel mai mult pe Rabia. Inima îi bătea să-i spargă pieptul, de parcă ar fi văzut un strigoi. Ce vis înfricoșător ! De fiecare dată Rabia își ațintea privirile pe gura mamei sale și i se făcea părul măciucă. Buzele încleștate, ce se întindeau dintr-o parte în cealaltă a feței, arătau ca o rană abia închisă. Uneori, această gură se deschidea și Rabia se speria și mai tare. Cerul gurii, ca și limba aceea care se ivea din ea, bătîndu-și joc de Rabia, se albiseră ca limba unui crocodil. Nici imamul nu prea lipsea din aceste vise. Îi apărea întotdeauna în odaia lui, așezat într-un colț, pe mindir. Cu tichia sa albă de noapte pe cap, citea într-una, cu vocea lui groasă și puternică, sacadată, nazală, versete din *Coran*, despre iad și chinurile acestuia, care o speriaseră, pe vremuri, atît de tare pe Rabia.

Dimineața își spunea : „Pesemne, spiritul lui Emine dorește să-i citesc fatiha[1]. Să citesc din sura pentru sufletul răposaților și s-o uit pe mama. Se prea poate ca

[1] **Prima sură din *Coran*.**

toate cîte îndur să se tragă de la răzvrătirea mea împotriva ei".

Pentru tihna spiritului care o chinuia în vis, se deprinsese să citească seara yasinul[1]. Se așeza în fața ferestrei din colț a odăii de deasupra dughenii și citea în același loc, de unde privise sicriul ce o ascundea pe Emine. Oamenii din mahala nu-și aminteau ca vocea ei să mai fi răsunat vreodată atît de trist. Toți cei care treceau pe uliță, pînă chiar și vînzătorii ambulanți, se opreau sub fereastră și o ascultau.

Rareori, în aceste nopți zbuciumate, îl visa și pe Vehbi Dede. Compătimirea care se citea în ochii lui de culoarea castanei îi aducea o fărîmă de liniște. În timp ce el stătea în picioare, înfășurat în toga sa, Rabia i se arunca la genunchi, se străduia să-i prindă mîna și să i-o sărute, așa cum făcea cînd era copilă și îl implora cu căldură: „Cînd se întoarce ? Spune-i să vină !"

Dar Vehbi Dede, în zilele cînd se abătea s-o vadă, nu-i dădea niciodată prilejul să-i ceară vești despre Peregrini. Amîndoi se purtau de parcă hotărîseră să nu aducă vorba despre un răposat, pe care voiau să-l uite pentru totdeauna.

Trecură astfel luni după luni. Primăvara, vara, toamna se succedară fără vreo schimbare. Venise din nou primăvara. Și în sufletul Rabiei se înstăpînise liniștea. Dacă s-ar fi cercetat cu grijă, ar fi putut vedea că această liniște nu se datora nici deznădejdii, nici faptului că îl uitase pe Peregrini. Și chiar dacă rațiunea îi cerea altfel, în nopțile acelea ajunsese la o concluzie și luase o hotărîre. Iată care era concluzia : viața este mai prețioasă și mai firească decît toate judecățile și preceptele la un loc, bizuite pe orice fel de filozofie religioasă ; și iată și hotărîrea : cu unul din miile de brațe ale inimii, negreșit, îl va înșfăca într-o bună zi pe Peregrini. Îl va sili să treacă la religia musulmană și se va căsători cu el.

În dimineața uneia dintre ultimele zile ale lunii martie, Peregrini a apărut, pe neașteptate, în Sinekli Bakkal.

Rakîm se bucură atît de mult încît țopăia ca un copil prin dugheană. De cînd plecase Peregrini, nu mai aveau

[1] Sura care se citește întru pomenirea răposaților.

chef de nimic. Slavă lui Allah, nu avuseseră nici un necaz. Dar Rabia parcă îmbătrînise, devenise morocănoasă și artăgoasă. Poate că acest bărbat vesel avea să le readucă în casă și în inimi vechea lor bună dispoziție.

Obrajii lui Peregrini erau mai căzuți, firele de păr alb de la tîmple se înmulțiseră. Dar privirile îi erau arzătoare ca tăciunele și, pesemne, mulțumită lor părea întinerit. Lui Rakîm, însă, pianistul nu-i mai dădea atenția de pe vremuri. Poate că aceasta se datora faptului că nu-i exprimase condoleanțe pentru drama familială, care-l făcuse să părăsească pentru atîta vreme Istanbulul !

— Să-ți hărăzească Allah viață lungă, nu mi-o lua în nume de rău, am uitat să-ți adresez cele de cuviință. Iată, e un an de cînd nu te-ai mai arătat pe aici. Pe unde te poartă treburile ?

Privirile lui Peregrini rămîneau însă pironite pe un lucru care îl preocupa.

— Să fii sănătos, Rakîm, spuse el cu voce scăzută, după care adăugă însuflețit : Am venit s-o văd pe Rabia Hanîm pentru o treabă.

— Bine, bine. E în odaia ei, odaia de deasupra bucătăriei. Mătușa spală rufe. Nu e nevoie să-i dăm de veste. Urcă și bate la ușă.

Re, sol, la, sol, la, sol...

Cu un văl aruncat pe umeri, Rabia, sprijinită pe un genunchi, scria notele exercițiului pentru unul dintre elevii săi. Din cînd în cînd își înlătura vălul și înmuia în gură vîrful creionului.

— Re, sol, la, sol, re, sol, la, sol... la, sol ! Dacă ai de gînd să intri, intră odată, unchiule ; ce ți-a venit să bați la ușă ? Re, sol, la, sol, re, sol, la...

Sări de la locul ei. Avea să-i arate ea acestui nelegiuit de pitic, care se apucase să bată la ușă și să-i încurce treburile. Dar, zărindu-l pe Peregrini în fața ei, în ciuda uimirii care o cuprinsese, își înfășură capul în văl, potrivit obișnuinței.

Peregrini, cu toată seriozitatea ce i se citea pe chip, nu-și putu stăvili rîsul :

— Nu ți-am mai văzut eu părul, Rabia Hanîm ?

— De văzut l-ați văzut, dar numai pentru că nu se obișnuiește să-ți acoperi capul în prezența prințului.

— Să nu vorbim astăzi despre prinț. Eu am venit să te văd pentru o chestiune foarte importantă.

— Așa ? Poftiți lîngă fereastră...

Îi arătă un colț al mindirului lung acoperit cu o cuvertură de batist, iar ea se așeză în celălalt capăt. Fața lui Peregrini era foarte gravă, trădînd o mare îngrijorare.

— Allah să vă dea sănătate ! Am aflat de la Vehbi Efendi.

Ar fi vrut să dea vocii, figurii sale, în măsura în care era cu putință, nota aceea cernită cu care se anunță o veste tristă. Dar nu reuși. Sîngele tînăr din vinele ei se zbuciuma întocmai ca un torent diavolesc. Știa prea bine că în aceste clipe se hotăra soarta ei.

— Am rămas singur de tot, Rabia Hanîm.

— Să vă dea Allah tărie.

Spuse aceasta pe un ton destul de grav. Privi la mîinile așezate pe genunchi, dar, pe sub gene, ochii ei de culoarea mierii îl cercetară atent pe Peregrini.

Pianistul, după o luptă cu sine de mai bine de un an, își pregătise zile în șir vorbele cu care avea să-i spună fetei ce hotărîse ; dar în aceste momente, în minte nu-i venea nici măcar un cuvînt potrivit.

— Eu am înțeles că nu pot trăi fără dumneata și vreau să-ți cer mîna !

Ptiu, diavole ! Ce fel de propunere de căsătorie este și asta !?

Genele mătăsoase ale Rabiei se ridicară dintr-o dată. Sinceritatea și cutezanța din privirile ei îl uluiră pe Peregrini.

— Și mie mi-e foarte greu să trăiesc fără dumneavoastră. Dar cum ne putem noi căsători ?

Se opri preț de o clipă, așteptînd ca Peregrini să spună ceva. Apoi continuă :

— Credința noastră nu este aceeași.

— O să mergem undeva, unde nu se dă nici o importanță unor asemenea lucruri. Dumneata vei rămîne musulmancă. Eu nu vreau să mă înrobesc nici unei religii.

Rabia răspunse cu o voce egală, dar plină de hotărîre :

— În acest caz, nu este cu putință !

Își întoarse privirile către fereastră. În obraji nu-i mai rămăsese nici o picătură de sînge. Dar în vocea ei răsuna

fermitatea acelora care priviseră lucrurile din toate unghiurile și luaseră hotărîrea cea mai potrivită. Aceasta i se păru Rabiei a fi ultima lovitură a soartei. În minte, situația îi apărea limpede ca lumina zilei.

Rabia avea un climat spiritual din care nu era cu putință să se smulgă. Peregrini, chiar de ar fi fost musulman, i-ar fi cerut s-o ducă în altă parte, către altă viață. Or, Sinekli Bakkal era pentru ea mai puternică decît dragostea, decît credința ei. Avea acolo împlîntate rădăcini adînci. De s-ar fi smuls din aceste locuri s-ar fi uscat ca o plantă fără rădăcini.

Numai că Peregrini prevăzuse și eventualitatea unui asemenea răspuns și luase hotărîrea corespunzătoare. Faptul că rădăcinile Rabiei erau atît de trainice nu era, oare, unul din acele lucruri care îi dădeau ei farmec? Nu era cu putință să sădești această mlădiță în pămînt străin! Or, Peregrini nu era decît un veșnic pribeag. El avea menirea să înfrunte toate obstacolele și să și-o apropie pe fată. Dacă ar fi luat-o pe Rabia, nu era de-ajuns să treacă la religia ei. Ar fi trebuit să trăiască pe aceeași uliță, în aceeași casă și în același chip cu ea. Numai după ce meditase la toate acestea, venise în Sinekli Bakkal. Rabia nu aducea nici pe departe cu vechile lui iubite. Față de ele nu simțise decît pasiune fizică. Ceea ce îl lega însă de fată era la fel de trainic ca și simțămintele pe care le nutrise pentru mama lui. O legătură ce nu putea fi ruptă toată viața. Dîrzenia fetei, corectitudinea ei trezeau în pianist un sentiment de stimă, ba chiar de smerenie. Socotea că valoarea umană a mediului sărman al Rabiei era de sute de ori mai temeinică, mai trainică și mai necesară decît valoarea mediului său, al celor avuți, cultivați, al artiștilor. Deși erau produsul unor religii, pasiuni, civilizații diferite, găsea multe puncte comune, asemănări între Rabia și mama sa.

Rabia nu se clintise din locul ei. Privea fără contenire înaintea sa. Cutele care, în copilărie, mai cu seamă înainte ca Tevfik să fi intrat în viața ei, erau nelipsite din jurul buzelor, cuta aceea verticală din mijlocul sprîncenelor, se adînciseră, iar chipul i se făcuse galben ca turta de ceară. Dar făcu apel la marea ei voință pentru a nu-și trăda suferințele. Peregrini observă însă pe chipul tînăr al

Rabiei masca tristeţii pe care pînă atunci nu o văzuse. Se arătase atît de semeaţă, de cutezătoare în faţa loviturii ce se abătuse asupra ei, încît din ochii lui Peregrini începură, deodată, să şiroiască lacrimile.

— Rabia, Rabia, credinţa ta este şi a mea. Mă învoiesc să trăiesc unde vrei şi aşa cum vrei tu. Mă accepţi ?

— Da.

Se ridică. Sărută mîna fetei şi o duse la frunte. Avea să meargă la Vehbi Dede şi să stabilească cele ce urma să facă pentru a deveni musulman. Şopti :

— Cîndva, poate mai mult în glumă, Vehbi Dede spunea că nu este exclus ca strămoşii mei să fi fost musulmani şi ca eu să mă întorc la vechea credinţă. Nu ştiu dacă-i aşa ori nu, dar eu mă întorc la tine, la casa ta, la patria ta ; aşa cum se întoarce fiul rătăcitor la locurile sale de baştină. Cînd ne putem căsători ? Cînd vrei să mă primeşti în casa ta — în casa mea ?

— Cu cît mai curînd, cu atît mai bine !

Ajuns la uşă, se întoarse :

— Rabia, mă simt de parcă mama mi-ar fi dat din nou viaţă, de parcă tu m-ai purta cu tine în cu totul altă lume. Care este noul meu nume ?

— Osman !

X

Printre cei din Sinekli Bakkal care nu mergeau la slujba de vineri, singurul care arăta foarte bine dispus, era Rakîm. Poate sluţenia, ori poate ciudăţeniile lui îl aduseseră în rîndul celor mai deosebite şi privilegiate figuri ale mahalalei. Dar era nevoit să dea şi el tributul necredinţei sale ; cu alte cuvinte, vinerea dimineaţa, trebuia să coboare pe jumătate obloanele dughenei, pentru a nu face negoţ. Şi numai după rugăciune, ridica din nou obloanele şi se apuca de treabă.

De cele mai multe ori, vinerea dimineaţa, Rakîm era cu chef. Îşi aşeza scăunelul în faţa uşii şi trăgea cu coada ochiului la tot ce se petrecea pe uliţă. Aproape toată

lumea ieşise în stradă. Chipul mahalalei, vinerea, era cu totul altul. Faptul că cei mari, şi mai cu seamă bărbaţii, sînt adunaţi la ferestre, mai ogoieşte droaia zgomotoasă a ţîngăilor. Poate şi pentru că mamele lor îi adună şi le freacă bine urechile, mîinile şi nasurile murdare, ştrengarii nu prea se mai simt în largul lor. Şi apoi, care copil de stradă, cu nasul şi urechile spălate, nu şi-ar da aere ? Ah, acest Sinekli Bakkal este întreaga lume a lui Rakîm ! Băcănia Istanbul este buricul pămîntului !

— Unchiule Rakîm, mama vrea săpun !

— Vino după namaz.

— Bine, bine, dar mama spală astăzi rufe. În celelalte zile este ocupată cu spălatul jegului bogătanilor. Ce să facă biata femeie ! Nişte amărîţi zdrenţăroşi ca noi, ştiu, oare, ce-i aceea vineri sau duminică ?

Îl măsură cu coada ochiului pe muşteriul acela de-o şchioapă. Era Muharrem, feciorul spălătoresei Ayşe, bosniaca. Cel mai neastîmpărat, cel mai aprig ştrengar de pe toată uliţa. Fiindcă nu-şi cunoscuse tatăl, mahalaua îi dăduse porecla „copilul din flori al lui Sinekli Bakkal". Sudălmile care curgeau din gura lui erau atît de originale încît puteau face să plesnească de ciudă chiar şi pe unul din echipa lui Sabit Beyagabey. Rakîm nu-l putea înghiţi, şi asta nu din cauza ocărilor şi a netrebniciei lui. Dimpotrivă, acestea îi mergeau la inimă. Necazul era că de cîte ori trecea pe uliţă, ştrengarul se apuca să-l imite.

— Văd că ţi-ai spălat mîinile şi faţa. Venind încoace, pesemne, ai trecut şi pe la cişmea. Or, poate, astea le-ai moştenit de la necunoscutul tău tată ?

— Sfeşnicul lui, codoş fleşcăit !... Nu-mi încape el în mînă... De cincisprezece ani îl tot aştept... Ptiu, stîrpitura ! De-ar crăpa odată, să-l văd înţolit în giulgiu...

— Tacă-ţi gura, băiete, unde te trezeşti ?

— Nu te supăra, unchiule Rakîm. Dar sînt aşa de oţărît pe neisprăvitul acela care a lăsat-o pe mama şi a spălat putina !... Bine măcar că-mi fac şi eu un rost ; am să deschid o dugheană.

— Ei, ia spune, cum ai să izbuteşti ?

— Am intrat ca ucenic la neguţătorul de vechituri, nenea Fehmi. Mîine de dimineaţă am să încep treaba. Deocamdată, nu primesc simbrie, dar nu e nici o nenorocire.

Unchiul se hodorogeşte cu totul, nu mai vede aproape nimic. Iar eu am să învăţ o meserie.

În sinea lui, însă, el făcuse tot felul de plăsmuiri. „Am să mă însor cu fata lui, am să devin stăpînul dughenii, am să mă fac om".

Apoi continuă :

— Dacă m-ai lua ucenic la tine, mi-ai da şi simbrie, nu-i aşa, unchiule ?

— Eu n-am nevoie de nici un fel de ucenic. Şi apoi, o gură spurcată ca tine !...

Dar furia lui faţă de Muharrem se topi :

— Uite ce, la vremea prînzului, dacă Fehmi Efendi îţi îngăduie, treci pe-aici, mai cari marfă încoace-incolo, mai faci şi tu rost de ceva parale.

— Dacă mă mai auzi o dată ocărînd, să mi se usuce limba...

— Bine, bine...

Rakîm se ridică. Se apropie de rafturile unde se aflau rînduiţi cocoşeii de zahăr şi se urcă pe scaun. Erau cîţiva copii cărora, în zilele de vineri, le dădea din toată inima cocoşei dulci fără nici un ban. Dar pînă acum, Muharrem nu făcea parte din rîndul acestor privilegiaţi. Rakîm strigă, de sus, de pe scaun :

— Cum să fie, roşu sau verde ?

— Să trăieşti, bre, unchiule ! Verde !

— Rabia este acasă ?

În timp ce Rakîm cobora din raft cocoşeii de zahăr, Vehbi Dede dăduse colţul şi se oprise în faţa dughenii.

— Poftiţi, intraţi. Rabia s-a dus pînă peste drum, s-o caute pe moaşa Zehra Hanîm. Fug s-o chem.

Vehbi Dede se aplecă şi trecu pragul băcăniei. Urcă în încăperea Rabiei. Muharrem, sugînd coada cocoşelului, dădu fuga peste drum. Prinse cu o mînă inelul de la poarta casei mătuşii Zehra şi, întinzîndu-şi gîtul, ţipă ca din gură de şarpe : „Heeeiii, bre, Rabia Abla !"

În faţa dughenii, pe pitic îl năpădi deodată un gînd. Cheful lui de azi-dimineaţă se cam dusese. Această vizită neaşteptată îl puse pe gînduri. O fi sosit cumva vreo veste proastă de la Tevfik ? Biata Rabia, ieri-seară era atît de veselă ! De luni de zile, pentru prima oară a întîrziat la bucătărie şi a meşterit nişte flecuşteţe din hîrtie

colorată, pentru Rakîm. Fiindcă, figurile acelea de hîrtie colorată, care împodobeau tavanul băcăniei Istanbul, se schimbau în fiecare an... Nu numai ele, ci și forma lor.

Rabia se ivi în poarta de peste drum. Flăcăul îi povestea cu sufletul la gură. Derbedeul se bucura de parcă ar fi devenit scrib la Finanțe.

— Ziua bună, unchiule, aud că a venit Vehbi Efendi... Se apleacă și îl cercetă cu privirea pe pitic.

— Cum arată ? Este neliniștit ?

— De unde să știu eu ? Omul acesta e ca o laviță ferecată cu zece lacăte.

Încercă s-o liniștească pe fată :

— Nu este nimic deosebit. I-a trecut prin minte să vină pe aici. Poate o lecție nouă...

Fata însă plecase demult. Iar cînd Rakîm se așeză din nou pe scăunel, interesul lui pentru cele ce se petreceau pe uliță scăzuse simțitor. Se gîndea la Tevfik. Dacă ar urca și ar trage cu urechea ? Ptiu, drace ! Uite că vine Sabit Beyagabey...

. . . .

— Bine ați venit, efendi !

— Bine te-am găsit, Rabia !

Vehbi Dede se așezase lîngă fereastră și privea în grădină. Îndată ce a intrat Rabia, și-a întors privirile către ușă. Chipul îi era vizibil acoperit de paloare, dar ochii erau aceiași, calmi și prietenoși :

— Se apropie aprilie, dar parcă sîntem în toiul iernii. Nu pot sta nici o clipă fără foc. Și astăzi am aprins cărbunii. Și bine am făcut.

Rabia umbla de colo-colo, fără să-și fi scos paltonul, neștiind parcă ce să facă. În sfîrșit, se lăsă pe vine lîngă vasul cu cărbuni. Sub scurteica neagră, umerii îi erau parcă aduși în față. Iar din rochia închisă pînă sub bărbie, se ivea figura ei îmbujorată de gerul dimineții. Ce mică i se făcuse fața și ce mari păreau ochii ! Dar ea nu-și putea dezlipi cu nici un chip privirile de pe foc pentru a se uita la Vehbi Dede. Emoția care o cuprinsese era trădată de jocul nervos al degetelor ei fine.

De ce nu spune nimic Vehbi Dede ? Minutele păreau mai lungi decît anii. „Orice-ar spune, tot mă duc

după Osman !“ gîndea ea. Dar, dacă se va mărita fără ca Vehbi Dede să fi fost întru totul de acord, fericirea ei n-ar fi fost deplină, în suflet i-ar fi rămas o urmă de otravă. Cu fiecare clipă simțea tot mai mult cît de mare nevoie avea de această mărinimie a lui, de această protecție cu care o înconjura fără să-i ceară nimic în schimb. Dacă Vehbi Dede se retrăgea din viața ei, atunci aceasta s-ar fi transformat într-o corabie osîndită să nu mai ajungă la liman, să se lase în voia valurilor, în largul mării, fără să știe cînd se va dezlănțui uraganul :

— Ieri-seară a venit pe la mine Peregrini. Trece la religia musulmană... Vrea să te ia de nevastă... Cică a vorbit mai înainte cu tine și a obținut învoirea...

Se oprea la jumătatea frazelor, în speranța că Rabia avea să-i dea ea singură acestă veste. Oare, se supărase pe ea, pentru că își dăduse încuviințarea fără să se fi sfătuit cu el ? Îl privi pe Vehbi Dede. În ochii ei stăruia o rugă mută, privirile-i cerșeau iertarea. Vehbi Dede rîse înțelegător.

— Ești încredințată, Rabia, că nu este vorba despre o pasiune trecătoare ?

Fata clătină din cap. În suflet, se batjocorea pe sine, dar inima îi bătea gata, gata să se spargă. Cu un zîmbet pe jumătate trist, pe jumătate ironic, spuse :

— Chiar și atunci cînd nu eram decît o fetiță de-o șchioapă și tot mă gîndeam să mă mărit cu acest necredincios, efendi. Dacă nu m-ar lua, toată viața nu mi-aș mai dori un alt bărbat.

„Ah, de n-ar lua-o ! De nu s-ar mai mărita Rabia niciodată ! De n-ar simți sufletul ei plăcerile ascunse în mocirla acestor pămînturi ! Dar, care minte de rînd poate ajunge la înțelepciunea ce se ascunde în tot ceea ce face acest artist al artiștilor, Creatorul ? Care rațiune se poate lăuda că a descoperit de ce acest pictor al universului, atunci cînd a zugrăvit portretul-ghicitoare, căruia i se spune om, a amestecat atîtea culori contrastante ?! Pentru că o fată de musulmani, venită pe lume într-o uliță lăturalnică... Ba mai mult, un hafîz, alături de un fost schimnic, un om de viță... De ce se leagă aceștia, unul de celălalt ? Ce fel de rezultat, ce tip nou de om va lua naștere ?“

Dar nu era momentul potrivit pentru asemenea filozofie. Vehbi Dede îi făgăduise lui Tevfik că-i va fi Rabiei ca un părinte. Cu răbdare, încercă s-o facă pe fată să înțeleagă. Nu erau făcuți unul pentru celălalt. Existau deosebiri sociale, de temperament, religioase. În noua viață a lui Peregrini se pot întoarce vechile pasiuni. Se prea poate ca trecutul pianistului, într-o bună zi, să se transforme într-o adevărată prăpastie căscată între ei.

— Copila mea, sînteți fructul unei lumi atît de deosebite, încît va veni o zi cînd Sinekli Bakkal, care acum i se pare atît de fermecătoare, să devină prea îngustă pentru el. Poate se va sătura de această viață chiar mai repede decît crezi tu. Din cîte am înțeles, ai pus condiția să rămîneți aici. Fără doar și poate, vă veți găsi o casă într-un cartier care să nu-l îmbie să plece pe urmele vechiului mod de viață. Tu știi, nu-i așa, din ce familie se trage ; că este stăpînul unei neasemuite avuții ? În Evanghelie există o vorbă : „Cămila chiar și prin urechile acului poate trece". Cei bogați...

Rabia asculta, în timp ce pe chip i se citea o răbdare fără margini. Și din nou, acel zîmbet strîmb făcu să i se ridice colțul buzelor.

— Ce-mi trebuie mie banii lui Peregrini, că doar eu nu am nici în clin, nici în mînecă cu noblețea și cu avuția lui. Cel care mă cere, are să trăiască la fel ca mine...

Își trecu arătătorul peste frunte :

— Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus ; aici vorbele nu pot ajuta cu nimic !

— Cu voia lui Allah, să-ți fie scris numai bine, copila mea ! Să-ți hărăzească Allah fericire !

Tăcerea care urmă spuselor lui, nu i se mai păru Rabiei lungă. Faptul că Vehbi Dede nu se supărase pe ea o făcu să răsufle ușurată și îi dădu răgaz să petreacă din nou clipe plăcute în tovărășia plăsmuirilor sale.

— Atîta vreme cît Tevfik nu este aici, eu trebuie să-ți țin loc de tată, Rabia. Pînă în ziua căsătoriei nu vă este îngăduit să vă vedeți. Ce să facem, așa cere datina. Cele trebuincioase pentru a deveni musulman nu durează prea mult. Din cîte înțeleg eu, de-acum Peregrini nu mai există, ci doar Osman.

Parcă retezaseră cu cuțitul legătura dintre Osman și Peregrini și o azvîrliseră, neavînd nevoie de ea.

— Cît îţi trebuie ca să te pregăteşti, Rabia ?

— Ce mare pregătire ? Într-o săptămînă-două n-avem ce face.

Socoti pe degete. Ar fi vrut să se mărite de Hizîr Ylyas.

— Astă-seară am să dau de veste tatălui tău. Pregăteşte şi tu o scrisoare cuprinzătoare. Unul dintre dervişii noştri pleacă în curînd la Damasc. O să le trimitem cu el.

De îndată ce Vehbi Dede părăsi încăperea, Rabia îşi scoase scurteica şi năframa, aruncîndu-le în laviţă. Apoi fugi către uşă :

— Unchiule, unchiule !

— Ce-i, ce s-a-ntîmplat ?

— Ah, parcă mi-ai ghicit gîndul. Cînd ai urcat aşa de repede ? Hai, vino, am să-ţi spun ceva.

Îl prinse pe Rakîm de braţ şi îl tîrî după ea în cameră.

— Ce vrei să-mi spui ?

— Mă mărit.

— Vai, ce neruşinare, cîtă neobrăzare ! Şi cu cine ?

— Cu Osman !

— Trebuie să fie unul dintre beii lui Nejat Efendi, că de cînd ai început să mergi pe acolo, nu-ţi mai încapi în piele. Ah, bată-te norocul să te bată de ştrengăriţă !

— Nu e vorba de nici un bei.

Măsura odaia în lung şi-n lat cu un aer pe jumătate batjocoritor, pe jumătate sincer.

— Ca să se însoare cu mine, trece la credinţa musulmană.

— Aha, aşadar, este micuţul nostru necredincios. Apoi, pentru tipul acesta ce este mai uşor decît să-şi schimbe religia ?! Că doar s-a lepădat de biserică !

—Vai, mogîldeaţă invidioasă ! Să ştiu că mor şi nu-ţi mai spun unchiule.

— Spune-mi, Rabia, spune-mi mereu unchiule, fiindcă eu mă bucur. Am glumit. Între noi fie vorba, tu ai cam îmbătrînit. Împlineşti douăzeci şi unu, nu-i aşa ? O fată ca mierea, rămasă nemăritată !

Stătu puţin pe gînduri, apoi rosti cu îndoială, dar pe un ton grav :

— Să nu te superi, dar mă temeam că ai să te măriţi cu Vehbi Dede. Este un sfînt, nu seamănă cu celălalt. Nu pot cu nici un preţ să mă port cu el ca şi cu alţi oameni.

— Ah, unchi neruşinat! Eu n-aş fi meritat nici să-i fiu slujnică lui Vehbi Dede. Şi apoi, dacă m-aş fi apucat să iau de bărbat pe fiecare om care mi-e drag, ar trebui să mă mărit şi cu tine.

Îl prinse pe Rakîm de umeri. Se aplecă şi-l sărută zgomotos pe amîndoi obrajii. Mogîldeaţa se prefăcu că ţine morţiş să scape din mîinile fetei. Ştergîndu-şi cu batista scoasă din buzunar, locul sărutat de Rabia, spuse :

— Sărmanul acela, habar n-are ce-l aşteaptă... De-ar fi ştiut, şi-ar fi adunat de mult catrafusele şi s-ar fi dus peste patru mări şi ţări. Tu, mai bine, dacă datina nu s-ar împotrivi, te-ai mărita cu noi toţi. Ne-ai pune tuturor botniţă. Că tu nu eşti o fată ca toate celelalte, ci o fîntînă fermecată. Cel care, ferească Allah, a alunecat în ea, nu mai poate fi scos nici cu toate cîrligele din lume.

În timp ce turuie ca o moară ferecată, piticul o priveşte pe Rabia de parcă ar sorbi-o din ochi. Cu toate acestea, îşi scuipă în sîn : „Dacă aşa a hotărît Allah, împlinească-se voia lui. Dar, să-l păzească Atotputernicul chiar şi pe duşmanul meu de mînia ta!"

— Să nu-ţi fie de deochi, vorbeşti ca din cărţi, unchiule!

Şi deodată, din ochii strălucitori de fericire ai Rabiei prinseră să şiroiască lacrimile. Plîngea cu sughiţuri abia auzite. Îşi ştergea ochii şi nasul cu mîneca, spunînd :

— Ah, de-ar fi fost aici şi Tevfik, ah, de-ar fi fost şi tăticuţul meu!

Rakîm aruncă Rabiei batista roşie, în carouri, bărbătească, pe care o ţinea în mînă :

— Nu e nevoie de lacrimi. Ia şi şterge-ţi nasul. Nu te nelinişti pentru Tevfik. În ziua nunţii, la Damasc, el o să înfulece la pilaf şi o să chefuiască mai dihai ca noi!

XI

Fără să se ridice din aşternut, Sabiha Hanîm îi spuse lui Selim Paşa că Peregrini a devenit musulman şi că se va însura cu Rabia. E drept, fata nu venise chiar ea să-i dea de veste, ci o trimisese pe Pembe.

Era seară. Se aprinseseră toate lămpile. Paşa se întorsese în ziua aceea foarte obosit şi, înainte de a se retrage în odaia sa, trecuse să-şi vadă soţia.

— Fata aceasta merită să-ţi schimbi religia pentru ea. Să-i aducă Allah fericire ! rosti el, după care o întrebă plin de curiozitate :

— Rabia te-a lăsat mai înainte să înţelegi că ar avea asemenea gînduri ?

— Acum îmi vine în minte. Era pe-atunci o ştrengăriţă de-o şchioapă ; cred că e mai bine de opt ani. Într-o zi a vrut să ştie ce se întîmplă dacă o fată de musulmani se duce după un creştin. Se vede că încă de pe atunci era cu ochii pe om. Dar, orice s-ar spune, fata mi-a plăcut. Dacă-şi bagă ceva în cap, apoi face negreşit. Aflînd că nu se poate mărita cu un nemusulman, a făcut pe dracu-n patru şi l-a silit pe ghiaurul ăsta de patruzeci de ani să treacă la Islam.

— Foarte ciudat. Nici n-a vrut să audă de un flăcău chipeş ca Bilal şi a preferat-o pe ploşniţa aceasta bătrînă. Femeile sînt greu de înţeles şi basta !

Tocmai cînd discutau despre acest lucru, Rabia şi Bilal pătrunseră în încăpere. Se întîlniseră în pridvor şi mai schimbaseră o vorbă, două. După istoria aceea veche, din copilărie, se aflau pentru prima oară faţă-n faţă. Bilal se îmbujorase puţin, dar Rabia arăta la fel de firesc, ba poate chiar mai îndatoritoare ca înainte. În ziua aceea, inima îi era atît de plină de înţelegere faţă de cei din jur, încît de i-ar fi ieşit în cale însuşi satana şi tot l-ar fi întîmpinat cu zîmbetul pe buze. Fiindcă toate acestea se petreceau în prima duminică de la vizita lui Vehbi Dede, cu alte cuvinte, la două zile de cînd viaţa ei apucase pe un drum nou şi luminos...

Şi Selim Paşa o vedea pe Rabia pentru întîia oară de la întîmplarea aceea tristă petrecută la jandarmerie. Pe chipul fetei nu era nimic care să fi amintit de clipele acelea amare. Ura Rabiei se topise fără urmă. Se apropie, ca şi cum s-ar fi despărţit doar cu o zi înainte, şi sărută mîna paşei.

— Te felicit, Rabia. Aud că aduci un nou vecin în Sinekli Bakkal... Allah să vă aibă pe amîndoi în pază !

Își miji ochii, așa cum făcea pe vremuri. Sprîncenele lui se ridicară întocmai ca țepii unui arici, ca atunci cînd îl amuza ceva. Vîrful nasului parcă se lungise, încovoindu-se, ca pe vremea cînd istorisea cum se făcuseră avansările în grad.

Într-un cuvînt, era una dintre zilele acelea plăcute, de demult.

„Cine ar putea crede că acesta este același șef al jandarmeriei, hain, fără inimă, care ne-a izgonit ca pe niște javre din biroul lui ! Așadar, înainte de a trece pragul jandarmeriei, el își atîrna inima în cui, iar la ieșire și-o așeza la loc !“ gîndea Rabia.

Sabiha Hanîm îi povestea lui Bilal că Peregrini trecuse la Islam și că se va însura cu Rabia. Fata își ascuți auzul :

— Se prea poate ca nunta Rabiei să aibă loc înaintea căsătoriei voastre, Bilal.

Privirile flăcăului fură străbătute de fulgere. Nările începură să-i freamăte. Se vedea după tremurul bărbiei că își încleștase dinții pentru a se putea stăpîni. Și totuși, strecură printre dinți, disprețuitor :

— Hm ! Tocmai cu ăsta ?

— Mă rog, ce ai tu cu omul acesta, domnișorule ? Nu-ți place ?

Față în față, se sfredeleau cu priviri la fel de mînioase. Selim Pașa îi asemui cu niște cocoșei, gata să se ia la harță ; și încă înainte de a se dezlănțui lupta, știa de partea cui va fi victoria. Faptul că Rabia îi arătase atîta indiferență încît fusese în stare să se mărite, pîrjolea inima lui Bilal... Ca și cum tot ce se lega de trecut dispăruse fără urmă din mintea fetei. Este adevărat că multă vreme și Bilal socotise că a uitat-o cu totul. Dar de îndată ce o zărea, inima începea să-i bată năvalnic și se îmbujora la față. Or, Rabia nici măcar nu luase seama cît de mult se schimbase flăcăul, cît de înalt și suplu se făcuse, cu cîtă eleganță se îmbrăca ! De parcă nu vedea că el era cu totul altul și nu copilandrul acela necopt, venit din fundul unui vilayet.

Ochii albaștri, cu gene incolore, ai lui Bilal și ochii de culoarea mierii, cu punctișoare verzi, ai Rabiei, se ciocniră ca două curente electrice. Privirile lui Bilal

părăsiră cîmpul de luptă. Armele nu erau egale. Rabia nu arăta nici pic de cruțare față de el. Bilal nu era altceva decît o linie dreaptă, care întîlnise, într-un singur punct, linia vieții ei, după care se despărțise pentru totdeauna. În schimb, Rabia era ca o spirală care străbătea fără contenire în sus și în jos viața lui Bilal. Cu zece minute în urmă, văzînd-o în pridvor, cu straiele ei modeste, la gîndul că a fost o vreme cînd era nebun după fata aceasta și că, încă și acum, îl macină dorul, nu-și putuse stăpîni un zîmbet. Inima începuse să-i bată însă cu aceeași putere ca și pe vremuri, cînd se putea observa mișcarea pieptului sub haină.

— Iertați-mă, Rabia Hanîm. Am spus-o cu un anumit scop. Vă felicit și eu din toată inima. Cu voia lui Allah, veți fi foarte fericiți.

Se întoarse către Sabiha Hanîm :

— Dacă-mi dați voie, mamă, eu am să plec. Dumneavoastră aveți, pesemne, să vă spuneți cîte și mai cîte.

— Nu e nevoie să pleci, Bilal bei. N-avem nimic ascuns de pus la cale. I-am adus stăpînei o scrisoare, primită chiar astăzi de la tata. Am să i-o citesc și plec și eu îndată.

Bilal trase un scaun lîngă mindir. Apoi, aduse un taburet, aprinse unul din sfeșnicele de argint de pe scrin și îl așeză pe taburet, în fața Rabiei. Ținea morțiș ca Rabia să ia seama la poziția lui de stăpîn în casa pașei și să plesnească de invidie. Dorea ca ea să știe că acel Bilal care, pe vremuri, primea porunci de la slugi, era acum un om însemnat. Mai cu seamă ar fi vrut ca fata să observe cît de bine educat, cît de calm, cît de atent cu femeile era el.

În timp ce Rabia scotea hîrtiile din sîn, Bilal, pe scaunul din spatele ei, își pironise privirile pe voalul umed ce se lipise de bărbia ei gingașă. Ar fi vrut să atingă cu palma codițele castanii care încolăciseră capul fetei întocmai ca niște șerpi. Dar, în același timp, vechiul Bilal, nepotul lui Bayram Aga, ardea de dorința de a despleti cozile și de a strînge în brațe trupul acela fierbinte, pînă cînd și-ar fi dat suflarea. Era mulțumit că, de îndată ce se va însura, va primi o slujbă bună, undeva în provincie, și se va afla cît mai departe de primejdiile mahalalei Sinekli Bakkal. Altfel...

Rabia citi mai întîi pentru sine încă o dată scrisoarea, de la un capăt la altul, pentru a alege cu atenție cele destinate lui Sabiha Hanîm. O parte din hîrtii le lăsă pe taburet și prinse să le citească pe celelalte.

Tevfik istorisea cu lux de amănunte viața din Damasc a lui Hilmi bei. Acesta se schimbase foarte mult. Dacă l-ar vedea, nu l-ar mai recunoaște. Locuiau într-o casă cu grădină mare, într-un colț al Damascului. Duceau o viață foarte chibzuită, foarte ordonată. Chiar și zarzavaturile le cultivau în grădina casei. Dürnev Hanîm, tînăra aceea năzuroasă, europenizată pînă-n măduva oaselor, acum gătește de-ale gurii, spală rufe, de mai mare dragul. În aceste zile de surghiun, la Damasc, Hilmi le era tuturor ca un frate mai mare, ca un părinte. Cel care avea ceva pe suflet, venea la el și Hilmi bei, pentru a-i sări în ajutor, era în stare să-și rupă de la gură. De-acum nu mai rămăsese nici urmă din vechiul Hilmi bei, elegant și sensibil. Își lăsase barbă, se îmbrăca cu un mintean grosolan.

Cuvîntul mintean, nu se știe de ce, făcu o impresie deosebită. „Dobitocul ! nu-și putu stăpîni Bilal gîndul. Să ai o mulțime de telegari, caleașcă, poziție, avuție și să mergi să crești ceapă și usturoi la Damasc... !“

Sabiha Hanîm simți un nod în gît. Privirile lui Selim Pașa se încețoșară. Mîna i se așeză pe umărul nevestei, în încercarea de a-i mai alina tristețea.

Rabia își adună hîrtiile. Dar înainte ca ea să le așeze în sîn, Sabiha Hanîm prinse s-o roage :

— Mai citește o dată, Rabia. Tevfik ce mai face ?

Privirile bătrînei femei erau pironite asupra hîrtiilor de parcă acestea ar fi fost bucăți din Hilmi. Rabia începu din nou să citească.

Tevfik, exact ca pe vremea cînd era la Istanbul, dă reprezentații cu Karagöz. În piețele Damascului îl cunoaște oricine. E drept că arăbeasca lui nu era strălucită, dar, stîlcindu-și limba, reușea să se facă înțeles. Cea mai mare plăcere a lui era aceea de a imita diferite animale, de a le face să vorbească întocmai ca oamenii. De fapt, la Istanbul, numărul lui cel mai strălucit fusese acela despre cîinii de stradă. La Damasc avea o nouă reprezentație intitulată *Pelerinajul cămilei la Mecca ;* era

atît de izbutită, încît chiar și cei mai aleși oameni ai orașului veneau la cafeneaua lui Tevfik pentru a-l asculta.

„Casa lui Hilmi bei este ca și a mea. Ba chiar, seara, cînd o ajut pe Dürnev Hanîm la spălatul vaselor, parcă m-aş afla în Sinekli Bakkal. Cînd pot, îi mai săr în ajutor și lui Hilmi bei, în grădină. Aici avem un cerdac, care dă către rîul Bereda. Cînd asfințește soarele, ne așezăm sub el și privim undele ce clipocesc printre ramurile verzi. Cîteodată, ne mai și cherchelim... Atunci, mi-e tare dor de voi, cei din Sinekli Bakkal. Mă cuprinde întristarea. Dacă nu mi-ar fi teamă că l-aș stîrni și pe Hilmi bei, aş striga cît m-ar ține gura cîntecul *Din nou coboară înserarea pe aceste străine meleaguri.*

La bazar, cunoștințele din Istanbul nu-mi dau pace. Unii dintre ei sînt foarte săraci. Întind mîna pentru o coajă de pîine, moțăie, ori se caută de păduchi în curțile geamiilor, pe băncile cafenelelor. Mulți au și uitat cît a trecut de cînd sînt surghiuniți, ba unii nici nu știu pentru ce au fost exilați. Uneori îi adun pe toți și îi duc la vreun birt să mănînce o ciorbă de burtă..."

Pe neașteptate, Rabia întrerupse cititul, își strînse hîrtiile și le vîrî în sîn. Sabiha Hanîm plîngea înăbușit. Ochii Rabiei erau uscați, chipul aspru, dar arăta foarte calmă. Stăpînirea de sine a fetei trezi, atît în Selim Pașa cît și în Bilal, un adînc respect. Cu zîmbetul pe buze, Rabia se ridică în picioare. Fără să se observe, cercetă figura pașei. Pomeții obrajilor bătrînului se îmbujoraseră ; doar atît. În timp ce Rabia citea, el socotea în minte cîte suflete spulberase ca pe o pleavă în vînt, în cele patru colțuri ale imperiului, în douăzeci de ani de activitate oficială. Sînt, pesemne, mii și mii, dintre care unii surghiuniți în locuri mult mai lipsite de viață și mai îndepărtate decît Damascul ! Pînă acum nu se gîndise la nici unul dintre aceştia ca la un om. El era dator să învîrtească roata morii statului. Tot ce făcuse, intra în obligațiile lui. Cugetul nu-i era întinat. Dar, de data aceasta, sufletul îi era greu. Hilmi, Tevfik... „În august, padișahul nostru împlinește treizeci și unu de ani de domnie. Dacă la această sărbătoare va fi vorba despre vreo amnistie generală, cu voia lui Allah, am să-i trec

pe listă și pe surghiuniții din Damasc..." gîndea el, în timp ce o însoțea pe Rabia pînă la scară.

— La aniversarea încoronării am să-l aduc înapoi, negreșit, pe tatăl tău, Rabia. Aș fi vrut s-o fac înainte de nuntă, dar... Pe cînd nunta ?

— Către aprilie. Să poftiți și dumneavoastră, pașa efendi !

Sub scurteica neagră, umerii ei se încovoiară puțin și, cu capul plecat, coborî încet treptele. Pașa, fără să se mai întoarcă în odaia nevestei, urcă scara, sprijinindu-se de balustradă și trecu pragul odăii sale.

. . . .

În timp ce în cafeneaua din Sinekli Bakkal, cea de lîngă cișmea, discutau aprins despre căsătoria Rabiei, tinerii tovarăși de chiolhanuri ai lui Sabit Beyagabey plesneau de ciudă. Cum așa ? Fata aceasta tînără, hafîzul acesta fără pereche, pe lîngă care ei pășeau în vîrful picioarelor, privind țintă înainte, întocmai ca pe lîngă fereastra criptei unui sfînt, se învoise să se ducă după tipul acela zbîrcit și ramolit ? !

De îndată ce observă că suita lui nu-l are la inimă pe Osman, Sabit Beyagabey se hotărî. Îi strînse în jurul său. Scuipă pe sub mînă, doi metri mai încolo, cu aerul că nu-i ardea de glumă și că nu admite nici o nesupunere. În timp ce-și ștergea tacticos mustățile lungi, cu mîneca de catifea, îi măsură pe tinerii cheflii cu privirile sale încrîncenate :

— Bărbatului Rabiei Hanîm îi vom spune cu toții unchiul Osman, s-a-nțeles, ori ba ?

Se-nțelesese. Pentru că aceasta era o poruncă. O poruncă în stare să-l păzească pe Osman de derbedeii din Sinekli Bakkal mai bine și mai sigur decît orice lege. Oricine ar fi fost el, bărbatul Rabiei, în Sinekli Bakkal n-ar fi avut ceva de suferit.

După ce acest punct al ordinei de zi fu epuizat, tinerii cheflii se apucară să hotărască ce dar de nuntă îi vor pregăti Rabiei. Conveniră să-i aducă o machetă a furtunului de pompieri al mahalalei. Mînerul va fi poleit cu aur, cutia va fi vopsită în roșu, iar deasupra vor scrie cu litere de aur, deviza lor :

Pregătirile pentru nuntă le luase în mîinile ei Kanarya. Dar, ştiind că stăpîna, Sabiha Hanîm, este atît de tiranică şi de sensibilă, îi cerea sfatul chiar şi cînd era vorba de nimicuri. Iar caleaşca ei, de cîteva ori pe săptămînă, putea fi văzută la poarta conacului paşei.

Apariţia la conac a fostei slujnice, acum devenită la rîndul ei stăpînă, a trezit multă emoţie. Dar ea se purta prieteneşte faţă de foştii ei tovarăşi. Iar cînd venea ea, doar doi oameni nu se alăturau mulţimii care o înconjura. Unul dintre aceştia era Bilal, trimis vremelnic la selamlîk, celălalt, Selim Paşa, care, cînd se afla la conac, se zăvora în odaia sa. Kanarya îi mărturisise deschis lui Sabiha Hanîm că Nejat Efendi nu era un fanatic, că ea se arăta cu chipul descoperit în faţa prietenilor soţului ei şi că, prin urmare, Selim Paşa n-are nici un motiv să se ascundă. Dar acesta nu părăsea încăperea, mulţumindu-se să transmită prin Sabiha Hanîm fostei slujnice, întreagă stima sa.

Casa Rabiei, începînd cu dugheana şi terminînd cu podul, fusese văruită, tavanele şi uşile fuseseră vopsite. Gîndindu-se la modul de viaţă cu care se deprinsese Osman, Kanarya o sfătui pe Rabia să aranjeze cele două camere de sus după modelul european. Sabiha Hanîm se opuse cu înverşunare. Fireşte, Rabia susţinu părerea lui Sabiha Hanîm. După îndelungi dispute — puţin mai rămăsese să se ia la harţă—au ajuns la o înţelegere care să mulţumească cele două părţi. Încăperea de deasupra bucătăriei urma să rămînă odaia Rabiei. Pianul lui Osman va fi adus acolo. Omul cîntă atunci cînd are chef. Dacă pianul ar fi fost lăsat în odaia dinspre stradă, vecinii nu şi-ar fi aflat tihna. Tot aici va fi adus un jilţ comod pentru Osman. Dar, în acelaşi timp, mindirul va rămîne la locul lui. Slavă lui Allah, odaia era încăpătoare. Se va aduce şi un pat de două persoane. Osman nu putea dormi pe jos.

Mai întîi, Rabia se făcuse foc şi pară :

— Nu, de aşa ceva nici nu vreau să aud ! Este ca şi cum m-aş urca în minaret. Aş ameţi, n-aş putea închide ochii.

Cele două femei își uniră forțele și se năpustiră asupra ei. Bietul om, de patruzeci de ani trăia astfel. Pentru ea își părăsise chiar și religia. Ce însemna egoismul acesta ? !

Pînă la urmă, Rabia se învoi. Dar, în nici un caz nu va admite să se agațe tablouri pe pereții încăperii destinate rugii. Kanarya se arătă și ea de acord cu așa ceva și se înțeleseră să aducă în odaia dinspre stradă cele cîteva tablouri la care Osman ținea ca la ochii din cap. Rabia acceptă ca această odaie să fie rînduită mai mult după modelul european. Dar nu uită să atragă atenția :

— Aveți grijă, nu mergeți prea departe, să nu mă faceți de rîsul mahalalei !

În pod aveau să pregătească o odaie pentru Rakîm ; iar cămăruța acestuia, ce da spre grădină, va fi ocupată de Pembe. Sufrageria... Sufrageria avea să fie în vechea bucătărie. Era atît de spațioasă că aici se găsea loc pentru tot. Pe jos așternuseră cărămidă roșie. Soba fusese atît de împodobită ! În mijloc va fi așezată o masă, pe care o vor acoperi cu mușama. Vor fi cumpărate furculițe, cuțite, farfurii și toate cele trebuincioase. Dacă Pembe și Rakîm vor să mănînce cu mîna, n-au decît. Dar Rabia, așa cum folosește cuțitul și furculița în vizită, să le folosească și acasă ! Toate trei femeile căzură de acord să se renunțe la tăvile mari care țineau loc și de masă.

Ultimul conflict apăru cînd veni vorba despre rochia de mireasă a Rabiei. Rochie albă, duvak[1], flori de lămîi și portocal... Vai, cîtă zgîrcenie ! Sabiha Hanîm ține morțiș să fie o rochie de catifea mov, împodobită cu beteală de argint și flori de susan negru. Coronită, voal, beteală... Nimic nu trebuia să lipsească. De fapt, rochia de mireasă este cadoul lui, cine se amestecă în așa ceva ? Și ochiul ghiaurului este ager, nu glumă !

Ideea lui Sabiha Hanîm fu primită. Apoi, nici nu prea voiau s-o amestece pe Rabia în discuția aceasta. Oricum, o fată ce se pregătește să devină mireasă, trebuie să fie mai sfioasă, mai reținută. Iar cînd ea deschidea gura să spună ceva, săreau cu toate : „Tu să taci !"

[1] Vălul miresei care, la musulmani, este înlăturat de mire în noaptea nunții.

Rabia stărui să nu se facă nuntă. Cum se poate așa ceva, cînd tatăl ei se afla în surghiun ? O simplă logodnă. Iar pilaful și toate celelalte bunătăți, pe care cei din Sinekli Bakkal le așteptau cu sufletul la gură, aveau să le mănînce la conac.

În tot timpul acestor pregătiri, ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic deosebit, Rabia și-a continuat lecțiile. Tot ea avea să-i poarte de grijă tatălui, în exil ; și chiar dacă de acum cheltuielile casei nu vor mai fi acoperite numai de ea, măcar se va îngriji de Pembe și Rakîm. Nu se mărita cu Osman pentru avuția acestuia. Cinstea, personalitatea și le va păstra doar prin muncă. Dar toate aceste gînduri îi veneau în minte numai ziua. Noaptea se abandona cu totul plăsmuirilor sale.

În timp ce pregătirile erau în toi, Osman, noapte de noapte, măsura încăperea de la un capăt la altul, dus pe gînduri, făcea tot felul de planuri. O dorea cu toată ființa sa pe Rabia. Dar îi făgăduise lui Vehbi Dede că pînă la nuntă nu va pune piciorul în Sinekli Bakkal. Nu rareori putea fi auzit vorbind cu sine însuși : „Iată că mă las din nou înhățat de ghearele unei religii. Și tot din pricina unei femei. Dar, de data aceasta, este o religie care îmi va aduce tihna, care îmi va strecura pacea în suflet. Pentru prima oară, mintea, spiritul și inima nu se mai încaieră între ele, de parcă ar fi ajuns la o înțelegere. Este, oare, numai un armistițiu vremelnic ? Oricum ar fi, am îndrăgit nespus Sinekli Bakkal, cu toate ale ei. Este adevărat, va trebui să mă supun tradiției unei lumi noi pentru mine. Însă este vorba despre o tradiție atît de simplă, atît de omenească... Și apoi, acolo, casa, grădina fiecăruia sînt ca niște cetăți zăvorîte. Pînă chiar și cel mai sărman om, în casa sa, este la fel de stăpîn ca și un prea cinstit feudal din evul mediu... În fiecare zi am să stau la taifas cu femeile ce se odihnesc sub cerdacul liliachiu de salcîm. În fiecare noapte am să dorm în patul alb al Rabiei. Dimineața ne vom trezi unul lîngă celălalt. Zilele le vom petrece nedespărțiți. Zile frumoase... Nopți frumoase... Poate vom avea și copii. Unul dintre ei va trebui să fie la fel de hîtru ca și bunicul lui. Îi vom pune numele Tevfik. Celălalt să semene cu mine... Nu, nu, să fie un artist ca maică-sa. Dar poate că va fi un

biet băcan de mahala. N-are decît să fie !... O să-l luăm pe Rakîm în dugheană. Ah, dragul meu Rakîm ! El dă vieţii noastre nota de veselie de care are nevoie. Pembe ne pregăteşte bucatele. O muiere tuciurie, iute ca ardeiul ! Totul va fi la fel de frumos şi însufleţit ca la iarmaroc... !"

XII

Bilal se însură în ziua de Hîzîr Ilyas.

În dimineaţa aceea, Rabia se trezi în sunetele de darbuka şi zilli maşa, ce veneau de undeva, de departe. Uliţa era, ca de obicei, cuprinsă de vuiet, de parcă ar fi trecut cavaleria. Se auzea larma vînzătorilor de jucării — cărora le mergea gura ca unor soacre — împletită cu sunetele ţignalelor de tot felul. La cafeneaua din colţ răsunau melodiile fornăite ale zurnalei şi tamtamul tobelor. În aerul călduţ de aprilie, viaţa pulsa viguros, întocmai ca inima unui îndrăgostit. Unde o fi Tevfik, în aceste clipe ? Unde sînt zilele acelea cînd pregăteau împreună bucatele sărbătoreşti... Cînd petalele florilor albe şi roz zburau în bucătărie, venind din livadă...

Pembe îşi roteşte buricul veştejit, singură, sub cerdac şi din cînd în cînd, o aţîţă pe Rabia :

— Viitorul tău mire se pregăteşte, Rabia. Scoală-te, fetiţo, îmbracă-te, găteşte-te şi tu !

Rabia se mărită în prima zi a lui mai. În ziua în care femeile din Sinekli Bakkal scriu tot felul de cîntecele pe mici bucăţi de hîrtie, le vîră în oală de lut şi le ascund în scorburile copacilor.

Logodna avu loc înainte de prînz, în odaia de deasupra dughenii. Vehbi Dede i-a slujit drept martor Rabiei, neguţătorul de vechituri, Fehmi Efendi — lui Osman. Printre cei de faţă se afla şi Sabit Beyagabey.

Rakîm îi servi pe oaspeţi cu şerbet.

În seara aceea, la conac, se adunase atîta lume, de n-aveai unde să arunci un ac. În harem, Sabiha Hanîm servi femeilor cina. Şi în selamlîk se întinseră mesele. Fuseseră poftiţi toţi bărbaţii din Sinekli Bakkal. Paşa îl

așeză de-o parte a sa pe Osman iar de cealaltă pe Fehmi Efendi. Agabey și Rakîm ședeau în fața pașei. Vehbi Dede se afla în capătul altei mese. El îndeplinea îndatoririle tatălui fetei.

Selim Pașa avea mult chef, era foarte prietenos, sporovăia fără încetare... I se adresa lui Osman numai cu domnule ginere, istorisea tot felul de snoave despre viața de familie, făcea glume, ori povestea istorioare care de care mai cu tîlc... Becherii își astupau gura cu șervetele și rîdeau pe înfundate... Cei însurați clătinau din cap, semn că îl căinau pe Osman pentru cîte avea să pătimească de aici încolo. Către sfîrșitul cinei, Selim Pașa le vorbi celor din mahala, adresînd noilor vecini cîteva vorbe calde și urări prietenești. Oaspeții răspunseră prin ovații prelungite.

La ruga de seară, Vehbi Dede îndeplini îndatoririle imamului. La fiecare îngenunchere alese cele mai scurte sure, dar aproape toate erau potrivite momentului. În seara aceasta, înfățișarea lui avea un aer mai evlavios și mai liric ca oricînd. Se putea, oare, găsi un sfîrșit mai potrivit pentru ziua nunții unui dascăl de muzică, proaspăt intrat în rîndurile musulmanilor ? !

Econoama pașei aprinse felinarul și mahalaua îl însoți pe fericitul mire la casa lui. Fiecare om ținea în mînă cîte un felinar. Băieții lui Sabit Beyagabey legănau felinarele în vînt, tușind cu înțeles și șoptindu-și unul altuia glumele fără perdea, cu care-l însoțeau pe mire. Mulțimea așteptă în fața casei Rabiei pînă cînd ușa se închise în urma lui Osman. „Să fie într-un ceas bun ! Să fie într-un ceas bun !“ se auziră din toate părțile urările. Apoi, zgomote de pași, o tuse, două... și ulița se cufundă în somn.

Pembe, cu lampa în mînă, aștepta în dugheană. Avea pe ea rochia aceea de tafta roșie, iar de urechi îi atîrnau cerceii lungi de mărgean. Pentru prima oară, nu avea basmaua pe cap. De-acum, Osman era stăpînul casei...

Pembe lumină calea, cu lampa, pînă la odaia Rabiei. Deschizînd ușa, rosti : „Să vă hărăzească Allah dragoste și înțelegere !“

Mireasa aștepta rezemată de pian. În rochia aceea de catifea mov, împodobită cu flori de susan argintii, părea

cu un cap mai înaltă. Sub vălul ei cu beteală, chipul nu i se distingea prea bine... Osman rămase ţintuit locului. O asemui pe fată portretului Fecioarei Maria, zugrăvit de un maestru din evul mediu. Ochii i se umeziră. Pembe îi mai atinse o dată umărul cu mîna şi îi arătă covorul aşternut pentru rugă. Fireşte, fireşte! Un bărbat aflat în pragul unei asemenea bucurii fără margini trebuia să aducă mulţumiri Creatorului!

Ţiganca ieşi, trăgînd uşa în urma ei. Osman se apropie de soţia sa.

XIII

Turna cu găleata. Rabia dădu fuga şi închise fereastra din colţul odăii, coborînd perdelele. Sub lumina filtrată de abajurul de culoarea cerului, aflat deasupra pianului, Osman se aşezase în jilţul lui comod, în timp ce pe genunchi torcea leneş motanul tărcat al Rabiei.

În seara aceea, după cină, se hîrjoniseră în bucătărie, ca de obicei. Rakîm îi spusese :

— Osman, măcar o dată pe săptămînă, mergi şi tu la cafeneaua mahalalei. Te duci în fiecare zi la conac. Dacă cei de pe uliţa noastră te vor trece în catastiful nobililor, al celor avuţi, n-ai să mai poţi scăpa de batjocura băieţilor lui Sabit Beyagabey.

Pembe se făcu foc şi pară :

— N-au trecut nici două săptămîni de cînd a fost mire. Ce atîta grabă!

— Mîine seară am să merg, unchiule Rakîm. Tu ce zici, Rabia ?

— În asemenea lucruri, femeile nu-şi bagă nasul, mormăi aceasta.

Dar ea fusese foarte mulţumită că Osman şi-a amînat cu încă o seară vizita la cafenea.

Acum se aflau în odaia lor. Osman, de pe locul său, priveşte alene la Rabia, care se ascunsese în dulap pentru a se dezbrăca, şi abia îşi stăpîneşte hohotele. Cît de multe deprinderi copilăreşti are fata aceasta! Iat-o, acum

iese din dulap cu cămașa ei de noapte, albă. În fața oglinzii, își scoate agrafele cu care își prinsese cozile și își revarsă cosițele pe umeri. În sfîrșit, își reazemă spatele de mindir și își întinde picioarele, lăsîndu-se pe covor. Ca în fiecare seară, se așază în același loc, cu același lucru în mînă. Dar nu coase. Așteaptă parcă ceva ca să poată începe. Aşteaptă ca Osman să apese pe pedala pianului și încetișor, abia observat, să dea frîu liber fanteziei sale. Dar în seara aceasta, Osman preferă să stea de vorbă. Discuția era pentru el ca o meteahnă, ca o boală fără leac; era singurul lucru pe care îl căuta cu înfrigurare în Sinekli Bakkal. Și într-adevăr, pe uliță stă la taifas cu o mulțime de bărbați și femei; acasă, lui Pembe și Rakîm nu le tace gura o clipă măcar, iar la conac este nelipsit de lîngă Sabiha Hanîm. Toți oamenii aceștia sînt prietenoși, simpli, au un fel cam ciudat de a privi viața, au o filozofie proprie lor. Cu toții sînt foarte veseli, foarte apropiați. Dar cu nici unul dintre ei nu se poate angaja Osman în dispute filozofice. Singurul potrivit pentru așa ceva este Vehbi Dede. Dar acesta, chiar în săptămîna nunții lor, plecase pentru cîtăva vreme la Konya și încă nu se întorsese.

Rabiei nu prea îi plăcea să stea de vorbă. Este adevărat că atunci cînd spune ceva, o face din toată inima; inteligența sa, întocmai ca un bec electric, luminează omului cele mai îndrăgite, cele mai bogate tablouri ale vieții. Dar, se vede treaba, fata nu se simțea în largul ei cînd era prinsă în tot felul de dispute metafizice. Atunci cînd Osman aduce vorba despre așa ceva, ridurile ce apar pe fruntea ei trădează eforturile pe care le face pentru a-l putea înțelege.

Osman își legăna nervos papucii. Simțise că, mai cu seamă în seara aceea, nu era cu putință s-o antreneze pe Rabia într-o asemenea discuție aprinsă. Așadar, nu-i mai rămînea decît să cînte la pian.

Rabia își ciuli urechile în așteptare, asemenea unui mînz care simte că vine vremea să i se aducă tainul. Osman se așeză pe scaunul din fața pianului.

În seara aceea, cîntă tot felul de improvizații. Rabia socotea că aceste melodii erau niște borne, niște pietre kilometrice, care măsurau drumul pe care apucase soțul

ei în Sinekli Bakkal. Numărul tot mai mare al improvizațiilor acelora în gama minoră, al cîntecelor populare, dovedea cît de mult îndrăgise el noua viață. Și cînd sunetele acelea atît de bine cunoscute, ce răsunau zi și noapte, se mai răreau, pe Rabia o cuprindea neliniștea.

Într-o seară, în timp ce Osman cînta, ei i se păru chiar că aude glasurile neguțătorilor ambulanți. Dar iată că în seara aceasta, în improvizațiile lui nu-și făcea loc nici măcar una din melodiile cunoscute. Era doar o învălmășeală de sunete. În mintea lui Osman adia un vînt străin ! Poate înstrăinarea coborîse chiar în sufletul lui !

Își lăsă lucrul pe genunchi. Parcă i se pusese un nod în gît. Trebuia, negreșit, ca Osman să se deprindă cu lumea spirituală a Rabiei, să se lege de Sinekli Bakkal. Dar cum ?!

În timp ce umbletul degetelor lui năștea melodiile acelea care semănau neliniștea în sufletul Rabiei, Osman își făcea în minte bilanțul primelor două săptămîni de căsnicie.

Era un moment deosebit. Totuşi, nu pe măsura așteptărilor lui. Nici măcar Rakîm, cu sluțenia lui de circ, nici Pembe, cu chipul ei tuciuriu, ce amintea de ianmaroc, nu aduseseră în viața lor nota aceea de extraordinar la care visase atîta. O viață în care nu se petrecea nimic, ale cărei zile semănau între ele ca două picături de apă... Cu toate acestea, el era la fel de îndrăgostit de Rabia. Numai că fata nu semăna cu nici una dintre fostele sale iubite. Nici vorbă că era foarte legată de el. Nici o femeie nu-l înconjurase pe Osman cu atîta grijă, cu atîta devotament. O grijă care amintea de doica lui. Dacă fata îl iubea, apoi în această dragoste se reliefa în mod deosebit duioșia. Or, el își închipuise femeile orientale cu totul altfel. Pesemne, Rabia aducea mai mult cu o femeie din nord, cu temperament rece. Cu toate acestea, era înzestrată cu mult har artistic. Acest suflet închis și indiferent, de îndată ce Osman începe să cînte ceva cu adevărat frumos, devine ca o ceară în mîinile lui. Da, dar va fi el în stare să improvizeze o viață întreagă, pentru a trezi emoția fetei ?! Iar dacă Osman termină de cîntat și lasă să se trădeze dragostea care-l mistuie, îndată pe buzele ei apare zîmbetul

acela strîmb. Oare, diferența de vîrstă să fi trezit în Rabia această răceală ?

Osman își întoarse scaunul din fața pianului și căută privirile fetei. Era tot la locul ei. Nu-și schimbase nici poziția, nici nu se apucase de lucru. Un chip încruntat, brăzdat de cute severe în jurul buzelor și sprîncenelor.

Osman se ridică de pe scaun. Se așeză alături de soția sa, cu spatele rezemat de mindir și cu picioarele întinse. Fata se apropie de el, supusă. Se aplecă în față, pentru ca brațul care se întinsese s-o poată cuprinde mai ușor după mijloc. Era numai gestul unei femei îngăduitoare, ori, poate, al uneia iubitoare, pe care o bucura apropierea lui !?

— În seara aceasta, aici, simt ceva nou și străin, Rabia.

Osman își trecu degetele peste ridurile de pe fruntea fetei.

— Ai dreptate, Osman. Felul tău de a cînta mi-a stîrnit și mie același simțămînt. Mi-am amintit de Vehbi Dede. Într-o zi, acesta mi-a spus : „Poate va veni o clipă cînd trecutul lui Osman se va așeza între voi ca o prăpastie fără fund !"

Buza de jos a Rabiei tremură ca a unui copil ce stă gata să izbucnească în plîns.

— Să astupăm această prăpastie, Rabia. Istorisește-mi copilăria ta, vorbește-mi despre scumpa ta mamă, despre bunicul tău. Mai cu seamă despre bunic. Cel mai mult mă interesează el. Pentru a-l vedea, am să merg vinerea aceasta la geamie.

— Dacă l-ai cunoaște, n-ai mai arăta atîta interes pentru el. Este un om îngrozitor !

Se umplea numai partea Rabiei din prăpastie. Aceasta își depăna amintirile din anii rămași în urmă. Ajunse la momentul acela de neuitat, cînd imamul îi aruncase păpușa sub cazanul de fiert rufe. Era o amintire foarte amară. Dar, pe neașteptate, Rabia îi dădu un aer hazliu. Se apucă să-l imite pe imam care intona versete și sure, dînd astfel arderii acestei păpuși aerul unui ritual religios. Osman se ține cu mîinile de burtă de atîta rîs.

— Hai să ne culcăm, Rabia. Mîine am să te duc la Bonmarșe, să-ți alegi păpușa care-ți place.

În timp ce se strecura sub așternut, îi șopti Rabiei la ureche :

— Poate că într-o zi vei avea păpușa ta, însuflețită. O păpușă cu care să te joci împreună cu bătrînul tău soț.

Glasul Rabiei răsună îndîrjit :

— Pe păpușa aceea n-o să mi-o arunce nimeni în foc, nimeni ! Jur pe Allah !

. . . .

— Tii, să nu-ți fie de deochi, straiele sînt noi-nouțe, nu ?

— Firește, nu vezi ?! De mătase... Primele mele haine de mătase ! Le-am făcut la gîndul că am să merg cu tine pe stradă. Dacă aș fi ieșit cu scurteica mea de lînă, ți-ar fi fost rușine, nu-i așa ?

Nu, nu i-ar fi fost rușine. Putea să îmbrace ce-i poftea inima. Fiecare haină pe care și-o punea, împrumuta ceva din personalitatea ei.

Astăzi îmbrăcase un șal negru, de mătase. Un șal de modă veche, cu șnur la mijloc și care îi ajungea pînă dincolo de genunchi. Dar, oricum, era foarte important că ea jertfise, fie măcar și pentru o zi, halatul ei obișnuit. Voalul și-l aruncase din nou pe umeri. Nici o forță din lume n-o putea sili să-și acopere chipul. Sub aceste veșminte cernite, fața ei gingașă, fragedă, i se păru lui Osman ca a unei călugărițe. Picioarele subțiri, care, sub halat pășeau cu siguranța unei muncitoare ce merge la slujbă, de data aceasta, printre faldurile groase ale șalului, păreau șovăitoare și neajutorate ca ale unei bătrîne călugărițe. Osman o privi cu atenție. Expresia chipului ei era atît de gravă, încît nici un bărbat n-ar fi cutezat să-i adreseze vreo vorbă. Dacă de pe ochii ei îndrăzneți, ochii aceia care priveau omul în față, ar fi fost tras voalul, se prea poate că s-ar fi găsit destui care să se lege de ea...

Fiecare gest al Rabiei, întreaga ei feminitate erau închinate celor din jur, intimității dintre cei patru pereți. Cel care o vedea în afara lor n-ar fi bănuit această feminitate.

Osman ar fi vrut s-o prindă de mînă și să pășească astfel, ca niște ștrengari care o șterseseră de la școală ; dar nu se încumeta. Tînăra femeie respecta cu fanatism con-

venţiile străzii. Şi apoi, ea era acum fericită, mult mai fericită decît Osman.

Străbătură podul Galata mergînd pe jos. Deasupra capetelor, cerul Istanbulului iubit, un adevărat mozaic bizantin, era albastru ca penele unui păun, fără urmă de nor. Cazanul luminii gălbui, ce clocotea pe întinsul boltei, revărsa raze de aur către pămînt. Totul în jur era stăpînit de această risipă de lumină. În stînga, la picioarele lor, se aşternea Cornul de Aur. În golf, iolele tremurau sub razele aurii. În dreapta, pe undele verzui ale Bosforului, vapoare, şalupe, cutere sînt parcă prinse într-o hîrjoană neîntreruptă. Pe pod trece o fanfară militară. Toată lumea îşi potrivise pasul după al ei şi o urma îndeaproape.

În sfîrşit, au ajuns, prin tunel, la Beyoglu. Osman începu să-i arate, una cîte una, vitrinele magazinelor. Ar fi vrut foarte mult să-i cumpere Rabiei diamante şi mătase pentru rochii. Dar din nou nu cuteza. Cerceii de smarald, pe care îi adusese el în dar de nuntă fuseseră ferecaţi în scrin, sub pretextul că nu avea găuri în urechi. Iar atunci cînd Pembe i-a cerut să-i găurească urechile, s-a împotrivit din nou : „Dacă Allah ar fi vrut ca noi să ne punem cercei ar fi zămislit urechile noastre gata găurite !“

Iar acum, de-ar duce-o la croitoreasă să-şi comande nişte rochii la modă, pe buzele fragede şi-ar face din nou loc zîmbetul acela strîmb, zîmbetul unei fetiţe care, numai mulţumită educaţiei alese pe care o primise, izbuteşte să nu scoată o vorbă în faţa neroziei celor mari !

Ca în fiecare vineri, Dogruyol este împînzit de doamne şi domni, care de care mai eleganţi. Cu toţii îi privesc ca pe o pereche provincială. Două tinere, ce calcă legănîndu-se pe tocurile lungi, se apropiară de ei. Şalurile lor erau înguste, voalurile coborîte erau străvezii. În trecere, amîndouă îl salutară pe Osman.

— Cine sînt acestea, Osman ?

— Handan, fata lui Hasîm bei, soţia lui Hüsnü Paşa. Cealaltă e nepoată-sa...

— Cît se muncesc să semene cu europencele. Rakîm dacă ar imita o maimuţă şi tot ar face-o mai bine.

— Eşti geloasă, scumpă Rabia ?

— Cine ? Eu ? Ha, ha !...

Și, într-adevăr, era limpede ca lumina zilei că nu era geloasă. Găsea că ea arată mult mai bine și că nu putea fi comparată cu ele. Dar le privea, așa cum face un giuvaergiu, cînd are în față niște diamante false, ce vor să treacă drept veritabile.

La Bonmarșe, Osman n-o putu smulge cu nici un preț din fața jucăriilor. O dăduse gata un măgăruș cenușiu, cu zurgălăi, care, cînd îl prindeai de coamă, începea să se legene. Iar atunci cînd vînzătorul îl apăsă pe burtă, scoase niște răgete de parcă ar fi fost viu. Rabia îl cumpără fără să stea nici o clipă pe gînduri. „Am să-l așez în fața oglinzii !" hotărî ea. Iar maimuța aceea de culoarea cafelei, cu ochi triști, o luă pentru Rakîm. Mătușii Pembe îi cumpără unul dintre urșii păroși, care apăruseră nu de mult în Istanbul.

În seara aceea îi poftiră în odaia lor pe Rakîm și Pembe. Uitaseră cu totul că Osman hotărîse să meargă la cafenea.

Cu ursul lui Pembe în mînă, Rakîm se schimonosi atît de iscusit, încît părea un urs adevărat, iar jucăria din mînă — puiul lui. Rabia își dezlegă cordonul și îl prinse de gîtul piticului. Luă apoi tamburina de pe pian. Rakîm jucă rolul ursului, iar Rabia pe cel al țiganului ursar ; și o făcură cu atîta măiestrie, încît Osman hohoti pînă la lacrimi.

De-acum, Osman mergea în fiecare seară la cafeneaua mahalalei. Rabia era mulțumită. Pentru că acest lucru dovedea că bărbatul ei se obișnuise cu Sinekli Bakkal și, totodată, Rabia putea să-și mai tragă sufletul. Fiindcă discuțiile acelea filozofice, insuportabile de care Osman nu se putea lipsi, o oboseau din cale afară. Or, după ea, acest fel de a discuta nu era bun pentru altceva decît pentru a pierde vremea. Osman nu avea măsură. Fugea fără încetare pe urmele noului în viață. Și îndată ce punea mîna pe el, la puțină vreme, îl făcea bucăți. Cîtă dreptate avea Vehbi Dede, cînd spusese despre Osman : „Se ține scai de tot ce încîntă ochiul și inima !" Or, Rabia era legată numai de lucrurile cu care se deprinsese, de mediul ei, de oamenii care creșteau și pășeau alături. S-ar putea ca Osman să socotească drept o povară fiecare lucru cu care s-a obișnuit ; se prea poate ca, într-o bună zi, să nu-i mai

placă nimic din toate acestea, din Sinekli Bakkal, și s-o părăsească pe Rabia, făcîndu-se nevăzut. Ah, de n-ar fi fost gîndul acesta chinuitor, cît de fericită ar fi fost Rabia în odaia sa, cu lucrul ei de mînă ! De ce, oare, de la venirea lui Osman pierduse deprinderea de a citi ?

Trecu în încăperea de alături și luă *Istoria lui Gevdet Pașa.* Așezată în fotoliul lui Osman citi pînă cînd o fură somnul.

. . . .

— Rabia, te-ai trezit ?

Sări din așternutul cald, pe jumătate adormită. Osman aprinsese lampa. Lumina, ca și neastîmpărul bărbatului, împrăștiară gustul amar al gîndurilor care o sîcîiseră înainte de a adormi. Iată, Osman este același, ca și pe vremuri ! Cine spune că într-o zi are să-și ia tălpășița ? E tovarășul ei de viață pentru totdeauna...

Liniștea pe care el i-o întorsese în suflet o făcu să se abandoneze din nou mîngîierilor somnului. Mîinile ei, ca ale unui somnambul, se străduiau să-l dezbrace pe Osman și să-l ajute să-și pună cămașa de noapte.

— De ce te mai chinuiești, copilă, să mă dezbraci ? Crezi că eu singur nu sînt în stare s-o fac ?

Rabia nu-i răspunse. Vocea lui Osman i se părea îndepărtată, ca și cum venea de dincolo de zid. Genele i se lipiseră aproape, ochii erau ca și închiși. Cu toate acestea, mîinile ei agere îi scot vesta și cămașa și le așază pe mindir. Stăruie să-i smulgă lui Osman și pantofii din picioare și să-l încalțe cu papucii. Orice împotrivire din partea lui era zadarnică. De aceea, Osman se mulțumi să bombăne ceva. Și, de ce n-ar recunoaște-o, îi făcea nespusă plăcere atingerea degetelor lungi și fierbinți. Ah, femeile acestea care țin morțiș să facă totul pentru bărbații lor ! Nu însemna, oare, acest lucru, tot un fel de tiranie ?

Se așeză pe scaun și își lăsă picioarele în seama Rabiei. În timp ce-i scotea pantofii, aceasta își rezemă fruntea de genunchii lui Osman, uitînd pentru o clipă de sine. Cît de înmiresmat era căpșorul ei castaniu ! Parfum de săpun Adrianopol, de trifoi, de trup tînăr și sănătos ! Parfumul fînului proaspăt cosit, al toporașilor rătăciți în pădurile

de nepătruns, parfumul curat, parfumul dintotdeauna al naturii.

Acum, capul îi căzu cu totul pe genunchii bărbatului, atingîndu-l cu sînii ei mici şi tari, pe care nu-i putea ascunde cămaşa de noapte subţire.

— Dormi...

— Hm ! mormăi ea somnoroasă.

Osman stinse lampa. După ce-i vîrîse papucii în picioare, Rabia se tîrîse pînă la pat şi se strecurase în aşternut. Adormise de îndată. Braţele lui Osman cuprinseră un trup fierbine, dar toropit de somn. Acest trup se abandona cu lipsa de împotrivire şi moliciunea unui pisoi, dar Rabia, ascunsă în el, se dusese de mult într-o lume de vise, părăsindu-l. Osman acoperi umerii fetei iar apoi se retrase în celălalt capăt al patului. Nu putea închide ochii. În urechi îi stăruia respiraţia liniştită a Rabiei. Contopirea a două spirite de vîrste diferite, a două caractere diferite, este posibilă, dar unirea a două trupuri între care s-au aşezat ani numeroşi nu era cu putinţă. Aşa gîndea Osman. Rabia abia împlinise douăzeci şi unu de ani, în timp ce el avea demult patruzeci. Cu toate acestea, inima fetei este mai coaptă decît a lui Osman, mintea ei gîndeşte mai bine. Or, mintea aceasta aparţinea acum lui. Ce altceva şi-ar mai putea dori ?

. . . .

În vinerea aceea, neguţătorul de vechituri Fehmi Efendi veni să-l ia pe Osman la rugă. Rakîm, ca de obicei, plecase. Fehmi Efendi, care nu ştia că Osman merge la slujbă mai cu seamă pentru a-l vedea pe imam, era tare mulţumit. Se simţea atras către acest nou vecin, care, cu orice prilej, lua parte la viaţa obştească din Sinekli Bakkal. Iar această bunăvoinţă pe care i-o arăta Fehmi Efendi, membru de vază al comitetului electoral din mahala, era cum nu se poate mai binevenită pentru Osman. Din prima seară, cînd ieşise la cafenea, acest om aşezat îi arătase lui Osman o prietenie aparte. O făcea, oare, pentru că era bărbatul Rabiei, ori pur şi simplu pentru că îi era el pe plac ? Dar nu se cerea prea multă bătaie de cap pentru a afla răspunsul la o asemenea întrebare.

În timp ce pășeau, umăr la umăr, vînzătorul de vechituri îl povățui să se țină departe de băieții lui Sabit Beyagabey, să nu prea aibă de-a face cu ei. Nici vorbă, sînt cu toții flăcăi săritori, vajnici ; dar se cam întrec cu gluma.

Ascultînd toate acestea, Osman simțea că va trebui să manevreze cu multă grijă între tabăra conservatoare, în fruntea căreia se găsea Fehmi Efendi și tineretul zburdalnic, al cărui demn reprezentant era Sabit Beyagabey ; să nu se apropie prea mult nici de unii nici de ceilalți. E drept că inima îi da ghes să fie alături de cei tineri. Erau niște oameni atît de înflăcărați !... În fiecare dintre ei se afla ascunsă energia unui motor de douzeci de cai putere.

Soarele dogorea astăzi ca jeraticul. Pe trotuare, pe sub streșini, era însă mai răcoare. Pe uliță nu vedeai nici picior de copil, iar la cișmea mai rămăsese o singură femeie întîrziată.

În sfîrșit, dădură colțul și pătrunseră în curtea geamiei. În jurul artezienei, cîțiva drept-credincioși se spălau. Alții își ștergeau mîinile și picioarele cu batistele, apoi își luau încălțările în mînă și treceau pragul geamiei. Umbra singurului copac din curte, un bătrîn platan, se leagănă pînă aproape de zidul lăcașului sfînt.

Osman își îndreptă pașii către mormintele din latura cealaltă a curții. O parte din pietrele funerare, cu fesuri și turbane uriașe atîrnînd de ele, cu inscripțiile șterse, zăceau la pămînt. Unele dintre ele fuseseră sfărîmate ; toate erau acoperite cu mușchi. „Morții din pămînturile acestea sînt cu adevărat duși de pe astă lume, gîndi Osman. După ce leșurile le sînt spălate și îngropate în țărînă, după ce li se așază cîte o piatră și li se sădește cîte un chiparos la căpătîi, nimeni nu-și mai amintește de ei. Este adevărat că pentru mîntuirea sufletelor li se fac slujbe, dar între aceste slujbe și cadavrele ce putrezesc în cripte nu există absolut nici o legătură... Pentru popor, leșurile nu sînt altceva decît materia neînsuflețită ca și piatra ori țărîna. Și poate poporul este acela care a găsit cea mai potrivită poziție față de cei trecuți în lumea drepților.“

Dar nu se poate spune că nu erau și morminte care preocupau pe cei rămași pe astă lume. Acestea erau

mormintele celor sfinți. Rolurile lor în viața noastră, a tuturor, nu se încheiaseră o dată cu moartea. Iată un asemenea mormînt bine îngrijit. Pe gărduletul de scîndură, vopsit în verde, care îl înconjoară, se încolăciseră trandafiri roșii. Și, printre iederă, chiparoși și mușchi, acești trandafiri purpurii păreau ca niște limbi de foc.

De fereastra cu grilaj de fier ruginit, tăiată în zidul criptei, erau legate niște zdrențe. Dincolo de ele se zăreau cîteva figuri de femei. Pesemne, luminările care ardeau în seara aceasta pe mormîntul sfîntului au fost aduse de ele. Acum se opriseră în fața lui și, cu brațele întinse, se rugau, cerîndu-i ca, în schimbul acestor daruri purtătoare de lumină, să le împlinească mai degrabă dorințele.

Fehmi Efendi îl smuci de braț pe Osman :

— Să mergem în geamie !

În fața ușii, amîndoi își scoaseră pantofii și îi luară în mînă.

Sub cupola mare, cei ce veneau de afară simțeau că o ușoară boare răcoroasă le mîngîie trupul. Oameni rînduiți în genunchi, tălpi goale, înșiruite una după alta... Osman și Fehmi Efendi trecură în primul rînd. Se aflau chiar în spatele mihrabului [1]. În întuneric abia distingeau spatele imamului. O umbră ștearsă, nemișcată, iar deasupra ei un voal enorm. Din spate se zăreau doar două urechi care, se vede, aparțineau imamului. Două urechi desprinse parcă de turbanul acestuia. Două urechi străvezii, fără viață, fără culoare, fără sînge, ce aduceau cu doi ochi lipiți de ceafa bătrînului... Atît de atente erau la cele rostite în jur, atît de mare era interesul cu care urmăreau fiecare lucru din spatele imamului...

O bucată de vreme, Osman fu preocupat numai de aceste urechi. Deodată, simți în spatele său o mișcare furișată. Poate că erau buzele acelea care se mișcau fără să scoată vreun sunet. Această existență mută, care pur și simplu te chinuia, îi aminti lui Osman de viața aceea tainică, dintr-o grădină fermecată, pe care o simți, dar nu o vezi.

[1] Nișă săpată în zidul geamiei, către care drept-credincioșii își îndreaptă fața în timpul slujbei.

În sfîrşit, îngenunchiară şi imamul urcă cu greutate treptele ce duceau la minber [1]. Pe măsură ce urca, lumina cădea pe sutana lui, care pe vremuri avusese culoarea verde, precum şi pe peticele acesteia. Dar îndată ce imamul întorcea privirile spre mulţime, oamenii uitau de straiele lui sărăcăcioase, atît de mare era puterea cu care îi stăpînea pe cei din jur ! Orbitele, duse în fundul ţestei lui scheletice, păreau nişte cratere de vulcan în care fierbe lava incandescentă. Barba lui albă, rotundă, fusese tăiată cu grijă ; mustăţile erau tunse scurt iar gura lui, poate chiar mai mult decît vocea, trăda mînia şi dorinţa de putere, care nu-l părăseau niciodată.

Lui Osman i se păru că, îndată ce se va deschide, din această gură înfricoşătoare vor apare dinţii imamului, cu nimic mai prejos decît colţii unui tigru şi vor face fărîme mulţimea. Dar imamul era ştirb. Şi din vizuina aceea neagră, fleşcăită şi ştirbă, se revărsau, unul cîte unul, cuvintele arăbeşti, rostite în cea mai clasică manieră.

Aşadar, venise să-l vadă pe bunicul Rabiei şi îl văzuse. Ce mai aştepta altceva ? Să vadă şi casa în care se născuse Rabia... Şi... Şi să-i dea o mînă de sprijin sărmanului bătrîn, rămas fără un sprijin pe această lume ! Mai cu seamă cînd îl văzu coborînd treptele, i se făcu şi mai tare milă de el. Se vedea cît de colo că relaţiile dintre mulţime şi imam erau foarte reci. Iar felul în care el se sprijinea de balustradă trăda atîta suferinţă, atîta neajutorare !... În înfăţişarea lui, însă, nimic nu lăsa să se înţeleagă că imamul simte lipsa celor apropiaţi. Din ură şi mînie înălţase în jurul său un zid şi de acolo se războia cu toată lumea.

„Dragostea şi ura sînt două adevăruri care se completează întocmai ca lumina şi întunericul, gîndi Osman. Ca mişcările echilibrate cu care pendula se leagănă neîncetat dintr-o parte în alta. Tot ce este dincolo de această pendulă nu mai are nici o însemnătate. Doar iubirea şi ura sînt veşnice... !“

Puţin mai tîrziu, predica luă sfîrşit şi începu rugăciunea. În tot timpul acesteia, Osman îl urmări pe imam. De unde scotea, oare, acest trup firav şi vlăguit, o voce

[1] Un fel de balcon de unde imamul îşi rosteşte predica.

atît de groasă și puternică ? O voce ca un ciocan care izbea în coloanele de marmură. Osman nu înțelegea ce spune bătrînul, dar după fiecare vorbă a lui se ascundea o lovitură mînioasă, desprinsă din sufletul imamului... Pînă chiar și în versetele închinate înțelegerii și mîntuirii, el amesteca ura care nu mai încăpea în trupul lui mic, dușmănia sa necruțătoare față de oameni.

Pe Osman îl așteptau cu masa de prînz. Ușa bucătăriei era deschisă, iar din livadă pătrundea un amețitor parfum de mosc.

Rabia mîncă în grabă. Avea să meargă la Vaniköyü. Trebuia să hotărască datele unei noi lecții. Nu părea prea bucuroasă că Osman o lăsase singură în vinerea aceea, pe care conveniseră s-o petreacă împreună. Dar nu spuse nimic. Nici măcar nu-l întrebă cum a fost la geamie ; arăta de parcă n-ar fi avut nici un chef de vorbă. Rakîm coborîse în dugheană, iar Pembe plecase la conac. O lăsaseră singură, cu gîndurile ei.

XIV

Casa era așezată într-o fundătură. În față avea o curticică ; iar partea din dos, care se afla pe ulița Sinekli Bakkal, depășea nivelul celorlalte case. Primele două caturi erau mascate de zidurile înalte ale curții. Dovada că aici locuia cineva o puteai afla numai de la fereastra celui de al doilea cat.

Osman se dădu cîțiva pași înapoi și cercetă cu privirile ultimul cat al clădirii. De sub unul dintre obloane scăpase capătul unei perdele de batist, care flutura în bătaia vîntului. Acolo era deschisă o fereastră. Trebuie să fie odaia imamului. Prinse inelul porții și începu să bată. Dar nu primi nici un răspuns.

— Trage de sfoara de lîngă dumneata, nene !

Osman se întoarse. Cu mîinile ascunse sub șorțul de piele, Muharrem îl măsura curios. Se apropie de

poartă și trase de sfoară. În curte se stîrni clinchetul unui clopoțel și din dosul zăbrelelor ferestrei deschise se auzi cineva strigînd. Era vocea imamului :

— Cine-i acolo ?

— Este cineva care vă caută pentru slujbă, imam efendi ! răspunse Muharrem. Apoi, se întoarse către Osman și îi făcu cu ochiul :

— Trebuie, negreșit să-l ispitești cu sfanții, nene, altminteri nu poți pătrunde.

Traseră amîndoi cu urchea la cele ce se petreceau înăuntru. De îndată ce auzi pe cineva pășind prin curte, Muharrem mai imită o dată vocea groasă și cîntată a imamului : „Cine-i acolo ?“ apoi se făcu nevăzut.

Bătrînul întredeschise poarta și bombăni :

— Ce dorești ?

— Nu pot spune aici, imam efendi.

— Dacă-i așa, intră !

Străbătură o curte destul de îngrijită. Aici se aflau întinse cîteva șiruri de sîrmă, acoperite de rugină. Era limpede că, pe vremuri, acolo locuise o femeie care se îndeletnicea cu spălatul rufelor. În curte, la fiecare pas, întîlneai ulcioare de lut pline cu apă. Cîteva vrăbii și vreo doi-trei porumbei țopăiau printre picioarele imamului. Prietenia dintre păsări și acest om, a cărui singură religie era ura, i se păru cam ciudată lui Osman.

— Scoate-ți pantofii !

În fața ușii, Osman își scoase pantofii din picioare. Îl urmă pe imam printr-un fel de pridvor pardosit cu lespezi de marmoră. Urcară treptele fără să scoată o vorbă. Imamul se ținea de balustradă, răsuflînd des și zgomotos. Cu tichia albă pe cap, în cămașa lui de noapte, părea și mai uscat, și mai neputincios. Îl însoți pe Osman într-o cămăruță, la catul al treilea. Se așezară față-n față, pe mindir și se cercetară din priviri. Imamul, firește, nu-l întrebă de sănătate. Cu vocea morocănoasă îl luă din scurt :

— Ce te-aduce la mine ? Spune o dată, ce vrei ?

— Eu sînt soțul Rabiei, ginerele dumneavoastră, Osman.

Rostind aceste cuvinte, Osman nu se simțea în largul lui.

— N-am nici în clin nici în mînecă cu această doamnă, care se cheamă Rabia !

— Am vrut să vă dau o mînă de ajutor.

— Ajutor ai zis ?

Nodul uriaș începu să se plimbe încoace și încolo pe gîtlejul uscat al imamului.

— Vrei, cu alte cuvinte, să-mi redai drepturile ! În sfîrșit, o mustră cugetul, vrea să-mi întoarcă ce-i al meu, nu-i așa ?

— Rabia nici măcar nu știe de venirea mea aici. Eu singur am hotărît să vă dau ce vi se cuvine, tătucă.

Și fiindcă bătrînul ținea morțiș să socotească aceasta ca un drept al lui, n-avea nici o noimă ca Osman să-i spună ajutor. Dar curiozitatea era cusurul cel mai mare al pianistului.

— De ce cîștigul Rabiei este al dumneavoastră ? Fie-mi cu iertăciune, dar întreb numai așa, din simplă curiozitate.

— De ce ? Am cheltuit parale, am cheltuit muncă, am cheltuit timp. Eu am făcut-o hafîz A cîștigat bani mulțumită mie. Ani de zile, cîtă vreme taică-său nu i-a trimis nici o para chioară, am culcat-o, am îmbrăcat-o, i-am purtat de grijă. Iar acum, la bătrînețe, m-a aruncat în brațele foamei și fără de nici unele. Fiecare kuruș agonisit de ea cu cititul este al meu, ai priceput ? De nu, în ziua judecății de apoi mă va avea pe cuget.

— Eu am să vă trimit cîte cinci sute de kuruși pe lună. Oricum, sînteți bunicul soției mele. Nu vreau s-o duceți greu.

— Îmi dai dreptul meu, nu s-a-nțeles ? Eu nu primesc milostenie, n-am nevoie de pomana altora. Ori ai venit să mă tragi de limbă ?! Dacă-i așa, șterge-o pînă nu-i prea tîrziu...

Deschise ușa. Fără multă ceremonie îl poftea pe Osman afară. Dar acesta nu se clinti de pe locul său. Își scoase punga din buzunar, numără cinci galbeni și îi întinse imamului. Mîinile scheletice ale bătrînului, cu o iuțeală uimitoare apucară lirele. În ochii lui stinși se ivi o lumină strălucitoare. Sînt atîția ani de cînd nu mai văzuse un galben ! Pentru a putea smulge cinci kuruși de la cei care îl pofteau la slujbă, trebuia să se tîrguiască.

nu glumă! Scoase din sîn o pungă ponosită, în care, cu degete tremurînde, strecură galbenii. Apoi, strînse cu grijă gura pungii, o legă cu nădejde şi o ascunse din nou în sîn. Şi numai după aceea, cu un zîmbet ciudat pe buze, îl întrebă pe Osman :

— Atîta bănet cîştigi cu lecţiile ce le dai odraslelor de musulmani, cu aceste invenţii diavoleşti care se cheamă instrumente muzicale ?

— Chiar aşa !

— Zău ? Altceva nu mai faci ?

— Nu. Pe vremuri am fost şi eu un fel de imam.

— Popă, vrei să spui. Un călugăr păcătos al unor biserici păgîne !

— Fie cum zici dumneata, tătucă !

Osman îl găsea pe bătrîn atît de original, încît începuse să-l tutuiască.

— Dar a trebuit să primesc credinţa cea adevărată, pentru a mă uni cu nepoata dumitale.

Zîmbi la gîndul ce-i venise în minte :

— S-ar putea să fim vecini în rai, tăicuţule !

Buzele imamului se burzuluiră cu nemărginit dispreţ :

— Te amăgeşti... Şi Rabia, şi tu, ba chiar şi întregul Sinekli Bakkal, aveţi locul pregătit în iad. Nici unul dintre voi n-a fost în stare să priceapă ce înseamnă credinţa adevărată.

Imamul rosti versetul despre necredincioşii care vor fi mînaţi în iad, cu un ton care stîrnea rîsul. Osman nu pricepu nici o iotă, totul fiind în arăbeşte. Dar era încredinţat că cele spuse de imam cu privire la iad şi la rai erau foarte interesante. Mai mult ca să-l tragă de limbă, zise :

— Cei din Sinekli Bakkal mi se par oameni cu frica lui Allah, tăicuţule.

— Nici măcar aceasta nu-i va izbăvi de focul gheenei.

Gura ştirbă a imamului părea şi mai scofîlcită, în timp ce rîdea, satisfăcut, la gîndul pîrjolirii bietului norod.

— De ce, tăicuţule ?

— Cum de ce ? Fiindcă sufletul musulmanului trebuie să fie plin de pioşenie, de căinţă. Or, în mahalaua

aceasta n-ai loc de sunetele sazului, de cîntece și de hohote. Ce, vrei să-mi spui că nevastă-ta nu este un adevărat diavol? Încă de cînd era de-o șchioapă, numai la muzică și joc îi era gîndul. Chiar și cînd se pregătea să devină hafîz, ochii îi erau doar un zîmbet. Nici unul nu va scăpa de pîrjol... Nici măcar unul!...

Imamul își desfăcu brațele și în fața privirilor lui Osman parcă apăru o mulțime fără margini, mînată în iad. Iar raiul rămînea un locșor aproape pustiu, al cărui singur locuitor era imamul. Deodată, ca și cum uitase cu totul de Rabia și de mahala, imamul întrebă:

— La începutul lunii, cine îmi va aduce cei cinci galbeni?

— Tot eu îi voi aduce, tăicuțule.

Ajuns în uliță, ochiul minții lui Osman vedea parcă aievea anii pe care Rabia îi petrecuse alături de acest bătrîn înfricoșător. Oare, în caracterul luminos, calm, al Rabiei nu se ascundea nimic din ființa întunecată și dușmănoasă a imamului? Nu, nu era cu putință! Fata era vlăstarul lui Tevfik, era fiica acelui hîtru simpatic, al cărui zîmbet cuceritor îi veni pe neașteptate în minte. Și astfel, în suflet i se coborî din nou liniștea.

. . . .

În luna iunie, orașul fu învăluit în răsuflarea fierbinte a soarelui necruțător. Străzile arătau ca niște adevărate băi de aburi. Căldura umedă te pătrundea pînă în măduva oaselor, scăldîndu-te în sudoare. Om sau animal, orice ființă, pentru a putea respira, căuta însetat umbra răcoroasă sub care să găsească ascunziș. Cîinii se lungiseră pe sub streșini. Cîte un cățeluș, dornic de aventură, îndată ce părăsea binefăcătorul con de umbră, scotea limba de un cot, în timp ce pieptul i se mișca aidoma unor foale. De-acum, pentru a-și mai vedea de joacă, țîngăii găseau refugiu în umbra verde a chiparoșilor din micuțul cimitir, aflat în curtea geamiei. În raza de lumină ce se strecura printre streșinile caselor din Sinekli Bakkal, zumzăiau roiuri nesfîrșite de muște. Iar strada era învăluită în miasme... O duhoare atît de insuportabilă!...

Osman se strădui s-o convingă pe Rabia să găsească o vilă pe malul Bosforului, unde să stea pînă va trece arși-

ța. Fata nici măcar nu-l învrednici cu răspunsul. Clătină doar din cap. Nu se poate ! Pe cine mai văzuse el în Sinekli Bakkal care să meargă la vilă ? Asta e o neghiobie ! Se vor face de rîsul lumii ! Ce, parcă seara nu era răcoare ? Ba era. Iar în livadă era atît de plăcut ! Și, doar vinerea mergeau la grădina de zarzavat a conacului.

Roata fîntînii se învîrtește, apele curg cu susur cristalin, iar Rabia își vîră picioarele în jghiabul cu apă, folosit la udatul zarzavaturilor.

Cu toate acestea, Osman nu-și găsea mulțumirea. Îi venea foarte greu să meargă la casele mai îndepărtate, pentru lecții ; de aceea, lua o caleașcă de pe pod, cu care venea pînă la două străzi de casă. Aici cobora și restul drumului îl făcea pe jos. Nu cuteza să vină cu trăsura chiar pînă la poartă. Opinia publică din Sinekli Bakkal n-ar fi văzut cu ochi buni așa ceva. Iar cei care se dovedeau a fi mult mai înstăriți decît oamenii de aici, erau ținuți departe de tradiția miraculoasă a mahalalei. Cei mai mulți dintre ei nu se urcaseră nici măcar o dată în trăsură. Dar pentru Osman, să străbată pe o asemenea zăpușeală, fie chiar și două ulițe, era un adevărat chin.

Și cît de tare, cît de insuportabil duhneau străzile !...

Rabia mergea numai pe jos. De cele mai multe ori venea acasă leoarcă de sudoare, cu straiele lipite de spinare, cu genele albe de colbul așezat pe ele. Dar intra fără zăbavă în odaia de spălat, se îmbăia cu apă rece și apărea apoi, curată și proaspătă, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic.

Pentru prima oară, Osman fu nevoit să guste din neplăcerile cu care se ciocnea cel care juca rolul omului simplu din Sinekli Bakkal. Dar Rabiei nu-i spuse nimic. Numai că bombănea într-una și o bruftuluia pe fată pentru te miri ce. Cum se face că soția lui nu abandonase pasiunea ei pentru lecții ? Să citească Mevlutul, să ia parte la slujbă, da, aceasta intra în preocupările ei ; dar să mai dea lecții, nu era decît o îndărătnicie copilărească ! Că doar Osman era destul de bogat încît să le poarte de grijă lor și lui Tevfik !

Într-o seară, vru să discute cu Rabia toate acestea, calm și logic. Fata, cu buzele încleștate de parcă ar fi fost ferecate, cu privirile înstrăinate, pierdute undeva,

departe, nu scoase nici un cuvînt. Tăcerea ei îndărătnică, atunci cînd nu se puteau înțelege într-o problemă sau alta, îl scotea din sărite pe Osman. Îi scăpară din gură vorbe pe care n-ar fi vrut să le rostească niciodată. Vocea lui se auzi, în două rînduri, tocmai din bucătărie.

Dar numai vocea lui !...

XV

În cea de a cincisprezecea zi a lunii iunie, Vehbi Dede își făcu drum prin Sinekli Bakkal. Tocmai se întorsese din Konya. N-o mai văzuse pe Rabia din ziua nunții. Bucuria fetei era fără margini. Dar în entuziasmul lui Osman se ghicea și mai multă înflăcărare, și mai multă nerăbdare. Se aruncă de gîtul lui Vehbi Dede și îl sărută pe amîndoi obrajii. În sfîrșit, va putea să reia convorbirile filozofice după care tînjise atîta. În seara aceea, cu toții stăruiră să rămînă la cină și să petreacă restul zilei împreună.

Pembe mătură prin grădină și stropi cu mai multă grijă ca de obicei. Peste rogojina de sub nuc așternu un covor, pe care așeză pernele. Cu firea ei veselă observase, mai curînd decît Rabia, plăcerea pe care i-o ofereau lui Osman clipele de tihnă. Era încredințată că prima datorie a omului era să guste din viață tot ce-i sta în putință.

La rîndul lui, Rakîm scoase din dulap felinarele meșterite din hîrtie portocalie. Pembe aduse scara, și amîndoi împodobiră cerdacul. Fiindcă în seara aceea, luna rămînea ascunsă cu îndărătnicie. Pe bolta violetă nu se iveau decît stropi aurii de lumină, mici de tot, cît gămăliile de ac !

Rabia așeză pe jeratic niște vinete ; apoi, pregăti djadjîk[1] cu usturoi din belșug. Osman și Vehbi Efendi urcară în cerdac și tăifăsuiră pînă la chemarea drept-credincioșilor la slujbă. Între timp, Rakîm le adusese cafeaua.

[1] Un fel de salată de castraveți stropită abundent cu iaurt.

După-masă, se adunară din nou cu toții sub bătrînul nuc. Vehbi Dede ceru narghileaua, se rezemă cu spatele de tulpina copacului și fumă cu ochii pe jumătate închiși. Dar ochii minții îi erau larg deschiși, cercetînd cu atenție laturile vizibile, ca și cele ascunse, ale vieții de familie a Rabiei. Pesemne, se înțelegeau destul de bine. Se vedea că fata este mulțumită de situația ei. De fapt, principiile, armonia interioară a acestei femei de vîrstă mijlocie, erau pe cale să se contureze. În sufletul fetei, viața începuse să se desfășoare mai echilibrat. Nu se mai simte vechiul zbucium interior. Și nu se putea găsi vreun cusur nici calităților ei de gospodină. Împlinește dorințele bărbatului, pînă și cele mai neînsemnate. Asemenea mîncare de vinete, asemenea djadjîk, nu stau la îndemîna oricărei femei.

În schimb, nu era de loc ușor să pricepi cum se simte Osman în noua sa viață. În odaia de sus vorbește cu înflăcărare despre vremurile trecute. Dar, de îndată ce coboară în bucătărie și se lasă cuprins de viața de familie, se învăluie într-o tăcere pînă atunci nemaiîntîlnită la el. Iată, acum s-a întins pe covor, și-a rezemat capul pe brațe și privește cerul. Zăpușeala tot mai mare din aer coboară și peste livadă. Nici urmă de vînt, nici o adiere.

Osman deschide primul vorba :

— În sfîrșit, l-am văzut și pe acest celebru bunic al Rabiei !

Cu mîndrie în glas, Rabia adaugă :

— De-acum, Osman merge din cînd în cînd și la rugăciunea de vineri, efendi !

Ca și cum nu auzise, Osman continuă :

— Acesta este un adevărat imam ! Vocea lui tună ca o tobă în orchestră. Cînd citește *Coranul*, pînă chiar și ura care răzbate din glasul lui te uluiește...

Osman rosti cuvîntul ură cu un ton în care se putea citi un fel de stranie mulțumire. Puțin înfuriată, Rabia îl repezi :

— Ție, de-acum, au început să-ți placă tiranii !

— Crezi ? În orice caz, în ura bunicului tău există o anumită mîndrie, un orgoliu demn de înțelegere. Încă n-am întîlnit un sentiment omenesc atît de puternic ca

această ură, care nu cunoaşte iertare pentru nimeni, care vede în fiecare om un nelegiuit, sortit să ajungă negreşit în iad.

— Osman bei vorbeşte ca din carte. Bravo, bravo! Dar dacă ai fi fost nepotul lui, apoi încă din fragedă copilărie ai fi cunoscut casa de nebuni, Osman bei!

În vocea rece a Rabiei pătrunsese din nou flacăra patimii care o stăpînea. Rakîm se nelinişti. Pembe prinse să cînte cît putea de vesel melodia *În drum spre Üsküdar, m-a prins din urmă ploaia.* Cînd ţiganca încetă, Rakîm spuse:

— Pentru numele lui Allah, să ne ocupăm mai bine de lucruri plăcute!

Dar Osman n-avea de gînd să-i dea pace Rabiei. Ca şi cum ar fi vrut să dea deoparte perdeaua care acoperea sufletul ei şi să vadă ce este dincolo de ea. Osman era un copil al Occidentului; un produs al acelor meleaguri, ai căror savanţi erau în stare să sfîrtece sufletul omului pentru a afla secretele vieţii. Osman era robul unei curiozităţi filozofice atît de necuprinse, încît era gata oricînd să desfacă un piept viu pentru a descoperi tainele sufletului omenesc.

— De pildă, dacă bunicul tău s-ar îmbolnăvi, dacă ar fi gata să-şi dea ultima suflare, n-ai merge să-i săruţi mîna şi să-i ceri binecuvîntarea, iubita mea?

Bisturiul se înfigea tot mai adînc în inima Rabiei.

— Binecuvîntarea lui nu face două parale! Chiar de-ar da ortul popii şi tot n-o să-mi calce piciorul pe lîngă casa lui! Să ne ajute Allah ca ţărîna să astupe gura lui spurcată!

— Încetează, Rabia!

Vehbi Dede fu foarte mişcat de această ieşire a Rabiei. Dar n-o putu sili pe fată să tacă.

— Tuturor celor ai casei le vîrîse frica în oase, efendi. Dacă aţi şti cît am pătimit! Nu era chip să trăieşti alături de el. Ziua întreagă nu vorbea decît despre moarte, despre infern, despre scaraoţchi. Nu mai pot nicicum scăpa de teama pe care mi-a sădit-o el în suflet; poate chiar pînă în ultima mea clipă n-am să mă pot izbăvi de ea...

Cu tot aerul fierbinte și apăsător, se simțea cum Rabia tremura din toate mădularele. În lumina portocalie, chipul ei se chirci de o durere ascunsă, de parcă ar fi fost muncită de toate chinurile iadului.

Vehbi Dede scoase narghileaua din gură și se îndreptă din șale. Ascultase în liniște răbufnelile femeii. Dar aici era vorba și de Rabia. Sufletul ei bolnav, măcinat de toate aceste scrînteli ale bunicului, chema în ajutor. Și Vehbi Dede se socotea proteguitorul acestui suflet.

— Ascultă-mă, Rabia ! Niciodată să nu lași teama să ridice capul în inima și în mintea ta. Fii încredințată că singurul lucru pe lumea aceasta pe care nu l-a zămislit Creatorul este teama. Fii sigură că ea a fost scornită în sufletul primelor animale, al primilor oameni, izvorîtă fiind tocmai din amărăciunile, din neputința lor. Teama nu este altceva decît un dragon de legendă.

Osman, de pe locul său, vru să știe :

— Oare, cu ce seamănă acest dragon ?

Vehbi Dede începu pe un ton batjocoritor, ca și cum istorisea cine știe ce poveste unui țînc curios și obraznic ; dar, treptat, vocea lui devenea tot mai puternică și în liniștea atît de adîncă a livezii, în care ai fi auzit și un ac căzînd, continuă cu însuflețire :

— Seamănă cu un stacoj cu mii de brațe. Un stacoj umed și înfricoșător, fără ochi, fără urechi, diform. Brațele lui sînt adînc împlîntate în sufletul fiecărui om. Dacă i se retează unul, în locul lui apar alte zece. Duhovnicii de felul bunicului Rabiei, vrînd să-i sperie pe copii, îmbracă asemenea stacoji în straiele zeilor, ale diavolilor ori ale duhurilor de tot felul. Fiecare tiran, care aduce nenorocirea pe capul oamenilor, folosește un asemenea stacoj cu o mie de brațe. Iar ucigașii, cu suflet de vampir, ce iau chipul oamenilor, își aduc la îndeplinire planurile sîngeroase, folosindu-se de toate brațele lui. Dacă nu-l va ucide pe acest dragon, stirpea omenească nu va afla nici tihna și nici libertatea...

Osman fluieră :

— Tii, ce mai temă pentru un compozitor rus !

Vehbi Dede tăcu. În muțenia livezii pulsa o viață tainică, o viață care este numai a grădinilor. Își ridică privirile către boltă. Se rugă pentru el :

— În țara ta dumnezeiască nu se cunoaște teama, o, milostiv al celor milostivi ! Îndură-te de noi, bieții tăi copii, și dă-ne puterea să zdrobim cele o mie și unu de capete ale acestei îngrozitoare frici, pe care noi înșine am scornit-o !

Pembe sări și ea :

— De n-ar fi teama, oamenii n-ar sta o clipă locului, efendi. Eu, spre pildă, de nu m-aș fi temut de iad, aș fi șterpelit de mult inelul cu smarald al lui Sabiha Hanîm. Ca, de altfel, și cerceii de smarald ai Rabiei !

Rakîm o smuci pe Pembe de poale. Această discuție îl scosese cu totul din sărite :

— Ești o țigancă afurisită, mătușă ! Ce te amesteci în treburi care nu sînt pe măsura minții tale înguste ?

Dar Vehbi Dede, îngăduitor și la fel de batjocoritor, se apucă să-i explice lui Pembe :

— Tu, Pembe Hanîm, crezi că Atotputernicul, pentru a-și vedea împlinit țelul, are nevoie de temnițe, de foc și de călăi ? Soarta, fericirea oamenilor, le îndreaptă pe calea știută numai de el.

— Hai, scoală-te și adu-ne limonadă, mătușă !

Rakîm își șterse fruntea cu batista sa uriașă :

— Pesemne, căldura asta amestecă în gîndurile noastre tot felul de dragoni, ne amenință cu iadul. Pînă la anii mei n-am mai văzut asemenea zăpușeală !

— Ascultă, Rakîm, pînă nu uit, să-ți spun ceva, continuă Vehbi Dede. Înainte de a pleca la Konya, doica lui Saffet bei, Ikbal Hanîm, mi-a propus să petrec vara în pavilionul alb din păduricea lor. Cînd ai adus vorba de zăpușeală mi-am amintit. Într-adevăr, în vara aceasta e foarte cald !

— Și mie mi-a spus, dar eu n-am primit.

— Zău ? Iar mie nu mi-ai suflat nici o vorbă !

În glasul lui Osman răsuna amărăciunea ; vorbea ca unul care ajunsese la capătul răbdării :

— Și eu am încercat s-o conving pe Rabia să plecăm undeva în zilele acestea, continuă el. Dar, se știe, ea este nepoata imamului... La fel de îndărătnică...

Vehbi Dede se adresă Rabiei :

— În locul tău, eu m-aș fi dus, Rabia... Ai fi luat-o și pe Pembe Hanîm ; Rakîm ar fi purtat de grijă dughenii, casei...

— Copila mea, Rabia, scumpa mea, fie-ți milă ! o imploră și Pembe.

— Bine, bine, se învoi tînăra femeie.

Se supuse voinței generale, așa cum s-ar fi plecat în fața soartei.

„A ajuns să nu mai poată suferi Sinekli Bakkal, gîndi ea. Dacă mă împotrivesc este în stare să mă părăsească, să plece cu adevărat. Avuția și noblețea sînt, pesemne, o povară..."

XVI

Timp de o săptămînă, familia Rabiei discutase numai despre pavilionul alb de pe colina Bebek. După ce se hotărîse să plece, Rabia nu-și mai lua gîndul de la casa aceea din pădurícea verde. Tînăra femeie avea să se bucure de prima vacanță din viața ei. Atîta vreme cît se va afla pe malul Bosforului, nici nu avea să audă de lecții !

Era în cea de a douăzeci și cincea zi a lunii iunie. Caleașca șambelanului, trasă de telegari negri ca pana corbului, opri în fața băcăniei Istanbul. Femei cu căușe de aramă în mînă, cu galenți în picioare, mestecînd sacîz, țîngăi desculți, cu capetele goale, smiorcăindu-se într-una, se strînseseră ciorchine în jurul trăsurii. Sabit Beyagabey împrăștie gloata. Încovoindu-se sub povară, Pembe cără boccelele în caleașcă.

— Allah să te răsplătească, draga mea, îi mulțumi Rabia.

— Să nu stai prea mult, Rabia Abla !

— Ei, ce v-a venit, că doar nu merg în pelerinaj la Mecca !

Era pentru prima oară cînd Rabia se despărțea de Sinekli Bakkal. Bidiviii negri ca tăciunele parcă zburau, nu altceva. Piticul vărsă în urma lor o cană cu apă.

În caleașcă, Pembe și Rabia arătau ca două școlărițe plecate în vacanță. Podul Galata... Și, cît ai clipi din ochi, Bebek.

Două slugi, în surtuce negre, deschiseră ușa vilei șambelanului. Telegarii ca abanosul urcară panta într-o suflare. În pridvorul din fața casei îi aștepta o slujnică în vîrstă, îmbrăcată în negru. În timp ce ea, dimpreună cu Pembe, scotea boccelele din caleașcă, Rabia se opri și își roti privirile în jur. Soarele sta să asfințească. Golful arăta ca un havuz violet, cuprins de vîlvătăi. Apoi, pe neașteptate, culorile păliră de parcă asupra lor s-ar fi abătut suflarea unui vrăjitor. Pe fața apei coborîră umbre albăstrii, iar pe cer se iviră stropii stelelor.

Rabiei nu-i prea merse la inimă frumusețea aceasta neobișnuită. Oftă. Se întoarse și pătrunse în casă. În pridvor ardea un felinar colorat. Una dintre cele două camere era a lui Pembe, iar în încăperea aceea pardosită cu lespezi de piatră se afla bucătăria. La catul al doilea se urca pe o scară cu șase trepte. În salonaș fusese adusă o masă și astfel îl transformaseră în sufragerie. Erau două mari odăi așezate față-n față. Totul arăta ca într-un castel de sticlă ; ferestrele erau așezate una lîngă alta. Toate acestea rămăseseră de la cîțiva dintre strămoșii șambelanului, amatori de lectură și de muzică, mînuitori ai penei. Erau aici atîtea cărți !... Și, unde mai pui, cele mai îndrăgite volume ale Rabiei !... Numai istorie... Evliya Celebi, Naima [1]... Ba chiar și saz, ut, tamburină, pian !...

Se opri în fața ferestrei larg deschise. Înserarea se așternea pe țărmul de dincolo al Bosforului ca un văl de mătase neagră. Răcoarea întunericului învăluia obrajii în flăcări ai Rabiei. Linia orizontului se împreuna cu conturul abia deslușit al colinelor, al arborilor și al apei. Totul părea să înoate în umbre, a căror culoare începea cu nuanța fumului albicios și termina cu aceea a abanosului.

Această minunăție îl transportase pe Osman în al nouălea cer. Dar în sufletul Rabiei se strecurase o ciudată

[1] Cunoscuți scriitori, istorici, călători turci. Evliya Celebi (1611—1681) este autorul unor foarte interesante însemnări de călătorie în care, la loc de frunte, se află cele privitoare la Principatele Române.

înstrăinare. Cu nările fremătînde, își aminti, tînjind, de Sinekli Bakkal. O ulicioară ce se întindea doar pe distanță de cîțiva pași! Pe cînd aici, ceața aceasta, formele acestea stranii, pe care nu le poți atinge cu mîna și nici cuprinde cu privirea!... Totul în jur părea pustiu; nu era nici țipenie de om. Or, în aceste clipe, cei din mahalaua Sinekli Bakkal se întorceau de la rugă, se strigau unul pe celălalt... Se auzeau iaurgiii, lăudîndu-și marfa...

Rabia simțea că parcă mai dăduse un colț, pe drumul vieții. Ei nu-i plăceau de loc colțurile acestea. Cînd dă un colț, omul parcă se părăsește pe sine dincolo, devenind cu totul altul. Iar cel rămas în urmă se ține scai de el. La fiecare colț trecut, o altă personalitate... Cea nouă este în față, cea veche, în spate... Un șir de oameni ce pășesc rînduiți unul după celălalt. Și toți aceștia la un loc — o singură Rabia...

Întunericul fu săgetat de țipătul unei sirene. În negura golfului, un vapor, scăldat în lumină de la un capăt la altul, spinteca mătasea apelor. Osman trebuie să fie pe el. Rabia coborî treptele cîte două. Se opri în curticica vilei și rămase în așteptare. În sfîrșit, printre arbuști răsună zgomot de pași.

— Tu ești, Osman?

— Pe mine mă așteptai, Rabia?

O umbră se apropie de ea. Brațele firave ale tinerei femei încolăciră strîns umbra. Osman căzu pe gînduri. În seara aceasta, Rabia era cu totul altă femeie. De îndată ce a fost smulsă din mediul ei, toate părticelele ființei sale, pe care le împrăștiase în dreapta și în stînga, se adunaseră din nou într-un singur tot. Pentru prima dată, aici, Osman poate s-o stăpînească pe deplin pe Rabia. Inima începu să-i bată năvalnic.

În sufragerie, cei trei mîncară în tăcere, fiecare cu gîndurile sale. După-masă, rămaseră pe locurile lor, ascultînd parcă liniștea de afară. Și deodată, o voce de bariton, dincolo de ziduri, prinse să cînte melodia *Partir, c'est mourir un peu.* Rabia se încruntă, străduindu-se să-și amintească ceva:

— Prima dată, această melodie a cîntat-o Hilmi bei lui Sabiha Hanîm, spuse ea.

Era pe vremea cînd urma s-o însoţească pe Dürnev la Beirut. Nu înţelegea ce cîntă, dar bîlbîiala lui Hilmi o mişcase pe Rabia, în seara aceea, în mod deosebit.

Osman se bosumflă :

— Of, acest cîntec de despărţire... !

— Nu-ţi place ?

— E absurd. Despărţirea, moartea, toate acestea sînt mofturi de fetişcană năzuroasă !...

— Dar aşa ceva se întîmplă cînd omul lasă în urmă ceva drag, Osman.

Îşi amintea de clipa aceea amară, cînd îşi luase rămas bun de la Tevfik, pe Şevketi Derya. În inima ei coborîse o tristeţe blîndă. Pesemne, sînt şi despărţiri foarte grele ; despărţiri care smulg omului din piept inima şi o aruncă cît colo...

Rabia se ridică :

— Haideţi, să trecem în grădină.

Pînă cînd ajunseră la uşă, glasul de dincolo tăcu. Trecură în dosul casei. Se opriră în mijlocul pinilor. Ascultară cu atenţie. În întuneric răsună din nou melodia, ca un bocet prelung. Venea din clădirea aceea mare, de piatră, aflată pe colină. Toate ferestrele acesteia erau luminate.

— Este o orgă. Cîntă cei de la Robert College.

Rabia auzea pentru prima dată orga. Sunetele ei îi răscoliseră sufletul. Chiar şi în muzica occidentală pe care o îndrăgise, cele mai multe dintre melodiile pe care le auzise pînă atunci, cu acel *stacatto*, cu sunetele lor sincopate, îi displăceau. Pe cînd acum, nici nu simţeai trecerea de la un acord la celălalt. Sunetele se împleteau strîns între ele, amintind de maniera ei de a citi *Coranul*.

— Dacă o să avem un băiat, îl vom da la şcoala aceasta.

— Păzească-ne Allah !

— De ce, Osman ?

— Pe băiatul tău să-l fereşti, să-l ţii departe de tot ce nu este Sinekli Bakkal, Rabia. Întotdeauna în sufletul celor în ale căror vine curge sînge amestecat, tronează un zbucium, o luptă fără sfîrşit !

— Bine, Osman, dar tu n-ai citit istoria noastră ? În vinele noastre, ale tuturora curge sînge atît de amestecat !

Cu toate acestea, nici unul dintre noi nu poartă în suflet asemenea zbucium.

— Nu este vorba numai de sînge, lumina ochilor mei ! Ci şi de deosebirile temperamentale, de civilizaţie. Se întîmplă ca numeroşi purtători ai aceluiaşi sînge să se îndepărteze unul de celălalt... În mintea, în inima oamenilor se desfăşoară o luptă diavolească...

Tăcu. Ca şi cum ar fi vrut să pună capăt zbuciumului din sufletul lui, Rabia îi aşeză mîna pe umăr, mîngîindu-l.

— Eu vreau ca în mintea şi în inima copilului meu să domnească pacea, armonia. Vreau să-l păzesc de tot felul de ispite, care îl pot mîna pe cine ştie ce căi.

— Bine, Osman, dar nu e de loc rău că în sufletul omului este atîta dezordine. În acest fel mai scapă bietul de el de plictiseală...

Rîdea cu hohote. Copilul plăsmuit, în jurul căruia se desfăşurase disputa lor, i se părea de acum o realitate. Numai bănuiala că în sufletul lui Osman răsună ecoul altor generaţii, al altor voci, o neliniştea puţin.

În dimineaţa aceea, se treziseră în cîntecele pescăreşti ce se spărgeau de coline. Cei care se întorceau cu lotcile pline treceau acum prin Bosfor.

Toată ziua, Bosforul li se păru ca o zi de sărbătoare. Mulţimea care se scurgea către Göksu făcea o larmă asurzitoare, dansînd şi lovind din picioare pe punţile remorcherelor, în sunetele zurnalelor şi tobelor. Viaţa ţîşnea din adîncul pămîntului şi învăluia totul într-un ritm ameţitor.

Rabia tremura de parcă s-ar fi aflat deasupra unui motor puternic. Inima lumii bătea să se spargă.

În seara aceea, ieşiseră în faţa casei. Rabia îi adusese lui Osman un jilţ şi se înfăşuraseră într-o cuvertură. Pembe se aşezase cu picioarele strînse sub ea. Rabia se întinsese pe spate, cu ochii pironiţi pe licuricii ce spuzeau bolta. Din jilţul său, Osman privea la stelele care se oglindeau în adîncul golfului, ca nişte stropi de aur ce se sparg de faţa apei.

În fiecare seară se aflau în acelaşi loc. Uneori, Rabia se rezema de spătarul jilţului în care se afla Osman şi cînta la ut. Întotdeauna începea cu melodii lungi, istovitoare. Dar cîntecele ei deveneau apoi vesele, aproape stra-

nii. Cel mai mult îi plăcea să cînte melodia pe care o fredonau vînzătorii de dulciuri, în fiecare vineri, trecînd prin Sinekli Bakkal : *Cocoșelul porumbac.* Și de îndată ce Rabia începea : „Cocoșelul meu este berc", Pembe, cu vocea ei spartă, prindea să îngîne și ea cîntecul.

Echilibrul ciudat ce stăpînea ființa Rabiei și care stăvilea temperamentul furtunos al lui Osman, nu reușea totuși să-l mulțumească întotdeauna pe acesta. În clipele cele mai pătimașe, avea simțămîntul că în sufletul fetei sălășluia un demon, care își bătea joc de el. Și pentru a se liniști, își spunea : „Chiar dacă își rîde de mine, știu bine că mă iubește foarte mult. Fostele mele iubite erau mult mai înflăcărate, mult mai aprinse. Dar dragostea lor aducea cu anotimpurile schimbătoare. Pe cînd Rabia este strîns legată de mine, iubirea ei îmi aparține pentru totdeauna... Credința ei este nestrămutată."

Sora cea mare a lui Arif trecea adesea pe la vilă, nu le mai dădea pace. În serile cînd întunericul era alungat de strălucirea lunii, ei cereau Rabiei să le cînte. În anul acela, vocea Rabiei ajunsese cea mai îndrăgită pe întreg Bosforul. Golful Bebek era împînzit cu bărci ce se adunau aici, venind din toate colțurile. O dată, Rabia prinse să îngîne un gazel... Cel mai clasic, cel mai mistic gazel, îndrăgit de Vehbi Dede. Acest gazel al lui Fuzuli [1], apăsător și răscolitor, îl cîntase în seara aceea, la rugămintea șambelanului.

Sînt ani și ani, trecuți în așteptarea razei
care să ne lumineze calea spre iubita noastră.
Ostași ai strălucitului sultan sîntem ;
așteptăm dovada mărinimiei sale...

Începu ea. Iar cînd rosti :

Nu sîntem niște leșuri netrebnice,
ci oameni cum mulți sînt pe astă lume,
Un stol de păsări fenix,
în așteptarea chemării muntelui Kaf [2]

[1] Fuzuli (1495—1556) a fost unul dintre cei mai cunoscuți poeți lirici, maestru al literaturii divanite, ale cărui opere au fost scrise în limbile arabă, persană și turcă.

[2] Munte care, potrivit basmelor populare, ar fi adăpostit pasărea fenix.

Mulţimea parcă îşi ieşise din minţi.

Sîntem o caravană pe drumul spiritului ;
îndurăm primejdia şi teama.
Smintiţi sau zdraveni, cu toţii aşteptăm strălucirea
gloriei.
Şi să nu credeţi că strigătele noastre în noapte
sînt zadarnice.
Aşteptăm glasul care să ne călăuzească paşii
spre patria eroilor.

Cînd Rabia ajunse la versurile acestea, întreg Bosforul fu acoperit de exclamaţii de încîntare. Această gloată sătulă şi fără griji, plecată în căutarea plăcerilor, găsise, pe neaşteptate, în vocea Rabiei, setea tainică a acelora care alergau după un ideal.

O dată pe săptămînă, seara, luau masa la Kanarya. Acolo, Rabia nu primea cu nici un preţ să cînte. În tot Bosforul, singurul care se ocupa mai mult de ea însăşi, decît de vocea ei, era Nejat Efendi. O însoţea pe terasă, hoinăreau împreună, tăifăsuiau îndelung. Osman, care îi privea din jilţul său, nu mai simţea de-acum ghimpele geloziei. Rabia era a lui. Ceilalţi nu erau decît nişte străini, veniţi să admire o capodoperă. Şi apoi, mai era ceva care, în zilele acelea, îi umplea sufletul de bucuria victoriei. Singurul rival al lui în inima Rabiei era influenţa copleşitoare a lui Vehbi Dede asupra fetei. Şi iată că, într-o seară, Vehbi Dede îi ceru Rabiei să cînte melodia *Din nou corabia sufletului meu...* Fata dusese mîna la inimă. Glasul ei cerea iertare, dar privirile străluceau de zîmbet :

— Nu mai pot crede că această corabie se va frînge în două şi va fi azvîrlită la ţărm. N-aţi vrea mai bine să vă cînt *Nu-i nimic de capul tău, omule, eşti un biet sfrijit !* ?

„Bosforul şi cu mine am aflat, în sfîrşit, că Rabia este zămislită din carne şi sînge, am aflat ce înseamnă viaţa acestor pămînturi fierbinţi, a acestui soare arzător", se bucura Osman.

Dar în zilele acelea nu numai Vehbi Dede se lovise de refuzul Rabiei. Ea arăta ca şi cum toate legăturile cu trecutul se rupseseră dintr-o dată. Pînă chiar şi sărma-

nul pitic, care în fiecare vineri se cățăra pe colină, abia trăgîndu-și sufletul, fusese dat uitării.

Și astfel s-a scurs luna iulie și prima săptămînă din august.

. . . .

Rabia, în cea de a doua săptămînă a lunii august ceru să se întoarcă în Sinekli Bakkal. În viața ei, august putea să însemne o nouă schimbare. Oare, Selim Pașa nu vorbise despre posibilitatea ca Tevfik să primească iertarea cu prilejul sărbătorii înscăunării ?

— Vestea bună se răspîndește repede, Rabia. Pentru prima oară în viață trăim și noi cu adevărat, copila mea... Scumpa mea, să mai stăm măcar pînă la sfîrșitul lunii !

— Bine, Osman !

Rabia se învoise, dar mintea și inima ei nu mai aparțineau în întregime lui Osman. Tevfik își cerea și el locul. Și parcă se cam săturase să nu facă nimic ziua-ntreagă. De-acum, nici nu mai cobora la vilă. Tot timpul ședea în casa aceea albă, cu volume de istorie sau culegeri de versuri, toate vechi și cu filele îngălbenite. Cînd nu avea vreo carte în mînă, nerăbdarea și plictiseala i se citeau pe figură...

Într-o asemenea dimineață, cînd Rabia nu-și putea găsi locul, Osman o luă mai mult cu sila și o duse pe țărmul mării. Se așezară pe o stîncă, în fața cimitirului Rumelihisarî. Apele se rostogoleau pînă la picioarele lor, iar valurile se izbeau de pietriș, îngînînd parcă o melodie leneșă și greoaie, după care se retrăgeau. Marea nu-și terminase încă somnul.

— Ar trebui să vezi valurile acestea în martie, Rabia. Își zdrobesc capetele de stîncă de parcă ar fi turbate. Niște asalturi, însoțite de mugete atît de deznădăjduite !...

— Niciodată nu te-am auzit că-ți face plăcere un lucru tihnit, fără zgomot, Osman !

— Tihna ? Ce să caute tihna în mare ? Gîndește-te, cîte milioane de oameni s-au cufundat de veacuri în apele ei ! Cine știe, poate chiar și acum, cîte milioane de suflete pribege, rămase fără trup, o străbat fără țintă !...

Aceste vorbe, pe care Osman le rostise ridicînd brațele în aer, ca și cum ar fi însuflețit cine știe ce imagine poetică, stîrni fantezia Rabiei.

— De cînd am venit aici am uitat pînă chiar și de slujba întru pomenirea celor duși de pe lumea aceasta.

— Bine, Rabia, dar ce ai tu cu cei morți ? Tu citești, doar, pentru cei vii... Tu...

— În fiecare dimineață, după namaz, cu voia lui Allah, am să mă rog pentru cei care au pierit în îmbrățișarea perfidă a mării.

— Rabia, Rabia, nu te întoarce din nou la aceste lucruri uitate, moarte pentru totdeauna !

Dar Rabia nu-l mai auzea. Vechea dragoste, vechile contururi care păliseră în amintirea ei, parcă prinseseră din nou viață și o mustrau aspru. Dragostea pentru cei din jur, grija pentru ei erau singurul adevăr cu care o deprinseseră — unul cu bună știință, celălalt fără să-și dea seama — Vehbi Dede și Tevfik... Singurul lucru care aducea omului liniștea, bucuria de care avea atîta nevoie. Și ea, de o lună încheiată nu se gîndea decît la sine, la propria ei fericire. În dimineața aceasta, fericirea aceea i se păru Rabiei cam fără gust. Ca și cum ar fi vrut să-i mîngîie pe cei morți, arătîndu-le că viața nu-i un lucru chiar atît de plăcut, rosti cu voce adîncă și tristă, legănîndu-se ușor, versetul care începea astfel : „Pe-ntreg pămîntul, viața nu-i decît un joc..."

Se întoarseră acasă apăsați de gîndurile lor. În fața vilei Osman o prinse de braț :

— Haide, să mergem la umbra pinilor.

— Tu du-te, întinde-te pe frunze și odihnește-te. Am să vin și eu mai tîrziu.

Stratul frunzelor de pini de sub Osman era la fel de fierbinte ca o cărămidă ținută pe jăratic. Nici măcar sub frunzișul verde nu era pic de răcoare. Pe măsură ce se apropia amiaza, zăpușeala cuprindea aerul și pămîntul cu suflarea ei de foc.

Osman se întinsese pe spate și închisese ochii... În timp ce-l cuprindea somnul, din depărtare auzi zgomotul roților de caleașcă. „E pentru școală", mai apucă el să gîndească și se adînci în somn.

A dormit o bună bucată de vreme. Deodată, tresări cu sentimentul că cineva îl priveşte ţintă şi deschise ochii. Rabia se afla lîngă el. Avea pe umeri un şal de mătase neagră, iar în mînă ţinea geanta, semn că se pregătea pentru o vizită oficială. Sub veşmintele cernite, chipul ei părea tras către tîmple, iar buzele erau strînse ca o capcană.

— Unde te duci, Rabia ?

— Sabiha Hanîm a trimis econoama cu trăsura. Ieri-noapte a avut o criză de inimă ; vrea să mă vadă, negreşit !

— Asta este numai un pretext !

Ea se lăsă jos, alături de Osman. Îi povesti totul. Îmbolnăvirea lui Sabiha Hanîm se datora unei veşti proaste pe care o primise. Hilmi căpătase îngăduinţa guvernatorului să-şi petreacă vara în Liban. Împreună cu Tevfik îşi dusese soţia acolo. Dar, apoi, a fugit în Europa. Cel care îi asigurase locul pe un vapor francez, care-l ajutase să ajungă pe vas, în straie femeieşti, fusese Tevfik. Puţin a rămas ca biata Sabiha Hanîm să se sfîrşească de inimă rea. Fiindcă Hilmi ar fi fost graţiat, de ziua încoronării...

— Şi tatăl tău a izbutit să fugă ?

— Nu.

Din nou zîmbetul acela strîmb al Rabiei ! Lasă că nu reuşise să fugă, dar Tevfik, învinuit că l-a ajutat pe Hilmi să se facă nevăzut, urma să fie surghiunit în Taif [1].

Zîmbetul strîmb îi schimonosise chipul ca o otravă amară. Osman se ridică. Braţele lui se întinseră ca pentru a cuprinde umbra din faţa lui.

— Cît mai are de gînd tatăl tău să tragă ponoasele de pe urma lui Hilmi ?

Fata coborî braţele lui de pe umeri, pe care îi înălţă a neştiinţă. Se ridică şi ea. Cutele acelea amare din jurul buzelor ei dispăruseră.

— Tevfik îl iubeşte foarte mult pe Hilmi. Or, să iubeşti înseamnă să primeşti asupra ta osînda celuilalt, Osman ! Cine ştie cît de mulţumit este acum Tevfik, la gîndul că l-a ajutat să fugă ! Ah, ce bine că a făcut-o !..

[1] Oraş în apropiere de Mecca.

Ea găsea că jertfa lui Tevfik era generoasă și se bucura... Dar pe obrajii ei încrîncenați, de sub genele lungi șiroiau lacrimi amare.

— Merg și eu cu tine. Nu te las să pleci singură, Rabia !

— Nu, nu ! Astă-seară am să rămîn în Sinekli Bakkal. Iar mîine, dis-de-dimineață, mă întorc.

Plecă. Sufletul lui Osman se umpluse de mînie amestecată cu îngrijorare. Această întîmplare neașteptată învăluise în negură fericirea zilelor petrecute la Bebek.

XVII

— Ah, copilașul meu, n-am să-l mai văd pe această lume... Hilmi al meu, Hilmi...

Sabiha Hanîm se aruncase de gîtul Rabiei și plîngea cu sughițuri. Rabia o mîngîia pe spate, ca și cum ogoia un copil :

— De ce să nu-l mai vedeți ? Anii se scurg ca clipele ! Și apoi, gîndiți-vă, locurile acestea erau pentru sărmanul Hilmi bei ca o adevărată temniță. Iar acum, de seara pînă dimineața, poate discuta în voie despre Junii turci, fără să ferece ușile, fără să iscodească cu grijă în jur.

Rabia rîdea. Bătrîna zîmbi și ea printre lacrimi, apoi se întinse în așternut. Tînăra îi șterse obrajii și o acoperi cu cuvertura. Femeia se ridică din nou în capul oaselor. Privi în ochii Rabiei cu sfiala unui copil care făcuse cine știe ce poznă :

— Ai să-l afurisești pe Hilmi, nu-i așa, Rabia ?

— N-am s-o fac, pentru numele lui Allah ! De-acum, dumneavoastră nu trebuie să-i purtați de grijă lui Tevfik. Sînt sigură, că el o să transforme cetatea Taif într-o adevărată scenă pentru comediile lui !...

— Asta așa e, așa...

— Haide, acum culcați-vă. Trebuie să vă supuneți medicilor.. Să vă dau doctoria ?

— Cît am să dorm, să nu pleci de lîngă mine, Rabia!

— N-am să plec.

Sabiha Hanîm adormi de îndată. Rabia rămase de veghe la căpătîiul ei. Biata femeie, toată noaptea se zbuciumase, muncită de crize. Loviturii amare pe care o primise, o dată cu fuga lui Tevfik, i se adăugase și suferința de a se ști pricina nenorocirii care se abătuse asupra Rabiei. Tot ce pătimea tatăl bietei copile era numai din cauza lui Hilmi. Dacă Rabia nu va mai trece pragul casei lor? Dacă avea să-i blesteme pe toți? Atît de mult se deprinsese cu prietenia fetei încît, dacă ar fi pierdut-o, n-ar mai fi fost cu putință s-o înlocuiască nimeni. Acum însă, purtarea mărinimoasă a Rabiei adusese din nou liniștea în sufletul răvășit al femeii, mai mult decît toate leacurile la un loc.

Şükriye Hanîm, pășind în vîrful picioarelor, intră în odaie. Pașa voia s-o vadă pe Rabia. O aștepta pe doamna în încăperea sa. Rabia îl găsi pe bătrîn cu mîinile așezate pe genunchi, cu privirile în pămînt, dus pe gînduri. Știind că pașa, în timpul său liber, meșterea tot felul de fleacuri și fredona obișnuitele lui melodii vechi, tabloul care i se înfățișă era atît de amar!... Rabia nu-l văzuse niciodată atît de nefericit, atît de deznădăjduit. Să-l afli pe Selim Pașa neajutorat, distrus, era la fel de trist ca și cum ai fi fost martor la prăbușirea unui chiparos falnic, ce se ținuse tare mai bine de o sută de ani...

— Ce face doamna, Rabia?

— A ațipit.

— Ah, slavă lui Allah!

Chipul lui înnegurat se mai lumină puțin. Întrebă, cu o smerenie care i se păru Rabiei ciudată:

— Fiul meu l-a distrus din nou pe Tevfik, ai să ne poți ierta vreodată, copila mea?

— Nu trebuie... Tata îl iubește atît de mult pe Hilmi bei!... Mai mult chiar decît pe mine... Sînt încredințată că el nu este de loc nefericit... Ce să facem? Ce ne e scris...

Pașa privi, zîmbind la degetele tremurînde ale fetei, care se plimbau peste un scris nevăzut, așternut pe fruntea ei tînără.

— Stai jos, fata mea.

Se aşezară unul în faţa celuilalt, privindu-se cu atenţie. Expresia ochilor azurii ai paşei se schimbase într-un fel ciudat. Deşi duşi în fundul capului, ochii lui nu erau stinşi. În pupilele lor ardea o lumină nouă. Puterea, mîndria din aceste priviri, care, cîndva, zdrobeau totul în calea lor, dispăruseră şi în locul lor apăruse o înţelegere nouă, un fel de supuşenie pînă atunci neştiută.

— Nu sînt prea îngrijorat din cauza lui Hilmi. Dar sînt gata de orice jertfă pentru a-l scăpa pe Tevfik din Taif. Din păcate, faptul că sînt tatăl lui Hilmi mă leagă de mîini şi de picioare. De-acum, n-am să mai pot nici privi în ochii padişahului, necum să-i mai cer ceva.

— Nu, lui Hilmi bei nu trebuie să-i găsiţi nici o vină, efendi.

— Nu-i găsesc. Mintea mi s-a cam încurcat. A fost o vreme cînd credeam cu sfinţenie într-un singur lucru : în puterea şi în ordinea de stat ! Or, astăzi mi se pare că alte o mie şi una de forţe stăpînesc destinul omului. În cel mai sărman dintre sărmani, care în mîna celor de la cîrma ţării pare mai netrebnic decît o biată furnică, afli întotdeauna o putere tainică, ce nu poate fi zdrobită.

Tăcu, apoi continuă cu o voce mai limpede :

— Acum nu mai sînt la fel de sigur pe tăria de nezdruncinat a judecăţii mele. Cele în care am crezut, pe care le-am slujit atîta amar de vreme sînt drepte ori ba ? Şi totuşi, trebuie să ştiu, Rabia. Acum, mai mult ca oricînd, trebuie să ştiu... Fiindcă s-a apropiat ziua socotelilor...

În timp ce spunea toate acestea, schimbarea ce se petrecuse cu paşa era şi mai evidentă. Arăta ca şi cum peste el trecuseră o mie de ani într-o clipită. Dar aceşti ani nu-l gîtuiseră, nu-l măcinaseră şi nu-i întunecaseră mintea. Dimpotrivă, îi aduseseră parcă o înţelegere mai matură, mai largă, mai echilibrată. O maturitate care putea veni la şaptezeci de ani la fel de bine ca şi la douăzeci şi cinci. O maturitate care era produsul meditaţiei profunde şi al gîndirii oneste. În ciuda nefericirii care se putea citi pe chipul lui, bătrînul ascundea în el o forţă mai mare chiar decît în trecut. Era o forţă pe care Rabia n-avea cum s-o înţeleagă. Nu mai era puterea aceea oarbă

a pașei, care aducea cu un conglomerat de fier neprelucrat... Era forța metalului bătut îndelung, modelat pe nicovală și călit în flăcări. În orice caz, această experiență, această transformare, așezase în pieptul lui pustiit o inimă de om.

Rabia oftă :

— Ce ne e scris...

Degetele ei trecură din nou peste cele scrise pe fruntea tînără. Pașa, în repetarea acestor cuvinte, află o mîngîiere ciudată. Pentru prima dată în viață se gîndi că dacă în Occident omul nu era chiar așa de năpăstuit în lupta sa pentru existență, aceasta era un factor determinant pentru încrederea lui în destin. Cîrmuitorii cei mai puternici, cei mai tiranici, în capul cărora fierbea braga, furtunile care distrugeau totul în cale și culcau la pămînt oamenii ca pe niște chiparoși, nu izbuteau niciodată să smulgă din rădăcini pe cei care știau să-și plece la vreme capul, cei care semănau cu o trestie unduioasă. Cine ar fi putut afirma că forța spiritului, dimpreună cu supunerea interioară, nu era cu adevărat cea mai de neînfrînt putere ?

— Eu mi-am dat demisia, Rabia. De îndată ce padișahul mi-o va primi, plec la Damasc. Am s-o aduc aici pe Dürnev. Totodată, simt nevoia să rămîn puțin singur, cu gîndurile mele. Vreau să văd și eu cum arată surghiunul despre care ne-a scris Tevfik. Dar doamnei nu i-am spus încă nimic.

O fată purtînd o tipsie cu bucate intră în odaie. Rabia se ridică și așternu masa. Prînziră laolaltă. În ciuda tristeții care le stăpînea sufletele, amîndoi mîncară cu poftă. După-masă coborîră la primul cat. Pe ultima treaptă, pașa se opri :

— Padișahul a trecut de șaizeci de ani. Tevfik abia împlinește patruzeci. El are încă un drum lung în fața sa. În fiecare clipă, lucrurile se pot schimba și tu ai să-ți poți revedea tatăl, Rabia.

Sabiha Hanîm se trezise. Se așezase pe sofa și își sorbea ciorba. Fața părea odihnită, în timp ce mintea se trudea să afle vreun mijloc de a intra în legătură cu Hilmi. Oare, nu se găsea vreun european printre cunoscuții lui Osman, care să-i înlesnească acest lucru ? Și, în

timp ce discuta toate acestea cu Rabia, trăgea cu coada ochiului la pașă.

Bătrînul își trecu degetele prin barbă, apoi spuse cu tonul lui zeflemitor :

— De-acum, nu mai sînt șef al jandarmeriei, puteți pune la cale intriga voastră după voie.

Sabiha Hanîm încruntă sprîncenele :

— Ce vrei să spui, pașă ?

— Mi-am dat demisia !

— Rău ai făcut. Orice s-ar întîmpla, pașă, omul nu trebuie să lovească cu piciorul în statul care-l îndrumează.

— Așa o fi, dar eu... nu-mi mai stă în putință să-i ciomăgesc, să-i năpăstuiesc pe acești Juni turci. Or, cel care nu poate face acest lucru, nu va fi în stare nici să apere siguranța statului.

Sabiha Hanîm se aplecă. Prinse mîna bărbatului ei și o duse la buze, cu evlavie. Rabia se sculă.

— Pleci înapoi, Rabia ?

— Nu. În seara aceasta rămîn în Sinekli Bakkal. Mîine am să-l trimit pe unchiul Rakîm. O să strîngă cele ce avem pe acolo și o să le aducă acasă.

. . . .

Rabia și Rakîm își băură singuri cafeaua, la bucătărie.

— Ce-ar fi să-l aduc pe Osman chiar astăzi ? încercă Rakîm.

Rabia clătină din cap. În seara aceea, dorea să fie singură, să poată gîndi în liniște. Neastîmpărul, impulsivitatea lui Osman o sîcîiau. Acesta ar fi vrut ca Rabia să se ocupe numai și numai de el. Obrajii Rabiei se împurpurară. Se răzvrătea împotriva unui asemenea gînd. Este adevărat că zilele petrecute în Bosfor fuseseră ca o aventură pe care n-avea s-o uite toată viața. Dar omul nu poate trăi într-o nesfîrșită zburdălnicie, ca pruncii... Mai ales că Rabia... Cîți oameni aveau nevoie de prietenia, de fidelitatea ei ? ! Nu degeaba venise ea pe lume în Sinekli Bakkal ! Sabiha Hanîm, Selim Pașa, care se apropia de capătul drumului vieții, piticul Rakîm, cu ochii lui triști... Simțea că o doare sufletul la gîndul că mai ales pe acesta din urmă îl dăduse uitării. Dar, mai mult decît toți la un loc, era Tevfik ! Oare unde o fi

acesta, cu ochii lui de culoarea castanei, calzi ca ai unei femei, cu mustățile sale lungi, cu buzele acelea pe care nu le părăsea niciodată zîmbetul ? I se părea că Tevfik se plimbă prin bucătărie. Fără vrere, repetă cuvintele lui Selim Pașa, care îi strecuraseră în inimă o undă de speranță :

— Tevfik abia a trecut de patruzeci... Padișahul se apropie de șaizeci. În orice zi, poate să se petreacă vreo schimbare... Năpăstuiții își vor regăsi liniștea...

— Să nu spui niciodată așa ceva, cînd nu ești singură, Rabia. Omul nu se poate azi încredința nici propriului său tată. Pereții au urechi. Ai îndurat atîta amar de vreme, mai ține-ți puțin firea.

— Cu răbdare, frunza de dud se face borangic... Ah, unchiule, de-ar veni o dată ziua aceea cînd am să-l văd pe Tevfik !...

— Se prea poate ca această zi să fie foarte aproape, Rabia. Peștele de la cap se-mpute. Duhoarea pe care o răspîndesc cei de sus ne strîmbă nasul, nu alta. Negreșit, se apropie ziua cînd se va face ordine...

În seara aceea, rămăseseră ore în șir în bucătărie. Cînd Rakîm, cînd Rabia, rosteau cîte un proverb sau o zicătoare străveche, încercînd să se îmbărbăteze unul pe celălalt.

. . . .

Cînd îl zări în fața sa pe Rakîm, Osman, care o aștepta pe Rabia, scăpă o sudalmă demnă de Sabit Beyagabey.

— Rabia jertfește fericirea noastră pentru toanele acestei muieri !

— Atîta vreme cît Tevfik este surghiunit la Taif, veselia de pe Bosfor nu-i prea priește Rabiei.

— Ai dreptate, Rakîm ; iar eu mă gîndesc numai la mine, ca un netrebnic... Pînă chiar și cîinii din Sinekli Bakkal au mai multă inimă decît mine !...

Furia îi trecuse. Sufletul îi fusese acum năpădit de căință. Se gîndea doar cum să facă să-și mîngîie nevasta, să-i alunge gîndurile negre.

După ce Pembe adună toate boccelele, porniră la drum. La pod, urcară în caleașcă. Osman ar fi fost în

stare să sărute acest calabalîc, care slujise drept pretext pentru a trage careta pînă în fața porții. Ce fericire, să poți merge acasă fără să fii hurducat prin toate hîrtoapele și fără să înghiți praf cu nemiluita!... Pînă chiar și norul negru de muște, ce zumzăia în razele soarelui, deasupra uliței răcoroase, avea acum poezia lui.

— Unchiule, hei, unchiule!

Sabit Beyagabey, de îndată ce zări caleașca dînd colțul, începu să strige, făcîndu-i lui Osman semne cu mîna. Acesta sări din trăsură și îi atrase atenția lui Rakîm.

— Spune-i Rabiei că eu am să zăbovesc puțin.

Împreună cu Sabit Beyagabey, cerură cîte o cafea, sub cerdacul din colțul străzii. Agabey își descărcă sufletul: Venise momentul alegerilor în Comitetul electoral al mahalalei. Echipa lui Agabey hotărîse să se izbăvească de negustătorul de vechituri, Fehmi Efendi și să-l aleagă pe Osman în locul acestuia. Evenimentul avea o mare însemnătate pentru oamenii mahalalei. În pofida tiraniei și despotismului padișahului, aflat în fruntea țării, dreptul mahalalei de a alege un comitet alcătuit din cîțiva membri — care n-aveau prea multe de făcut — le dădea iluzia că sînt lăsați să se conducă singuri.

Osman era la fel de emoționat ca și Agabey. Îi convinse pe acești tineri cheflii, care prețuiau atît de mult cuvîntul și povețele sale, să-l aleagă din nou pe Fehmi Efendi. Dar faptul că el era o figură importantă a acestei ulițe micuțe și sărmane i se păru la fel de ispititor, prin omenescul lui, ca și primele zile ale vieții sale conjugale. Agabey lovi cu pumnul în masa hodorogită. Așadar, Fehmi Efendi va fi iar ales. Apoi, el și Osman străbătură, umăr la umăr, drumul pînă în fața dughenii.

Rakîm se instalase în băcănie și aștepta mușteriii.

— Dragul meu, scoate-ți încălțările; abia azi-dimineață am lustruit scara.

Să-și scoată pantofii în fața scării!... Iată un obicei cu care Osman nu se deprinsese încă. În afară de zilele cînd se spălau podelele, el mergea încălțat pînă la ușa odăii sale.

— Pînă cînd se vor usca podelele, eu voi mai hoinări puțin. Vreau să-l văd pe vînzătorul de vechituri, Fehmi Bey; m-am întîlnit cu Agabey.

— Dacă ai merge la conac, ar fi mult mai bine, îi reteză vorba Rabia. Biata Sabiha Hanîm este sfîrşită... Vrea să te vadă, negreşit.

— Astă-seară, după cină, mergem împreună. I s-a făcut dor de mine ?

O mîngîie pe Rabia pe umăr, vru s-o mîngîie şi pe bărbie. Dar ea îi dădu mîna la o parte, îndîrjită. Obrajii îi erau roşii ca macul :

— Nu ţi-am spus eu să nu mă mîngîi în văzul lumii ?

Iat-o din nou pe fata hafîz din Sinekli Bakkal cu mintea ei îngustă ! Şi doar, pe malul Bosforului, părea să se fi deprins puţin cu oamenii.

Ieşind din băcănie, Osman nu se duse la dugheana lui Fehmi Efendi, ci luă drumul casei imamului. Data simbriei trecuse cu vreo trei zile.

O bătrînică cu basma pe cap deschise poarta şi îl recunoscu de îndată pe Osman :

— De trei zile, imam efendi zace nemişcat. Este tare bolnav. Ce bine că aţi venit ! Eu vă credeam plecaţi la Bosfor. Mi-am făcut pomană şi i-am adus un blid cu ciorbă. Dar astăzi nu este bine să fie lăsat singur.

— Dumneata du-te, mătuşă ! Eu am să-i port de grijă bătrînului pînă te întorci.

Strecură în mîna femeii două medjidiye [1], apoi urcă în odaia imamului. Patul acestuia fusese aşezat chiar în mijlocul încăperii. În spatele lui se adunaseră toate pernele din casă, astfel că bătrînul părea să stea în capul oaselor. Cu toate acestea, răsuflarea îi era întretăiată. Genunchii îi fuseseră acoperiţi cu o cuvertură înflorată. Pe umeri îi atîrna un suman, legat la mijloc cu o cingătoare, iar de sub tichie se zărea bucata de pînză albă, cu care îşi strînsese, ca într-o chingă, fruntea şi tîmplele umflate. Ochii îi erau înfriguraţi, obrajii scofîlciţi. Nasul înfipt în figura lui cadaverică i se păru lui Osman la fel ca şi nasurile false pentru machiajele teatrale. Nările i se mişcau la fel ca nişte foale, dovedind efortul cu care respira. În piept răsuna un hîrîit înfricoşător. Se vedea că bătrînul n-o mai duce mult. Cu toate acestea, în ochii

[1] Monedă de argint, în valoare de douăzeci de piaştri, pusă în circulaţie pe vremea sultanului Abdul Medjid, în anul 1844.

lui dusi în fundul capului lucea o voință dîrză, de neînfrînt. Trei volume scrise de mînă — dintre care unul, deschis — aflate pe băncuța de lîngă căpătîiul său, arătau că imamul își mai păstra încă putința de a citi.

Osman privi la cele trei lipitori care pluteau leneș într-un borcan așezat sub băncuță și nu-și putu stăpîni rîsul. În odaie, parfumul de levănțică se întîlni cu mirosul de ceapă.

Imamul îl recunoscuse, oare, pe Osman ? În orice caz, horcăi pe un ton morocănos :

— Ce vrei ?

— Ești bolnav, tăicuțule !

— Ai venit, în sfîrșit. Ai întîrziat trei zile.

Pentru a-l liniști pe bătrîn, Osman strecură cinci galbeni între degetele care nu-și găseau astîmpărul deasupra cuverturii, ca și cum numărau niște mătănii. Degetele duseră galbenii la ochii bolnavului. Apoi, imamul scoase tremurînd punga din sîn. Și pînă n-o ascunse din nou la locul ei, nu scoase o vorbă.

— Cum se poate ca un om suferind să fie lăsat așa de singur ? Am să chem pe femeia de jos să rămînă lîngă dumneata, se poate ?

— Ferească Allah ! Cine are să-i plătească ? Tot ea îmi pregătește și fiertura. Ori, poate i-ai spus că ai adus paralele ?

— Nu i-am spus.

— Să nu afle nimeni că am galbeni în pungă... Îmi retează beregata ca la berbeci... Afurisiții, banditii, cocotele...

Pieptul lui se ridică și coboară întocmai ca niște foale.

— Tăicuțule, am să chem un doctor. Nu te nelinişti, eu am să-l plătesc.

— Ce-ai spus ? Ce-ai spus ? Toți sînt niște nelegiuiți, cu toții pun vin în doctorii... Ferească Allah !...

Vocea i se stinse. Pieptul și nările i se mișcau zgomotos. Degetele firave prinseră tîmplele :

— Parcă mă lovesc niște ciocane în țeastă. Am legat niște foi de ceapă, dar nu mi-a fost de nici un folos. Diseară am să-mi pun lipitori pe spate.

— Bine, bine, acum odihnește-te puțin. Eu am să stau lîngă dumneata.

Bolnavul închise ochii și capul îi căzu pe perne. Printre buze i se strecură ca un șuierat :

— Dă-i lui Șeitan niște firimituri de pîine.

Oare delirează ? Nici vorbă. Într-adevăr, lîngă pat se afla o tipsie cu firimituri. Osman auzi un ciripit dinspre fereastră. Întoarse privirile într-acolo. De sub oblon apăru o vrăbiuță cît un degețel. Trecu dincoace de pervazul ferestrei. Mișcă din codiță, și, cu căpșorul plecat într-o parte, privește la Osman. Acesta se apropie încetișor și împrăștie firimiturile pe tocul ferestrei. Nu era nevoie să umble cu grijă ; deprinsă, vrăbiuța, tot cu căpșorul într-o parte și legănîndu-și codița, sări de pe fereastră pe mindir. Se vede treaba că nu se temea de nimeni.

Bătrînul, parcă delirînd, horcăi :

— Se apropie ziua cînd am s-o văd pe Emine.

— Pe Rabia nu vrei s-o vezi, tăicuțule ?

— Ce-ai spus, ce-ai spus ?

Deschise larg ochii. Privea înainte, dar nu la Osman, ci la zilele de demult. Puțin mai tîrziu se cufundă în somn și începu să sforăie zgomotos.

Lui Osman minutele îi păreau fără sfîrșit. Venise și vremea prînzului ; pesemne, Rabia era neliniștită. În timp ce el gîndea astfel, imamul bolborosea ceva de pe vremea cînd era dascăl la școala din mahala :

— Bătaia e ruptă din rai... Carnea e a mea, osul — al tău... !

Apoi, aiurelile lui luară sfîrșit. Din pieptul scobit al bătrînului ieșeau acum niște sunete ca ale unei mașini neunse și rablagite. Gura îi sta deschisă aidoma unei vizuini negre...

Auzind în curte galenții femeii, Osman coborî. Îi lăsă acesteia vorbă ca, dacă imamului i se va face rău, să-i dea de veste fără zăbavă.

Ajuns în stradă, se uită la ceas. Pentru a nu întîrzia la lecțiile de la palat, plecă în grabă, fără să mai treacă pe acasă, unde era, desigur, așteptat cu masa.

În seara aceea, Rabia arăta foarte neajutorată. Cum se grăbeau către conac, Osman nu reușise să-i vorbească despre boala imamului. Hotărîse să-i dea de veste la

întoarcere. Dar nu știa cum să înceapă. Încercă să aducă vorba despre Sabiha Hanîm. Poate că astfel... Dar Rabia, suflecîndu-și mîinile, i-o reteză :

— Of, Osman, mai vorbim noi și mîine ; mi se închid ochii de somn. Am să adorm pe covoraș, în timpul rugii !

Osman se strecură sub așternut și așteptă ca Rabia să-și termine rugăciunea :

— Rabia, bunicul tău este tare bolnav.

Fata strîngea covorașul, pe jumătate adormită. Spuse, căscînd :

— Allah să-i dea sănătate...

— N-ar fi rău să te duci să-l vezi.

— Vai de mine, abia mi-am ridicat fruntea de pe covoraș. Nu mă vîrî în păcat... Ce, vrei să mă pui pe drumuri ?

Se urcă în pat, avînd în minte imaginea ultimei zile cînd o văzuse pe maică-sa. Iar Osman hotărî să aștepte pînă a doua zi dimineața.

. . . .

— Ce s-a întîmplat, unchiule ?

Se crăpa de ziuă cînd Rakîm bătuse la ușă. O trezi pe Rabia, care, desculță, fugi pînă la ușă.

— Allah să-ți hărăzească viață lungă, Rabia !

— Spune repede cine a murit, cine ?

Desigur, desigur, îl omorîseră pe Tevfik ! Fata își duse mîinile la piept, în timp ce ochii stăteau să-i iasă din orbite.

— Bunicul tău a murit. A venit femeia care-i purta de grijă și mi-a dat de veste. Scoală-l și pe Osman...

Rabia nu simțea nici un fel de tristețe pentru pierderea imamului. Era ca și cum trebuia să moară Tevfik și în locul lui se sfîrșise bătrînul.

— Allah să se milostivească de sufletul lui !

XVIII

— Padișahul, frățioare, poate aduce mîngîierea la fel de bine ca și imamul din Sinekli Bakkal.

De îndată ce şambelanul îl încunoştinţă pe Selim Paşa că demisia sa fusese primită şi îi transmisese fostului şef al jandarmeriei salutări din partea sultanului, Paşa bătu o temenea, ca de obicei, şi spuse :

— Aveţi dreptate, recunoştinţa padişahului aminteşte de vorbele unui imam de mahala, care face slujbă pentru iertarea păcatelor şi întru pomenirea răposaţilor, la căpătîiul unui coşciug !

În timp ce se aşeza, paşei nu-i venea să creadă că el este acela care vorbeşte cu atîta uşurinţă despre sultan. Era ca şi cum aceste cuvinte fuseseră rostite de un străin, ascuns în fiinţa sa. Paşa zîmbi. Se simţea uşurat de parcă i s-ar fi luat o greutate de pe umeri. „Răspunderile de stat sînt o povară“, gîndi el. Îşi aminti cum, în ciuda acestei poveri, pe vremuri, călca ţanţoş şi cu pieptul înainte. Povara aceasta fusese ca un calapod care-i dădea forma atît pe dinăuntru cît şi pe dinafară ; calapodul de stat ; calapodul care-i silea pe oameni să ia cele mai neaşteptate forme, pe care altfel nu le-ar fi putut lua. Acum se izbăvise chiar şi de presiunea acelui calapod. Putea să ia orice formă, pînă la cea mai neînsemnată părticică din corpul său ; se salvase de îndoielile, de ezitările fără sfîrşit care îi răvăşiseră mintea din ziua în care îl exilase pe Hilmi ; scăpase de nenorocirea de a se pleca orbeşte în faţa puterii. Sărmanul şef al jandarmeriei, Selim Paşa !... În acest paşă tiranic se ascundea o dorinţă de libertate fără margini. Forţa căreia se închina şeful jandarmeriei, Selim Paşa — statul şi padişahul — nu era decît o părticică din puterea care stăpînea lumea. Iar forţa în faţa căreia se pleca acum Selim Paşa era chiar esenţa puterii, era rezultatul tuturor forţelor.

În vreme ce Paşa sporovăia bine dispus, şambelanul îl cerceta cu atenţie :

— Pesemne, în aceste zile, tăifăsuiţi adesea cu Vehbi Dede, nu-i aşa, Selim Paşa ?

Fireşte, în Turcia, mai cu seamă în asemenea vremuri, cînd stăpînirea se află în mîinile padişahului, numai forţe ca Mevlâna Celâlettin Rumi pot sfărîma lanţurile spiritului. Selim Paşa. scuturînd scrumul ţigării, zise :

— Am nevoie de un prieten, care să poarte de grijă familiei, casei, pe toată perioada cît voi fi la Damasc.

Oare, se poate afla un prieten mai de nădejde decît Dede ? rîse el. Zilele acestea, noi ne îndeletnicim cu îndepărtarea fastului şi strălucirii trecutului. Închid şelamlîkul. Vînd totul din el. Dacă găsesc vreun om potrivit, îl închiriez. În afară de intendentul Şevket şi de un singur grădinar, pe toate celelalte slugi le las slobode. Am închiriat şi grădina de zarzavat. Nu iau parale de la chiriaş, ci ne-am înţeles doar ca el să-mi dea zarzavatul şi legumele trebuincioase. Trăsurile le-am vîndut pe amîndouă. Caii, de asemenea...

Oftă ; iubea caii ca pe copiii săi.

— Ce veţi face cu tinerele roabe de la conac ?

— Le-am dat libertatea la toate. Fiecare agonisise ceva parale ; cele mai multe dintre ele erau învăţate şi iubitoare de muzică. În întreg Istanbulul e nevoie de ele, fie ca guvernante, fie ca profesoare de muzică. Doamna va păstra doar două dintre cele mai în vîrstă.

— De-aici înainte ai să tot primeşti musafiri şi ai să stai la taifas cu ei pe săturate, paşă !

Selim Paşa îşi ţuguie buzele, iar privirile îi străluceau de zîmbet :

— Avem timp şi chef de taclale, dar nimeni dintre prietenii vechi nu ne mai deschide uşa. Singura caleaşcă aleasă, care mai pătrunde în curtea conacului nostru este aceea a doamnei lui Nejat Efendi. Dar eu am să încep să leg prieteşug cu vecinii de pe uliţa Sinekli Bakkal.

Sinekli Bakkal ! Mahalaua Rabiei...

Şambelanul îşi aminti de glasul acela de cristal, care, cu o lună în urmă, străbătuse golful Bebek de la un capăt la celălalt. Murmură, ca pentru sine :

— Nu sîntem nişte leşuri netrebnice, ci oameni cum mulţi sînt pe-astă lume.

Paşa clătină din cap :

— Sîntem un stol de păsări fenix, aşteptăm ocrotirea muntelui Kaf.

— Rabia şi bărbatul ei vin în fiecare zi pe la noi. În lipsa mea, ei, dimpreună cu Vehbi Dede, n-o lasă pe doamna nici o clipă singură.

— Dar, de ce mergeţi chiar dumneavoastră să vă aduceţi nora ? Nu s-ar putea să-l trimiteţi pe Şevket Aga ?

— Se poate, dar aş vrea să mai schimb aerul.

Îşi duse mîna la frunte şi ciocăni cu degetul :

— A venit vremea să meditez, să fac puţină ordine aici, frate bei. Alături de gunoiul adunat în capul meu, murdăria de pe maidanul Kasîm Paşa este un fleac !

. . . .

În seara aceea, Selim Paşa ieşise singur de la conac, îndreptîndu-se către cafeneaua din Sinekli Bakkal. Şevket Aga, cuprins de nelinişte, a pus mîna degrabă pe umbrela paşei, pornind, întocmai ca pe vremuri, în urma acestuia. Paşa se întoarse şi, tot ca pe vremuri, se zborşi la Şevket :

— Ce, eu sînt copil să te ţii pe urmele mele, bre omule ?

Apoi, pe jumătate prietenos, pe jumătate batjocoritor adăugă :

— De-acum, nu mai sînt jandarm, Şevket, sînt om !

Cei de la cafenea, văzîndu-l aşa, pe neaşteptate, pe Selim Paşa printre ei, nu se simţeau în largul lor. Dar el nu luă în seamă acest lucru. Se vor deprinde, negreşit.

După ce îşi sorbi cafeaua, porni spre băcănia Istanbul ; trecu prin dugheană şi prin bucătărie de parcă de patruzeci de ani ar fi făcut acest lucru. Ochii lui Rakîm, plini de uimire şi teamă, se făcură cît cepele. Dar Rabia şi Osman, care, dincolo de uşa bucătăriei, stropeau florile de iasomie, găsiră foarte firească vizita lui din seara aceasta.

— Rakîm, scoate un scaun pentru paşă !

— În seara aceasta nu veniţi la noi la masă, copii ?

Osman, fără să lase cofa din mînă, răspunse rîzînd :

— Ce-ar fi să rămîneţi şi dumneavoastră şi să mîncaţi cu noi, în livadă ?...

Privi cerul :

— E puţin cam înnourat... O să mîncăm în bucătărie. Ce zici, Paşa efendi ?

Paşa se îndreptă către rogojina de sub nuc :

— Eu aşteptam tocmai această invitaţie, Osman efendi !

. . . .

Şi astfel se scurseră zilele, una după alta, pînă la 19 august. Selim Paşa hotărîse să pornească la drum la 22 ale lunii. Se arătă însă, pentru ultima oară, înd..toritor

față de fostul său stăpîn, rămînînd în Istanbul să ia parte la sărbătoarea întronării. N-avea să-și mai împodobească conacul, n-avea să mai aibă loc tradiționalul ritual al botezului, nu vor mai fi chemați măscăricii. Dar, în schimb, socotind cîte parale se duceau pe toate astea, le dăruise Comitetului electoral pentru a se cumpăra cărbuni și lemne, care să-i încălzească iarna pe sărmanii din Sinekli Bakkal.

De ziua încoronării, Rabia, după-masă, a fost prima care s-a dus la conac.

Patru tinere slujnice, mai bine zis foste slujnice, se așezaseră în jurul havuzului și ștergeau felinarele, rînduind lumînările. Șevket Aga desfăcea, unul cîte unul, pachetele cu lumînări și le împărțea celor din jur. În afară de zgomotul artificiilor și de sfîrîitul felinarelor, nu se mai auzea nimic. Nimeni nu scotea o vorbă. Zarva obișnuită a zilelor de sărbătoare încă nu coborîse în stradă.

Rabia, în picioare, îi privi o vreme pe cei care lucrau. În timp ce mîinile lui Șevket Aga trebăluiau, urechile erau atente la cele ce se petreceau în jur. Se prea poate ca el să audă în aceste clipe zgomotul roților trăsurilor alese, care, la vechile sărbători, se țineau lanț pe drumul pietruit ce ducea la conac. Fetele iscodesc în dreapta și în stînga, oprindu-și privirile mai cu seamă pe chioșcurile așezate de o parte și de cealaltă ; apoi, ca și cum zăriseră cine știe ce nălucă, ele își pleacă ochii în pămînt. Poate că își amintesc de orchestrele, de ospețele și de mulțimea veselă de odinioară.

Liniștea deveni și mai adîncă. O liniște stăpînită parcă de strigoi și fantome. Pe neașteptate, inima Rabiei fu cuprinsă de tristețe. Se stîrnise un vînt puternic din sud. Vîrfurile salcîmilor tălăzuiau amarnic. Norii purpurii de pe cer erau purtați încoace și încolo de furtuna tot mai înfuriată. În jur plutea o roșeață nefirească. Aerul era fierbinte ca o răsuflare febrilă ; în toate lucrurile se auzea parcă un vaiet neîntrerupt, zguduitor !

Sabiha Hanîm, de sus, scoase capul pe fereastra fostei odăi a lui Hilmi :

— Pașa este aici, Rabia. Cînd vine Osman, o să-l punem să ne cînte la pian. Ce să facem, în anul acesta nu mai avem saz, orchestră...

Vocea bătrînei răsuna vesel. Cu binecunoscuta-i vioiciune de copil, chiar și în această schimbare jalnică, în această decădere, găsea cîte ceva amuzant.

— Pînă vine Osman, eu mă întorc. Am să fac o plimbare prin grădină.

Rabia, în căutarea liniștii, sau mai bine zis a răcorii, ajunsese pînă la grădina de zarzavat. Aici nu era nimeni, dar nu-i fu cu putință să-și afle tihna. Fiindcă dacă era ceva răvășit, apăsat, apoi aceasta era inima Rabiei. Nu găsi nici măcar aerul curat pe care și-l dorise. Roșeața nefirească făcuse ca locșorul acesta singuratic, cu frunzișul său verde, să pară și mai întunecat, în timp ce printre crengi se zărea, ici și colo, hîrjoana norilor... Grădina de zarzavat era și mai tristă. Parcă o greutate de nesuportat apăsa pieptul omului. Este adevărat că zidurile înalte apărau locul de furia furtunii. Dar gemetele acelui vînt din sud păreau aici și mai înfricoșătoare. Grădina parcă delira, cuprinsă de febră... Din mijlocul ei țîșnea arșița, făcînd să se înfioare copacii, ba chiar și bulgării de pămînt.

Cu colțul năframei, Rabia își șterse sudoarea de pe frunte și din palme. Își plimbă privirile în căutarea roții de tras apă. Apa din gălețile acelea aduce viață verdeții și oamenilor !

— Ciuușș !...

Rabia îndemna măgărușul. Dar acesta nu-i dădu nici o atenție. Dacă, din vreme în vreme, n-ar fi mișcat coada și urechile pentru a alunga muștele care roiau în jurul lui, nu s-ar fi deosebit cu nimic de măgărușul pe care Rabia îl cumpărase de la Bonmarșe, din vitrina cu jucării.

În timp ce privea la apele pline de mușchi, murdare, adunate în canalele de irigație, simți deodată că se sufocă. Pămîntul se saltă și coboară aidoma mării mîngîiate de vîntul din sud, sub vaporul care duce la Kadîköy...

Dar în seara aceea nu era voie să se îmbolnăvească. Oare, de unde venise toată această tristețe fără margini ? Ce se întîmplase ? Selim Pașa și nevasta acestuia erau veseli și fără grijă, ca doi copii. Pesemne, tristețea fetelor care ștergeau felinarele o cuprinsese și pe ea. În ochii lor încețoșați se zăreau privirile acelora care pricepuseră

că nici o mărire, nici o fericire nu sînt veșnice și care se temeau de fiecare întorsătură pe care o va lua viața.

Și viața așa era. Fericirea Rabiei era și ea strîns legată de această lege a schimbărilor. Nici n-a avut timp să observe cînd a plecat Tevfik de lîngă ea; ca mîine poate pleca și Osman! Cine mai știe ce-i pregătește viitorul! Sentința destinului... Soarta... Forțe nefaste care își fac o plăcere din a sfărîma cu propriile lor mîini fericirea oamenilor!

Se rezemă de un copac. Poate fără să-și dea seama, se trezi implorînd această forță — care se cheamă soartă, destin — să nu-i mai smulgă iubitul din brațe.

La plecarea din grădina de zarzavat se mai liniștise. Ce putea fi atît de dezolant? Se prea poate ca Tevfik să scape mult mai devreme decît socotea ea... Iar Osman era atît de prins de treburile din Sinekli Bakkal, era o figură atît de populară a ulicioarei, încît... Lumea este mai plină de fericire, de mîngîiere decît se crede! Iată, de pildă, cum Osman se îngrijise de înmormîntarea imamului, cum, fără să-i dea de veste Rabiei, îi venise în ajutor acelui bătrîn aspru și arțăgos. Lumea era plină de oameni de treabă!...

Ca și cum ar fi vrut să fie la conac cu o clipă mai devreme, o luă la fugă pe cărăruia străjuită de salcîmi. Într-o suflare ajunse în odaia lui Hilmi. Osman cînta la pian. Pașa și nevasta acestuia, așezați unul lîngă altul în cîte un jilț, ascultau duși. Oare, acesta să fie omul care ocărîse, pe vremuri, muzica europeană?!

Cînd Rabia trecu pragul ușii, Osman tocmai începuse să cînte marșul lui Abd ul-Hamid. Bătrînii din jilț săriră în picioare, de parcă ar fi fost împinși de un resort. Sabiha Hanîm sta sprijinită în baston și cu ochii în pămînt. Pașa își ținea fruntea sus, iar privirile îi erau pierdute undeva departe. În felul țanțoș de a-și înălța umerii, de a-și bomba pieptul, de a-și ține fruntea sus, era ceva care amintea de fostul șef al jandarmeriei. Poate că prin fața privirilor pașei, în acele clipe, defila cortegiul padișahului, în drum spre moscheie.... Culoare, mișcare, sunet... Și toate acestea le pregătea, le punea la punct șeful jandarmeriei, deținătorul puterii și măreției!

Barba bătrînului tremură abia observat, capul i se înclină puţin şi, cu vocea groasă, prinse să îngîne ultimele versuri ale marşului. Umerii firavi ai lui Sabiha Hanîm începură să se scuture, în timp ce pe obrajii zbîrciţi şiroiau lacrimile.

Selim Paşa tresări. Izgoni năluca statului, a puterii. care i se strecurase în suflet, fără ca el să-şi dea seama. Deveni din nou bătrînul acela voios şi fără griji din ultimele zile.

— Ce te-a apucat să boceşti ? Of, fată fără minte ! Că doar acesta nu este Mevlut, ci petrecere !

Rabia şopti :

— S-ar putea ca aceasta să fie ultima sărbătoare a padişahului !

— Să nu vorbim astăzi despre aşa ceva, Rabia. Cîntă, Osman efendi ! Acest pian mîine merge la Bedestan [1]. Şi cel din selamlîk se duce... Nouă ne ajunge pianul fără coadă, din încăperea lui Dürnev.

Cum se putea ca acest pian să fie dus la Bedestan ? Cum să ajungă el pe mîini străine ? Oare, nu cu el măsurase Osman, an de an, înălţarea Rabiei, ca a unei mlădiţe de pin ? Ochii i se înceţoşară :

— Nu-l vinde străinilor, paşă !

— Dar cui să-l vînd ?

— Am atîţia elevi care abia aşteaptă să pună mîna pe un asemenea chilipir.

— Tu aranjează cu Şevket, să nu-l ducă mîine la Bedestan.

Rabia şi Osman plecară să cerceteze şi pianul din selamlîk. Sabiha Hanîm le strigă din urmă :

— Nu zăboviţi, copii, ne vom aşeza devreme la masă !

. . . .

Selamlîkul era pe jumătate gol. Dar frumuseţea lui era încă prezentă ; arăta ca un atlet dezbrăcat. În ferestrele fără perdele loveau ultimele raze purpurii ale soarelui, însoţite de verdele salcîmilor. Aidoma vitraliilor din moschei, ele filtrau parcă nişte raze multicolore. Pe neaşteptate, totul fusese învăluit într-o tăcere desăvîrşită, care

[1] Renumit bazar în Istanbul, unde se vînd diferite obiecte preţioase, precum şi antichităţi.

parcă umpluse întunericul de uimire. Pe crengile salcîmilor o privighetoare singuratică își înălța cîntecul trist... Rabiei i se părea că trilurile ei sînt destinate cuiva. Nici vorbă, în ziua aceea, selamlîcul nu putea aduce mîngîierea. În odaia aceasta, atunci cînd mersese la tatăl ei, Rabia îi stîrnise interesul lui Selim Pașa. Tevfik, cu ochii lui calzi, de culoarea castanei, este și el parcă de față... Ori, poate, în temnițele din Taif se gîndește la Rabia și bocește ca o femeie. În ziua aceea, coborîse scările mînă în mînă cu ea. Cum se face că Tevfik ajunsese doar o nălucă ștearsă în mintea și în sufletul Rabiei ?

Fata înghiți, pentru a-și stăpîni lacrimile ce-i năpădiseră ochii și strînse pleoapele. O mînă fermă, stăpînitoare, îi prinse degetele :

— Ce-i cu tine, Rabia ? Tremuri toată, iar fața ți-e galbenă ca turta de ceară !

— Dacă vrei să vezi pianul, fă-o degrabă. Să plecăm de aici. Casa asta pustie îmi face rău.

Dar Osman nu se grăbea de loc. Deschise ușa odăii. Rabia privi în oglinda din fața ei. Pofta de viață, forța pe care le trădau chipul și gesturile lui Osman se puteau observa pînă și în oglindă.

În timp ce apăsa clapele cu un singur deget, Osman se adresă Rabiei :

— Am să-ți spun ceva care îți va face multă plăcere. Am un plan...

— Bine, bine, spune mai repede.

În vocea Rabiei răsuna nerăbdarea. Ce rost avea aici discuția cu privire la planurile lui Osman ?

— Am hotărît să luăm noi pianul...

— Foarte bine, dar unde ai să-l pui ? În dugheană ?

— Loc e destul, dragă Rabia. Am hotărît să închiriez și acest selamlîk. Am să-l mobilez așa de frumos !... Să vezi cît o să-ți placă... Nu te împotrivi, scumpa mea ! O s-o păstrăm pe una din roabele pașei. Să ne facem și noi viața mai frumoasă, Rabia !... Să mai răsuflăm și noi ușurați. Să mai trăim și pentru noi înșine... Ca la Bebek...

Își așeză brațele pe umerii Rabiei și își cufundă privirile în ochii ei. Dar fata înlătură mîinile lui Osman, de parcă ar fi vrut să le smulgă, și se întoarse cu spatele. Se apropie de fereastră și spuse cu hotărîre :

— Nu e cu putință ! Nici vorbă de așa ceva !

Osman se gheboșă, ca un copil care primise, pe nedrept, chelfăneală de la maică-sa. Și cît se bucurase pe cînd intrau în selamlîk, la gîndul că avea să discute cu Rabia acest plan strălucit ! Era încredințat că în ochii Rabiei se vor aprinde luminile mulțumirii, că vor hotărî împreună cele ce aveau să facă ! Or, fata nu făcuse altceva decît să-l umilească. Ce-o fi găsit atît de supărător în propunerea lui Osman. Cînd va ajunge, în sfîrșit, această Rabie să-l înțeleagă ? O ființă atît de încătușată într-o mulțime de lucruri învechite !... O melodie orientală, ce se repetă la nesfîrșit și care se îndepărtează mereu ! O singură voce, o singură dorință... Pe cînd Osman era simfonia cea mai de neînțeles a Occidentului... O mie și una de dorințe, o mie și unu de visuri !...

Rabia își lipise nasul de geam. Se gîndi la propunerea lui Osman. De cînd îl știa, niciodată nu-l simțise atît de străin. Selim Pașa avusese dreptate : a fi european înseamnă a fi legat de lumea materială... Oare, nu se gîndise niciodată cît de nelalocul ei ar fi trecut, tocmai atunci, dorința lui de a închiria selamlîkul ? Că doar în țara lui se spune că a fost odrasla unei familii de neam ! Mai ales că pașa s-ar putea să nici nu le ceară chirie, ci să-l dăruiască... Apoi, nu este de loc exclus să se creadă că puseseră ochii pe fosta strălucire a conacului și că tînjeau după el. Rabia parcă și auzea șușotelile femeilor din Sinekli Bakkal : „Ce s-o fi petrecut cu Rabia ? De îndată ce a pus mîna pe un bărbat plin de parale, a și prins gust pentru conace, pentru slugi. Te pomenești că acum își ia și un eunuc ! La ce-i trebuiau slugi ! Nu-i erau de ajuns mîinile și picioarele ei ?"

Și apoi, însemna că lui Osman nu-i mai era pe plac locuința de deasupra dughenii. La gîndul acesta simți mai multă mînie decît neplăcere. Amețelile, greața din grădina de zarzavat o cuprinseseră din nou. Tavanul, podelele, ferestrele cu luminile lor roșcate-verzui, salcîmii — toate acestea se amestecară, pornind într-un dans amețitor.

— Ce te-a supărat atît de tare în spusele mele, Rabia Hanîm ?

În vocea lui Osman, alături de furie și răzvrătire, stăvilite cu mare greutate, se simțea și nu mai puțin dispreț. Pentru el, femeia aceasta nu mai era decît fata băcan, nepoata imamului, născută și crescută pe o ulicioară lăturalnică, murdară. Cum de a putut, cu prețul atîtor jertfe, să-și lege viața de o fetișcană năzuroasă de mahala ? Pînă la sfîrșitul vieții vor fi sortiți să trăiască într-o cocioabă, în care n-aveai loc nici să te miști.

Rabia se întoarse către el cu o strălucire sălbatică în priviri. Buzele ei, asemenea celor ale lui Emine, arătau ca o linie subțire :

— Tu, dragul meu, ar fi trebuit să-ți iei o fată deprinsă să trăiască la conac. Eu n-am să mă mișc nici un pas de-aici, de unde m-am născut, s-a înțeles ?

— S-a înțeles, micuță doamnă. Tu socotești, pesemne, că ceea ce numești conac este marea mea slăbiciune, dar greșești amarnic. Acest selamlîk... Camerele noastre pentru slugi...

Tăcu. Cum se poate ? Se pornise să se fălească întocmai ca un flăcăiandru de mahala !

Rabia se oțărî și mai tare, ridicînd tonul :

— Bravo, dă-i înainte. Iată, așadar, pînă unde ai ajuns ! Ah, tu, domn de viță !... Nabab risipitor !... Acum ai să începi să te grozăvești cu conacele tale din Europa ! Ce cauți tu printre oamenii care-și cîștigă chiar și cel mai neînsemnat lucru cu sudoarea frunții ? Ehe, ca să fii de-al nostru va trebui să mai mănînci multă pîine... Ah, de unde ai apărut, risipitorule !

Ultimele cuvinte fură aruncate în obrazul lui Osman ca otrava unei vipere. După Rabia, deosebirea de temperament, de cultură, de țară și de rasă a celor de aceeași religie era ca și inexistentă. Dar deosebirea de clasă... Aceasta o scotea pur și simplu din sărite. Și cînd ea rosti „Allah, nu mă alunga dintre cei sărmani !“, Osman simți că o urăște cumplit pe Rabia. Îl cuprinse, deodată, o furie oarbă împotriva ei și a mahalalei Sinekli Bakkal. Atunci cînd Rabia îi aruncase în față acele „domn de viță“ și „nabab“ ea părea atît de stăpînă pe sine, atît de mîndră chiar !... Ca și cum ar fi fost de-ajuns să fii un băcan din Sinekli Bakkal, pentru a-i socoti pe cei din lumea aleasă demni de dispreț. !

Pe neaşteptate, zilele fericite petrecute alături de Rabia se şterseră fără urmă din mintea lui Osman. Rămăsese doar gîndul la nimicnicia, plictiseala, murdăria şi totodată, mîndria prostească a acestui locşor numit Sinekli Bakkal, precum şi la robia veşnică în care intrase de bunăvoie. Rosti pe un ton de gheaţă.

— Să mergem !

Pînă la pridvorul din faţa haremului păşiră unul lîngă celălalt, dar fără să se atingă, fără să se privească măcar. Una dintre fetele care ştergeau felinarele trecu în fugă spre casă. Ajunsă lîngă ei, le spuse :

— Masa a fost aşezată lîngă boschetele de trandafiri. Sînteţi aşteptaţi. A venit şi Vehbi Dede.

Se aprinseseră felinarele, iar masa fusese întinsă în lui Vehbi Dede. Osman i se aruncă de gît dervişului. Sin-Frunzele verzi, ca şi petalele sîngerii, erau scăldate în lumină.

Rabia se aşeză alături de paşă, după ce sărută mîna lui Vehbi Dede. Osman i se aruncă pe gît dervişului. Singurul semn al ciorovăielii lor, de acum cîteva clipe, era acela că se ocoleau cu privirile.

Alături de Dede, Rabia îşi reluă vechea ei înfăţişare firească. Pentru că în Vehbi Dede se afla ascunsă o forţă care alunga emoţia şi neliniştea celor din jur, redîndu-le echilibrul şi tihna sufletească. Rabia simţi acest lucru, în seara aceasta, mai mult ca oricînd.

— După masă, fetele, dimpreună cu Şevket Aga, vor să coboare pînă la Beyazit, n-ai nimic împotrivă ? o întrebă Selim Paşa pe nevastă-sa.

— Să meargă, să meargă !

— Şi eu, draga mea ! Şi eu... sări Rabia de la locul ei.

Dar Vehbi Dede scoase un plic din sîn :

— Tu rămîi, Rabia. Avem o scrisoare de la tatăl tău. După ce isprăvim cu prînzul, am s-o citesc.

— Fii bun, n-o lipsi pe Rabia de plimbarea ei, citeşte-o acum, îi ceru batjocoritor Osman.

— Tevfik se află la Taïf, nu-i aşa ? vru să ştie paşa.

— Pesemne, răspunse Vehbi Dede. Aceasta este ultima scrisoare trimisă de el, înainte de a părăsi Damascul. Ne-a adus-o un derviş.

— Fii bun, Vehbi Dede, citeşte-o !

În afara Rabiei, toţi ascultau cu multă atenţie. Dar ea, pentru a putea urmări cele scrise de Tevfik, trebuia să facă mare efort, într-atît de răvăşit îi era încă sufletul de pe urma certei din selamlîk. Iar zîmbetul batjocoritor şi rece al lui Osman, pe care îl observase cu coada ochiului, dispreţul din vocea lui... Acesta nu era om, ci un adevărat diavol !

Dar, după primele rînduri, glasul lui Dede aduse din nou liniştea fetei. Şi astfel, încet, încet, începu să asculte scrisoarea tatălui.

Întrucît o trimisese prin cineva, Tevfik scria totul, fără nici un fel de ascunziş. Înfăţişînd fuga lui Hilmi din Beirut, el spunea : „În sfîrşit, sărmanul Hilmi bei şi-a văzut visul cu ochii." Dar în primele zile, nu fusese de loc uşor s-o mîngîie, s-o liniştească pe Dürnev. Trebuia ca paşa să trimită pe cineva care s-o aducă pe biata femeie la Damasc. El nu ştia cînd va fi trimis la Taif. Guvernatorul îi îngăduie să rămînă, sub strajă, în casa lui Hilmi. Rabia să nu fie neliniştită din cauza mea, mai scria el. Taif, Damasc, Aleppo, toate sînt la fel. În afară de Istanbul, toate celelalte locuri nu se deosebesc între ele. Atît palatele, cît şi temniţele..."

Privirile lui Osman se îndreptară către Rabia. Tînăra femeie nu-şi ridica ochii de pe tipsia din faţa ei. Era emoţionată ? Nu se putea şti. Cît de nelalocul ei fusese cearta din seara aceasta ! Biata Rabia !... Sărmana copilă !... Era la vîrsta la care ar fi putut fi chiar fiica lui !

După-masă îşi făcură apariţia Rakîm şi Pembe. Se aflau deja în mijlocul micuţului grup, care se pregătea de plecare. Cele patru fete, cu năframele pe cap şi cu halatele pe umeri, împreună cu Hüsniye Hanîm, o ţineau într-o veselie molipsitoare. Paşa dispăruse. Deodată, începu focul de artificii. O ploaie multicoloră pe bolta luminată de strălucirea lunii ! Lumini multicolore cad din înaltul cerului, lumini multicolore ţîşnesc din adîncul pămîntului ! Sub ploaia portocalie, purpurie, violetă sau albăstruie, cei care ieşiseră în stradă hohoteau, băteau din palme, strigau cît îi ţinea gura. Rabia se afla printre ei, fiind cu un cap mai înaltă decît toţi. Prinsese strîns mîna lui Rakîm, în timp ce mogîldeaţa se agăţase de poalele halatului ei. Cu giubeaua lui roză, cu turbanul

lui de mătase galbenă, Rakîm dădea micuțului grup aerul unei trupe de comedianți. Bătînd din palme, țiganca dansa din buric. Fața frumoasă, prelungă și gingașă a Rabiei, sub lumina orbitoare, trecea de la o nuanță la alta. Piticul se transformase într-o maimuță... Toată această scenă era parcă desprinsă dintr-un spectacol de circ.

Inima lui Osman bătea să spargă pieptul, nu alta. Înainte de a se însura cu Rabia, așa își închipuise el viața din Sinekli Bakkal. Iar în aceste clipe, cînd plăsmuirile lui se prefăcuseră în realitate, între el și Rabia se căscase o prăpastie fără fund! Cine știe, poate totul nu era decît un vis!... Poate că dintr-o clipă în alta, Osman se va trezi și n-o va mai afla alături de el pe Rabia!

Grupul plecat la plimbare nu se mai zărea. Artificiile luminau bolta din ce în ce mai rar... Se auzea doar larma surdă a mulțimii, venind de undeva, de departe...

— Eu merg să cînt la pian. După cîte văd, în seara aceasta orchestra dumneavoastră n-are de gînd să cînte! spuse Osman, rîzînd.

Apoi, se ridică și intră în salon.

. . . .

În serile cînd Osman se întorcea tîrziu de la cafenea, văzînd-o pe Pembe că îl așteaptă în dugheană, cu lămpița de noapte aprinsă, se supăra foc și o bruftuluia pe biata femeie. În seara aceasta, în băcănie nu se afla nimeni. Dar lămpița ardea. Pesemne, plecînd la conac, Pembe și Rakîm o lăsaseră aprinsă. Așadar, nu se întorseseră încă. În odaia lui lumina era aprinsă, papucii erau la locul lor, iar cămașa de noapte întinsă pe pat. Toate acestea, se vede treaba, le pregătise de cu seară, Pembe.

În timp ce se dezbrăca, își aminti de degetele gingașe și agile ale Rabiei, care îi mîngîiau umerii și trupul. Chiar și atunci cînd ochii îi erau închiși de somn, iar ea părea cufundată în vis, aceste degete își făceau datoria cu îndemînare și iuțeală. Ba mai mult, în timp ce chipul tînăr al Rabiei, aidoma unei flori ce se veștejește pe propriul ei lujer, se apleca pe umărul lui Osman, degetele ei îi desfăceau cu abilitate cravata.

Dar de ce or fi întîrziind atîta? Ulițele erau aproape pustii. Zgomotul de pași se auzea din ce în ce mai rar. Să se culce, ori să mai aștepte?

Strigătele unui bețivan, ajunse pînă la el, îl neliniştiră şi mai mult. Hotărî să meargă în odaia dinspre stradă şi să iscodească de la fereastră. Deodată, însă, auzi scîrțîitul uşii de la încăperea lui Pembe. Țiganca îi spuse şoptit :

— Rabia e bolnavă. A avut greață, amețeli. I-am aşternut în odaia de alături. Acum doarme. Iar eu am căzut frîntă de oboseală, nu te-am mai aşteptat. Doreşti ceva ?

— Nu, nu vreau nimic.

Închise uşa. Această îmbolnăvire era doar un pretext. Şi apoi, chiar de-ar fi fost aşa, de ce trebuia să se culce în altă odaie ?

Stinse lampa şi se vîrî în pat. Dar nu putu închide ochii. Urechea îi sta ațintită la uşă, aşteptînd ca Rabia s-o deschidă încetişor şi să vină lîngă el.

. . . .

Rakîm şi Pembe observară de îndată încordarea dintre soți, dar nu lăsară să se înțeleagă acest lucru. În seara următoare, Rabia se întorsese în odaia ei. Însă continua să doarmă jos. Iar Osman, îndărătnic şi morocănos, nu scotea nici măcar o vorbă. De față cu ceilalți, se purtau de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic ; dar, îndată ce rămîneau singuri, amuțeau. De aceea, după-masă zăboveau pe cît cu putință mai mult în bucătărie.

„Nesuferita, iar l-a amărît cu ceva pe bietul Osman", gîndi Rakîm.

Într-adevăr, era tare greu să-i intri în voie fetei lui Tevfik. Era limpede că Osman pătimea de pe urma uşurinței cu care, în primele luni, îi împlinise toate poftele soției sale. Dar nici această acreală, această răceală a lui, nu aduceau nimic bun.

Osman şi Rabia îl însoțiseră pe paşă pînă la vapor. În seara aceea, Osman îşi ieşise din sărite chiar şi față de bietul motan. Se putea vedea după purtarea lui față de pisică, cît de supărat era pe Rabia. Animalul, sîcîitor, ținea morțiş să i se cațăre pe genunchi. Îl izbise, înfuriat, cu piciorul. Obrajii Rabiei se făcură ca de purpură, dar nu spusese nimic. Pembe, însă, cu privirile în tavan, rosti :

— Cel ce nu poate lovi măgarul, loveşte samarul !

La rîndul lui, Rakîm își pironise privirile în tavan :

— Dacă vrei să ai trai în casă, în noaptea nunții rupe pisica !

— Vorbești prostii, unchiule !

Osman prinse motanul de coadă și îl ridică în aer :

— S-o rup acum, unchiule ?

Pembe izbucni în hohote :

— Ai întîrziat cu un an, dragul meu !

Rabia își mușcă buzele ; apoi soții se priviră în ochi și izbucniră în rîs.

— Eu merg să cînt la pian.

Țiganca sări de la locul ei.

— Este atîta vreme de cînd nu te-ai mai apropiat de el ! Vin și eu să ascult.

Rakîm o prinse pe Pembe de poale :

— Fii bună și nu te duce !... Dulceața lui Rakîm... Tuciuria lui Rakîm !...

. . . .

— Scumpa mea Rabia, nu e rău ca, din cînd în cînd, cei care se iubesc să se mai și certe ; se mai scurge electricitatea din atmosferă. Dar să stai atîta vreme bosumflată, asta n-o mai pot înțelege. Ba mai mult, sub pretextul că ești bolnavă, să mergi să te culci în altă odaie...

— Dar nu m-am prefăcut... Jur pe Allah, că aveam amețeli și greață. Trebuia să fiu singură... Neapărat trebuia... Cum să te fac să înțelegi acum acest lucru ? !

— Să chemăm doctorul !

— Vai, Allah... În viața mea nu m-am arătat o dată doctorului. Pesemne, în ziua aceea era un vînt rău, parcă sufla cu otravă !...

Osman se aplecă la urechea nevestei :

— Poate că...

Obrajii Rabiei se împurpurară :

— Nu, nu, nici vorbă de așa ceva ! sări ea.

Dar, încă înainte de aceasta, începură s-o roadă bănuielile.

— Astăzi e o zi bună... o zi binecuvîntată, dragostea mea !... Ce-ar fi să te duc la Beyoglu ? Astăzi nu am nimic de făcut.

— Nu se poate. Să mergem mai bine să vedem casa bunicului. Sînt opt ani de cînd nu i-am mai trecut pragul. Săptămîna viitoare se vor muta chiriașii.

— Prea bine !

Rabia sări din pat, trase pătura de pe Osman :

— Haide, scoală-te o dată, leneșule ! Mai leneș chiar decît Tevfik !

O oră mai tîrziu, dădeau colțul uliței Sinekli Bakkal. Era o zi însorită. Albastrul străveziu al cerului, acoperișurile cu olane roșii, cupola argintie din colț, toate acestea aveau aer sărbătoresc. Mintea Rabiei, în ciuda bucuriei împăcării cu Osman, era plină de gîndurile despre casa în care văzuse lumina zilei și crescuse.

Deschiseră poarta cu o cheie uriașă, ruginită de anii care se scurseseră peste ea. În curtea pustie, frînghiile întinse pentru uscatul rufelor erau la locul lor. Privind la strachinile de lut așezate ici și colo, cu apă pentru păsări, Osman își aminti de ultima noapte pe care o petrecuse alături de imam. În bătătură țopăiau și se hîrjoneau niște vrăbii și cîțiva hulubi.

Rabia se duse mai întîi la bucătărie. În rafturi nu mai stăteau rînduite tingirile care, pe vremuri, erau frecate cu cenușă pînă luceau ca oglinda. Dar, alături de locul de spălat vase, scîndura pe care Emine o folosea la tocatul cărnii era nemișcată. Crăpăturile care brăzdau fața acesteia erau atît de bine cunoscute Rabiei ! Îi descrise lui Osman felul în care Emine toca acolo carne. În tot ce făcea, punea energie, grabă și înflăcărare. Trupul i se încorda și, în timp ce lovea cu satîrul, ochii i se roteau în dreapta și în stînga, iar din piept îi ieșeau niște icneli scoase parcă de sub pămînt, care o speriau pe Rabia.

Osman se porni să rîdă :

— Ritmul soacrei mele trebuie să fi fost un neîntrerupt *furioso*. Dar, ia aminte, cînd te ciorovăiești, și ritmul tău este tot *furioso*.

Rabia nu-l mai asculta. Îl prinsese de mînă și-l purta către puțul aflat sub bolta întunecoasă și înfășurată în pînză de păianjen.

— Acest puț este fermecat.

Prinse găleata așezată la gura puțului, pardosită cu marmoră, și o cufundă. Urechea era plecată peste gura

puțului, gata să prindă ecoul zgomotului pe care-l făcea găleata, izbindu-se de fund.

— Dacă, după miezul nopții, scoți patruzeci de găleți de apă, la cea de a patruzecea iese o zînă care aduce cu sine un tezaur.

— Sunetele acestea vor fi prezente în opera mea,

— Ce fel de operă, Osman ?

— Cum, nu ți-am spus ? Scriu o dramă muzicală. Am să-i dau numele *Puțul fermecat.*

— Dacă ai să mă amesteci în opera asta a ta, n-am să vreau să te mai văd, Osman !

— Nu în operă, ci pe scenele Europei am să te scot, scumpa mea.

— Haide, urnește-te... Duceți-vă pe pustii, și tu și scenele europene !

Urcară la primul cat. Treptele scîrțîiau amarnic. Prin ferestrele fără perdele soarele încălzea fiecare unghер al casei. Totul era pustiu. Cu toate acestea, Osman, din privirile, vocea și înfățișarea Rabiei, vedea această casă așa cum fusese ea pe vremuri, cu viața de fiecare zi a celor pe care îi adăpostea. Era ca și cum veniseră în vizită în zilele copilăriei Rabiei.

În odaia în care dormea Rabia împreună cu mama ei găsiră un leagăn cu un picior beteag. Cum fusese din cale afară de vechi, nu-l putuseră vinde la mezat. Rabia se opri și-l privi. Nu și-o putea închipui nici în ruptul capului pe Emine legănînd și îngînînd un cîntec de leagăn. Aproape fără vrere, prinse marginea leagănului și începu să-l clatine ușurel.

— Nani, nani, nani !...

În timp ce Rabia îngîna, în semitonuri, acest neobișnuit și totodată dulce cîntec de leagăn, Osman își scoase fesul. Atît de mult îl fermecase tabloul din fața privirilor sale ! Și în pîntecul Rabiei, noua viață, care nu luase încă forme definitive, începu să se zbată neliniștită. Ușor, aproape neobservat de ușor... O biată picătură de viață, temătoare, care nu știa cum să se ascundă ! Inima Rabiei bătu cu putere. Înțelesese că era însărcinată. Părăsind încăperea, Osman îi spuse :

— De-acum, pe maică-ta pomenește-o numai de bine, cu pioșenie, Rabia !

— Așa va fi de-aici înainte !

— Cînd ai văzut-o pentru ultima oară ?

— Era în sicriu... Acoperită cu un șal și cu niște crep înflorat. O purtau pe umeri niște bătrîni cu turbane uriașe...

Îi tremurau genunchii ; întocmai ca ai bieților bătrîni, care purtau pe umerii lor cosciugul lui Emine. Dar ea nu-i imita pe moșnegi. Era purul adevăr. Atît de adevărat, încît Osman o urcă aproape pe brațe la cel de al treilea cat.

Și în odaia imamului străjuia o amintire. Găsiră aici o micuță bancă, la care se așeza Rabia pentru a desluși tainele *Coranului*. Emoția încercată jos, slăbiciunea aceea neașteptată parcă mai dispăruse. Își împreună sprîncenele. Vocea ei plăcută de contralto se străduia să se potrivească glasului scăzut, de bas, al bătrînului și cu înflăcărarea ei reținută și fanatică, accentuînd fiecare silabă, rostea versetele despre iad, pe care imamul le iubea atît de mult.

Nu, nici acum nu imita. Fără să-și dea seama, intrase din nou într-unul din calapoadele acelea vechi, care dăduseră vieții ei primele forme. Acum cunoștea înțelesul fiecăruia dintre versetele acestea arăbești, din care, pe vremea aceea, nu pricepuse o iotă.

„Ziua cînd cerurile s-au prefăcut în aramă topită... Și munții vor fi ca bumbacul dărăcit... Acela, fără putință de tăgadă, este un foc mistuitor... Și ziua cînd au țîșnit din mormintele lor... Privirile lor pe pămînt..."

— Care este înțelesul celor rostite de tine cu glas de tunet, lumina ochilor mei ?

— Taci... Ziua judecății de apoi !...

Începu să măsoare odaia în lung și-n lat. Cu aerul imamului, cu vocea imamului, descria lumea de dincolo de mormînt.

Osman n-o mai întrebă ce înseamnă versetele arăbești. Era uluit de ritmul ce răsună în glasul tinerei femei ca bătaia unei pendule. Vocea ei răsuna monoton, ca un puls etern. Negreșit, viața este alcătuită tocmai din asemenea bătăi, dintr-un asemenea puls măsurat și armonios. Un puls veșnic, care bate în nenumărate trupuri.

Rabia tăcu. Apoi rosti cu un ton care-l uimi pe Osman :

— Şi imamul şi Emine s-au prefăcut în ţărînă, ca şi cum nici n-ar fi vieţuit vreodată !

Osman puse spusele Rabiei pe seama lipsei ei de sensibilitate. Dar pentru Rabia lucrurile nu stăteau tocmai aşa. Ea avea sentimentul că, pe neaşteptate, se izbăvise de nălucile înfricoşătoare ale imamului şi ale lui Emine, care o chinuiau noaptea, în vis. Niciodată nu se aflase chiar în forfota vieţii, ca acum. Sîngele clocotea în vine, într-un iureş smintit, de parcă s-ar fi aflat în întrecere cu el însuşi. Fiecare om nu este decît o umbră, care apare pentru o clipă pe lume, o nălucă, un ecou ! Dar ea, Rabia, trăia cu adevărat ! Se simţea ca o bucată de viaţă care se întindea pînă la eternitate, căreia nu i se vedea capătul. Timpul îmbracă o formă sau alta, anii se scurg ca un şuvoi fără sfîrşit. Dar, în fiecare formă a timpului se află Rabia... În pîntecele ei bătu mai insistent viaţa cea nouă. Iată, deci, şi forma acelei Rabii care va urma după ea, acele Rabii care vin una după alta, într-un şir ce se întinde în eternitate. Viaţa care pulsa în pîntecele ei îi asigura această veşnicie, veşnicie în care îl avea drept tovarăş pe Osman. Singurul, permanentul vis al vieţii ei... Toate celelalte nu sînt decît nişte plăsmuiri mincinoase, trecătoare !

Osman deschise geamul. O vrăbiuţă se strecură pe sub oblon şi pătrunse în odaie. Era Şeitan, poate singura fiinţă pe această lume pe care o iubise imamul.

— Rabia, le vom pune în vedere chiriaşilor să le poarte de grijă acestor prieteni ai bunicului tău.

— O să le purtăm noi de grijă, Osman.

— Cum aşa, draga mea ?

— Am hotărît să ne mutăm în casa aceasta.

— De ce, scumpa mea ? Tu eşti, doar, foarte legată de cealaltă casă. Şi eu sînt legat. Crede-mă, de-acum nu mai doresc o casă mare.

— E adevărat, dar eu am să-mi aduc copilul pe lume în casa în care am văzut şi eu lumina zilei.

XIX

Casa Imamului fu în întregime reparată. Se schimbară olanele, se dreseră pereţii şi obloanele, se văruiră, se vopsiră uşile şi tavanele. Această clădire de care fiecare, pînă chiar şi jandarmul se temea, pe care o ocoleau, a devenit dintr-o dată primitoare. Poarta era deschisă din zori şi pînă-n noapte, dulgherii şi zilierii erau într-un nesfîrşit du-te-vino. Zgomotul de ciocan şi fierăstrău se auzea pînă în colţurile cele mai îndepărtate ale mahalalei Sinekli Bakkal. O schimbare atît de însemnată era pentru Sinekli Bakkal o experienţă neobişnuită. Este adevărat, fiecare bărbat trebăluieşte, o dată pe an, la acoperişul casei sale, fiecare femeie pune mîna pe bidinea şi văruieşte măcar bucătăria, dar pe dinafară, vreme de douăzeci de ani, casele nu se schimbaseră de loc. Streşinile sînt cîrpite ca vai de ele, iar acoperişurile se dovedesc îngăduitoare cu ploaia care vrea să pătrundă în casă.

Stăpînii băcăniei Istanbul, cel puţin o dată pe săptămînă, mergeau, negreşit, să vadă casa. Orice construcţie, orice reparaţie sînt o dovadă a încrederii oamenilor în viitor, şi de aceea aduc cu ele bucuria. Această bucurie îi cuprinse pînă chiar şi pe copiii mahalalei. De-acum, în uliţă nu se mai joacă decît de-a înălţarea caselor. Femei, cu cîte un coş ori un sac peticit la subsuoară, dau tîrcoale casei, adunînd tot felul de aşchii ; altele, în cîte o veche garniţă de gaz, strecoară puţin var care ar putea prinde bine la spoitul coteţelor ori bucătăriilor. Pe măsură ce reparaţia înainta, inimile tinere şi pline de veselie ale noilor stăpîni molipseau totul în jur. Spiritul imamului, apăsat de viaţa de dincolo de mormînt, de iad şi de ură, dispărea fără urmă.

Mahalaua găsise foarte firească întoarcerea Rabiei în casa strămoşilor ei. Nu acolo văzuse fata lumina zilei ? Totodată, pentru această înnoire, îi erau recunoscători lui Osman. Oricît ar fi fost învăluită în amintiri amare şi sîcîitoare, casa aceea era, totuşi, singura cu trei caturi din întreaga Sinekli Bakkal ; era, în felul ei, un monument arhitectonic. Şi în aceste zile, simpatia celor din mahala

față de Rabia creștea fără contenire. Rabia era însărcinată și locuia pe această ulicioară lăturalnică, unde femeile însărcinate erau la loc de mare cinste. Avea să aducă pe lume moștenitori. Și femeia, într-o asemenea perioadă de sfîntă zămislire, dispune de cele mai de seamă drepturi. Unde mai pui că situația Rabiei era chiar deosebită. Ea era, doar, nepoată de imam. E drept, cît a fost în viață, pe imam nu-l iubiseră, se temeau de el. Dar, orice s-ar spune, era un om care avea de-a face cu religia, cu ritualul, un om care ocupa un loc bine știut în ceremonia morții sau a nașterii. Între toate acestea, cel mai ciudat lucru pentru Osman era modul firesc și deschis în care toți cei din mahala vorbeau despre sarcina Rabiei. Ba chiar, într-o bună zi, Sabit Beyagabey, în mijlocul mușteriilor de la cafenea, întrebă :

— Ce-ar fi dacă am alege-o pe Rabia Abla imam în mahalaua noastră ?

La care, cei din mahala săriră cu toții :

— Nu se obișnuiește ca femeile să fie imami, dar, cu voia lui Allah, dacă va avea un fecior, îl facem, negreșit, imam !

Și respectul, dragostea pentru Osman, tatăl copilului Rabiei, al viitorului imam, crescu dintr-o dată ! În toate acestea au jucat, firește, un rol însemnat influența pe care Osman o avea asupra grupului de petrecăreți și priceperea lui de a rezolva toate neînțelegerile, toate conflictele din mahala cu vorba bună, ca un judecător al păcii.

Dar viața de familie a lui Osman se desfășura în nesfîrșită frămîntare și neliniște. Orologiul casei nu se potrivea cu al lui. Rabia devenise, pe neașteptate, o cu totul altă femeie... Pembe se purta față de ea de parcă ar fi fost Fecioara Maria...

Osman, rămas singur cu Rakîm, își scoase fesul de pe cap și-l azvîrli cît colo :

— Off ! răsuflă el din rărunchi. Acum înțeleg cîte a pătimit Iosif Nazariteanul, devenind bărbatul Sfintei Fecioare !

Rakîm pufni :

— Mulțumește-i lui Allah că mai sînt și eu pe lumea asta, Osman. Dacă, din cînd în cînd n-aș mai smuci-o eu

din frîu pe nevastă-ta, ai fi văzut tu prin ce chinuri diavolești trec pe meleagurile noastre cei care au norocul să fie bărbații unor femei cu burta la gură.

Și, într-adevăr, influența lui Rakîm asupra Rabiei, era în aceste zile, mai limpede ca oricînd. Vechiul echilibru al fetei se stricase. Era cînd prea veselă, cînd nefiresc de țîfnoasă. Uneori, se închidea în podul casei și, ceasuri întregi, nu-i permitea nici lui Osman, nici lui Pembe să se apropie de ea. Această purtare a fetei era, într-un fel, ușor de înțeles. Sarcina nu este întotdeauna o treabă plăcută. Asemenea unei pisici de rasă, simțea nevoia să ascundă boala ei celor din jur. Dar, cu toate acestea, Rakîm putea să se apropie de ea oricînd dorea, ba chiar putea s-o aducă unde-i era voia.

În seara aceasta, privind-o pe Rabia, tresări. Apoi, se întoarse către Osman :

— Este o vorbă : „Fă-i pofta gravidei !“ Tu, Osman, îi cunoști înțelesul ?

— Nu.

— După socotelile femeilor, aceasta ar însemna ca, de cîte ori au prilejul, să-i folosească pe bărbați drept cai de povară, să le scoată sufletul, nu alta. Că de-ar rămîne numai pe bărbați !... Aceștia sînt o pacoste pe capul omenirii !...

Rabia rîse :

— Ia povestește-i lui Osman cîte ai îndurat, unchiule !

— Ascultă, fiule. Era pe vremea cînd mă socoteam cel mai renumit pitic din comediile populare. Locuiam în Kadîköy. Într-o bună zi, treceam pe uliță, ca toți oamenii. De după niște zăbrele am auzit, deodată, o voce : „Frățioare, n-ai vrea să faci o tumbă ?“ Pesemne, o fi vreo neisprăvită, ce se dă în vînt după giumbușlucurile mele fără pereche, mi-am zis. Am vrut să trec mai departe. Vocea de dincolo de zăbrele ciripi : „E o femeie care se topește după tumbele tale. Că doar nu vrei, omule, ca biata de ea să lepede din cauza ta !“ Trecătorii se adunaseră în jurul meu. Am priceput că nu e chip să fac altfel. Am început să fac salturi, străbătînd ulița de la un cap la altul. Muierea, în spatele zăbrelelor, se ținea cu mîinile de burtă de atîta rîs, și striga cît o ținea gura : „Încă o dată, încă o dată !...“

XX

Osman, care era preocupat numai de pregătirea noii case, începu să observe schimbările ce se petreceau în sănătatea Rabiei. Era clar că se şubrezise nu numai trupul ci şi mintea fetei.

Rabia îşi pierduse cu totul somnul. De îndată ce cobora întunericul, o cuprindea o nelinişte ciudată, nu-şi mai găsea locul. Este adevărat, sarcina are o influenţă cu posibile urmări primejdioase asupra subconştientului oricărei femei. Dar în cazul Rabiei, acest lucru depăşise marginea. Mintea ei pierduse putinţa de a se concentra, părea împietrită, parcă pe jumătate adormită. Imaginile şi simţămintele ce puseseră stăpînire pe subconştientul ei începură să acţioneze întocmai ca resortul care declanşează gîndurile absurde din mintea unui smintit. Se temea să aţipească. În clipele cînd nu-şi putea stăpîni mintea, capul bietei fete era ca fundul unei mări zbuciumate de furtună. Şi imaginile, plăsmuirile înfricoşătoare, se dezlănţuiau, aducînd cu ele coşmarurile. Ziua se simţea mai bine. Încă mai stăruia să dea lecţii. În zilele cînd nu era prea bolnavă, străbătea oraşul de la un capăt la altul. Iar seara, cădea sleită, nefiind în stare să deschidă gura pentru a rosti măcar un cuvinţel. De-acum, aducea mai mult cu o umbră decît cu un om. Trupul ei era o grămăjoară de oase subţiri. Pleoapele erau umflate, ochii o dureau, la lumină clipea neîncetat, ca un prunc de curînd venit pe lume.

Iar cînd Osman insista să cheme un doctor, ea găsea întotdeauna mijlocul să-i schimbe gîndul bărbatului. Discuta într-una despre noua casă.

Meşterii îşi isprăviseră treaba. Acum cărau lespezile din curte. Osman avea de gînd să pună să facă acolo o livadă. Şi de îndată ce vopselele casei se vor usca, avea să facă ordine.

— Vai, Osman, nu cumva să faci totul după tipicul european, să ajungem de rîsul mahalalei !

— De ce eşti atît de fanatică, Rabia ? Cînd auzi de europeni, parcă îţi pierzi minţile !

Fanatism !? Nu era de loc fanatică ! Numai că ea avea altă măsură pentru frumos. După ea, frumosul însemna spațiu, lumină, simplitate. Unitățile de măsură ale lui Osman erau mult mai complicate, erau alcătuite dintr-un amestec de elemente dintre cele mai contradictorii. Aceasta era veșnica lor controversă, pe tema deosebirilor dintre Orient și Occident. Pînă acum, observau această controversă numai cînd discutau despre muzică. Orientul însemna civilizația melodiei singulare... Occidentul era civilizația orchestrei, a simfoniei...

Toate acestea oboseau nespus mintea Rabiei, care și așa își pierduse limpezimea. De-acum, nu se mai împotrivea, orice ar fi spus Osman. Fără să deschidă ochii, primea : „Bine, bine"...

— Lumina ochilor mei, mătușa Pembe nu mai este în stare să trebăluiască la bucătărie și să deretice o casă cu șapte odăi. Aș vrea s-o luăm și pe fosta mea bucătăreasă Eleni. Cît se pregătește casa, mai face ordine, mai dă o mînă de ajutor...

— Bine, bine...

Într-o bună dimineață, Rabia nu se mai putu ridica din așternut. Osman plecă degrabă la Kanarya. El singur nu se încumeta să aducă un doctor. Se temea de nevastă-sa.

Kanarya îl ascultă, rîse și, fără să mai aștepte, spuse că va veni în Sinekli Bakkal, însoțită de doi specialiști. Numai că Osman va trebui să-și facă de lucru în altă parte. Rabia nu se va împotrivi în cazul cînd Kanarya avea să asiste la examinarea ei.

În ziua aceea, pleoapele îi erau mai umflate ca oricînd, urechile îi vuiau. Cu toate acestea, Rabia îi observă cu atenție pe cei doi doctori. Aceștia erau doctorii Kasîm și Selim... Două figuri de renume, care aduseseră medicinei turcești ceva din tehnica germană, din superioritatea acesteia. Unul era internist, iar celălalt mamoș.

Internistul Kasîm avea mustățile rase. Și aceasta, întrucît era singurul bărbat fără asemenea podoabă pe care-l văzuse, nu-i fu pe plac Rabiei. Stătea țeapăn, de parcă ar fi înghițit un baston. Fața, în ciuda tinereții sale, era brăzdată de riduri, întocmai ca o pînză de păianjen. Cuvintele ieșeau din gura lui, adevărate gloanțe de mitralieră. Vorbea ca un ofițer prusac, aflat la comanda unui

batalion german. Mîinile lui albe, cu manichiură făcută cu multă grijă, întăreau prin gesturi hotărîte, vorbele ce țîșneau din gura lui ca niște comenzi.

— Stăm liniștiți, nu ne mișcăm, respirăm, nu respirăm !... poruncea el într-una.

Toate acestea păreau atît de neașteptate pentru medicul acela, care, în dosul unei amabilități exagerate, săvîrșea chiar și cele mai mari nedreptăți ! Cînd spuse că avea să o examineze pe fată goală, așa cum se proceda în Germania, biata Rabia se pierdu cu firea ; chipul ei deveni stacojiu.

Cel de al doilea doctor n-o sperie pe Rabia atît de tare. Avea priviri calde, prietenești și o barbă lungă. Ochii Rabiei rămăseseră pironiți pe barba aceasta, ca și cum aștepta de la ea o salvare. După ce isprăviră consultul, părăsiră amîndoi încăperea. Kanarya o îmbrăcă din nou, așeză pernele și o culcă ; apoi, fără zăbavă, trecu în camera de alături pentru a afla diagnosticul doctorilor.

— Bărbatul tău este împreună cu doctorii.

Rabia simțise intrarea Kanaryei, dar nu deschise ochii. Pe chipul ei se citea supărarea unui copil bolnav.

— Nici vorbă că Osman l-a chemat pe doctorul acela cu chip de eunuc alb. Cîtă neobrăzare !...

— Ssst ! Nu ți-e rușine ? De ce îl năpăstuiești atîta pe bietul om ? Din pricina necazurilor, în aceste zile, părul i-a albit și mai mult.

— Bine, bine. Dar nu s-a mai văzut femeie însărcinată ? Ce atîta tevatură, ce nevoie este de un asemenea tărăboi ?

Kanarya tuși :

— Ei cred că ai albumină în urină. Vor face analizele. În orice caz, e nevoie de o dietă severă.

— Numai atîta ?

De sub pleoapele umflate, raza de lumină a ochilor de culoarea mierii cercetară cu atenție fața Kanaryei. Era limpede că femeia nu se simțea în largul ei. Își întoarse privirile către fereastră.

— N-am putut asculta pînă la capăt. Va veni bărbatul tău să-ți istorisească restul.

Ca și cum ar fi vrut să dispară cît mai repede, Kanarya o sărută zgomotos pe Rabia, pe amîndoi obrajii. Bra-

țele ei rămaseră încolăcite în jurul gîtului fetei mai mult ca de obicei, de parcă ar fi vrut s-o apere de o primejdie pe care numai ea o știa. Apoi ieși. Înainte însă de a închide ușa, întoarse capul și îi atrase atenția :

— Fii cuminte, ascultă tot ce-ți spun doctorii !

Rabia ascultă cu ochii închiși ca și mai înainte. Oare, ce pun la cale în camera de alături ? În sfîrșit, ușa se deschise. În salon, Osman discuta cu medicii, dar vorbea franțuzește.

De îndată ce intră în odaie, două raze subțiri de lumină îl măsurară de sub pleoapele umflate. Osman nu se putea stăpîni nici măcar cît Kanarya. Era foarte neliniștit, agitat... Își încrunta sprîncenele, mîinile lui mici și aspre n-aveau astîmpăr, ca și cum ar fi vrut să explice ceva, ca și cum ar fi amenințat pe cineva numai de el știut...

— Ce zic doctorii, Osman ?

El repetă spusele Kanaryei și izbucni în rîs. Dar în priviri i se citea o nefericire adîncă.

— Desigur, au spus cu totul altceva...

În timp ce rosti aceste cîteva cuvinte, razele de lumină din ochii Rabiei dispărură. Se temea de răspunsul pe care îl va primi.

Osman se lipi de marginea patului și așeză brațul pe umărul ei, vrînd parcă s-o protejeze, așa cum făcuse și Kanarya.

— Da, au mai spus ceva. Ascultă-mă cu atenție, Rabia. Au mai spus că, pentru a păstra copilul, este neapărat nevoie de operație cezariană !

Ce cuvînt înfricoșător !

— Asta ce înseamnă ?

— De ce strîngi atît de tare pleoapele, Rabia ? Semeni cu un struț care își ascunde capul în nisip pentru a scăpa de furtuna ce bîntuie deșertul. Aceasta înseamnă că... Adică, așa, copilul nostru vrea să vină pe lume pe altă ușă ! Trebuie să-ți desfacă pîntecele, și să-l scoată. Or, acum...

— Dacă lepăd, nu mai este nevoie să-mi desfacă pîntecele... Este așa de primejdioasă o asemenea operație ?

Ținea încă pleoapele strînse : glasul îi suna liniștit, dar nu numai pe chipul ei umflat și jalnic, ci chiar în întreg

corpul ei, stors de vlagă, se simțea o așteptare încordată. Se întinsese ca un arc.

Osman o implora, ca un biet cățeluș care cerea iertare. E drept, erau și femei care scăpau cu viață de pe urma unei asemenea operații, dar era primejdios. Oricît de mică ar fi fost amenințarea, el n-o va lăsa pe Rabia în ghearele ei.

Inima lui Osman sîngera. Acum era încredințat că o iubea pe această fată de un milion de ori mai mult decît bănuise. Dacă ea moare, se stinge și lumina vieții lui.

Plîngea ca o femeie. Vorbea într-una, cu înflăcărarea unui avocat care pledează, chemînd în ajutor o mie și una de dovezi, pentru a-și salva iubita de la ștreang.

Dar Rabia nu-l ascultă. Parcă nici nu știe că el mai există. În suflet i se strecurase teama... Teama de moarte ! E atît de bine să trăiești ! Chiar și atunci cînd ochii îți sînt plini de lacrimi și sufletul de durere... Iar ea era atît de tînără, atît de plină de viață !... Sîngele îi alerga prin vine ca un torent etern, viața pulsa în cel mai mic ungher al trupului ei...

Așadar, pentru ca ea să trăiască, trebuia să stingă viața din pîntecele ei ! Dar dacă o va face, nu va mai fi cu putință să devină încă o dată mamă. Și astfel, va surpa cu propria ei mînă, singura punte care ar fi legat-o de eternitate !...

Simți în pîntecele ei un zbucium, de parcă un homar s-ar fi zbătut amarnic în niște ape stătute. Noua viață își căuta un scut pentru a se apăra de moartea care o amenința... Viața aceea, care nu avea încă nici contur precis, nici nume...

În fața ochilor închiși ai Rabiei apăru, deodată, fereastra unei farmacii. În ea stau rînduite tot felul de sticluțe și eprubete. Și în spirtul murdar, gălbui, tulbure, al acestor sticluțe, plutesc bucăți de trup, fără brațe, fără picioare, fără gură sau nas, cu ochii încă nedeschiși, care se muncesc să devină oameni... Pe etichetele cu chenar roșu, lipite de sticle, stă scris : „Făt de trei luni". Și aceste sticle din fața ochilor închiși ai Rabiei se înmulțesc într-un ritm amețitor. Spirtul din ele este ca apa dintr-un bazin, în care înoată feți fără formă, fără ochi... În ciuda silei pe care i-o treziră aceste bucăți de trup, ființa Ra-

biei fu năpădită de milă şi compătimire fără margini. Rosti printre dinţii care îi clănţăneau :

— N-am să-mi ucid copilul, n-am să-l împiedic să vină pe lume, să deschidă ochii, să vadă soarele... N-am să-l lepăd !

În vocea ei răsuna o voinţă sălbatică :

— Şi... Şii... Chiar de mi-ar desface pîntecul de o mie de ori, tot n-am să mor... N-am să mor !...

Stăruinţe, rugăminţi, ameninţări... Toate acestea sînt zadarnice. Atît de mare era voinţa care se citea în gemetele smulse din sărmanul piept al Rabiei. Cel mai bun lucru era ca Osman să încerce s-o liniştească, s-o mîngîie.

— Ferească Allah, cum să mori ? Cu voia Atotputernicului, vei ieşi teafără din această încercare !

Rabia deschise, în sfîrşit, ochii. Strălucirea lor îl sperie de-a binelea pe Osman. Semănau cu ochii unei tigroaice aflată în faţa bîrlogului, gata să-şi apere puiul de arma ucigaşă a vînătorului. Şi toată ziua, strălucirea ochilor de tigroaică nu dispăru de sub pleoapele ei umflate.

Seara, Osman, după ce îi dădu Rabiei să-şi bea iaurtul, aşezînd ceaşca jos, îi spuse :

— Astă-seară am să ies puţin, Rabia. Dacă zăbovesc, nu te nelinişti.

— Bine, bine...

Vocea ei era răguşită, dar hotărîtă. Osman căută drăgălăşenia, căldura acelui glas, care, în alte seri, cînd pleca la cafenea, îi striga din urmă : „Vezi, să nu întîrzii, dragul meu !".

După ce ieşi el, Rabia o trimise degrabă pe Pembe la conac. „Istoriseşte-i doamnei tot ce-au spus doctorii, mătuşă !" îi atrase ea atenţia.

Adevărul e că Pembe abia aştepta să poată împărtăşi şi altora evenimentul extraordinar al acelei zile. Chiar aşa... Auzi, să desfaci pîntecele femeii şi să scoţi copilul ! Era un lucru pe care mintea ei nu-l putea pricepe. De cum află că Rabia o trimite la conac, ţîşni pe uşă ca o săgeată slobozită din arc.

Rabia aşteptase cu nerăbdare să rămînă acasă doar cu Rakîm. În clipele cele mai grele ale vieţii, piticul îi fusese aliatul cel mai de nădejde. Se putea încredinţa

fără șovăială inimii care bătea în pieptul mogîldeței, mai mult decît inimii oricărui atlet.

— Stinge lampa și aprinde o lumînare la picioarele mele. Lumina mă bate la ochi, unchiule...

Rakîm simți că porunca aceasta era doar ca o introducere la ceea ce avea să-i spună. După ce făcu tot ce-i ceruse Rabia, trase un scaun și se așeză lîngă tînăra femeie. În odaie era destul de întuneric. Pentru a putea desluși chipul bolnavei, Rakîm trebui să se aplece...

Fata era palidă, cu obrajii trași, dar trăda aceeași voință dîrză. Rakîm se mai liniști puțin. Pe chipul celui sortit morții, n-ai să afli niciodată o asemenea expresie hotărîtă. Osman exagera, desigur !

Ascultă pînă la capăt cele ce-i istorisi fata. Cînd tăcu, îi spuse :

— Apoi, sînt destule femei care nasc în acest fel... Tu nu te amărî de pomană.

Cu toate acestea, și el era îngrijorat.

— Ai întîlnit vreo femeie care să mai fi trăit după o asemenea operație, unchiule ?

— Firește... Era un flăcău care juca rolul unui european filfizon în comediile noastre. Se chema Regep. Și el venise pe lume pe altă ușă decît cea obișnuită. Dar mama lui trăia. Ba mai mult, era o femeie strașnică !

Punctișoarele verzi din ochii Rabiei s-au aprins ca niște stropi de lumină. Rakîm se sperie de-a binelea. Dar nici nu se cădea să lase fata singură, pradă primejdiei...

— Bine, dar de ce nu vrei să lepezi copilul, Rabia ? Orice femeie poate fi nevoită s-o facă ! Ia întreab-o tu pe mătușa Zehra.

— Ea face să fie lepădați copiii din flori.

— Ba nu e de loc așa.

— Din flori, ori nu... Chiar de-ar fi o stîrpitură, n-am să-mi lepăd copilul... Ai priceput ? se oțărî ea la Rakîm.

— Firește, firește, draga mea...

Rakîm se închise în sine. Fata își pierduse mințile... Parcă ar fi scăpat din casa de nebuni, nu alta ! Dar sminteala aceasta era sminteala tuturor mamelor de pe lume. Rakîm era nevoit să primească această tulburare drept cea mai primitivă dar și cea mai esențială lege a vieții.

Era dragostea maternă care domina societatea, de la triburile sălbatice și pînă la cele mai civilizate popoare !

— Tu deschide-i puțin mintea lui Osman, unchiule. Să nu mă mai bată la cap, să-mi ciopîrțesc copilul chiar în pîntecele meu.

— Fii fără grijă, am să fac apel la întreaga mea pricepere pentru a-l convinge.

Bolnava oftă din rărunchi. Pentru prima oară, de azi-dimineață, întreaga ei ființă se destinse.

— Ce zici, să sting lumînarea și să plec, Rabia ? N-ar fi rău să închizi puțin ochii și să te odihnești.

— Nu, nu... Fără lumină mi se face rău. În întuneric începe coșmarul. Pînă se crapă de ziuă nu pot dormi. Rămîi, unchiule. Vorbește-mi. Chiar dacă mă prinde somnul, nu pleca. Pînă se întoarce Osman, nu pleca, nu mă lăsa singură.

Mogîldeața se dădu jos de pe scaun, așezîndu-se pe covor. Mîinile lui tremurînde scoaseră din buzunar tabachera. Cîteva clipe mai tîrziu, din pat se auzi glasul bolnavei :

— Cine a fost mama ta, unchiule ?

— Nici nu știu cum arată, draga mea. Pesemne, rușinea de a da viață unei pocitanii ca mine a copleșit-o, i-a frînt inima. Cînd m-a născut pe mine, s-a sfîrșit.

— Vorbește unchiule, povestește... Istorisește-mi copilăria ta

Și Rakîm, așezat pe covor, povesti. Vocea lui era din ce în ce mai stinsă. Rabia urmărea, una după alta, ca într-un Karagöz, scenele copilăriei lui Rakîm. Scene comice, dar, totodată, amare pînă la lacrimi...

Prima scenă : un copil-mogîldeață se joacă laolaltă cu verii săi primari, toți sănătoși, dar grosolani și fără inimă. Privirile copilului-mogîldeață sînt triste, ca ale unui pui de maimuță. Iar el, pentru a dobîndi dreptul la o bucată de pîine, pentru stomacul mai întotdeauna gol, și la o zdreanță care să-i acopere spatele ghebos, era nevoit să-i facă pe cei din jur să rîdă, să-i distreze. Noaptea, în odaia pe care o împărțea cu verii săi, aceștia nu-l lăsau să închidă măcar pentru o clipă ochii. Îl înghionteau, îl loveau, țipau la el, hohotind. Dar strigătele pițigăiate pe care le scotea copilul-mogîldeață cînd îl gîdilau, îi distrau strașnic.

Scena a doua: Ştrengarii aceia se urcau pe bietul copil-mogîldeaţă şi în timp ce unul se aşeza pe burta lui, altul îi astupa gura, iar ceilalţi îl gîdilau la subsuoară şi în talpă. Ţipete ascuţite... Apare tatăl băieţilor şi îl aruncă în bucătărie pe copilul-mogîldeaţă.

Scena a treia: Copilul-mogîldeaţă are şapte ani. Dar este numai de-o şchioapă de parcă ar avea doi. E sărbătoare. A căpătat un suman roşu. Se bucură tare mult; cînd rămîne singur, îl sărută într-una... Acum este doica unei fetiţe de un an, a celui mai mic dintre verii lui. O poartă în braţe pe această copilă aproape cît el, încovoindu-se sub povara ce-i întrece puterile. Fetei îi ies dinţii. Îi curg bale pe sumanul roşu, de sărbătoare, al copilului-mogîldeaţă, în timp ce încearcă din răsputeri să-şi înfigă dinţii în nasul şi în bărbia acestuia... Copil nesuferit şi ticălos!

Scena a patra: Mogîldeaţa are cincisprezece ani. Fuge din casa unchiului său... O seamă de tablouri se succed şi se amestecă. În sfîrşit, piticul din comediile populare. Tovarăşul, prietenul lui Tevfik. De-acum erau mîini puternice care să-l apere, o inimă omenească, în stare să-l iubească.

Rabia rîdea din toată inima. Rakîm la cincisprezece ani!... Un biet pitic, plecat în căutarea norocului, a fericirii!... În faţa ochilor minţii Rabiei se lăsă cortina. Aţipi. Rakîm, în viaţa lui nu istorisise ceva atît de frumos, atît de adevărat. Îşi stinse ţigara. Trase cu urechea spre pat. Răsuflarea Rabiei era uşoară, liniştită. Era limpede că doarme la adăpost de cine ştie ce vise înfricoşătoare.

. . . .

— Nu văd nici un motiv de nelinişte.

În timp ce povestea, Vehbi Dede nu-şi ridicase ochii de pe mesnevi. Osman îşi pironise privirile pe chipul dervişului, care, cu bărbia subţire şi cu fruntea lată, aducea cu chipul lui Isus. Dar oricît ar fi exagerat, cu toată înflăcărarea cu care vorbea el despre Rabia, Dede părea liniştit, ba chiar indiferent.

Tăcu, fiindcă i se tăiase respiraţia. Era şi puţin dezamăgit. Nu venise din Sinekli Bakkal tocmai pînă la Gihanghir, doar pentru a-i face lui Dede cunoscut necazul său.

Avea și alt scop. Ar fi vrut să se folosească de înrîurirea dervișului asupra Rabiei. Dacă vrea, Vehbi Dede o poate face să renunțe la îndărătnicia ei smintită. Dar iată că Vehbi Dede îl ascultă fără ca pe fața lui să se clintească măcar o fibră. Acum îi dădea dreptate Rabiei. De vreme ce fata este atît de hotărîtă, de vreme ce este gata să înfrunte moartea pentru a păstra copilul... În acest caz ea se dovedește înțeleaptă.

Vehbi Dede, în seara aceasta face o filozofie care îl calcă pe nervi pe Osman. Atotputernicul, acest artist al tuturor artiștilor, va zămisli un nou model spiritual... Rabia nu este decît un mijlocitor.

Osman îi reteză vorba lui Vehbi Dede :

— Pentru nimic în lume n-o voi lăsa pe Rabia în fața acestei primejdii.

— Voința eternă...

— Dacă această voință, fie ea și eternă, mi-o ucide pe Rabia, mă răzvrătesc împotriva ei... Eu, în seara aceasta, am venit cu speranța că-mi vei da ajutor, prietene. Rabia ia fiecare cuvînt al tău drept o înțelepciune. Vino, vorbește-i, povățuiește-o ! Vîră puțină logică în capul fără minte al fetei. Mintea ei este acum la fel de primitivă ca și a unei femei de trib.

Osman își șterse sudoarea de pe frunte.

Vehbi Dede clătină din cap :

— În această problemă nu este drept să te amesteci în gîndurile Rabiei. Eu n-am să mă amestec. Cine știe, poate că în stăruința ei se ascunde povața Celui de Sus.

— În fiecare problemă, tu, prietene, erai călăuza Rabiei. Chiar și cînd s-a căsătorit a fost așa !... Cum se face că acum rămîi atît de indiferent, cînd fata își zdrobește sufletul ?

Glasul lui Osman era plin de amărăciune. Făcea eforturi mari să nu trădeze revolta care îl cuprinsese. În ciuda prieteniei lor atît de strînse și vechi, era gelos pe înrîurirea pe care o avea Vehbi Dede asupra minții și sufletului Rabiei. Adevărul este că nu-i fusese de loc ușor să se adreseze dervișului pentru a o convinge pe fată, treabă care lui nu-i izbutise. Cu toate acestea, se hotărîse pentru o asemenea jertfă numai de dragul soției sale. Acum era înfuriat la culme pe acest om, care găsea că

viața Rabiei era mai puțin însemnată decît filozofia lui tulbure.

— Tu, prietene, nu ești om, ci o filozofie umblătoare. După tine, mila, bunăvoința, nu sînt decît niște lucruri legate de gîndirea metafizică. Cît de tiranică, cît de sălbatică este această filozofie ! Iar eu, care credeam că și tu o iubești pe Rabia !...

Masca liniștită, de Isus, de pe chipul lui Vehbi Dede, dispăru. Ochii i se deschiseră mari, cu amărăciune și uluire.

— Eu o iubesc pe Rabia foarte... foarte mult, îngăimă el.

Apoi tăcu. Fruntea lui, cu cîteva clipe mai înainte netedă ca oglinda unei ape adormite, fu împînzită acum de cute care trădau gîndurile ce-i năpădiseră mintea.

Osman îl lăsă în voia lui. Da, de-ar trăi fie chiar și o mie de ani, în Orient, și tot nu s-ar putea dumiri cu privire la importanța pe care acești oameni mistici o acordau spiritului. Cît de bolnăvicioasă, cît de absurdă era această idee !... Oare, va veni o zi cînd Orientul va nega cu totul puterea spiritului, uimind, în acest fel, Occidentul ?!

Vehbi Dede închise cartea cu poeme.

— Am să vin, nu mîine, poimîine, să stau de vorbă cu Rabia. Poate ea socotește că-i un păcat să lepezi copilul și de aceea se codește s-o facă. Această naivitate i se trage de la educația ei neîndestulătoare. Am observat că are un caracter înclinat spre a crede că totul în jur împinge la păcat. Eu am s-o fac să priceapă că religia îngăduie să faci orice-ți cere doctorul. Allah nu cere omului mai mult decît îi stă acestuia în puteri...

Osman fu nevoit să se mulțumească și cu atît. Dar el știa prea bine că stăruința, îndărătnicia Rabiei nu aveau o cauză religioasă.

Rabia aflase că Vehbi Dede va veni în ziua aceea s-o viziteze. Ba chiar bănuia și care este motivul acestei vizite.

În dimineața aceea, ea se sculă din pat. Se îmbrăcă și își acoperi genunchii cu o cuvertură. Osman se așezase în fotoliul său. Dede o găsi pe tînăra femeie nu așa cum spusese Osman, cu mintea rătăcită, ci mai stăpînă ca ori-

cînd pe voința și gîndurile sale. Pînă chiar și în felul în care își strînsese părul era ceva care îi sublinia ascuțimea feței și hotărîrea nestrămutată. În strălucirea ochilor ei se putea citi fermitatea acelora care merg spre o țintă sigură. Rabia aducea cu un comandant de oști care, în ajunul bătăliei, se pregătea să facă uz de toate forțele pentru a dobîndi victoria. În privirile ei, întoarse către Vehbi Dede, pentru prima oară nu era nici urmă de supunere ; parcă ar fi vrut să-l sfideze. Acest lucru îl mișcă foarte mult pe derviș. Cu două zile în urmă, chiar el spusese că, din punct de vedere spiritual, Rabia este independentă și că n-ar fi avut nici un fel de rezultat intervenția lui în asemenea chestiuni însemnate. Dar, de data aceasta, în fată găsi ceva mai mult decît independența. Legătura spirituală dintre ea și Vehbi Dede parcă se rupsese. Rabia își luase soarta în mîinile sale. Vai de cei care îi vor sta împotrivă ! Încă înainte de a deschide vorba era încredințat că spusele sale nu vor avea puterea să schimbe hotărîrea fetei. Dar avea să facă totul pentru a-și respecta făgăduiala dată lui Osman...

— Allah nu cere omului mai mult decît îi stă acestuia în puteri, începu el.

Îi arătă Rabiei că nu numai credința mistică, dar chiar și șeriatul îngăduie să fie lepădat copilul. În timp ce el vorbea, flăcările verzui ale ochilor aceia de tigroaică, ce-i speriaseră pe Rakîm și pe Osman, ardeau fața lui Dede. Vocea Rabiei suna agresiv :

— Dumneavoastră... Tocmai dumneavoastră mă povățuiți să fac așa ceva ? ! Afirmați că nu este un păcat să ucizi un prunc nevinovat, care nici n-a apucat să vadă lumina zilei ? !

Vehbi Dede simți că dacă vrea să rămînă prieten cu Rabia, va trebui să-i dea dreptate fetei în această problemă. Și, de fapt, nu-i dădea cu adevărat dreptate ? Dacă Osman nu s-ar fi năpustit ca ieșit din minți asupra lui, ar fi venit el să-i îndruge fetei toate acestea ? Se prea poate ca Rabia să fi rupt de mult legătura spirituală dintre ei. Ba chiar, e cu putință ca, încă din ziua aceea cînd, fetiță de-o șchioapă, venise să ia lecții de la el, această legătură neobișnuită să fi fost doar o închipuire.

Rosti aproape cu deznădejde :

— Tu ascultă-ţi cugetul, Rabia. Orice ţi-ar spune el, aşa e bine. Copilul a cărui mamă vei fi, trebuie să fie un înţelept. Să-l binecuvînteze prea sfîntul Allah !...

Cortina care coborîse cu cîteva clipe mai înainte între Vehbi Dede şi Rabia, învăluindu-i în răceala ei, se ridicase pe neaşteptate... Sufletul fetei era din nou ca o pajişte întinsă, desfăşurată sub privirile lui Dede ! Dervişul putea să o străbată după pofta inimii. Privirile Rabiei aţintite asupra lui erau ca două raze de lumină, care îl călăuzeau pe Dede către inima fetei...

Vehbi Dede se ridică : chipul îi era galben ca turta de ceară :

— Ai grijă de tine, Rabia. Sănătatea, fata mea, este necesară nu numai trupului ci şi spiritului.

— Nu vă neliniştiţi...

În stradă, Vehbi Dede mormăi pentru sine :

— Nu uita, Vehbi ! Iubirea nu va putea fi niciodată ferecată în lanţuri. Noi i-am dat ei nume şi chip după numele şi chipul Creatorului... Rabia este o părticică din chipul luminos al Atotputernicului.

XXI

Rabia se însănătoşise repede. Pur şi simplu i-a uluit pe doctori. Respecta cu grijă dieta. A îndeplinit cu sfinţenie tot ce i-au cerut medicii. Dar chiar şi ei au simţit că în spatele acestei grabnice însănătoşiri nu stă numai tămăduirea fizică. Nu semăna de loc cu ceilalţi bolnavi din Sinekli Bakkal, care le trecuseră pînă acum prin mînă.

Interesul cel mai viu al doctorului Selim se datora faptului că Rabia urma să fie prima lui pacientă, căreia îi făcea o operaţie cezariană. Cît despre doctorul Kasîm, cel mai la modă internist din Istanbul, la vremea aceea, găsea şi el că Rabia se deosebea de celelalte femei pe care le îngrijise.

El era primul doctor din Istanbul care răspîndise ideea tratamentului prin influenţarea stării spirituale a

bolnavilor. Psihanaliza, care în Europa, și mai cu seamă în Anglia, se impusese cu desăvîrșire, încă nu-i molipsise pe medicii turci. Dar metoda pe care dorea s-o aplice doctorul Kasîm îi cucerise cu desăvîrșire pe bogătașii Istanbulului, și mai ales pe cei din Nisantașî, în frunte cu femeile. Clasa slujbașilor care trăiau în bunăstare se găsea chiar la începutul schimbărilor sociale. Întrucît această viață tulbure era relativ nouă, femeile, bărbații, se aflau într-o perioadă nesigură. În cele mai diferite familii apar noi probleme, se ivesc conflicte, lucruri tainice despre care pe vremuri nu s-ar fi încumetat nimeni să aducă vorba. Cîte tinere femei n-au descoperit pe neașteptate că bărbații lor nu le înțeleg, și că au găsit sufletul ales în persoana vreunui coleg sau a vreunui vecin ?! Și femeile erau fericite cînd puteau istorisi acestor tineri doctori, mîndri, care nu făceau curte bolnavelor, nenorocirea ce se abătuse asupra lor, nenorocire care, de cele mai multe ori, se referea la asemenea chestiuni intime.

Dar la Rabia nu puteai afla necazuri sufletești, care să semene atît de mult între ele și de care erau cuprinse celelalte paciente ale lui Kasîm. Mai bine zis, criza prin care trecea Rabia nu era socotită o problemă. Poate priceperea ei, ori poate mediul în care trăise de la cea mai fragedă vîrstă, o făcuseră să se deprindă cu oamenii cei mai diferiți. Femeilor din clasa ei nici măcar nu le trecuse prin minte să vorbească doctorilor despre așa ceva.

În afară de bolile care cereau neapărat operație, pentru sănătatea trupului sau a spiritului ele se adresau fie vreunui vraci, unui vrăjitor ori unui hoge. În schimb, tot ce aveau pe suflet, chiar și problemele cele mai intime, le discutau la cișmea, pe uliță, în tramvai, cu femei cunoscute ori necunoscute.

Rabia, al cărei fel de a gîndi era mai evoluat decît al acestor femei, hotărîse să încredințeze sănătatea trupului său unui doctor. Dar, pentru a găsi sănătatea spiritului, aflase o metodă proprie... O metodă simplă, primitivă, dar în același timp inteligentă. O metodă legată întrucîtva de tăria voinței.

Evita orice subiect care ar putea provoca tristețe sau teamă, discuta numai despre lucruri vesele și cu oameni întotdeauna bine dispuși. Mai cu seamă, era interzis să

se discute despre imam și Emine. Această metodă era o stavilă în calea trezirii elementelor înfricoșătoare din subconștientul ei și le împiedica s-o chinuie cu coșmaruri și năluci triste. În acest timp, privirile Rabiei nu căutau decît lucruri frumoase. De fapt, acesta era cel mai de seamă lucru pe care lumea ei, din cele mai vechi timpuri, îl recomanda femeilor gravide. Mai ales atunci cînd vedea un copil drăgălaș, se oprea locului, oriunde s-ar fi aflat, și îl privea îndelung, cercetîndu-i ochii, sprîncenele. Osman avea o colecție de copii frumoși, adunați de prin gazetele franțuzești, ori de pe capacele feluritelor cutii, pe care, negreșit, înainte de culcare, în fiecare seară, o mai răsfoia o dată. Osman o asemuia cu un pictor care dorea să zugrăvească portretul unui copil și care, de aceea, studia totul în jurul său.

Doctorul Kasîm, în fiecare săptămînă vine, se așază, stă de vorbă, dar Rabia nu discută cu el altceva decît probleme legate de sănătatea ei. De-acum, fata izbutise să se convingă pe sine, ca și pe cei din jur, că este foarte firesc să-și desfacă pîntecele pentru a avea copilul. Mai ciudat este că cei care se gîndeau mai mult la primejdia ce o aștepta, nu erau cei din apropierea ei, ci locuitorii mahalalei Sinekli Bakkal.

Așa cum îi făgăduise lui Osman, ea nu luase parte la pregătirea noii case. Dar în ziua cînd a intrat în ea, fu nespus de încîntată. Curtea aceea, cu livadă întinsă și multicoloră, schimbase cu totul vechea înfățișare a casei... În jurul zidurilor se înălțau tufe liliachii de susan, flori de culoarea șofranului, mușcate purpurii... Lîngă peretele bucătăriei fuseseră sădiți vlăstari de iasomie și caprifoi, care făgăduiau pentru mai tîrziu parfum plăcut și flori gingașe. Sub fereastra Rabiei fusese construit un cerdac. N-ar mai fi fost cu putință să-și găsească fosta ei odaie de dormit. Dacă în fața ferestrei sale s-ar fi găsit un nuc, ai fi putut crede că totul este ca mai înainte. Dar havuzul din mijlocul micuței grădini o făcea să uite de lipsa copacului. Marginile bazinului erau din marmoră. Doi lei așezați față în față făceau să țîșnească apa pe gurile larg deschise. Cît de mult o să-i placă toate acestea copilului Rabiei !

Era atît de bine dispusă încît o îndrăgi chiar și pe bătrîna Eleni, bucătăreasa lui Osman, care o întîmpină în prag. Mustața ce adumbrea buza de sus, firele lungi și ondulate de păr alb din alunițele de pe bărbie, trezeau în om puțină silă. Dar de îndată ce mătușa Pembe i-a pregătit un suliman cum numai ea știa, femeii i s-a luminat obrazul, nemairămînînd nici urmă din toate acestea.

Cînd Rabia intră în odaia sa, sufletul i se liniști cu desăvîrșire. Din vechiul decor nu lipsea decît un singur lucru : în locul vasului de mangal, întreaga casă, ba chiar și pridvorul, erau încălzite cu sobe albe, emailate.

— Vino sus, să-ți arăt camera mea de lucru, Rabia !

— Ce odaie ți-ai ales, Osman ?

Luase încăperea din fața fostei odăi a imamului. Aceasta fusese camera unde Emine își păstra zestrea ; o odaie ce rămăsese în amintirea Rabiei ca o încăpere în care erau îngrămădite pînă în tavan tot felul de vechituri, întunecoasă și îmbîcsită. Iar acum, Osman adusese aici decorul propriei sale vieți. Odaie în care trăia și muncea un artist din Occident...

— Cîte cărți ai, Osman !

Dar mai mult decît la cărți, se uita la desenele de pe pereți. Zărind pianul cu coadă de la conac, își aminti de ziua aceea cînd se ciorovăise cu Osman. Se întristă puțin, și, totodată, înțelese că fusese nedreaptă cu Osman și că îl lipsise de un drept al lui cum nu se poate mai firesc. În viața lor comună, de mai bine de un an și jumătate, Osman a fost vitregit de un colțișor al său, unde să lucreze, să mediteze, să se odihnească. Fiindcă în odăile de deasupra dughenii, Rabia, Pembe, ba chiar și Rakîm se simțeau ca la ei acasă... Pe cînd bietul Osman, arăta ca unul căruia i se acordase azil.

— *Puțul fermecat* aici am să-l scriu, Rabia. Este atîta vreme de cînd îl am în minte.

— De-acum, aici ai să te poți odihni, ai să poți lucra după pofta inimii, îți vom da pace.

— Ce bine ai făcut că n-ai vrut să luăm selamlîkul de la conac. Este un loc minunat, nici vorbă, dar e vremelnic. Pe cînd aici, aici este casa noastră, cuibul nostru...

Rabia gusta cea mai mare victorie pe care o putea dobîndi o inimă de femeie. Pe cel mai hoinar dintre bărbați izbutise, în sfîrșit, să-l lege de un colțișor al său.

Apoi, pe un ton grav, continuă :

— Parcă trecem un nou colț din viața noastră, nu-i așa, Osman ?

— Nu, sîntem ca și cum am dat de mult colțul și acum am pornit-o cu pași siguri pe drumul fericirii. De azi înainte, nu mai poate fi vorba de vreun colț ce trebuie trecut.

— Să ne ajute Allah !... Nu trebuie să sfidezi destinul !

Sta în picioare, cu privirile ațintite pe fereastra din spatele pianului. Era fereastra care dădea spre ulița Sinekli Bakkal și spre cerdacul de salcîm de deasupra cișmelei. Dacă ar întinde brațul, ar prinde în palmă minaretul strălucitor. Ulița e învăluită în întuneric ; se aud, ici și colo, zgomote de galenți, glasurile vînzătorilor de iaurt și chemarea drept-credincioșilor la rugă...

— E vremea să ne așezăm la masă. Vom păstra și aici vechiul nostru obicei, Rabia.

În seara aceea, în sufragerie, fiecare din cei patru avea aerul grav al acelora care asistă la o inaugurare oficială. Rakîm își îmbrăcase giubeaua cea mai nouă, iar Pembe se împodobise cu cerceii ei de mărgean.

După-masă, Rabia îl prinse de mînă pe Rakîm și îl tîrî după ea. Îl purtă prin toată casa. Mai bine zis, îl sili să asiste la toate amintirile copilăriei ei. La bucătărie, Eleni, în timp ce spăla vasele, auzi hohotele de rîs ale Rabiei, ca și sunetele stranii pe care le scotea piticul.

— Hristos ke Panaya ! [1]

De cîte ori îl vede pe pitic sau îi aude glasul, își face cruce, cerînd ocrotirea lui Cristos.

. . . .

Timpul se scurge pe nesimțite în noua casă. După ce închide dugheana, Rakîm vine și stropește grădina.

Către seară, cînd Rabia se întorcea de la vizita pe care i-o făcuse lui Sabiha Hanîm, din camera de sus a

[1] Cristos și Maica Domnului (în lb. greacă, în original).

lui Osman auzi sunetele pianului. Dar nu urcă. Rămase în odaie, cu lucrul ei de mînă. După o tăcere îndelungată, pe neaşteptate, Rabia izbucni în hohote de rîs. În timp ce ţinea în mînă îndreptată către luciul ferestrei cămăşuţa străvezie de tul, cercetînd-o cu atenţie, gîndi : „Numele băieţaşului pe care am să-l aduc pe lume va fi Regep. Copilul căruia îi dă viaţă Osman se cheamă *Puţul fermecat !*“

După-masă, o bună bucată de vreme, nu-şi vede capul din pricina oaspeţilor. De-acum, nici nu mai putea fi vorba să dea lecţii. Îi primeşte pe cei care veneau să o felicite cu prilejul instalării în casa cea nouă. Şi vorbeşte, vorbeşte într-una...

Ultima vizită a făcut-o Ikbal Hanîm. Dar, pentru bătrîna doică, ieşirea din vila ei era o problemă atît de complicată !... Pentru nimeni în lume, în afară de Rabia, n-ar fi bătut atîta cale. În mînă purta un pachet alb, delicat, legat cu panglică albastră. Nu-i încredinţase acest pachet lui Pembe, ci îl purta cu ea, ţinîndu-l pe braţe ca pe un prunc. Bătrîna pătrunse în odaia Rabiei. Mai întîi, cele două femei îşi dădură bineţe şi se întrebară de sănătate, apoi ea desfăcu pachetul.

— Să vă fie casa binecuvîntată, doamnă !

Erau cămăşuţe pentru copil. Mătase vaporoasă, ca o pasăre scăpată din colivie, lucrate cu mare artă. Bătrîna femeie, cu două rînduri de ochelari, lucrase luni în şir la ele. Rîse cu ochii strălucind de bucurie, arătîndu-şi gura fără dinţi :

— Cu voia lui Allah, va fi flăcău, doamnă... Al meu a fost fecior... De trei luni... Iată, sînt cincizeci de ani de atunci, doamnă... Avea sprîncenele împreunate...

O mînă zbîrcită se ridică spre fruntea acoperită de riduri. Astfel, cu limba ei stîlcită, încearcă să înfăţişeze sprîncenele copilului aceluia de numai trei luni, pe care-l poartă în inimă de peste cincizeci de ani. O linie de păr negru ce străbate chipul mititel de la o tîmplă la alta.

— Unde este, acum, feciorul dumneavoastră ?

Bătrîna doică rîse. Era rîsul acela puţin nervos, puţin piţigăiat al cerchezelor. Aceasta o mişcă foarte tare pe Rabia, ca şi spusele femeii că se împlinesc cincizeci de ani

de cînd ea își părăsise copilul în satul de baștină și că, pesemne, n-a mai rămas nici urmă din acest sat.

Cei din neamul lui Ikbal Hanîm se refugiaseră în Caucaz, fugind de teama rușilor. Se opriseră în vecinătatea localității Sabangea. Ea fusese fata uneia dintre sclavele căpeteniei comunității. Iar căpeteniile, se știe, puteau să facă negoț nu numai cu robii lor, ci și cu odraslele acestora.

Cînd bărbatul lui Ikbal Hanîm căzuse în luptele din jurul Moscovei, copilul lor avea numai trei luni. Și tocmai în vremea aceea, intendentul tatălui șambelanului venise în sat în căutarea unei doici. Fiindcă mama șambelanului trăise foarte puțin, după ce dăduse viață copilului. Bătrîna istorisea, cu o vădită mîndrie, că ea fusese cea mai robustă, cea mai sănătoasă dintre tinerele femei ale satului. Apoi fusese vîndută... O aduseseră la vilă, devenind doică... Acum, cînd spune băiatul meu, nu se gîndește la copilul de trei luni, cu sprîncenele împreunate, ci la șambelan.

— Care era numele feciorului dumneavoastră ?

— Toktamîș, doamnă...

Toktamîș, Toktamîș, cel cu sprîncenele negre, împreunate, copilul de acum cincizeci de ani, ale cărui urme se stinseseră pînă și în mintea propriei sale mame !

— Robia este un lucru foarte urît... Să smulgi o femeie de lîngă copilul ei... Ce tiranie !

Vocea Rabiei era stăpînită de tremurul emoției, dar glasul bătrînei doici era liniștit. Puteai cu greu deosebi în el o mustrare. O dojană adresată Rabiei care se răzvrătise împotriva unei străvechi tradiții. Obiceiurile sînt ca niște povețe lăsate cu limbă de moarte... Sînt ca și mîna destinului, a soartei !...

— Cerchezii își vînd fetele, doamnă...

Dar Rabiei, pentru care pînă acum sclavia era ceva foarte obișnuit, de data aceasta i se păru o mare nenorocire. Poate unde nu văzuse încă un sclav năpăstuit — ba chiar nu puține dintre roabe aveau o situație mai de invidiat decît multe femei libere — nu socotise pînă acum sclavia drept o mare tragedie. Cînd în odaia lui Hilmi se filozofa împotriva robiei, nici măcar nu lua în seamă. Iată, însă, că acum, Toktamîș cel cu sprîncene negre,

împreunate, o pusese față-n față cu una din laturile cele mai urîte ale sclaviei.

Poate că emoția care o cuprinsese pe Rabia, expresia feței acesteia, treziră în Ikbal Hanîm amintirea unei întîmplări amare. Mai cu seamă după ce Rabia vru să știe : „Cînd v-au despărțit de copilul dumneavoastră, ați plîns ?“ bătrîna prinse să istorisească. Da, plînsese. Își smulsese părul din cap. Ba, mai mult, beiul, temîndu-se că din pricina emoției, fata ar fi putut să-și piardă laptele, să-i strice prețul, venise pînă chiar în pragul casei lui Ikbal Hanîm, încercînd s-o liniștească. Ajungînd aici, femeia își aminti cît de mîndră fusese că însuși beiul, cu hangerul argintat la brîu și cu nasul lui vulturesc, venise la picioarele ei. Și, în continuarea istorisirii sale, nu mai pomeni nici măcar o dată despre Toktamîș, cel cu sprîncenele împreunate.

Rabia aștepta ca povestea bătrînei doici să se sfîrșească. Cînd femeia se ridică, cu gîndul să plece, nu făcu nimic pentru a o împiedica. Se ridică și ea, însoțind-o pe Ikbal Hanîm pînă la poartă. În uliță, caii înhămați la caleașcă scormoneau pămîntul cu copitele, mușcînd nerăbdător zăbalele. Un rîndaș în haine de gală deschise ușița trăsurii, și îndată ce Ikbal Hanîm urcă, bidiviii porniră mîncînd pămîntul.

Rabia urcă treptele cîte una, sprijinindu-se de balustradă, întocmai ca un copilaș care se deprinde cu mersul. Genunchii îi tremurau, sufletul îi era pustiit iar capul o durea, de parcă înăuntru ciocăneau baroase grele. Nu mai era nici o îndoială, istoria lui Ikbal Hanîm răvășise totul în ea. Ce-i venise să asculte povestea acestei bătrîne, care dăduse în mintea copiilor ! ?

Destinul, soarta ! Destinul, soarta erau o fantomă pe care Rabia ar fi vrut s-o înmormînteze în sine, pe care ar fi vrut s-o uite pentru totdeauna ; o fantomă oarbă, surdă, știrbă, despotică, ce smulgea mamele de lîngă pruncii lor de trei luni, cu sprîncenele împreunate !... Cine poate ști ce viitor i se pregătește copilului din pîntecele ei !

Nu trebuie să se gîndească la asemenea lucruri... Dar nu era în stare să alunge gîndurile. Această idee sumbră nu venise numai de la povestea bătrînei. În săptămîna aceea nu luase la vreme doctoriile. De două ori mîncase

mai multă friptură decît s-ar fi cuvenit. Pembe o bătuse la cap și o silise să mănînce, spunîndu-i că altfel ajunge străvezie ca o nălucă... Or, doctorul Kasîm o prevenise că pentru ea carnea era otravă curată.

Se așeză pe trepte. Își cercetă mîinile. Erau, parcă, puțin cam umflate. Se vede că începuse din nou albumina. Își făcea o socoteală în minte. Era doar 1 decembrie. Mai rămăsese, așadar, vreme de vreo douăzeci de zile. Ah, de-ar putea urca pînă în odaie !

Acum, Pembe, intră în încăperea ei pentru a o afuma cu chimen și virnanț ars. Țigancă smintită ! Nu-i stă gîndul decît la tot felul de duhuri necurate. Vorbește cu ele întocmai ca și cu oamenii.

— Duhul tău este ghiaur, Rabia ! îi place ei să spună.

Și nu se sfiește să-i vorbească de la obraz unui duh-ghiaur. În bezna nopții deschide fereastra Rabiei și se ciondănește cu o creatură închipuită, care s-ar afla dedesubt :

— Ah, tu, ghiaur nelegiuit !

Rabia rîde. Dar sufletul ei nu este liniștit. Oare ce-o aștepta ? Omul care vrea să nu aibă parte de nenorocire, trebuie să nu ațîțe nici o putere, fie ea văzută ori nevăzută.

Cînd se ridică de pe trepte, auzi niște vaiete care parcă veneau de sub pămînt. Era *Puțul fermecat* al lui Osman. Ce melodie stranie ! Din vreme în vreme se întrerupe. Își rezemă capul de parmalîc.

Uitase cu totul de teama care, cu cîteva clipe mai înainte, îi răvășise inima, de gemetele care îi apăsau dureros pieptul. Pe lumea aceasta mai era și Osman, cel care rîdea de lucrurile în care nu credea. Și faptul că Osman se afla sus, o îmbărbăta pe Rabia. „Iată, acum vrea să redea zgomotul găleții care izbește fundul puțului“, își spuse ea, gîndindu-se la scenele operei lui Osman. Orice s-ar spune, ea avea un merit însemnat în apariția acestei opere. Noaptea, Osman îi ceruse să cînte melodii străvechi, să imite mai cu seamă șueratul vîntului și glasul lucrurilor din jur...

„Acum ce vrea să facă ?! Aha, aceasta a fost cea de-a patruzeci și una găleată. A ieșit zîna din puț. Ține în mînă o comoară. Fata cu cosițe ca paiul, care scotea apă, a rămas împietrită...“

Nu, nu! Scena aceasta nu-i reușește de loc lui Osman. Duhurile care ies din găleata puțului cu comori nu cîntă atît de exact melodii europene! Oare, cum arată această zînă? În fața ochilor Rabiei prinse viață un tînăr cerchez, tras ca prin inel, cu hanger argintat la brîu și cu sprîncene negre. Fata cu codițele ca paiul, care scotea apă și care rămăsese țintuită locului, era tinerețea lui Ikbal Hanîm. Oftă. Nodul tragediei din mintea ei se dezlegă. Închipuirea tinerei femei aduse din nou față-n față mama și fiul, care tînjiseră unul după altul vreme de cincizeci de ani, strecurînd, totodată, liniștea în sufletul Rabiei.

Apoi, mintea ei încercă să afle o melodie potrivită pentru zîna care aducea comoara. Era, de fapt, nu o melodie; doar cîteva sunete... Niște sunete cît se poate de firești, pe care arta nu apucase să le șlefuiască. Trebuia ca ele să fie aspre, dure. Iar aceste cîteva sunete s-ar fi repetat, ar fi revenit fără încetare în tumultul, în furtuna orchestrei aceleia tainice, înfricoșătoare. Orchestra trebuia să semene cu uraganul care șuiera dincolo de pereții bucătăriei, iar vocea zînei... Da, a găsit!... A găsit!... Erau două sunete, ba nu, două sunete și jumătate, care se ascunseseră într-un ungher al memoriei sale. Le auzise la un muncitor, un arnăut, în timp ce repara caldarîmul, lovind cu ciocanul pentru a sparge piatra.

Cu sufletul la gură, ajunse în fața odăii lui Osman și izbi ușa de perete. Cu vechea lui haină de catifea, îmbrăcat într-o cămașă cu gulerul răsfrînt, cu pletele argintii răvășite, pianistul măsura odaia în lung și-n lat. De la pian la masa de scris și de la aceasta din nou la pian.

— Osman, am găsit melodia pentru comoara zînei!

Mîinile lui se ridicară, ca și cum ar fi vrut să-și smulgă părul răvășit:

— Ssst!... Mergi și închide ușa. Îmi dai totul peste cap!

Vocea lui suna aspru, era plină de nerăbdare. Rabia nu plecă. Se rezemă de ușă. Cu glasul ei cristalin, rosti cele două sunete și jumătate. Unul, foarte scăzut, celălalt, foarte înalt; apoi, un semiton, ca un oftat.

— Acestea sînt, Osman. În orchestrația aceea furtunoasă, ele trebuie să se audă, din vreme în vreme, ca niște lovituri de ciocan!

Osman ascultă nemișcat. Repetă apoi aceste sunete. Se apropie de pian și apăsă pe clape... Minunat !

Sări de lîngă pian. Se repezi la masă și rămase îndelung aplecat peste maldărul de hîrtii plin cu note. Iar Rabia, cu aerul liniștit al aceluia care înmînase destinatarului un comision prețios, se așeză pe fotoliul din dosul pianului, temîndu-se parcă să respire, pentru a nu-l stînjeni pe Osman. În sfîrșit, acesta veni și se așeză în fața ei. Privi la Rabia cu o expresie necunoscută încă. Niciodată, pînă acum, nu simțise așa de profund, atît de limpede nu trupul fetei, cît mai cu seamă ființa care se ascundea în acest trup. Femeia aceasta nu mai era doar soția, iubita lui. Îi era tovarăș pentru totdeauna, care vedea viața cu ochii lui...

Rabia tăcea. În odaie coborîse întunericul. Osman se aplecă și îi căută privirile. Chipul ei apărea ca un contur gingaș. Buzele erau strînse, iar ochii de culoarea mierii arătau ca ai unei tigroaice rănite, căzută în capcană.

— Ce-i cu tine, ești bolnavă ?

— Nu...

Îi șterse cu palma sudoarea rece de pe frunte. Nu mai era nici o îndoială, fata suferea îngrozitor.

— Dar, încă nu a venit sorocul. Nu se poate să fie durerile dinaintea nașterii.

— Stăm liniștiți, doamnă, stăm liniștiți ! — îl imita ea pe doctorul Kasîm.

Osman nu putea înțelege cît de insuportabilă era durerea care îi sfîrteca ființa. Dincolo de aerul mucalit al fetei, mintea ei era chinuită de teamă, de umbra morții cu care, peste cincisprezece zile va sta față-n față.

XXII

Era în cea de a douăzecea zi a lui decembrie. Dînd colțul uliței Sinekli Bakkal, Osman se lovi nas în nas cu Sabit Beyagabey.

— A venit vremea să te mai vedem și pe tine, bre, unchiule. De cînd te-ai mutat în casă nouă, n-ai mai pus piciorul în mahalaua noastră.

Osman zîmbi. Fusese atît de prins de *Puțul fermecat*, încît uitase chiar și de existența cafenelei din mahalaua Sinekli Bakkal. Și măcar de-ar fi fost numai asta ! Dar starea Rabiei, din ultimele zile, nu-l lăsase să-și amintească de vechiul lui obicei.

— Nu te supăra, Agabey, dar în zilele acestea n-o pot lăsa singură pe Rabia Abla.

— Ai dreptate, unchiule.

Agabey scuipă pe sub mînă.

— Dacă în miezul nopții e nevoie de doctor, vino pînă la fereastra mea și trage-i un chiot. Fac pe dracul în patru și-l aduc.

— Nu te nelinişti, Agabey. Un singur lucru nu-mi dă pace. Dacă după miezul nopții, va fi nevoie de caleașcă pentru a aduce doctorul, unde s-o găsim ?

— Fii fără grijă. În dosul casei noastre este un staul. Oricînd vrei, pot deschide geamul și-l pot scula pe stăpînul lui. În cinci minute caleașca va fi gata. De vor lipsi caii, ne vom înhăma noi, echipa de pompieri, la căruță. Tu doar poruncește, unchiule !

Osman mîngîie părul zbîrlit al lui Agabey :

— Ajung ei caii, nu este nevoie să-i scoli pe flăcăi ! rîse el.

Apoi adăugă din mers :

— Astă-seară am să mă abat pe la cafenea, să vă văd pe toți.

— După cină, trec eu și te iau, unchiule !

În drum spre casă, lui Osman îi clănțăneau dinții de frig. Pe stradă nu mai era nici țipenie. Geruia, dar nu sufla vîntul. Cerul coborîse de parcă sta gata-gata să se sprijine pe acoperișuri. Bolta era netedă, plumburie... Unde începe ea, oare, și unde se termină ? Parcă strecoară teama în sufletul omului.

La masă, ochii Rabiei rămîn mereu închiși, cască într-una. În ultimele zile, pleoapele i se umflaseră din nou și moțăia fără contenire. Din ziua în care urcase în odaia lui Osman și îi cîntase melodia stranie a acelui arnăut, ce lucra la caldarîm, se simțea tot mai rău, cu fiecare zi

era tot mai neputincioasă, mai buhăită. Se vedea că albumina din urină creştea într-un ritm care îi neliniştea şi pe doctori.

Doctorul Kasîm venea o dată la două zile. Îi vorbea lui Osman despre bănuieli nu tocmai îmbucurătoare. Dar nu era bine să se gîndească la toate acestea!... Cu toate eforturile sale, mintea îl purta din nou la posibilitatea ca pe Rabia s-o prindă spasmele. Urîtă posibilitate!...

— Rabia, astă-seară culcă-te devreme, draga mea. Vezi, ţi se închid ochii!

— Dar cînd stau ei deschişi? În fiecare noapte mă culc o dată cu găinile.

Bombănea ca un copil bolnav, care se jeluieşte de ceea ce nu-i e pe plac.

— Mi-e teamă să mă culc devreme. De o săptămînă, îndată ce închid ochii, mă năpădesc vise înfricoşătoare.

Pembe o iscodi curioasă:

— Ce fel de vise, Rabia?

Pentru ţigancă, fiecare vis, şi mai cu seamă visele femeilor gravide, cărora li se apropie sorocul, au, negreşit, o mare însemnătate.

— În vis îmi apare un uriaş cu turban alb.

— Ptiu, ferească-ne Allah!

Rakîm şi Pembe îşi scuipară în sîn, iar bătrîna bucătăreasă, care stătea lîngă uşă, îşi făcu cruce.

— Seamănă leit cu bunicul meu. Este chiar el, de la turbanul de pe cap şi pînă la sprîncene. Stă în mijlocul unei lumini care îţi ia ochii. Tot acolo sînt şi chinurile judecăţii de apoi, despre care mi-a vorbit bunicul. Nu văd, dar simt că spune aceleaşi lucruri. Din vreme în vreme, horcăie: „Azvîrliţi în foc copilul acestei femei!"

Rabia simţi că i se uscase gîtul; îşi cuprinse pîntecele cu braţele de parcă ar fi vrut să-l apere. În faţa uşii, Eleni îşi face cruci, una după alta, rostind:

— Hristos ke Panaya.

Rakîm încercă s-o liniştească pe Rabia:

— Nu-ţi face griji, draga mea! Pesemne, înainte de culcare, te-ai gîndit la imam. În zilele acestea parcă ai fi un copil. Ieri mi-ai istorisit că imamul, pe cînd erai de-o şchioapă, ţi-a aruncat păpuşa în foc. Şi acum ai visat...

— Ai dreptate, unchiule...

Osman o privi ţintă :

— Tu ai văzut, pesemne, desenele din *Infernul* lui Dante, atîrnate în odaia mea !

— Zău, că nu le-am văzut ! Că doar ştii că eu nu mă uit la asemenea tablouri.

— Ascultă-mă. Cînd te culci, gîndeşte-te la Vehbi Dede. El îţi aduce mai multă linişte decît oricare altul. În credinţa lui nu este loc pentru suferinţă, pentru infern.

— Ai dreptate, fireşte... Cum de nu mi-a venit în minte acest lucru pînă acum ?!

Cuvintele lui Osman o mai calmară puţin. Dacă Vehbi Dede n-ar fi fost din nou plecat în Konya, ar fi pus, negreşit, să-l cheme chiar mîine. De l-ar vedea mai des, n-ar cădea atît de uşor în ghearele unor asemenea gînduri înfricoşătoare. În aceste zile îşi face nu numai cele cinci rugi zilnice, dar chiar şi pe deasupra alte cîteva ; ziua întreagă nu-şi ridică fruntea de pe covor. În fiecare clipă se roagă să nu moară, să iasă cu bine din această grea încercare.

Cu toţii ascultară zgomotele paşilor ei în pridvor. Tăceau, cuprinşi de nelinişte. Dar Pembe era mai îngrijorată decît ceilalţi. Ochii bătrînei femei stăteau gata să iasă din orbite. În înfăţişarea ei era ceva tainic. Cu vocea scăzută, spuse :

— Fetei i-a venit sorocul !... Să fie într-un ceas bun !... Ptiu ! ptiu !

— Tacă-ţi fleanca, cobe, cotoroanţă neagră ! se zborşi Rakîm la Pembe, aruncîndu-i priviri ucigătoare.

— De ce să tac ? Că doar mintea ta de pitic nu te duce la aşa ceva ! Fiecare femeie gravidă este stăpînită de duhuri. Ba, mai mult, duhul Rabiei este ghiaur. Am turnat şerbet în toate colţurile grădinii, le-am dus vracilor o grămadă de cocoşi, în fiecare seară afum odaia... Dar ce, crezi că-i ajunge netrebnicului !? I-am arătat eu lui, nelegiuitul !...

— Cum aşa, mătuşe Pembe ? rîse Osman.

— Cum, nu ştii de leacurile pe care i le-a tot dat acest doctor, cu capul ca dovleacul ? I le-am turnat în creştet.

— Şi cum i-ai văzut creştetul, mătuşe ?

— Ce, parcă trebuie neapărat să-l văd ? Este ca şi cum l-am văzut. Noaptea, sub fereastra fetei... M-am rugat lui Allah şi am vărsat cinci-şase linguri de doctorii...

Pembe tăcu. Apoi clătină din cap, văicărindu-se :

— De mi s-ar usca mîinile ! Ah, Pembe, stricato ! Mîinile ei tuciurii lovesc capul, în timp ce ochii îi sînt plini de lacrimile căinţei.

— Dacă necuratul îşi iese din minţi şi o năpăstuieşte pe biata fată, s-a sfîrşit. Nu mai e chip de scăpare...

Ascultînd-o, ochii lui Rakîm se făcură cît cepele, se ridică în picioare pe scaunul lui, îşi încleştă pumnii şi începu să strige, scos din pepeni :

— Ah, ţigancă afurisită şi nelegiuită... Să scape cu bine fata şi am să-ţi arăt eu ţie. Am să te strîng de gîtlejul tău tuciuriu !

Osman îl prinse pe Rakîm şi îl sili să se aşeze :

— Vino-ţi în fire, unchiule Rakîm. Leacurile vărsate de Pembe nu erau altceva decît bromură. Leacuri pentru liniştirea nervilor. Le cuminţeşte pînă chiar şi pe cele mai dezlănţuite duhuri !

Prin perdelele albe ale odăii se strecurară cîteva raze de lumină. Cineva trecea prin grădină, legănînd felinarul în mînă. Se vede că din cauza gîlcevii dintre Pembe şi Rakîm, nici unul dintre ei nu auziseră poarta. Osman se ridică :

— Mătuşă, dă-mi paltonul. Pesemne, a venit Agabey. Eu merg la cafenea.

Pe uliţă îi amorţiseră vîrfurile degetelor din cauza frigului. Păşea alături de Agabey. La lumina felinarului li se părea că cerul de culoarea plumbului coborîse şi mai mult, atingîndu-le aproape creştetul. Era ca o cuvertură groasă şi grea, prăfuită.

— Se apropie viscolul ! fu sigur Agabey.

De îndată ce pătrunseră în cafenea, din toate colţurile se înălţară urările :

— Bună seara, bine aţi venit !

În seara aceea, cafeneaua era plină de muşterii. Dar, chipurile nu prea se deosebeau. Fumul de ţigară şi aburii învăluiseră fiecare colţ al cafenelei. Geamurile erau aburite ca ferestrele băilor. Alături de tejghea, zgomotele

ceștilor și tăvilor se amestecau cu șuieratul apei fierbinți din samovar și cu pufăitul de narghilea de la mese. Ucenicul își scoase mîinile de sub șorțul cu dungi roșii și albe, și, fără să se uite măcar la cei ce intraseră, comandă :

— Una cu zahăr, una fără !

Geamurile și ușa erau bine închise, așa încît nu pătrundea nici un pic de aer de afară. Aroma pătrunzătoare de cafea se împletea cu mirosul greu de tutun, strecurîndu-se pe nările oamenilor pînă în plămîni.

În seara aceea, Osman vorbi puțin. Starea Rabiei, visul pe care ea îl povestise, neliniștea pe care o simțise pe uliță, îl însoțiseră pînă la cafenea. Deodată, afară se stîrni furtuna, izbindu-se cu înverșunare de geamuri și de zăbrele.

— Viscolul, îngăimară, într-un glas, cei din cafenea.

Osman nu mai putea sta locului ; se ridică să plece. Rabiei îi făcea rău furtuna.

Îngrijorarea și deznădejdea care se citeau pe chipul lui cuprinseră parcă și pe cei din jur, ca și cum, o dată cu Osman, în cafeneaua învăluită în duhoare, intrase și umbra Rabiei. Gîndurile fiecăruia erau la Rabia. Venise sorocul ; azi, mîine, îi vor sfîrteca pîntecul bietei femei...

Ieșind de la cafenea, Osman, în liniștea deplină care îl înconjura, simți, deodată, simpatia, compătimirea celor din jur. Fiecare se socotea dator să se aplece la urechea celui de alături și să-i șoptească :

— Allah s-o apere !

Pe uliță, pentru a nu fi smulse de vînt, amîndoi își scoaseră fesurile și le ascunseră la subsuoară. Deodată, felinarul se stinse. Sabit Beyagabey îl prinsese pe Osman de braț și îl trăgea după el. Vîntul se izbea de streșinile de deasupra capetelor lor, de parcă ar fi vrut să le smulgă, iar Osman se aștepta ca, din clipă în clipă, să zboare vreun horn și să i se oprească în cap.

În bucătărie ardea lampa. Rakîm se așezase lîngă mangal și trăgea din țigară.

— Ce mai e nou, unchiule Rakîm ?

— Totul e în ordine. Sus nu se aude nici un zgomot. Dacă vrei, așază-te și afumă-te și tu cu niște tabac.

— Nu, mai bine urc. Rabia se poate trezi. Tii, ce mai vînt, ce vînt !...

— Dacă ai nevoie de ceva, eu sînt la bucătărie. Viscolul mi-a alungat somnul.

Mai bine zis, în săptămîna aceea, Rakîm nu prea închisese ochii. Locuia în odaia de la catul de sus, care, pe vremuri, fusese a imamului. În ultima săptămînă, gîndurile îi sburau mereu la rolul de sperietoare pe care acesta îl jucase în copilăria Rabiei.

În seara asta, mai cu seamă, visul Rabiei, ca și neghiobiile țigăncii, îl făcuseră și mai sensibil. I se părea că de s-ar urca în odaie, imamul, cu turbanul lui alb, i-ar ieși în cale. Hotărîse să rămînă în așteptare. Se temea că dacă va închide ochii, o vor lua pe Rabia și o vor duce. Faptul că Osman se afla acum acasă îl liniștise însă de-a binelea. Cu țigara în mînă, ațipi. Începu să viseze. Și tot despre Rabia. Ziua aceea cînd, săltîndu-și în vînt codițele, venise în dugheană cu coșul de zarzavat în mînă... Tărăboiul pe care îl făcuse Tevfik... Acesta ocupă un loc și mai mare în visul lui. Ochii lui calzi ca de femeie, de culoarea castanei, erau plini de lacrimi. „Nu te teme, Tevfik, atîta vreme cît eu mai sînt pe aici, nu se va clinti nici un fir de păr de pe capul Rabiei“, îl încredința el.

Afară, furtuna se dezlănțui și mai aprig. Olanele parcă intrau una în alta. Acest zgomot învie în mintea piticului adormit bătaia tobelor din ziua Ramazanului. Copiii din mahala țipau într-un glas :

— Cum a venit, așa se duce ! bum, bum, bum, bum ! Cine a venit ? Cine se duce ? Rabia, oare ?

Vîntul smulge burlanele de tinichea ale bucătăriei. Ba nu, Rabia cîntă la tamburină, se învîrtește, se învîrtește, iar piciorul ei cu glezne roșii și ciorapi albi îl lovește pe pitic. Mogîldeața pare o maimuță. Sparge nuci, face tumbe, scoate sunete pițigăiate. Tot mai repede, tot mai sălbatic...

. . . .

Sus, Osman se așeză într-un jilț. Își pironi privirile pe chipul Rabiei. În lumina palidă a candelei, figura fetei nu se distinge prea bine, dar înfățișarea ei este ciudată. Se zbate, tresare, geme fără încetare.

Ah, și vîntul acesta! Se năpustește de parcă ar vrea să surpe casa din temelie. O mînie oarbă, o forță nebună și înfricoșătoare s-a dezlănțuit cu furie, ca și cum ar vrea să smulgă totul de pe fața pămîntului cu ghearele ei.

Osman mai aruncă un lemn în sobă. Rămase dus pe gînduri, cu privirile ațintite asupra flăcărilor. Oare, Rabia o să moară? Dacă va muri, viața lui în Sinekli Bakkal se va încheia. Se prea poate ca în seara aceasta să se consume ultimele clipe ale acestei vieți. O viață comună de un an și jumătate; plină de evenimente... Toate scenele, care reînviaseră în memoria lui Osman, erau pline de fericire. Ca și cum nu avuseseră nici o zi urîtă. Atît de frumoasă fusese viața lui alături de Rabia, care, poate, va lua sfîrșit chiar în seara aceasta!

Rabia geme într-una. Niște gemete care parcă îi sfîrtecă gîtlejul. Osman aprinse lampa. Hotărî s-o trezească pe fată.

Dar, ajuns lîngă pat, se dădu deodată înapoi. Nu va uita niciodată masca aceea îngrozitoare a fricii și suferinței, care acoperise în acele clipe chipul gingaș al Rabiei. Se ghemuise ca un biet animal, care voia să se salveze de la lovitura soartei, dar care rămăsese împietrit, neputînd nici măcar să fugă. Fața i se schimonosise, devenise vînătă. Ochii erau larg deschiși. Unul se făcuse mic de tot, celălalt alunecase spre o margine a orbitei. Unul era fără viață, celălalt strălucea ca un ciob de geam colorat.

— Rabia, Rabia, Rabia!

Osman se repezi la ea și începu să o zgîlțîie. Dar Rabia nu simți, nu se deșteptă. O dată cu durerile veniseră, așa cum bănuise doctorul, și spasmele nașterii. Coborî în grabă scările. Îl prinse pe Rakîm de umeri și îl scutură cu toate puterile. Și piticul se trezi din visul de maimuță fericită, pe care îl trăise alături de fiica lui Tevfik.

În casă se aprind pretutindeni lămpile, se aud pași ce înconjoară încăperile. Urechile lui Osman, care fricționa cu colonie încheieturile Rabiei, stau țintuite la cele ce se petrec afară. Aștepta zgomotul roților de caleașcă. Dar timpul se oprise în loc, iar furtuna se întețise... Timpul se oprise... Pentru a rămîne față în față, pentru

totdeauna, cu masca aceea de coşmar, care acoperise chipul gingaş al Rabiei...

. . . .

Rabia începu să-şi vină în fire, simţind o căldură plăcută ce-i cuprindea tot trupul. Se afla într-o baie. O femeie în vîrstă îi sprijinea capul. Era o infirmieră pe care o adusese cu sine doctorul Selim. Se auzi cîntecul unui cocoş ; o rază alburie începu să lumineze perdelele. În odaie încă mai ardea lampa. Oamenii intrau şi ieşeau, într-un neîntrerupt du-te-vino. Cineva şopteşte :

— Camera este gata !

Odaia de alături era pregătită pentru operaţie. Acum, acum...

Simţi cum o scot din baie. O durere surdă îi coborî în suflet, ca un fulger. Şi în timp ce spiritul ei voia să iasă la lumină, durerea aceia care-i sfîrteca pîntecele şi mijlocul, o făcu să se chircească întocmai ca un arici. Un ac i se înfipse în braţ, iar nările îi fură mîngîiate de un parfum magic. Şi apoi, pustietate...

. . . .

Olanele roşii erau albe ca laptele. Fulgi mari de nea se cern din înălţimi, se lipesc de geamuri, ca nişte aripi moi.

Soba lui Osman duduie. Doctorii îşi iau dejunul. Osman îi priveşte din fotoliul său.

— Copilul dumneavoastră va fi maestru de muzică, *cher maître*. Mama lui, sub cloroform, a ţinut-o numai într-un cîntec. O operaţie cu muzică... Ha, ha, ha !

Erau vorbele doctorului Selim. Dar Osman fusese martor la fiecare moment al acestei operaţii cu muzică. Ce sunete stranii ieşiseră din gura Rabiei ! Unele dintre acestea puteau fi luate drept muzică. Partea din Mevlut cu privire la naştere, fragmente din rugăciune, şi, deasupra tuturor acestora, cele două sunete şi jumătate, grosolane, neşlefuite... Cîntecul zînei care aducea comoara !...

— Sînteţi încredinţaţi că va trăi ?

— Medicilor nu le place să repete, se auzi vocea uscată a lui Kasîm.

Doctorul Selim începu să rîdă :

— Nu-l luați în seamă. El nu are copii, n-are nimic... Da, va trăi !

— În ziua cînd Rabia se va da jos din pat, sînteți amîndoi invitații noștri. Vă vom oferi un concert. Îi voi cere Rabiei să vă cînte melodia comorii din *Puțul fermecat.*

— Care melodie ? Sunetele acelea pe care le scotea din vreme în vreme și care aduceau cu scîrțîitul roții puțului ?

— Da, ieri seară a cîntat-o acompaniată de orchestra furtunii !

XXIII

În luna iulie a anului 1908, a început revoluția [1]. S-a dezlănțuit ca un uragan orb. A măturat din temelii instituții create de-a lungul veacurilor. A smuls tirania din rădăcini ca pe un copac putred. A dat peste cap ordinea socială și politică. S-a răvășit totul, încît nu se mai știe cine ce este.

Zilnic, vapoarele aduceau surghiuniții vechiului regim. Pe unul dintre ele se afla și Tevfik. Își întorsese spatele către soare, își întinsese picioarele, pe punte, la adăpost de orice gînduri negre. Peste un ceas avea să intre în port.

Printre surghiuniții de pe vaporul acela, singurul care se gîndea doar la familia lui era Tevfik. Ceilalți se îmbătaseră de adierea gloriei ce începuse, pe neașteptate, să le mîngîie frunțile. Fuseseră alungați cu lovituri și ghionturi din Istanbul, sub învinuirea că-l trădaseră pe padișah. Acum, fiecare dintre ei ajunsese un adevărat erou. Și nu numai surghiuniții politici, ci și cei ce fuseseră osîndiți pentru potlogării de rînd, ca înșelătoria sau șantajul, se încălzeau sub razele soarelui gloriei de astăzi.

[1] Revoluția Junilor turci, care a dus la înlăturarea de la tron a sultanului Abd ul-Hamid.

Unul dintre aceştia, cu prezenţă de spirit, în timp ce treceau prin Dardanele, avu o idee strălucită. O idee care făcea multe parale. Le vorbi despre aceasta şi celorlalţi exilaţi. Şi astfel, a luat naştere Asociaţia victimelor politice. O asemenea asociaţie n-avea nici o nevoie de platformă ori de principii politice. În alegeri, poporul, fără să-i întrebe ce gîndesc, în ce cred, le va da, negreşit, votul. Singurul lucru pe care-l vor avea ei de făcut va fi acela de a se urca pe un bidon de gaz, în uliţă, şi de a istorisi, fireşte, exagerînd şi înflorind pe cît cu putinţă, toate cele cîte pătimiseră în surghiun... După aceea, deputăţia... Simbrii grase şi privilegii !...

Tevfik îi asculta, încălzindu-şi spinarea la soare. Pe vaporul acela, singurul căruia nu i se ceruse să intre în Asociaţia victimelor politice era Tevfik. Tipul era un biet măscărici ! Ce fel de deputat poate ieşi din el ? !...

În sfîrşit, pătrunseră în port.

Istanbulul îşi deschise larg braţele şi îi strînse cu dragoste la piept pe eroii săi. Iar Tevfik, de îndată ce zări oraşul său de baştină, se porni să bocească întocmai ca un copil. Cum ajunsese pe chei ? N-ar fi putut spune. Era ca şi cum înota într-un ocean de oameni.

Deodată, privirile i se opriră pe chipul lui Sabit Beyagabey, care îşi făcea loc prin mulţime. În spatele lui erau adunate toate figurile cunoscute din Sinekli Bakkal. Întregul Sinekli Bakkal venise să-şi întîmpine eroul iubitor de libertate. Făcîndu-şi loc cu coatele, Tevfik se apropie de ei.

Zărindu-l, Agabey dădu o poruncă scurtă. Sinekli Bakkal începu să strige, de parcă sta gata să-şi scuipe plămînii, şi să aplaude frenetic :

— Trăiască, uraaa !

Tevfik se speriase atît de tare de această manifestaţie entuziastă, încît căuta un locşor în care să se poată ascunde. Iată, acum, flăcăii din Sinekli Bakkal ridicaseră pe braţe un bărbat rotofei, înălţîndu-l deasupra capetelor. Cu un picior pe un umăr, cu celălalt picior pe alt umăr, omul ţine în mînă un drapel... Era unul dintre oratorii de stradă, care, în zilele revoluţiei, apăruseră ca ciupercile după ploaie. Sabit Beyagabey îl ascultase în Beyazit şi, cum el vorbise cu multă însufleţire şi convingere des-

pre noul regim, îi plăcuse foarte mult. Astăzi pusese mîna pe el și îl adusese să țină o cuvîntare în cinstea lui Tevfik. Cei din mahala îi făgăduiseră oratorului zece galbeni.

— Eu am venit să aplaud pe acest îndrăgostit de libertate, pe eroul ridicat din sînul lui Sinekli Bakkal, începu oratorul.

Vocea lui era puternică, răsunătoare.

Mulțimea, chiar și cei care nu erau din Sinekli Bakkal, se strînsese în jurul lor ascultînd cu luare aminte. Și oratorul îi dădea înainte :

— Acest erou năpăstuit de fostul regim de teroare și tiranie, este unul dintre glorioșii eroi ai libertății, care ne-au adus izbăvirea.

Arătă cu mîna la Tevfik :

— Tu, iubitor de libertate și dreptate ! În fața ta jur că oricine ar fi acela, care se va încumeta să ridice mîna asupra sprijinului sfînt al nostru, Constituția, cu aceste brațe am să-l sugrum, am să-l fac să-și blesteme clipa în care s-a născut !

Oratorul își întinse brațele, aceste apărătoare entuziaste ale libertății, către mulțime. Două mîini cu degete scurte, două palme late ca niște lopeți, păroase și înfricoșătoare. Și Tevfik recunoscu fără trudă mîinile mardeiașului Muzaffer !

Se clătină. I se păru că și acum aceste palme, care îl făcuseră să vadă stele verzi în închisoare, îl pocnesc peste urechi, lovindu-l fără cruțare.

Doi bărbați din grupul celor din Sinekli Bakkal se apropiară de el și-l prinseră de braț. Unul era Vehbi Dede, celălalt Osman.

— Ce caută individul ăsta aici ?

— Oratorul Constituției... Aplaudă noua rînduială.

— Cum, cum ?

Osman îl smuci de braț :

— Haide, să ieșim din gloata aceasta.

Unde este Rabia ?

— Îți gătește nepotul !... Mama și feciorul ei așteaptă cu sufletul la gură pe eroul din Sinekli Bakkal.

— Nepotul, nepotul...

Din ochii lui Tevfik, două lacrimi alunecară pe obraz.

Vehbi Dede rosti :

— La trupa ta de umbre ai să mai adaugi un personaj, Tevfik : copilul !

27 noiembrie 1935

„INTR. POLIGRAFICĂ INFORMAȚIA" Coli tipar 23; c. 251
Str. Brezoianu nr. 23–25 București

În EDITURA
UNIVERS
în anul 1969, au mai apărut:

●

LOUIS ARAGON

Călătorii din Imperială

●

ANNA SEGHERS

Răscoala pescarilor

●

LUIGI PIRANDELLO

Răposatul Mattia Pascal

●

ILYA EHRENBURG

Oameni, ani, viață vol. III

●

JULIO CORTAZAR

Sfîrșitul jocului

●

FRANZ KAFKA

Verdictul

●

GRAHAM GREENE

Comedianții

Lei 10,50